

RASPRAVE
Knjiga 39, svezak 1, str. 1–297, Zagreb 2013.

SADRŽAJ

Uvod

1. dio: ČLANCI SA ZNANSTVENOGA SKUPA *DANI AKCENTOLOGIJE*
(ZAGREB, 10. – 12. III. 2011.)

MARINA BALAŽEV

O prozodiji staroštokavskog bereškog govora 1–10

MISLAV BENIĆ

Fonologija i naglasak imenica u govoru mjesta Kali 11–68

DAVID MANDIĆ

Naglasak *i*-glagolâ u govoru Banjolâ 69–82

KATARINA NOVAK

Klasifikacija i akcentuacija govora istočne ludbreške Podravine 83–104

TIJMEN PRONK

On the Accentuation of *L*-Participles of the Type *nesl̂b* in Western
South Slavic 105–131

MATEJ ŠEKLI

Skлонidba i naglasak imenica srednjega roda *o*-sklonidbe u govoru
sela Jevšček kraj Livka (nadiški dijalekt slovenskoga jezika) 133–145

NATAŠA ŠPRLJAN

Akcentuacija govora otoka Iža 147–153

DOMAGOJ VIDOVIĆ

Naglasci u govorima i toponimiji Zažablja i Popova 155–173

PERINA VUKŠA NAHOD

Naglasak *o*-osnovâ muškoga roda u govoru Komazina 175–186

2. dio: OSTALI ČLANCI

VUK TADIJA BARBARIĆ

Nekoliko zapažanja o tekstološkim i metodološkim problemima u
proučavanju starohrvatskih pravnih termina u Marka Marulića 189–215

ŽELJKA BRLOBAŠ

Gramatički opis tvorbe pridjeva u slovnicaama Andrije Torkvata
Brlića i Antuna Mažuranića 217–233

MAJA GLUŠAC, VLASTA RIŠNER

Vremenski instrumental 235–252

PETER HOUTZAGERS

Burgenland Croats and Burgenland Croatian: Some Unanswered
Questions 253–269

BARBARA KOVAČEVIĆ, ERMINA RAMADANOVIĆ

Frazemske polusloženice
(Od rječnika preko tvorbe do pravopisa i obrnuto) 271–291

3. dio: PRIKAZI

Sebrané spisy Václava Machka 1-2.

Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011.

Sabrani radovi Václava Macheke (Siniša Habijanec) 295–297

RASPRAVE
Volume 39, Issue 1, pages 1–297, Zagreb 2013.

CONTENTS

Introduction

Part 1: PAPERS PRESENTED AT THE CONFERENCE *DANI AKCENTOLOGIJE* (ZAGREB, 10. – 12. III. 2011.)

MARINA BALAŽEV

On the Accentuation of the Old Štokavian Dialect of Bereg 1–10

MISLAV BENIĆ

Phonology and Accentuation of Substantives in the Dialect of Kali ... 11–68

DAVID MANDIĆ

The Accentuation of *I*-Verbs in the Local Dialect of Banjole 69–82

KATARINA NOVAK

The Classification and Accentuation of the Dialects of the Eastern
Ludbreg-Podravina Region 83–104

TIJMEN PRONK

On the Accentuation of *L*-Participles of the Type *nesl̂b* in Western
South Slavic 105–131

MATEJ ŠEKLI

Declension and Accentuation of Neuter *O*-Stem Nouns in the Local
Dialect of Jevšček near Livek (Nadiža/Natisone Dialect of Slovene) ... 133–145

NATAŠA ŠPRLJAN

The Accentuation of the Dialect of the Island of Iž 147–153

DOMAGOJ VIDOVIĆ

Accent in the Dialects and Toponymy of Zažablje and Popovo 155–173

PERINA VUKŠA NAHOD

The Accent of Masculine *O*-Stems in the Dialect of Komazini 175–186

Part 2: OTHER ARTICLES

VUK TADIJA BARBARIĆ

A Few Remarks on Textological and Methodological Problems in the
Study of Old Croatian Legal Terms Used by Marko Marulić 189–215

ŽELJKA BRLOBAŠ

Grammatical Description of Adjective Formation in Grammar
Books by Andrija Torkvat Brlić and Antun Mažuranić 217–233

MAJA GLUŠAC, VLASTA RIŠNER

Instrumental of Time 235–252

PETER HOUTZAGERS

Burgenland Croats and Burgenland Croatian: Some Unanswered
Questions 253–269

BARBARA KOVAČEVIĆ, ERMINA RAMADANOVIĆ

»One-word« Idioms 271–291

Part 3: REVIEWS

Sebrané spisy Václava Machka 1-2.

Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011.

The Collected Papers of Václav Machek (Siniša Habijanec) 295–297

UVOD

Ovaj broj znanstvenoga časopisa Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje nosi novi naslov: ***Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje***. Časopis je 1968. godine počeo izlaziti pod naslovom *Rasprave Instituta za jezik JAZU*. U trećem je broju (1977.) izostavljena kratica *JAZU*, a od četvrtog i petog broja (1979., u jednom svesku) naslov je bio *Rasprave Zavoda za jezik IFF* (tj. *Instituta za filologiju i folkloristiku*). Od 22. broja (1996.) časopis se zvao *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Od 36. godišta (2010.) počeo je izlaziti u dva sveska godišnje.

Časopis *Rasprave* objavljuje znanstvene, pregledne i stručne radove iz područja jezikoslovne kroatistike, slavistike i opće lingvistike. *Rasprave* su otvorene širokom krugu znanstvenika koji se bave proučavanjem hrvatskoga jezika i jezikoslovljem uopće.

Ovaj broj *Rasprava* počinje s devet članaka iz područja akcentologije, a riječ je o radovima sa znanstvenoga skupa *Dani akcentologije* održanoga od 10. do 12. ožujka 2011. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Organizator je toga skupa bio dr. sc. Mate Kapović, kojemu Uredništvo *Rasprava* srdačno zahvaljuje na podršci uredništvu tijekom uređivanja tih akcentoloških članaka. U nastavku ovog broja nalazi se pet prinosa iz područja jezikoslovne kroatistike i jedan prikaz.

dr. sc. Željko Jozić, glavni urednik Rasprava

UDK 811.163.42'282(497.113 Bereg)

811.163.42'282'342.8(497.113 Bereg)

Stručni rad

Rukopis primljen 2. XI. 2012.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Marina Balažev

Šandora Petefija 6, RS-24 000 Subotica, Srbija

marina007@gmail.com

O PROZODIJI STAROŠTOKAVSKOG BEREŠKOG GOVORA

U prilogu su naznačene glavne promjene u akcenatskom sustavu staroštokavskog hrvatskog govora sela Bački Breg (Vojvodina, Srbija) u odnosu na stanje koje je zabilježio Sekereš 80-ih godina 20. stoljeća. Iznesena su i određena zapažanja o akutu u trenutnoj govorenoj praksi mjesnog idioma.

1. Uvod

Selo se Bereg (Bački Breg) nalazi u sjevernom dijelu Vojvodine i jedno je od nekolicine u kojemu se još čuva (barem kod starijih govornika) hrvatski govor koji pripada staroštokavskom slavonskom dijalektu, bačko-baranjskom poddijalektu¹. Spada u VI. grupu govora (prema klasifikaciji koju donosi Stjepan Ivšić²) te se naspram standardnih oblika: *vòdē, sàčūvām, òstō* ('ostao'), *nòsili, òtac, kázali, rúkōm, kazívō* govori: *vodē, sačūvam, ostō, nosīli, òtac/òtac, kázali, rúkōm* i *kazívō/kazívo*.

Kako je osobine ovog govora zabilježio Sekereš osamdesetih godina prošlog stoljeća, cilj je ovoga rada, na osnovi vlastitog istraživanja na terenu, prikazati trenutno stanje naglasnog sustava te naznačiti eventualne promjene nastale u međuvremenu³.

¹ Sekereš 1980: 138.

² Ivšić 1913: 147.

³ Zahvaljujem brojnim sugovornicima i Zavodu za kulturu vojvodanskih Hrvata koji omogućuje daljnji rad na ovoj temi.

čuva novi metatonijski akut. Zanaglasne se duljine čuvaju najbolje nakon dugouzlaznog naglasaka dok prednaglasnih duljina nema. Slogotvorno *r* može biti nositeljem svakog od naglasaka. Kratki silazni naglasak otvara vokal *e*.

3.1. Novi akut (~)

Može stajati na jednosložnim riječima (iako danas rijetko) te u svim položajima unutar višesložnih riječi.

a) jednosložne riječi

jã, vř, njř ‘njih’, *nř* ‘nije’, *znãř*.

Navedeni se primjeri samo sporadično čuju s neoakutom koji je u većini slučajeva zamijenjeni dugosilaznim naglaskom. Većina je imenica tipa *krĩžb* > *krĩž*, *krĩžã* > *krĩža* kao i *volb* > *võl*, *volã* > *võla* u potpunosti izgubila novi akut te se čuju samo s dugosilaznim naglaskom, npr.: *krãlj*, *lũd*, *sĩr*, *krĩž*, *mãlj*, *grĩ*, *võl*, *stõl*.

b) višesložne riječi

– početni slog:

lĩvi, *svõtog*, *glũvu*, *čũvam*, *grãdim*, *zĩdam*, *lĩvim* ‘lijepim’, *pĩtam*, *čĩtam*, *jĩdu se* ‘nerviraju se’, *lĩpa* ‘lijepa’, *Tãca*, *nĩsam*, *Kũzma*, *cvřcat*, *mlĩko*, *pĩla*, *dãla*, *stãri*, *stãra* ‘stara’, *bãka*, *svĩtem/svĩtem*, *vẽžeř*, *rãnim*, *vřřim*, *vĩno*, *krĩlo*, *jãjce*, *vřba*, *gũlit*, *ũja*, *Mãnda*.

Na prvom se slogu višesložnih imenica češće zamjenjuje dugosilaznim, posebice u primjerima u kojima je i u standardu dugosilazni: *pũtnik*, *kũtnjak*, *stõlnjak*, dok se bolje čuva u glagola npr.: *čũvam*, *grãdim*, *zĩdam*. Najstabilniji je na mjestu stare duljine ispred “ na zadnjem slogu: *glĩna*, *glãva*, *mlĩko*, *dĩte*, *fẽder*, *krĩlo*, *zĩma* i tu ga rijetko zamjenjuje dugouzlazni. Čak i u slučajevima svjesnog prebacivanja koda, govornicima u takvim primjerima “pobjegne” akut.

– središnji slog:

zalĩpit, *blidĩje*, *desõti*, *pivãci*, *rukovõta*, *povẽžem*, *oznãču*, *bosãnski*, *bilĩji*, *crnĩji*, *pokãžem*, *narãdi se*, *starĩji*, *slavõnski*, *zavřři*, *radĩje*, *crvenĩji*, *zatẽže*, *čestĩtam*, *strĩna*, *radĩje*.

U samo nekoliko primjera koje je zabilježio Sekereš⁶: *francũski*, *amerikãnski*, *englõski* akut je zamijenjen kratkouzlaznim na slogu ispred: *frãncuski*, *engleski*. Kod mlađih su govornika češći takvi slučajevi, dok stariji govornici dosljedno čuvaju akut.

⁶ Sekereš 1980: 140.

Ima primjera i u kojima se akut u sredini riječi zamjenjuje dugouzlaznim: *jedânput/jedânpud, raspêlo/raspêlo, otêzat/otêzat* ali primjeri variraju od govornika do govornika. Zamjena se, međutim, nikada ne događa ako je iza naglašenog sloga dužina pa tako: *miséci* (N. mn.) može biti i *misēci* ali u: *misēci* (G. mn.) ostaje dugouzlazni naglasak.

Također je s neoakutom uobičajen i komparativ na *-iji*: *blid̂tje, bil̂tji, crven̂tji, rad̂tje*, kakav se čuje i u južnoj Baranji.⁷

– dočetni slog

gub̂i/gub̂i, zn̂aš?, juč̂e, sestr̂e (G. jd.), *zel̂en, crv̂en, gospod̂in, ozēpst, plet̂u/plet̂u, doneŝu/doneŝu, trč̂i/trč̂i, ubod̂e/ubod̂e, deb̂el, don̂et, jedn̂e/jedn̂e, zdr̂av/zdr̂av, ber̂eš*.

I prije tridesetak godina je tendencija zamjene akuta dugosilaznim naglaskom na zadnjim slogovima riječi bila osjetna, a i danas još traje. Znatan je broj primjera u kojima se mogu čuti oba naglaska (u slučaju mladih govornika može se čuti akut u jednoj a dugosilazni u drugoj riječi u kojoj bi se također očekivao akut) ali i onih u kojem je akut zamijenjen dugosilaznim: *selĵak, gospod̂ar, zemlĵe, na metl̂e, kalend̂ar, bolesnik, bogat̂aš, pap̂ir*. U provedenom istraživanju nije primijećeno da jedan govornik istu riječ jednom izgovori s akutom na zadnjem slogu a drugi put s dugosilaznim naglaskom.

3.2 Dugosilazni naglasak (^)

Može stajati u jednosložnim riječima kao i na svim položajima u višesložnim riječima.

a) jednosložne riječi

dv̂oj, m̂ož, cr̂v, kr̂alj, vr̂ba/vr̂ba, l̂ud, ŝir, kr̂iž, ŝol, cr̂ip, gn̂oj, br̂ig, f̂arba, n̂as, v̂as, d̂oć, gr̂i, v̂ol, b̂al, k̂er, on̂, đ̂ak, l̂ađa, l̂ud, tr̂i, p̂et, k̂o, v̂aš, cv̂it, ž̂uč, k̂er, sm̂er, p̂eć, n̂os.

b) višesložne riječi

– početni slog:

ĝaĉa (G. mn.), *šlĵiva, m̂arva, d̂ana* (G. jd.), *zl̂atem, ŝino, Š̂antovo, P̂avka, st̂alno, t̂eško, gr̂ođe, dv̂isto, â̂ndel, pr̂ase, ẑube* (G. mn.),

– središnji slog:

nepr̂avda, glav̂urda, nam̂išcat, nav̂išćivat, div̂ojka, ot̂arci, ogn̂ĵišće, op̂anci, nav̂išćivanje, porûćiva, dalĵinski/dal̂jinski, maĝarci, šiĉerna, pap̂irna, namiĝivat, prepiŝivat,

⁷ Sekereš 1977: 349.

– dočetni slog:

makarkakô, pedesêt, valjô, lažôv, kabôv, kojî, onâj, nogôm, šarâf, čobân, petnâjst, letû ‘lete’, naglavcê ‘naglavačke’, bostân, kazân, nogôm, izâc, otîc, trčî, karanfil, ćelîm, vodê, ječâm, četrnâjst, letû, gorû, pletêm, tavân, milostîv, za smî, kakô, temêlj, krpêlj, crvljîv, pušljîv, kotlêm/kòtlem, nemôj/nèmoj.

Sekereševe primjere zamjene $\hat{ } s \`$: *nògôm, izâc, òtîc, trčî, karànfil⁸*, nisam uspjela potvrditi.

3.3. Kratkosilazni naglasak ($\`$)

Može stajati u jednosložnim riječima te na početnom i srednjem slogu višesložnih riječi. Napominjem da ovaj naglasak otvara vokal *e*, primjere nisam posebno označavala.

a) jednosložne riječi

dùd, ràt, brät, bìt ‘biti’, pît, cäk, plùg, krëč, cär.

b) višesložne riječi

– početni slog:

pètero, ùjutru, brîska, dàda ‘otac’, dîda, dùd, jàgnje, mìsto, mìsec, pàzuvo, pòčo ‘poceo’, rëpa, vîra, pàmet, kùca, dälje, màčka, jëftin, pòčmem, rëknem, màma, dūgačak, òbičaj, ìdem, lëper, mèkši, višlji,

– središnji slog:

voljîla, ostàri, paprîka, ponovîli, dukàti, subòta, Uskřsa, šićèra, izrîži, ovòga, udîla, sikîra, svinjètina, kukurūžnjak, nevòlja, magàrac, želūdac, gvozdèni, obùla, večèra, iljàda, poklòpcem, nedîlja, čekîcem, rukàma, Matîja, ćuprîja, koštica, lubenica, ostàvit, popràvit, kupùje, gvozdèni, očîma.

Čini se da se u nekih riječi koje su imale stari $\`$ na zadnjem slogu (tipa: *bedrò, bedrà*) može čuti i kratkosilazni ali se češće čuje visokouzlazni: *žèna, bédro, tэта, vòlit*. Kako je u novije vrijeme učestaliji i kratkouzlazni koji se može javiti u istom položaju, katkada je teško odrediti o kojem je naglasku točno riječ u pojedinom primjeru.

3.4. Dugouzlazni naglasak ($\`$)

Može stajati samo u prvom i srednjem slogu višesložnih riječi.

a) dvosložne riječi

⁸ Sekereš 1980: 141.

srída, ljúbit, prášak, kúpit, mórō, šára, bója, čúvō, báka, kéra, krílo, Stípē, dr̄vā, nóžēm, lédī, cítū, víučū, šúšćī, ránom ‘hranom’, *páři* (G. mn.), *ljúđī* (G. mn.).

b) višesložne riječi

– početni slog:

zvízda, kókica, zátíljak, krétljika, plántika, bérba, knédla, kléčala, Béreškinja, krénila, cidimo, líncina/līncina, kúpila (prid. r. gl. *kúpiti*), *Jánjīn, óbōra, rázred, Čósina, gládna, písmo, rázlika, národ,*

– središnji slog:

iznádat, privádat, pucáda, ozlídila, miséci, kočakévā, ugádat, ozlídít, komácā (G. mn.), *telefónā* (G. mn.), *po sokáku, jedánput/jedānput, raspélo/raspělo, otézat/otězat.*

3.5. Visokouzlazni naglasak (')

Dolazi u prvom i središnjem slogu višesložnih riječi odnosno samo na pret-posljednjem slogu mjesto starijega " na posljednjem. Za visokouzlazni naglasak Sekereš navodi kako se čuje u Kašadu i Semartinu, u južnoj Baranji i u području od Donjeg Miholjca do Vaške u Podravini. Opisuje ga kao nešto višeg i duljeg u izgovoru u odnosu na kratkouzlazni naglasak.⁹ Kako mi ih je katkada teže razlikovati, ostavljam otvorenom mogućnost da se neki od navedenih primjera mogu čuti i s kratkouzlaznim naglaskom.

– početni slog:

óna, zmlja, nòšnja, óbraz, bédro, čélo, búva, vòlit, téta, móljit, kópat, tóčak, póljat, sélo, zémlja, stólac, sèstre, štène, izvor, kášljat, úljat, údat, údit, trčat, kóza, kásno,

– središnji slog:

budála, četvrtak, širina, rodbina, naslónjit, posóljit.

3.6. Kratkouzlazni naglasak (`)

Kratkouzlazni se naglasak može čuti kod mlađih govornika i to najčešće ispred sloga na kojemu je bio:

– ispred kratkosilaznog

òstari < ostàri, pàprika < papr̄ika, ponòvili < ponov̄ili, dùkati < dukàti, sùbota < subòta, svinjetina < svinjètina, màgarac < magàrac, Mátija < Mat̄ija, kùpuje < kup̄uje,

⁹ Sekereš 1980: 139.

– ispred dugosilaznog

pedèset < pedesêt, kòji < kojî, ònaj < onâj, nògom < nogôm, čòban < čobân, kàzan < kazân, plètem < pletêm, tàvan < tavân,

– ispred novog akuta

pòvežem < pověžem, bòsanski < bosânski, bèliji < bilji, pòkažem < pokāžem, dèvojke < divòjke, stàriji < starji, slàvonski < slavõnski, čèstitam < čestitam.

Ove promjene se javljaju samo u mlađih govornika dok je u starijih teško čuti kratkouzlazni naglasak. Tako i u primjerima koje bilježi Sekereš: *k̀rvljōm, v̀r̀šnjāk, u nòcī, Hrvāt, pòsō, kòtō, c̀rvīc, s̀estrīn, jedānājst, ùmrīt, s̀rbī, š̀apnit, tr̀cī, karānfil¹⁰* (a neke od njih kasnije bilježi kao: *posōv, kotōv, kabōv¹¹*) smatram da je riječ o krivim podacima.

3.7. Nenaglašena duljina

Nenaglašena se duljina u zanaglasnom položaju javlja samo na prvom slogu iza naglašenoga, izgovara se nešto kraće nego li u standardnom jeziku a najbolje se očuvala iza dugouzlaznog naglasaka i to najčešće u:

- genitivu množine: *iménā, zvīzdā, misécī, medvidóvā, pucádī, komatóvā,*
- instrumentalu jednine *nóžēm,*
- 3. l. jednine prezenta: *zaktívū* ‘zahtijevaju’,
- glagolskom pridjevu radnom m. r.: *bírō* ‘birao’, *čívō* ‘čuvao’,
- ispred sonanta: *múdār, kopáčēm.*

Rjeđe se čuva iza dugosilaznog: *gācā* gdje je izgovor također nešto kraći nego u standardu.

Iza drugih naglasaka nema očuvane dužine iako Sekereš donosi primjer: *trīšānja.*¹²

4. Duljenje ispred sonanta

U Bereškom govoru kao u mnogim štokavskim i čakavskim govorima imamo duljinu koja ostaje prilikom povlačenja naglasaka na staru prednaglasnu duljinu: *múdār, vāžān, živīmo, dvānājst, kopáčēm, nóžēm, kléčīm* i to uvijek iza dugouzlaznog naglasaka.

Rjeđi su primjeri duljenja neoakutom: *pečēm, idēm, deběl.*

¹⁰ Sekereš 1980: 143.

¹¹ Sekereš 1980: 141.

¹² Sekereš 1980: 149.

5. Prokliza i enkliza

Naglasak se u nekim primjerima ne pomiče na prolitiku:

na svît, iz grâda, kod nâs, vriž nâs

U slučaju pomicanja naglasaka na proklitiku uvijek je u pitanju preskakanje i to uglavnom na jednosložne prijedloge:

*dò_noći, nâ_glavu, nâ_ruku/na rûku, nâ_zimu, nâ_nos, nâ_noge, nâ_srce/
na sŕce, nâ_nebo, nûz_uvo, ò_zemlju, pò_nebu, pòd_nos, ù_polju, ù_ruku,
ù_glavu, ù_kočak/u kočak, ù_vodu/u vòdu, ù_jesen, ù_zimu, ù_Osik, ù_red,
zâ_dana.*

Samo je jedan primjer preskakanja na višesložne prijedloge: *prîko_noc*.

Primjeri sekundarnog preskakanja:

*brèz_pameti, dò_jutra, nâ_pamet/na pàmet, ù_grob/u gròb, prîd_smrt/prid
smŕt, ù_blato/u blàto.*

6. Današnje akcenatsko stanje u odnosu na Sekereševu klasifikaciju

Novi se metatonijski akut (\sim) u jednosložnim riječima danas samo sporadično može čuti te je uglavnom zamijenjen dugosilaznim. Dobro se čuva u prvom i srednjem slogu višesložnih riječi. U prvom se slogu imenica sve češće zamjenjuje dugosilaznim i to u primjerima u kojima se isti čuje i u standardu: *stòlnjak, lîvi, čûvam* (ali dužina izostaje za razliku od standarda: *lijêvî* (odnosno srp.: *lêvî*), *čûvâm*). Još uvijek se može čuti i na zadnjim slogovima (i otvorenim i zatvorenim): *gubî, gospodîn* uz primjere s dugosilaznim: *gubî, gospodîn*. Neoakut se lakše i češće zamjenjuje dugosilaznim, a rijetko je pomicanje neoakuta sa zadnjeg sloga i zamjena kratkouzlaznim: *gùbî, gospòdin*, a ako se i čuje onda je to isključivo kod mlađih govornika, a kod starijih eventualno u slučajevima svjesnog prebacivanja kôda. U sredini se katkad zamjenjuje dugouzlaznim.

Dugosilazni se naglasak ($\hat{}$) dobro čuva u svim položajima posebice ispred sonanata *kôh, nôj* (iako duljenje nije dosljedno provedeno: *zdrâv* uz *zdrâv*).

Još uvijek je stabilan i na zadnjem slogu (i otvorenom i zatvorenom) te se rijetko čuju primjeri tipa: *tâvan < tavân, vòdê < vodê*.

Kratkosilazni se naglasak (˘) dobro čuva na jednosložnim riječima kao i na početnom i srednjem slogu višesložnih. Nije se zadržao na zadnjim slogovima nego se u takvim slučajevima ostvaruje kao kratkosilazni odnosno češće visokouzlazni na slogu ispred *sêstra < *sestrâ*. U mlađih je govornika primjetna tendencija povlačenja ˘ iz sredine riječi: *ostâri > òstari, paprîka > pàprika, ponovîli > ponòvili*.

Dugouzlazni se naglasak (´) čuva na mjestima prijašnjih prednaglasnih duljina pred dugosilaznim odnosno kratkosilaznim naglaskom (*kazīvô* > *kazivô*; *svīrāli* > *svīrali*) tako da slijeda $\bar{\text{^}}$ ili $\bar{\text{`}}$ nema, što ne iznenađuje. Nenaglašena se duljina najčešće ostvaruje upravo iza dugouzlaznog naglaska iako ne dosljedno.

Visokouzlazni naglasak (') se dobro čuva na penultimi umjesto starijega " na ultimima. Ostavljam otvorenom mogućnost da se danas u nekim primjerima u kojima sam zabilježila visokouzlazni naglasak može čuti i kratkouzlazni.

Kratkouzlazni naglasak (`) se u starijih govornika javlja sporadično dok je učestaliji u mlađih. Kao i drugdje na sjeveru dijalekta još uvijek je u nastajanju.¹³

Duljina se iza dugouzlaznog naglaska uglavnom čuva u genitivu množine, instrumentalu jednine i u 3. l. jednine prezenta. Ne provodi se dosljedno i izgovara se nešto kraće nego li u standardu. Rijetki su slučajevi duljine iza dugosilaznog naglaska kada se također izgovara nešto kraće.

7. Zaključak

Kod starijih se govornika dosta dobro čuva stanje zabilježeno osamdesetih godina prošlog stoljeća. Kod mlađih je govornika (pod time mislim školsku djecu te generaciju njihovih roditelja) najuočljivija pojava kratkouzlaznog naglaska (posebice na slogu ispred sloga na kojemu je stajao kratkosilazni, dugosilazni ili novi akut).

Neoakut se gotovo posve izgubio s jednosložnih riječi, a na zadnjem slogu ga uglavnom zamjenjuje dugosilazni. Dobro se čuva u sredini riječi gdje ga se može čuti i u mlađih govornika.

¹³ Vidi: Kapović 2008.

Literatura:

- BALAŽEV, MARINA 2011. Opis bereškoga govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 17, 1–18.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1913. Današnji posavski govor. *Rad JAZU*, 196, Zagreb, 124–125 (I.) i 197, 9–138 (III.).
- KAPOVIĆ, MATE 2008. O naglasku u staroštokavskom slavonskom dijalektu. *Croatica et Slavica Iadertina*, 4, Zadar, 115–147.
- SEKEREŠ, STJEPAN 1977. Govor Hrvata u južnoj Baranji. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, Zagreb, 323–484.
- SEKEREŠ, STJEPAN 1980. Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXIII/1, Novi Sad, 135–205.

On the Accentuation of the Old Štokavian Dialect of Bereg

Abstract

The paper describes prosody of the Old Štokavian Croatian dialect of the village of Bereg in Vojvodina (Serbia).

Ključne riječi: naglasak, staroštokavski, akut, slavonski dijalekt, šokački, Bačka.

Key words: prosody, Old Štokavian, acute, Slavonian dialect, Ikavian, Šokci, Bačka

UDK 811.163.42'282'342.8(497.5-3 Kali)

811.163.42'282'367.622(497.5-3 Kali)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 2. XI. 2012.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Mislav Benić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
mbenic@ihjj.hr

FONOLOGIJA I NAGLASAK IMENICA U GOVORU MJESTA KALI¹

U članku se opisuje naglasak imenica u govoru mjesta Kali na otoku Ugljanu. Uvodni dio rada čini kraći prikaz kaljskih glasova i deklinacije kaljskih imenica, jezgru čini pregled kaljskih imeničkih naglasnih paradigama te naglasna imenica s prefiksima i sufiksima, a na kraju se nalaze popis češćih kaljskih imenica i kraći kaljski tekst kao primjer govora.

Sadržaj: 1. Uvod; 2. Glasovi; 3. Oblici imenica; 4. Naglasak imenica; 5. Naglasak imenica s nekim sufiksima i prefiksima; 6. Češće kaljske imenice podijeljene na sinkronijske naglasne paradigme; 7. Primjer kaljskoga govora; Literatura.

1. Uvod

U ovom ću radu pokušati opisati naglasak imenica u govoru mjesta Kali/Kuale na otoku Ugljanu. Prikazat ću naglasak i smjene naglasaka u oblicima, tj. u deklinaciji, i naglasak imenica s nekim sufiksima i prefiksima. Prije opisa na-

¹ Zahvaljujem Neveni Benić, Dijani Ćurković, Sandri Hadžihalilović, Matiji Hlebaru, Anti Juriću, Mati Kapoviću, Davidu Mandiću, Violeti Moretti, Martini Peraić, Tijmenu Pronku, Sofiji Sorić, Nataši Šprljan, Perini Vukša i Nikoli Vuletiću, od kojih je svatko na neki način doprinio ovom radu. Osobitu zahvalnost dugujem svojim informantima, bez čije pomoći ovoga rada ne bi bilo, a to su: Vida Bosotina, Dobrila i Nikol Dundov, Josip i Marko Grzunov, Dražena Horvat, Slavko Ivoš, Hrvoje, Ljubomir, Nedjeljka, Petar i Zlata Kolega, Zdenko Longin, Edo i Ruža Končurat, Josica i Mladen Perin te Krsto, Marija, Nela, Srećko i Vilmo Vidov te Ivo Vitlov. Zahvalan sam i svima koji su mi pomogli oko rada, a nehotice ih možda nisam spomenuo.

glaska imenica, koji čini jezgru rada, dajem najvažnije podatke o glasovima (sustav fonema, neki glasovni zakoni, prozodija) i oblicima imenica, a na kraju rada nalazi se popis češćih imenica razdijeljen na sinkronijske naglasne paradigme.

Ovaj opis naglasaka imenica ima određene nedostatke i praznine iz nekoliko razloga. Jedan je razlog, naravno, činjenica da u njem nisu mogle biti obuhvaćene sve imenice koje se upotrebljavaju u kaljskom govoru, i on je sam po sebi razumljiv. Drugi je razlog ubrzano mijenjanje kaljskoga govora. Za razliku od nekih susjednih govora kaljski je svakako još uvijek živ, ali se već više desetljeća ubrzano mijenja na svim jezičnim razinama, a naglasak (osobito naglasak imenica) nipošto nije iznimka. Međutim, zbog nedovoljna ispitivanja najarhaičnijih informanata, ne bilježim uvijek ni najarhaičnije stanje, koje sam u kaljskom mogao zateći², a s druge strane zbog obilja i raznolikosti novijih oblika kao i zato što je ovaj rad dijalektološke, a ne sociolingvističke naravi, zanemarujem dosta novijih pojava, ali uzimam u obzir važnije inovacije, osobito one koje zahvaćaju cijele kategorije. Osim toga meni su kao neizvornu govorniku, koji se kaljskim bavi relativno kratko, mogli promaknuti mnogi bitni podaci, a iz istih razloga nisam mogao temeljitije obraditi ni neke oblike imenica koji se javljaju rjeđe (osobito vokativ nekih imenica). Ipak, nadam se da će rad i pored navedenih nedostataka imati smisao i svrhu.

2. Glasovi

2.1. Suglasnici

Dvije su osobine po kojima se kaljski sustav suglasnika razlikuje od sustava suglasnika hrvatskoga standardnoga jezika.

Ć i đ nisu afrikate nego palatalizirani dentalni okluzivi³, ali ih bilježim kao ć i đ.

Dž je daleko rubnije nego u standardu. Javlja se tek u suvremenijem kaljskom u nekim nadimcima (*Džô*) i vjerojatno još ponegdje. Standardnomu *dž* u

² Napomena se ponajviše odnosi na nebilježenje novoga akuta svugdje gdje se on može pojaviti (v. dolje).

³ Doduše, njihovo se mjesto tvorbe na jeziku i na nepcu (prema tome donekle i način tvorbe) dosta razlikuje od govornika do govornika tako da kod manje konzervativnih ti glasovi mogu biti i afrikate tvorene između *t'* i *d'* i standardnih *ć* i *đ*. Isto su tako kod nekih govornika *č*, *š*, *ž* mekši, tj. tvore se nešto stražnjijim dijelom jezika, ali kod konzervativnih se tvore otprilike kao u standardu. I *l* je kod najkonzervativnijih govornika samo vrlo neznatno palatalizirano u odnosu na standardno (osobito pred prednjim samoglasnicima), dok je kod manje konzervativnih govornika još mekše.

većini primjera odgovara kaljsko *ž*, a rjeđe mu odgovara kaljsko *đ* (*žigerica*, *žižep*, *žemper*, *nâružba*, *svjêdožba*, *pidâma*).

Slijede neke promjene suglasnika u kojima se kaljski govor razlikuje od hrvatskoga standarda. Većinom su to inovacije, neke su promjene usporedne s onima u standardu, a u nekim slučajevima kaljski govor čuva starije stanje. Neke su od tih promjena općečakavske, neke pripadaju tzv. jadranskim obilježjima, a neke su još specifičnije.

2.1.1. Palatalizirane i jotirane skupine *sk*, *st*, *zg*, *zd* (*zd* rijetko analogijom) > *šć*, *žđ* (*daščica*, *treščica*, *gūščerica*, *lišće*, *zvižditi*), ali *muožjane*, *duāž* (G⁴ *dažjā*), *dažiti* (*zgj*), *gruōzje*, *guōzje* (*zdj*). Jotirano *d* > *đ* uz iznimke *prêja*, *gôspoja*, *tūji te meja* i pril. *meju* (Kalipedija), a usp. i posuđenicu *sêja* prema kukljičkom *sêda* ‘betonska ili kamena klupa uza zid’. Stara se skupina *jt* čuva u (*i*)*zuājti*, *nuājti*, *snuājti se*, *obuājti*, *duōjti*, *puōjti*, *prūojti*. Skupina *čr* čuva se u *črv*, *črivo*, *črīšnja*, *črīpnja* ‘peka’, ali *c̄rn*, *c̄rkva* itd.

2.1.2. Kad se istovremeno nalazi iza velara koji je na početku korijena riječi, i pred prednjim samoglasnikom, *l* > *lj* (*gljêdati*, *prokljiêtstvo*, *gljīstâ*, *kljīn*, *kljīca*, *kljīške* ‘klijesta’, *hljīb*, ali i *kljuāti*, *kljuātva*, *kljaknūti*, *kljačāti*, gdje je iza *l* također bio prednji samoglasnik.

2.1.3. Slabljenje skupina opstruenata (okluziv ili afrikata + opstruent, a u slučaju dentalnih okluziva i + sonant – mijenja se ili nestaje prvi dio skupine):

– početak riječi:

tīca, *šenīca*, (*h*)*ćī*, *covâti* ‘psovati’ (ujednačeno), *đī* (unutar riječi *svūder*, *nīder*);

– unutar (u slučaju dentalnih okluziva i na kraju) riječi:

labijali: *grafčāti* ‘češati’, *kāvsa/kāpsa* ‘lijes’, *pst* > *st*: *dūsti*, *ziēsti*, *potiēsti se* ‘dupsti, zepsti, potepsti se’ itd.;

velari: *kt* > *ht*: *lâkat*, G *luâhta*, *nôhat*, G *nuôhta*, *mūhto* ‘mukte’, *trajêht* (stari ljudi za ‘trajekt’), *dohtūr* i novije *dôhtor*, *nêhcija* ‘injekcija’ (sve troje stari ljudi), pred frikativom velar nestaje: *lušīja* ‘lukšija (lužina koja se dobije kad se pepeo prelije kuhanom vodom, kalijeva lužina; voda s deterđentom u kojoj se kuha(lo) rublje)’, *presīnoć*, *presūtra*;

prepalatali: *muāška*, *priēški*, *pīška*, *mlišnjak* ‘vrsta trave bogate bijelim sokom’, ali G *muačkâ*, n *čičkī* ‘cvrčci’;

dentali: *t* i *d* otpadaju unutar riječi:

t, tj. *d*, + okluziv (kod prefikasa): *okīnuti*, *okrīti*, *opiēti* ‘otkopčati’, ali *sluātki*, *kruātki*, *do pietkâ*, *iz počietkâ*;

⁴ Imena jedninskih padeža pišem velikim (N, G, D itd.), a množinskih malim (n, g, d itd.) početnim slovima.

ds/ts: *ošći*, *postuâv* ‘podstava’, *gospôski*, *ljûski*, *brâski* (skupine su *ts* i *ds* u potonjim primjerima sporedne s afrikatom *c*, ipak *bôckati*, *sîckati* itd.);

dn i *dnj* u *jenâ*, *jênake*, *zâjno*, *jâne* uz *jâdno*, *zuânji*, a ovamo se može pribrojiti i *ôma* ‘odmah’;

– u prijedloga u prijedložnim izrazima: *kô mene*, *ko nuâs*, *prî manun*, *ispri kûće*, *ô smrada*, *ô straha*, ali *o(d) moñke*, *o(d) nožâ*, *o(d) sikîre*, *o(d) nuâs*, *ôd mene*, *po(d) stolûn*, ali *pôd vodu*, *naza šiês gôdin*, *pû mora*, *pu Pûle*; na kraju nekih brojeva te priloga i veznika: *piê(t)*, *osandesîê(t)*, *dêse(t)*, *piê(t) ih je*, *trêse kîli*, *trest î pe kîli*, *dêse hîlja pû(t)/pû*, *četrdesîê gôdin nâza(d)*, *nâpri(d)*, *kâ*, *ka*, *sâ(da)*; na kraju imenice *pût* (= njem. *mal*): *přvi pût*, *drûgi put*, *trêti pû je* (za g v. gore), dok su drugi slučajevi rijetki (*mluâ(d) si*, *kôma(d) krûha*), slično je povremeno otpadanje infinitivnoga nastavka *-ti*⁵ (*Nâmo ću puôj*, *pa ću natočiti*, *moruâš dâ čovîku...*).

2.1.4. Razjednačavanje – samo u pojedinačnim primjerima kao razjednačavanje *vibrana* (*lebrô*, ali *srebrô*, *ruaskrîžje*), *nazala* (*sedavnâest*, *osavnâest*), *sonanata* na početku sloga (*bravînac* ‘mrav’, ali *mruâk*, *mruâz*, *mriža*), *glasa nj* iza labijala (*dîmljak/dîmnjak*, *sûmljun/sûmnjun*, *črîpnja/črîplja*, *damnjâna/damljâna*, *Lamljâna/Lamnjâna*), *dentala* (*prasuâc*, G *prajcâ*), *prepalatala* (*Ždrieluâc* ‘prolaz između Ugljana i Pašmana i kopno uz prolaz’ – *Zdriêška*, *Zdriecânin*) itd.

2.1.5. *h* se gubi jedino u prezentu glagola (*h*)*ti*, dok je u ostalim oblicima fakultativno (*ôću*, *ôćeš*, *ôće*, *ôćemo*, *ôćete*, *ôće*, ali *hôdi/hodî*, *kûhati*, *krûha*, *grihotâ*). Osim toga kaže se *ći* i *hći* (v. 3.6.). *Hv* > *f* u *fualiti* i sl.

2.1.6. Zamjeni *l* u *o* u stdhrv. trebala bi odgovarati zamjena *l* u kratko *a* (kao u *Kukljici*), ali takva zamjena u današnjem kaljskom, koliko znam, nije posvjedočena (*truâ* – pridjev radni od *třti* prema pridjevima radnim drugih glagola gdje se očekuje dvoglas). Iza samoglasnika *l*, koje zatvara slog, nestaje, a samoglasnik se, ako je bio kratak, dulji i na njem se, ako je naglašen, javlja neokut (koji se može realizirati i kao dugosilazni). Duljina je sačuvana pod naglaskom i u prvom prednaglasnom slogu: *puâ* (f. *pâla*), *kampanîê* ‘zvonik’ (G *kampanêla*), *rodî* (f. *rodîla*), *ubuô* (f. *ubôla*), *nadû se je* (f. *nadûla se je*). Na kraju riječi gotovo uvijek dolazi do zamjene. Jedino u N imenica na *-u(l)* i u g *-l* nekad ostaje: *diê* ‘dio’, *biê* ‘bijel’, *dêbe*, *ispo skuâ*, *pûno srdîê*, *mânu* (*mânula* ‘gira oblica’), ali *juârbu(l)*, *sûntu(l)* ‘krsni ili krizmeni kum u odnosu prema djetetu’ (tako se zvala svaka starija muška osoba), *frôštul* ‘hroštula, kroštula’, *pûno mînduv/mîndul*, *uôrkul* (*uôrkula* ‘maslina oblica’), *tîkul* (*tîkula* ‘opeka’),

⁵ Kada u futuru I pomoćni glagol dolazi iza infinitiva, nastavak *-ti* redovito otpada (*zazvâćemo ga*, *pruôjćemo*).

bez *sândal*. Unutar riječi *l* najdosljednije nestaje iza *o*, iza *e* i *a* kako kada, a iza *i* i *u* ne nestaje, G *kuocâ*, *guocâ* i *Guocâ* (*guoluâc* ‘puž golać’, *Guoluâc* – mikrotoponim), u *Duocû* (*duoluâc* – mikrotoponim), ali naravno *šuôldi* itd.; G *ždriêca*, ali G *karatiêlca* (*karatêlac* ‘manji *karatiê*, vrsta bačve’; *suâpa* ‘salpa’, *zuâva* ‘zaova’, ali G *puâlca*; *mûlcâ* (*mûluâc* ‘izvanbračno muško dijete’, pogrdno o bilo kojem muškom djetetu), N *rîlce* ‘žalac kukca’.

2.1.7. *M > n* na kraju riječi u nastavcima i brojevima: *gljêdun* ‘gledam’, *nogûn*, *na nîn*, *sêdan*, *ôsan*, ali ne na kraju osnove: *grûm* (G *grôma*), *kûm* ‘vjenčani; krsni ili krizmeni u odnosu prema roditeljima’, *Rîm* i naravno *gûm*, ipak *srûn* (priložna upotreba u frazama, inače *sramotâ*: *Kâko vas nî srûn?*, *Srûn êe ih bîti duôjti.*, *ô srama/o sramotiê*, *Vêla je to sramotâ.*), *zuajûn* i *sûn* ‘sâm’.

2.1.8. *N* na kraju riječi iza samoglasnika često fakultativno otpada, a može se i slabo izgovoriti, pa samoglasnik bude nazaliziran (npr. *i*, *u*)⁶. Vrlo često otpada u 1. licu prezenta glagola *bîti* i nenaglašenim oblicima osobnih zamjenica, ali ni drugi primjeri nisu rijetki: *sa*, *va*, *na*, *nîsâ*, *jesâ*, *grî*, *û* i u brzu govoru *û* ‘on’, *posôlji*, *ne mîsli juâ sâ*, *ôgroma je duçân*, *da zazôvi juâ*, *četrnâes gôdi*, *ka klâdi onê trênogice* ‘metalni tronožac na koji se stavlja lonac na ognjištu’, *na jenî mêstu*, *jedâ*, *is zlicu jîsti*, *pôj s vrâgu(n)*, ali i *k vrâgu(n)*. Slični su primjeri unutar riječi *bruzîn* ‘metalni lonac’ i *madrîla* (kao prilagodba izgovora kod starije osobe).

2.1.9. Neke riječi i njihove izvedenice imaju fakultativno *j* ispred *i* ovisno o govorniku i konkretnoj situaciji: (*j*)*îdro*, (*j*)*iglâ*, (*j*)*igrâ*, (*j*)*îlo* ‘glina’, (*j*)*imâti*, (*j*)*îme*, (*j*)*îsti* ‘jesti’ itd.

2.1.10. Kod konzervativnih govornika jednačenje po mjestu tvorbe djeluje i na granici prijedloga *is*, *iz*, *bez* i oblika lične i posvojne zamjenice: *iš nîn*, *iš nîjûn*, *iž njega*, *iž njiê*, *bêž njega*, *bež njiê*, *iš njegovin*, *iš njiêznin* itd. Mlađe su varijante *s nîn*, *s nîjûn* itd.

2.1.11. Jednačenje prvoga sibilanta prema drugom prepalatalu preko jednog samoglasnika tipa *šûsa*, *šûšiti*, *rašûšiti se*, *gužîšnjak* ‘analni otvor’. Pri tom sibilant prefiksa ne podliježe jednačenju, a prepalatal nastavka ga većinom ne izaziva. Zbog tih ograničenja primjera je vrlo malo, a promjenu uglavnom provode samo konzervativni govornici. Uz navedene sam primjere čuo i *škrâça* ‘rupa u kamenju ispunjena vodom’.

2.1.12. Jotacija je poopćena u oblicima i izvedenicama *je*-glagola (korijeni na *t* i *d*) gdje pravilno ne dolazi (*meçâti*, *zîdâti*, *zîduâr*). Isto tako u glagola na *-îvâti* (korijeni na *c*, *z*, *h*) postoji analoška palatalizacija (*prebaçîvâti*,

⁶ Vjerojatno je u mnogo slučajeva posrijedi slaba artikulacija, koja se slušno ne može opaziti.

pokažīvâti, poveživâti, napušīvâti (< *napūhâti*), ali *utrķīvâti se, preskakīvâti, porugīvâti se*).

2.1.13. Postoje još neke sasvim rubne promjene kao metateze u *švenuāc* ‘uš’, *žeruākva* ‘žar’, *zīkva* ‘kolijevka’, pojednostavnjenja u *sekřva* (prema *svēkar*), *črljīv* (prema *čřv*), *račiepīti* ‘pokvariti’, odrazi *cablô, caklô*, ispadanje *d* i stezanje samoglasnika u *vīti* i *povīti* i složenicama (*pripovīti, napovīti* itd); oblik *nuāš* uz *znuāš* (vrlo često i kod starih konzervativnih govornika – pojava unutar govora kao sustava sasvim rubna, ali zajednička vrlo mnogim govornicima; kod mlađih i *nāčī*) itd. U suvremenom se kaljskom od mlađih osoba (40 i manje godina) mogu čuti i primjeri s gubljenjem suglasnika u intervokalnom položaju (*izgljēa, pogljēa, trēa*). U brzu se govoru i od starijih može čuti *jô gori(n), ûn gori = juā govōrin, ûn govōri*. O drugoj palatalizaciji v. u 3.4.2.

2.2. Samoglasnici i naglasak

2.2.1. Kaljski sustav samoglasnika mogao bi se prikazati ovako:

<i>i/ī</i>	<i>u/ū</i>
<i>e/ie</i>	<i>o/uo</i>
<i>a/ua</i>	

Srednja tri para, čiji su drugi parnjaci dvoglasni, dijakronijski i strukturno odgovaraju prvomu i petomu, tj. dvoglasni su se razvili od starih dugih samoglasnika, a odnos dvoglasa i njihovih parnjaka odgovara odnosu dugih i kratkih samoglasnika⁷. Osim toga, dvoglasni *uo* i *ie* dolaze i u relativno mladim posuđenicama, koje su u kaljski ušle svakako nakon diftongacije, kao *škuōla* (kod starih još uvijek *skūla* kad govore o školi u svojoj mladosti), *buōja* (još uvijek i *kolūr, pitura*), *puōrcija, buōlnica, nuōrma, petroliējka* (starije *petruōljka*), *svakodniēvnica* ‘svakodnevnica’⁸, ali *grōblje, gostiōna, telefōn* (češće *tēlefon*). Dvoglas *ua*, ako je i produktivan, sigurno je produktivan znatno manje od *ie* i *uo*. Njega nema ni u nekim posuđenicama ekspresivna značenja (uzvici, dijelelovi psovki), koji i inače odstupaju od pravila kaljske akcentuacije i vokaliz-

⁷ Zbog toga, a i radi lakšega snalaženja u građi, dvoglase u abecednim popisima tretiram kao jednostavne parnjake. Budući da su dvoglasni uvijek dugi, na njima ne bilježim prednaglasnu duljinu.

⁸ Ali *nēma, trēba* u slogovima koji nisu zatvoreni sonantom. Primjeri *petroliējka* i *svakodniēvnica* su prije osobne improvizacije govornika nego općekaljske riječi, ali mogu poslužiti za pravilo.

ma (*âjme mâjko*, *bôg⁹ te pòpiša*, *jârcina*, *ñ ti jârca¹⁰*), a i imenice *vrâg* (ekspresivno i *vrâg*; tako ponekad i *âjme*) i *jâd* (*jâda* – vrsta negacije: *jâda smo imâli*) imaju jednostavan samoglasnik gdje bi se očekivao dvoglas. Samoglasnicima se može dodati i slogotvorno *r*, koje nije samoglasnik u pravom smislu riječi, ali je nositelj sloga. Ono je uvijek kratko. Prava kvantitativna opreka postoji, dakle, jedino u slučaju *i* i *u*, koji mogu biti i dugi i kratki, dok su dvoglasni uvijek dugi, a *a*, *e* i *o* fonološki kratki, iako im fonetska duljina varira i najviše ovisi o naglasku.

2.2.2. Kaljski naglasni sustav ima staro mjesto naglaska i prednaglasnu duljinu, a zanaglasnih duljina nema (*rūkâ*, *rûke*, *ù ruke*, *znuã*, *znuamõ*, *nê zna*, *triesîn*, *tresemõ*). Dva bi se primjera (po svoj se prilici radi o zabuni u govoru) mogla protumačiti kao trag skraćena dvoglasa (*u jenîn kôroku*, *ù zrok – A dî će dîm nego ù zrok?* – inače *u jenîn kôraku*, *ù zrak*). Osim toga, i prednaglasni i naglašeni i zanaglasni kratki slogovi mogu se u govoru fonetski produljiti, ali to nisu prave leksičke duljine (*u Kâlî*, *dõvêli*, *donesî*, *rîbâli*, *nîmâmo*, *ùdâna*, *nahodîla sa sê*, *lîpõ* (adv.), *bîlõ*). S druge se strane duljine u govoru mogu skratiti, a to je često povezano s bržim izgovorom, slabijim naglašavanjem ili potpunim gubitkom naglaska na pojedinoj riječi u govoru. Kod starih se konzervativnih govornika često krati, a ponekad čak ispada, *i* u pridjevu radnom glagola *bîti*, češće se čuje gotovo nenaglašeno *nisã* (može biti nazalizirano) i *nisî*, *ùnda*, *krûto* (‘jako’ – *krûto lîpo*, ali *krûto je vîkâla*) i *grûbo* ‘ružno’, dok se druge duljine krata sporadično (npr. *lîpo*, *mlikõ*, *izgûbimo kî je tô*, *uõvce*, *po kuâljsku*). Slijed prednaglasne duljine (inače ravna tona) i naglašene kračine ima i mlađu varijantu s naglaskom pomaknutim na duljinu (*u gruád'u*, *kumpîr'i*, *zuál'îha*, *gús'inica*), koja se kod „srednje“ i manje konzervativnih govornika pojavljuje uz stariju varijantu bez pomaka. Isto su tako mlađe varijante *bît'ica* ‘prsten bez kamena; prstenast kolut; uvojak’ i *mûl'ica* ‘nezakonito žensko dijete’ (pogrdno o bilo kojem ženskom djetetu) uz *bitîca* i *mulîca*, a našlo bi se još riječi iste strukture s pomaknutim naglaskom (*vîrn'uti* uz *vrnûti itd.*), ali samo *šalturîca*, a i drukčije strukture (*razûmîš* (bez sumnje iz štokavskoga) uz starije *razumîš*). Svi nepomaknuti naglašeni slogovi mogu imati silaznu intonaciju, ali kod konzervativnijih govornika u očekivanim položajima relativno često nalazimo novi akut. Tim očekivanim položajima u kaljskom pripadaju i dugi samoglasnici nastali duljenjem u zatvorenu naglašenu slogu kao i kasnije pod naglaskom produljeni *a*, *e* i *o* (v. niže 2.2.3.). Treba spomenuti i da u kaljskom osim leksičkoga naglaska postoji izrazit ekspresivni naglasak, kojim se nešto podvlači, izra-

⁹ Ali inače *buõg*, pa i pozdrav *buõg*.

¹⁰ Konkretno: *jârac* (*G juârca*), iako nisu svi informanti sigurni što ta riječ znači, ili *kozjuâk*.

žava čuđenje i sl. Zbog njega riječ može imati dvostruk naglasak (*tècì, nòsìla san, u gruâdù*), pri čemu se prvi slog jače ističe visokim tonom, a drugi udarom, ili može na različite načine izmijeniti ton (odgovori na pitanja kako se što kaže: *mán'ula... ê, mânula; Kakô? A piêt rîb..., piê rîb, ê; buôg..., a buôg*). Tim se ekspresivnim/pragmatičkim naglaskom i intonacijom, koji su relativno složeni i zaslužuju zaseban detaljniji opis, ovdje ne namjeravam baviti.

2.2.3. Opis kvalitete i naglasaka pojedinih samoglasnika

2.2.3.1. Dugi samoglasnici i dvoglasni

Dugi se samoglasnici *ī* i *ū* kvalitetom ne razlikuju od standardnih. Kvaliteta dvoglasa jako varira od izgovora u kojem se jasno razlikuju oba dijela do *a*, *e*, *o*, *s* tim da se *ua* može izgovoriti i kao *a* i kao *o*. Dvoglasni su s jedne strane nejasniji što je govor brži, a s druge mlađi govornici imaju u pravilu nejasnije dvoglasne. Ako je dvoglas sasvim jasno izgovoren, udar je na prvom dijelu: *brūat, svičie* (*i* je kratko, ali udar počinje na prvom dijelu dvoglasa), *tūoga*, a takav dvoglas nekada pod ekspresivnim naglaskom zvuči čak dvosložno: *dvūa, jīe* (s dugim *u* i *i*). Prvi je dio češće istaknut ako je na dvoglasu silazan ton. Takav izgovor dvoglasa s istaknutim prvim slogom ipak ne prevladava u govoru, ali najčešće nije osobito istaknut ni drugi dio nego se stapa s prvim, koji se time više ili manje mijenja i reducira. Zato drugi dio dvoglasa smatram njegovim temeljnim dijelom i naglasak dvoglasa bilježim na njem. Doduše, takvo je bilježenje proizvoljno jer je idealan kaljski dvoglas (kod starijih govornika, u sporijem izgovoru i kad je riječ posebno istaknuta) jedan glas s udarom na prvom dijelu.

Novi akut može stajati na bilo kojem izvorno dugom samoglasniku na kojem mu je po etimologiji mjesto, i na svim dugim samoglasnicima nastalim duljenjem u zatvorenu naglašenu slogu: *Juā se naljūtīn ka rečū da nī stuārih u selū., jīsti pa bi se potiēpla, žīnska, izvūnka*. Međutim, u svim riječima na mjestu novoga akuta može stajati dugosilazni naglasak. Kod mlađih je i manje konzervativnih govornika novi akut vrlo rijedak, dok je kod nekih starijih dosta čest, ali i kod njih je on zamjenjiv dugosilaznim naglaskom. Evo još primjera: *sīnska se, na viēsla, Kukljīške, Škuōljka, duōjti, sūhi, kokorūz, kumpīr, ziēmļju, iž njiē, bī 'bio', danuās, ziēt, zasruamī* (pridjev radni), *zemļiē, līve* (G f.), *tiēkla, čīstin* (1. l. prez.), *držī, mī, vī, uživate, o svīh, sedamnaiēstoga, učiēr(a), līšce, uziēsti, pīvi pūt ispo pūta, traviēsle* (n; *traviēsla* 'pregača'), *nūas, njuōj, mluāda, smrdīš, ozguōr, smīh, razbī* (pridjev radni), *u Kalī, is sestrūn, u nījn, muōj, na mojīn, išceš, dīci* (D), *diciē, pedesīet, divuōjka, ovuāj, ruādi, ruadī, obūci, poveziē, poznīva, siēsti, Sukošūn, strūn* (A i g), *pržūn, krūh, mūsti,*

ulīsti, navīkli, tūje, sa svīh strūn, mūku piē pū preko rūk pruōjti, stīslo, glūāvna, pokuōjna, muāle, tuāc, brūat, sapūn, koluāč, jarbūnov, koluāčov koliko stūpi muāslin, mīš, cūkra, bi li vas prīmī, na Vališće sa hodī, pūnta, šūša ‘suša; vrsta kopnenoga raka’, pūno zvīzd, šiēs nuōg, kuāljski, izniēla, dobīla, Duolūac, nuaruōd, sviēkra, zariēslo (mlađi govornik) itd., pa čak i prilagođeno standardu *zahtjēva* (prezent). Čini se da svi produljeni zatvoreni slogovi nisu podjednako često akutirani¹¹, pa sam tako N *dīd* čuo relativno rijetko, dok sam *dīd* čuo više puta, a i *tuāc* se čuje rijetko, ali se relativno često čuje *sviēkra* gotovo uvijek n/a *viēsla* (kod mlađih *veslā*), a često su akutirani i nastavci (G i I imenica n. p. *b* i *c* i prezent glagola n. p. *c*), osnova glagola n. p. *b* u prezentu itd. S druge strane poimeničeni pridjev *žīnska* je gotovo uvijek s akutom (često i kod mlađih govornika), ali *jūnca* (A; *jānjac* ‘janje, jare’) sam čuo samo jednom, a inače *jūnca, jūnci, jūncov* itd. Akut često imaju i produljeni naglašeni slogovi pridjeva radnoga i infinitiva (*duōjti* i *puōjti* čak kod ljudi u ranim tridesetim godinama). Na mjestima gdje se ne očekuje, akut se uglavnom i ne pojavljuje. Ipak *znūa(š)*, ali i *znuamō* (jer je prešao u n. p. *c* prema *dāti*), a za neke je primjere teško odrediti je li posrijedi ekspresivna intonacija ili analogija (*Mī smo bīle piēt prijateljīc:..., Sluānih srdīē?, Moruāš trpīti: vālжда su žīle naučīle i ūnda morūāš – moruāš* relativno često).

2.2.3.2. Poludugi samoglasnici

Poludugima nazivam fonološki kratke samoglasnike *a, e* i *o*, čija fonetska duljina varira. Kada su nenaglašeni, kratki su¹², a pod naglaskom su različito dugi. Naime, pošto su stariji dugi *a, e* i *o* dali dvoglase ili samo dovoljno promijenili kvalitetu, kvantiteta starih kratkih parnjaka nije više bila fonološki relevantna, pa su se oni pod naglaskom duljili, ali produljenost se razlikuje od samoglasnika do samoglasnika, od riječi do riječi, od govornoga čina do govornoga čina i od govornika do govornika. Kada su ti samoglasnici pod naglaskom dugi, imaju silazan ton ili akut ovisno o govorniku i govornoj situaciji. Međutim, čini se da su akutirani rjeđe nego pravi dugi samoglasnici u riječima koje imaju akut i da je akut na njima manje leksički, a više ekspresivan. Pitanje je postoje li neke riječi s naglašenim *a, e, o* koje ne mogu imati akut, kao *vrāg*, neka imena i sl., ali to je teško provjeriti zbog kolebanja akuta u kaljskom go-

¹¹ Isto se može tvrditi i za izvorno duge slogove, ali je iznimaka, koje su rjeđe akutirane, malo, dok ih u slučaju produljenih slogova, čini se, ima više.

¹² U imenima, za koja u kaljskom inače vrijede posebna pravila prozodije i vokalizma, *a* može imati i prednaglasnu duljinu (*Āntē*, nadimak *Ācō* itd.). Što vrijedi za *a*, vjerojatno vrijedi i za *e* i *o*, a osobit vokalizam i naglasak uz imena imaju i novije posuđenice.

voru. Što se kvalitete tiče, tim je glasovima zajedničko da se pod naglaskom često izgovaraju s nešto razvučenijim usnama. To u slučaju *e*, i osobito *a* ima sasvim neznatan akustički učinak (tako izgovoreno *e* može zvučati zatvoreno), a kod tih je samoglasnika i razlika u položaju usana neznatna u odnosu na standard, ali *o*, kad se izgovori tako i s vrhom jezika višim nego pri izgovoru standardnoga *o*, zvuči otvoreno na osobit način.

2.2.3.3. Samoglasnik *a*

Samoglasnik se *a* po kvaliteti ne razlikuje od standardnoga. Produljen je ranije i većinom je potpuno dug, a rijetko poludug ili neproduljen, dok su samoglasnici *e* i *o* produljeni kasnije, i duljina im se često koleba (v. dolje). Pod naglaskom je *a* gotovo uvijek dugo (*jesâ, nîsâ, sâ, Drâgan, Silvâno* (V; N – *Silvâna*), *Mârîca, došlâ, ovâ, brâti, iskâti, nâ dun, vâko, strâšili, životâ, gâćicami, izgoljâ* ‘bez dodataka, priloga, umaka (o jelu)’; *zâ blagdani, mâtère, ko tovâra, drvâ, iz takuačâ* (*takuáč* ‘niska drvena posuda za otakanje vina’), *jâma, igrâli, imâli, sapûnâ, tâka, znâle* itd.). Samo s kratkim *a* čuo sam jedino zamjenice *svâk* (ipak jednom i *svâki*) i *svâki* u različitim oblicima te upitni prilog *kâko* (uz starije *kakô* (*kakò, kakõ*)), a osim toga i uzvike *âla* i *çâp* (*Tuôte je bìlo tròje diciê çâ bi tô çâp.*), ali *nâ* (*Nâ ti îglu.*). Našla bi se sigurno još koja riječ u kojoj je naglašeno *a* samo kratko, ali je takvih riječi vrlo malo. Dužina glasa *a* varira u riječima koje su čas nenaglašene ili slabije naglašene, čas potpuno ili jače naglašene (uz druge riječi: *mâlo bôlje, malo pôsli, malo bogatîje, Bîću malo okriênin ka îš nîjmi govôrin. ... Bîću mâl’ ûnda okriênin.* (= rus. *немного, чуть*), ali apsolutno: *mâlo, vřlo mâlo, svâko mâlo* ‘većinom’ (= rus. *мало, маловато*); *tâko*, ali i *tako dâlje; sâmo za kûhati, sâmo muškî*, ali istaknuto *sâmo njêga, sâmo njêga; sâ* i *sâ*; češće upitno *çâ*, rjeđe *çâ*); *nâ* i *nâ* (*Dî mi je nâ îgla?*) itd. Dužina naglašenoga *a* varira i u nekim riječima u kojima ono prethodi samoglasniku ili *j* (*vajk* – starija osoba kratko, mlađa poludugo), *dvajse* (kratko i poludugo), *zâjniško, âjme mēni* i *âjme mēni, jedanaest, dvuanaest* (poludugo i dugo) itd. U zadnjem je otvorenu slogu naglašeno *a* dugo, ali može biti i poludugo, dok je kratko sasvim rijetko. U većini ostalih slučajeva *a* je pod naglaskom dugo, a skraćuje se podjednako često kao i pravi dugi samoglasnici. Mlađi govornici, čini se, skraćuju naglašeno *a* nešto češće pod utjecajem odozgo.

2.2.3.4. Samoglasnici *e* i *o*

E se kod starih govornika ne razlikuje kvalitetom od standardnoga, a *o* produljeno pod naglaskom je često malo otvorenije (v. gore). Oba su glasa kod

mladih govornika pod naglaskom malo zatvorenija nego kod starijih. *O* kod nekih mlađih govornika može biti zatvorenije na kraju riječi (*kakô*, *ovô*, *tô*, *onô*) (rjeđe drugdje – *živemô*, *mlîkô*), a takvo *o* se zatvara, odnosno vrh jezika se spušta, a usne se skupljaju, tj. podsjeća na nazalno *ô*. Međutim, otvorenost *e* i *o* dosta varira (osobito kod mlađih govornika), a varira i njihova duljina pod naglaskom između kračine, poludužine i dužine, i to od govornika do govornika i od slučaja do slučaja, pa je teško sa sigurnošću uspostaviti neka pravila koja bi se odnosila na skupine govornika. Ipak, čini se da se kod starih konzervativnih govornika češće potpuno dulji predzadnji slog, a rjeđe je poludug ili kratak te da se ne dulji kad je pred njim prednaglasna duljina. Podjednako kao u predzadnjem, dulje se *e* i *o* u zadnjem zatvorenu slogu (primjera s prednaglasnom duljinom nema), a u zadnjem otvorenu slogu su nešto češće poludugi, a dulje se i iza prednaglasne duljine. Treći slog i slogovi još dalje od kraja u višesložica dulje se nešto rjeđe i često se ne dulje potpuno. Među mlađim govornicima ima onih koji sve naglašene slogove sa *e*, *o*, i dulje češće nego stariji, a isto tako dulje i predzadnji slog (pa i slogove dalje od kraja) iza prednaglasne duljine (*kô mene*, *nuarôda*, *zuakôna*), kao i onih koji te naglašene slogove općenito dulje relativno rijetko. Osim toga, u nekim se riječima *e* i *o* pod naglaskom dulje relativno često, a u nekima rijetko ili se ne dulje bez obzira na broj slogova. Tako sam *trêse* ‘trideset’, *-kôli* ‘god, -god’ – *čakôli* ‘ponešto; što god’, *dîkôli* ‘ponekad, negdje; gdje god’, *kolkokôli* ‘koliko god’, *hôdi* čuo uvijek s kratkim *o*, a *godina* većinom s dugim (vjerojatno prema *g*). Primjeri kod starijih govornika: *dô neba*, *kakô*, *kakô*, *kakô*, *hôdi* (uz *hodî*), *hômô* (najčešće kratko *hôdi*, *hômô*, *hôte* i kod mladih), *govôrin*, *pôj*, *govôrin*, *rôđendan*, *mlîkô*, *vôzi*, *nôsi*, *dô polja*, *dô polja*, *lôzu*, *lôzu*, *iskôci*, *pôsli*, *brôdi*, *ôčeš*, *ôcemo*, *ôcemo*, *bôlje*, *bôlje*, *fala bôgu*, *nôsiš*, *rôbu*, *rôbu*, *zabôli*, *nô*, *tô*, *ôsi*, *govôri*, *vôdu*, *gôdin* (*g*), *kôlo*, *prôpalica*, *ukôpča* (pridjev radni), *pôčali* ‘počeli’, *ôsmoljetku*, *škôlova*, *prôlîli*, *pô vodu*, *ôkolo*, *ôkolo*, *ôd mene*, *kolkokôli nuarôda*, *zuakôna*; *došlê*, *Nêven*, *âjme mênî*, *gljêdala*, *trênogice*, *dîtê*, *prêmet* ‘teret koji se prevози’, *prêmeti* (*G*), *mêsta nî*, *mêsto*, *njêga*, *njêga*, *duâsku o pêriva*, *têcu*, *vêc*, *rêka*, *govêdina*, *junjêtina*, *telêtina*, *nêpismene*, *Mêtoda*, *prênula* ‘uplašila se’, *ćêre*, *ćêkaj*, *mêne*, *têbe*, *povêrovala*, *lêtrike*, *lêtrike*, *dêve-dêse*, *zualêbrnik* ‘dugačak tanji komad svinjskoga mesa iza rebara, pečenica’. Budući da se *e* i *o* kolebaju s obzirom na duljinu više od ostalih kaljskih samoglasnika, u slučajevima kada nije bitno kako je određen govornik izgovorio dotičnu riječ, na njih stavljam poludugi naglasak i time označavam nepostojanost duljine, tj. ne samo činjenicu da se duljina ovih glasova pod naglaskom razlikuje od govornika do govornika, nego i da često jedan govornik u istom obliku pri ponovljenu izgovoru na ovim glasovima ima različite duljine.

2.2.3.5. Kratki samoglasnici i slogotvorno *r*

Kod starijih govornika ovi glasovi po kvaliteti u osnovi odgovaraju standardnima, jedino je *i* nešto otvorenije (osobito uz dentale). Kod nekih je govornika (većinom mlađih) nenaglašeno *i* uz dentale, nešto manje uz labijale, osobito na samom kraju riječi vrlo otvoreno i izgovara se kao šva, tj. vrlo blisko reduciranomu *e*, kakvo isti govornici mogu imati u istom položaju (*vīkāti*, *zaburāvili strīlica*, *pirnīci* ‘uzvanici u svatovima’, *pilāti*, *slōmi*). Kratki *i*, *u* i slogotvorno *r* se rijetko fonetski dulje, kao što je spomenuto u odjeljku o naglasku, a inače zvuče vrlo kratko. Ipak, kratko se *i* na samom početku riječi pod naglaskom nešto češće fonetski dulji i postaje dugo ili poludugo (moguć izgovor *īme*, *īmun*, *īdro*, *īsto* (ili poludugo) uz češću kratku varijantu). Primjeri duljenja početnoga kratkoga *u* su rijetki i sporni (*ūdica?*).

2.2.4. Neke promjene (usporedne ili inovacije) samoglasnika kojima se kaljski govor razlikuje od hrvatskoga standarda

2.2.4.1. Odras jata

Odras jata je ikavsko-ekavski i slijedi u određenoj mjeri pravilo Meyera i Jakubinskoga. Njime se detaljno bave Budovska i Houtzagers (1994), a ja uz njihov popis odraza donosim samo poneku korekciju i gdje koje pojašnjenje. Ne *ōnde*, *podīlīli*, *dvīsto*, *jīdiē*, *doklē*, *zduōtīle*, *zduōvle*, *poklē*, *pōsle*, *mīšano*, *srēća*, *smīšno*, *srīdnje*, *nasrē*, *strīlica*, *tiēlo*, *vrīme*, *Ždriēlac*, *Ždriēlca*, nego *ūnde/undēka*, *podīlīli*, *dvīsto*, *jīdiē/jī*, *dūkīle(c)*, *izdūitīle(c)*, *izdūivde(c)*, *pokle* (nema naglasaka, a ako se naglasak izdvojeno iz konteksta, onda *pōkle*), *pōtli* i *pōsli*, *mīšano* (vjerojatno skraćeno izgovoreno), *srīća*, *smīšno*, *srīdnje*, *nasrī(d)* (samo ikavska varijanta), *strīlice*, *tīlo*, *vrīme*, *Ždrieluāc*, *Ždriēca*. Osim toga, neki su primjeri kod Budovske i Houtzagersa noviji oblici, novije posuđenice ili čak improvizacije. Takvi su: *cēsta* (starije *čēsta*), *lītni*, *piesuāk* (?)¹³, *spriečīti*, *sliedīti*, *srēla* i *sriēla* (uvjetno je rečeno domaća riječ – *triēviti*), *G sosiēstva* (postoji novija posuđenica *sūsjed*, a starija riječ, koja joj otprilike odgovara, je *dvorānin*), *srēdnja* (u sintagmama koje dolaze izvana kao *srēdnja dōba* – f. = srednja dob, *srēdnja škuōla*), *trēba*¹⁴ itd.

2.2.4.2. Duljenje u slogu zatvorenu nenazalom.

Za kaljski su govor tipična dva bitno različita duljenja. Prvo je duljenje u zatvorenu naglašenu slogu, koje je prethodilo diftongaciji dugih *a*, *e* i *o*, a drugo je duljenje kratkih naglašanih *a*, *e*, *o* preostalih nakon prvoga duljenja i difton-

¹³ *Po pieskū* i *u pržīnu* sam i ja čuo od starije žene kad je govorila o afričkom pijesku, dok je domaći pijesak bio *sabūn*.

¹⁴ Riječ se danas često upotrebljava, ali i vokalizam i drugi izrazi slična značenja (*je li ti čuā trībe* ‘treba li ti što, je li ti što potrebno’, *valjuā mi puōjti*, *puōjti mi je*) ukazuju na to da je *trēbati* u kaljski posuđeno.

gacije. Rezultati su drugoga duljenja obrađeni u prethodnom odjeljku 2.2.3.2 (Poludugi samoglasnici), i na njih se u ovom radu neću vraćati. Konačni su rezultati prvoga duljenja dugi samoglasnici ili dvoglasni, na kojima može stajati akut, a njihova kvaliteta ovisi o tom je li slog zatvoren nazalom (v. 2.2.4.3.) ili kojim drugim suglasnikom. U slogu zatvorenu nenazalom kratki *i* i *u* daju odgovarajuće duge suglasnike, a kratki se *a*, *e*, *o* također prvo dulje, a zatim daju svoje parnjake dvoglase (usp. *jīla* : *jīsti*, *cūkar* : *cūkra*, *pālo* : *puāsti*, *sēli* : *siēsti*, *ubōla* : *ubuōsti*). To duljenje ima relativno malo iznimaka. Ono je najsustavnije pred sonantima (usp. i početak dijela o samoglasnicima i naglasku), a pred opstruentima ima više iznimaka, ali ni ondje ih nema mnogo. Većina se tih iznimaka može objasniti ulaskom riječi u kaljski govor kada duljenja u slogu zatvorenu opstruentom više nije bilo (npr. *paluāc*, *pijuāt*, *dešpiēt*, G *cūkra*, *korīst* (G *korīsti*) : *šegāc* ‘mala pila za drvo koja se drži u jednoj ruci’, *dīlāt* ‘sladoleđ’, *kufēt* ‘bombon’, *cūkrić* ‘bombon’, *korīstiti* (domaće – *duperīvāti*). Međutim, neke se iznimke ne mogu tako objasniti (npr. *kōsti* : *uōsti*, a po svoj prilici ni *mōdro*, *jīdro*, *sīdro* : *muōkro*, *biēdre*, *njuādra*). Osim toga duljenja nema u sljedećim kategorijama: u komparativu pred sufiksom, u nekim deminutiviranim glagolima i u prefiksu pridjeva radnoga, ali se prefiks dulji u prezentu i pridjevu trpnom (*lāglji*, *mēklji*, *dēblji*, *šīrji*, *dūmbliji*; *grīskati*, *sīckati*, *bōckati*, *tūknut* ‘malo lud’; *ōdni*, *zāzva*, *zāspa*, *ūmra*, *ūžga* : *zuāspin*, *ūmrin*, *ūžgin* (i prez. i prid. trpni, ali prid. trpni i *ūžgun*). Slog se dulji bez obzira na prednaglasnu duljinu ili na moguću homonimiju (*nuaruōd*, *uduovuāc*; *pūas* ‘pās’ i ‘pojas’, *muāst* ‘mošt’ i ‘māst’¹⁵). Stariji su govornici skloniji primjeni obrazaca s duljenjem i na posuđenice nego mlađi (domaća riječ – *obiēd*, a uz to kod starijih *rūčuāk*, a kod mlađih *rūčak*). Opširniji popis primjera duljenja u zatvorenu slogu i iznimaka daju Budovska i Houtzagers (1994.), a ja uz taj popis donosim samo nekoliko ispravaka i pojašnjenja: ne *nīsān*, *petuāk*, *klīn*, *mārš*, *gōrnja*, *dōjde*, *pōjde*, *zuaīljku*, *mōrski*, *ōnda*, *dvīsto*, *sīknjice*, *smīšno*, *petnaēsti*, *sēstrinoj*, *šēsta*, *dōkle*, *dōtle*, *kobōtnice*, *mōkra*, *ōstre*, *izdūbljena*, *ūske*, *ujūtro*, *māslin*, *pāklenih*, nego *nīsān*, *pietuāk*, *kljīn*, *mārač* (G *muārča*), *guōrnja* (isto tako *guōri* i *duōli* uz *gōri* i *dōli*), *duōjde*, *puōjde* (samo imp. *pōj(te)*), *zuaīljka*, *muōrski*, *ūnda*, *dvīsto*, *sīknjice*, *smīšno*, *petnaiēsti*, *sestrīnoj*, *šiēsta*, *dūkle(c)*, *dūtle(c)*, *kobuōtnice*, *muōkra*, *uōstre* (ali *ōštar*), *izdūbljena*, *ūske*, *ujtro* (ali *jūtro*), *muāslin* (ali pridjev i *māslinovo* i *muāslinovo*), *pāklēnih*. Ispred *c* i *č* se duljenje ne očekuje, pa ga ondje ni nema, ali ga ima ispred staroga *tc* (*uōca*) i svim ostalim oblicima imenice *tuāc* osim N i V te u *dīci*, *dīcu*. U mnogim riječima duljenja nema jer

¹⁵ Govornici koji bolje čuvaju akut, ipak vjerojatno razlikuju *puās* i *muāst* (‘pās’ i ‘mošt’) i *puās* i *muāst* (‘pojas’ i ‘māst’). U Kukljici se razlikuju *pās* i *māst* (‘pās’ i ‘mošt’), i *pās* i *māst* (‘pojas’ i ‘māst’).

su novije, posuđene ili improvizirane, npr. *ribârnica*, *tâjno* (starije *sakriviêto*), *îsti?* (po svoj prilici relativno mlada zamjena za *jedûn* i za *jênak*), *slîzni*, *vîčni* ‘vječan’ (malo se upotrebljava u svakodnevnom govoru, a *vîčni* = *vîčni* ‘naučeni’), *srêdnja*, *srêtnoš*, *grôblje* (nekad *cimatuôrij* – sada gotovo izumrlo), *kôplje*, *pôklon* (starije *duâr*), *krâsno*, *krâstav* (riječ rijetka u govoru, ali uvijek *kruâsta*) itd.

2.2.4.3. Slog zatvoren nazalom.

U većini je kaljskih slogova zatvorenih nazalom jezgra *u* ili *i* zato što osim od staroga *u*, *u* u slogu zatvorenu nazalom potječe i od starijega *o* i *a*, a osim od staroga *i*, *i* potječe još od prvotnoga *e*. Slogotvorno se *r*, naravno, ne mijenja. Osim toga, kratak se samoglasnik *i* u naglašenom slogu zatvorenu nazalom dulji i može biti akutiran. Primjeri: *dlûn* : *dlâna*, *srûn* : *sruâma*, *nû nj* : *nuâ nje*, *Bûnj*, *bûnjka* : *Bânja*, *jedûn* : *jenâ*, *nuarûžnja*¹⁶ ‘naranča’ : *g nuarûžunj*, *lûnda* ‘kriška’ : *g lânad*, *brûnce* ‘škrge’ : *g brânač*, *znûn*, *nê znun* : *znuamô*, *kôpun* : *kôpaš*, kuklj. *štrânjâk* (u kaljskom prema množini *štrûnjuâk* ‘resa koja neuredno visi na tkanini i sl.’) : *n štrûnjcî*, *grûm* : *grôma*, *zuakûn* : *zuakôna*, *kûnj* : *konjâ*, *is sestrûn*, *is mâterun*, *is popûn*, *is brâtun*, *ûnda* : stdhrv. *ònda*, *pû nj* : *puô nje*, *konuâc* : *kuncâ*, *pûn* : *pûna*, *grîn* : *gremô*, *rečîn* : *rečemô*, *zelîn* : *zelêna*, *brîme*; *g brimîn*, *žînska* : *ženâ*, *zôvin* : *zôveš*, *babûljîn* (*babûlj* ‘kamen veličine šake’), *is mûžin*, *šćenuâc* ‘korov koji ima bodljikav plod veličine zrna graška; plod toga korova’ : *šćincî*, *švenuâc* : *n švincî*, *režint(îv)âti/ražint(îv)âti* ‘isp(i)rati’, *vienuâc*, *vinčâti*, *vinčuânje* (?)¹⁷, *kljîn* : *kljîna*, *bravînac* ‘mrav’ : *G bravînca*, *třnj* ‘trn’, *gřm*. Promjenu bi bilo najjednostavnije opisati kao podizanje/zatvaranje samoglasnika u slogu zatvorenu nazalom do krajnjih granica, tj. prednjih do *i*, a stražnjih do *u*. Pri tom treba pretpostaviti (za *a* svakako, a za *e* i *o* ne nužno ili ne u svakom slučaju) da su *u* i *i* nastali od dugih zatvorenih samoglasnika ili dvoglasa, a ne neposredno od *a*, *e* i *o*. Na to ukazuju odrazi kratkoga *a* u slogu zatvorenu nazalom (*sêdan*, *ôsan*¹⁸, *gluâdan*, *žuâđan*, *sîtan*, *vîčan*, *osandesîêt*, *grančîca*, *grančâti* ‘grebati’, *kantûn*, *marangûn* ‘stolar’, *brancolêt* ‘narukvica’ itd.). Međutim, iako se primjeri kao *mûžin* ‘mužem’, *posôljîn*, *I đîmun* mogu shvatiti kao analogije prema oblicima gdje su *e* i *o* bili dugi i zatvoreni ili diftongirani, teže je tako tumačiti primjere

¹⁶ *I û* u *nuarûžnja* je po svoj prilici nastalo pred nazalom, koji je potom ispao.

¹⁷ Riječ se *vienuâc* u kaljskom danas upotrebljava rijetko: većinom u frazama *ruôdno/gûsto ko vienuâc*, a druga značenja pokriva riječ *krûna* (ipak kod starih: *vřžu nâ glavu vienuâc od buniêstre*, *cvîca*, dok su ostali oblici rjedi; ipak stariji informanti: *viencâ*, *viencûn*). U Kukljici *vênâc* (*G vênçâ*) uz *krûna* i *venčâti*, *venčânje*, iako je ondje ikavski odraz jata češći nego u Kalima.

¹⁸ Isto tako samo *jesân*, *nîsân*, ali rekao bih da to nema nikakve veze sa starim sekundarnim poluglasom u tim slogovima.

kao *švincì* i *kuncì*, premda nije nemoguće. Bilo kako bilo (v. bilj. 21), za razliku od kratkoga *a*, kratki se *e* i *o* u slogu zatvorenu nazalom sigurno u većini slučajeva podižu/zatvaraju do *i* i *u*. Međutim, treba upozoriti i na sporadične slučajeve podizanja kratkoga *o* u otvorenu prednaglasnom slogu, koje nešto rjeđe nalazimo i u kukljičkom, kao *zaburâviti* (tako i u Kukljici), *kamumîla* ('kamilića', Kukljica: *kamamîla*), *mutuôr* (Kukljica: *mutôr*), *mušûn* (Kukljica: *mašûn/ mošûn*). U novijim riječima, psovka, većini imena i nekim manje uobičajenim oblicima podizanja samoglasnika u slogu zatvorenu nazalom nema, a ima i nekih, čini se, starijih posuđenica u kojima izostanak podizanja nije sasvim jasan. Pri tom, osobito za *a*, vrijedi fonotaktičko pravilo da u slogu zatvorenu nazalom ne može stajati dvoglas dvoglas: *bânda* (?)¹⁹ 'strana', *bânka*, *dućân*, *rânća* (?)²⁰ 'užeglost', *Ântê*, *Brânka*, *g bûram* (*bûrma* 'rina, oluk'), *g čîžam*, (*je*) *bên ti* (inače *jebîn*)..., *šêlen* (?)²¹ 'celer', *cêntar*, *cêntimetar*, *žêmper*, *kâendar*, *Vênci*, *Zdênko*, ali i imenice *stûden*, *zêlen* itd., *bômbula* 'nešto relativno veliko što donekle podsjeća na kuglu: kuglica za bor, okrugli luster, plinska boca, kupolasta zgrada', *bômba* (ali nekad i *bûmba*), a tako i *bumbuôn*, *telefôn*, *fontâna*, *montûra* 'kaput i hlače za rad (ribarstvo i poljoprivredu) obično plave boje'. Podignuti se samoglasnici ponovo spuštaju u nekim riječima pod utjecajem odozgor. Primjeri za *a*: *bevûnda* i *bevânda*, *vûnka* i *vânka*, *jedûn*, *dûn*, ali sada često i kod starijih *jedân*, *dân*, *srûn* (G *sruâma*), mlađe – *srâm* (G *srâma*). Osim toga češće se čuje *ôganj* i *ogânj* nego *ogûnj* i *ôgunj*, pri čemu je po svoj prilici najstarije *ôganj*, dok su drugi oblici nastali ujednačavanjem i analogijom. U slučaju samoglasnika *o* spuštanje se događa znatno rjeđe (*bômba* vjerojatno od početka paralelno uz *bûmba* i novije *zâkon* (G *zâkona*) uz starije *zuakûn* (G *zuakôna*²²)), a za *e* ne nalazim primjera. Ipak, novije ujednačeno *mućuôn* ('incun'; prema ostatku paradigme – *mućuôni*, *mućuônov*), uz starije *mućûn* (G *mućuôna*) i *bumbuôn* (G *bumbuôna*) protiv fonotaktičkoga pravila. Iznimka je od fonotaktičkoga pravila i *puânj* 'čokot' (G *puânja*).

2.2.4.4. Staro *ę* iza *j*, *lj*, *č*, *ž* > *a/ua*

Staro *ę* u nekim riječima i njihovim složenicama i izvedenicama iza *j*, *lj*, *č*, *ž* > *a/ua*. Te su riječi: *juáčmik* 'ječmenac', *juâtra*, *jatřva*, *jazík*²³, *najuâti* 'zara-

¹⁹ Nisam siguran koliko je riječ nova, ali je u svakom slučaju uobičajenija *struanâ*.

²⁰ Riječ je, čini se, novija (usp. starije *porûngljaviti* = *izrâncaviti*).

²¹ Ova je riječ po svoj prilici dovoljno stara da bi se *e* u njoj moglo podići, pa bi mogla biti primjer u kojem se to s kratkim *e* ne događa. Sličan bi primjer za *o* mogao biti *montûra*.

²² Kod jednoga mlađega informanta i *zuakuôn*, ako posrijedi nije bila hiperkorekcija. Ali isto tako protiv fonotaktičkoga pravila kod više informanta *vuônj* (G *vônja*) uz potvrdu starijega *vûnj*.

²³ *Jazík* je organ, a *jezík* je 'govor, jezik', i inače u prenesenom značenju koje dolazi odozgor. *Ĵmun* i *jenû kuâ zluâta vrîdi ...*, ali *jazík* je je ko *krâvi riêp*. *Ali dôbro* je: *nuâjdemo nêkako zâjениčki jezík... Da se čûje za nuâš* (sc. kvaljski) *jezík*."

ziti; prenijeti nekomu nešto (npr. *švinci*)', *zajuāti* 'posuditi', *kljuāti* (i *kljuātva* ali *pròkljet*, *prokljiěstvo*), *kljaknùti*, *kljačāti*, *počuāti*, *sažuāti* 'iscijediti', *žuad* (i pridjev *žuâdan*, *žuâdnja*), *žāti*. Jednako se mijenja i glas jat u *gnjuazdô* i *njuâdra*. Govornici koji nisu najstariji imaju *počiěti*, *žiěđ*, *žiědan*, *sažiěti*, *žěti*, *gnjjezdô*, *njiědra*, dok druge riječi, ukoliko se upotrebljavaju, bolje čuvaju stariji oblik. Rijetko se upotrebljava *juâtra* (često *žigerica*) i *žāti*, a *kljuāti* je kod mlađih zamijenjeno s *proklñjati*.

2.2.4.5. Prijeglas

Prijeglasi nema u g imenica (*uôcov*, *kolūačov*, *mīšov*, *mūžov*, *prñjateljov* itd.), a kod mlađih ga govornika nema ni u I (*s uôcun*, *s mūžun*, *babūljūn*), dok je kod starih moguća i varijanta s prijeglasom (*is uôcin*, *is mūžin*, *kljūčīn*, *babūljīn* itd.). Drugdje u tvorbi prijeglas ostaje osim u ponekim primjerima koji se rjeđe upotrebljavaju (*mojě*, *nāše*, *stričiěv*, *uôčev*, *rūšev*, *Školjuariěv* (pridjevski oblici prezimena), *rībarov*, ali *Stôšcov* (*Stôžac* – nadimak). Umjesto posvojnih pridjeva puno se češće upotrebljava genitiv.

2.2.4.6. Proteza

U starijih govornika prijedlog *s* s instrumentalom glasi *is*, a prijedlog *s* s genitivom i *iz* stopili su se u *iz*: *is ânkun*, *is Mâricun*, *is tóbun*, *iš njūn*, *kalāti iz rāmin*, *iz nogiě nā nogu*, *duđjti iz mora* 's mora', *izuđjti iz kŭće*. Kod mlađih govornika proteze i stapanja većinom nema: *s njūn*, *jīsti sa tlohā* 's poda'. I prefiks *s* na ponekom glagolu u konzervativnijih govornika ima protezu: *iskŭhati*, *iskŭpiti*, *isvŭci*, *isrŭzati*, ali *smuanjŭti*, *snuđjti se*.

2.2.4.7. Otpadanje nenaglašenih samoglasnika na početku riječi (afereza)

1. slavenske riječi: veznik *ko* (rijetko *ako*), prijedlog *kolo* (i *kôlo* u sintagma s čeonim naglaskom; prilog – *ôkolo*), pokazne zamjenice i zamjenički prilozii (*(o)vuđj*, *(o)nā*^{24, 25}, *vâkov*, *nâkov*, *voľiki*, *noľiki*, *vâko*, *nâko*, *vâmo*, *nâmo*, *voľiko*, *noľiko* itd.), imenice *tuāc* (G *uôca*), *čenuašŭ* 'krunica' i *tôrak*, glagoli: *bluačŭti se* 'naoblačivati se', *prebŭci se*, *(u)bŭci*, *(i)splŭvati*, *(i)znŭmati*, *spěci?* (u ovom se slučaju može raditi i o prefiksu *s-* prema *(i)skŭhati* – zbog proteze i afereze miješaju se prefiksi *iz-* i *s-*), nenaglašeni oblici prezenta glagola *bŭti* i *hŭti* u upitnim rečenicama (*(je)ste li*, *(o)će(li)te*²⁶ itd.);

²⁴ M. *ûn* (mlađe i *(o)nuâj*). *Ūn*, *nâ*, *nô* kao lična zamjenica češće ima aferezu nego kao pokazna.

²⁵ Suprotan je primjer, tj. primjer s analoški dodanim samoglasnikom na početku, *(o)tuđj*.

²⁶ Od ovakvih se oblika razvijaju i naglašeni oblici s aferezom (*nŭ ga brŭga bŭlo za žŭnsku – čěš li ti u skŭlu ili niěćeš, sŭ li ti pišmena ili nišŭ...*, *Od dôsade nŭ znuâ ča čě...*, *ŭma ih kolŭko čěš/ôčěš* – dva posljednja primjera od mlađih govornika).

2. posuđenice (osobito kod starijih): *Tuâlija, Strâlija, Mérika, nêhcija, perîrâti, razmân* ‘aranžman’, *lêrgija, lêrgičan*, uvijek *rećîn* ‘naušnica’ itd. U brzu su govoru moguće sporadične afereze kao *çiêr, muâ, kùću* itd. = *ućiêr, imuâ, u kùću*.

2.2.4.8. Sinkopa

Ima nekoliko riječi kod kojih vrlo često ispadaju unutarnji samoglasnici. Ti su samoglasnici nenaglašeni ili slabo naglašeni. Najčešći su primjeri: *ko* < *kakô*, 1. ‘kao’ (*kakô ča ste onuômu na Ugljânu rekli = ko ča ste ... rekli, ko kûnj = kakô kunj*); 2. ‘kako’ u zavisnim ili nezavisnim emfatičkim tvrdnjama kojima se pokazuje da je nešto prisutno u većoj mjeri, tj. jako prisutno ili sličnim rečenicama, (barem u konzervativnijem govoru ne u pravim pitanjima) (*Ljè ‘vidi’ ko je propuâ!, Vidi ko se vrti!, Čâ hòdi, ko mi đimun smrdiš!, Ko su onî lipo svîrâli!, ê, ko lipo govôriš!, Da nuâš ko bi skuakâli!*, ali i *Ali âjme kako je melôdija lîpa bîla!, Da znuâš kako su griêde cîrne bîle!*, pa i naglašeno – *kakô mo se lipo iskûpili svâku večer...!, Kakô smo se u lîpi ruôd ûdale, kî lîpi ruôd: ma kâko se pošûjete do deviêtoga kolêna!*); vrlo često *bmo* i rjeđe *mo* < *bimo* (uz gornji primjer za *mo* i *Ka bmo tîrs sûhi našli, ča bmo ga û polju ostâvili?*); nešto rjeđe, u brzu govoru infinitiv i oblici pridjeva radnoga glagola *hođiti – hòditi, hòdli, hòdlo, hòla* (nezatno naglašeni) itd., a v. i 2.2.4.9. Ostali su primjeri sporadični, ali ih ima više u brzu govoru, a ispasti mogu i inače dugi i naglašeni samoglasnici (*âjme s’ mo duuâ stûpâ îma, Ma ne išçi mlîkò ’te (= tuôte), juâ sa ga pôpila., Dâj ’mo (= vâmo) malo grâha (gruâh ‘grah poljak/sjetvena kukavičica/sjetvena graholika’), muâre!* itd.). Osobit primjer gubljenja samoglasnika i suglasnika unutar riječi pružaju desetice udružene s jedinicama. Evo samo nekoliko primjera: *trezdrûge, četrzdeviête, šêčtvrte, sedanzdeviête, osanzdeviête*. Ima još nekoliko primjera koji su grafički gledano apokope, ali prozodijski većinom sinkope. Ponekad otpada krajnji samoglasnik infinitiva zajedno sa *-t-* (*puđj, dâ*), a sinkopa u futuru je redovita: *đîgnućemo, duđjcu, pomôćemo*. Osim toga, čuje se i *é* umjesto *ću*: *Juâ é ti dâti., Nego čâ é se nego rûgâti*. Isto tako i *ćeš* može biti više ili manje reducirano: *Čâ ćš ûnda?, Kâ š mi vrnûti?*. Drugi su takvi primjeri rijetki (npr. *men se činî*), iako krajnje nenaglašeno kratko *i* i na kraju prozodijske riječi može biti nešto reduciranije.

2.2.4.9. Elizija

Krajnji samoglasnik jedne riječi ponekad, osobito u brzem govoru, otpada²⁷ pred početnim samoglasnikom iduće. Primjeri: *čâ b’ ûnda, tet’ ânka, nî s’ isto*

²⁷ On zapravo najčešće ne otpada potpuno, nego je samo vrlo slabo artikuliran.

vrđni prije bĭli, bĭ bi se ožen' ũ Kale, nĭ n' ũn mĕne zvuâ, na Luðkv' undĕka, u vrũcoj vod' i u sapũnũ.

2.2.4.10. Postoje još neke rubne glasovne promjene kao odraz slabih poluglasa u *mâmun* 'mnom', *pasâ* 'psa', *mâlin* (G *maĭina*; sada *mĭlin*, *ũljarica*), *maĭinica* (riječ izvan upotrebe), *vâvik/vâjk(a)*, *vaziĕsti* ali *đĭ* (ne *kađĭ*) – i očkivano u jakom položaju *čâ*, ali u slabom *nĭč* 'nešto', *zuâč*, *nuâ č*, *puô č*, *ũ č*; prelazak skupine *ra* u *re* u *riepuâc* 'vrabac', *riĕsti* 'rasti' – ali *kruâsti*, *prasuâc* itd.

3. Oblici imenica

Tri su glavne deklinacije imenica s obzirom na nastavak G: *e-*, *a-* i *i-*vrsta. *E*-vrsta obuhvaća imenice ženskoga i muškoga, *a*-vrsta muškoga i srednjega, a *i*-vrsta samo imenice ženskoga roda.

Primjeri.

3.1. *E*-vrsta: N *ženâ*, G *ženiĕ*²⁸, D/L *ženĭ*, A *ženũ*, V *žĕno*, I *ženũn*; n/a *ženĕ*, g *žĭn*, d/l/i *ženâmi(n)*, v *žĕne/ženĕ*. Postoje i imenice na *-ĕ* (*Guospĕ* te neka imena i nadimci kao *Ântĕ*, *Stĭpĕ*, *Šĭmĕ*, *Krlĕ*), i na *-ô* (*Juosô*, *Nĭkô*, *Ljũbô*), koje *-e* i *-o* imaju i u V (*guôspe*, *Juôsô*), a inače se dekliniraju kao *ženâ*.

3.2. *A*-vrsta: N/A *tuðr* (N *kũnj*), G *torâ* (G/a *konjâ*), D/L *torũ* (*konjũ*), V *pôpe* (*kônju*), I *torũn* (*konjũn*, ali i stari oblici *is mũžin*, *is uðcin*, *babũljĭn*, *kljũcĭn*, *nožĭn*, *za krâjin* 'na moru')²⁹; n/a *torĭ* (*konjĭ*), g *tôrov* (*kônjov* u značenju 'konjska snaga': *kônji*), d/l/i *tôrimi(n)* (*kônjimi(n)*), v *pôpi/popĭ* (*kônji/konjĭ*). Neka imena i nadimci umjesto \emptyset u N i *-e* u V imaju *-i* ili *-o* (N/V *Rũdi*, *Đũro*, G *Rũda*, *Đũra*).

N/A/V *črĭvo*, *pôlje*, G *črĭva*, *pôlja*, D/L *črĭvu*, *pôlju*, I *črĭvun/pôljĭn* (uz *pôljun*, a tako i *sřcin*, *rĭlcin* 'žalcem')³⁰; n/a/v *črĭva*, *pôlja*, g *črĭv*, (*pôlja*), *juãj*, d/l/i *črĭvimi(n)*, *pôljimi(n)*.

N. p. *b* na *-bje*: N/A/V *ĩciĕ*, G *ĩcuã*, D/L *ĩcũ*, I *ĩcũn*.

3.3. *I*-vrsta: N/A *piĕc*, G/D/V/I *pĕci*, L u *peĕĩ*, n/a/v *pĕci*, g *peĕĩ*, d/l/i *pĕcami* (spontano od stare konzervativne govornice), *peĕimi*, *pĕcimi* (malo mlađi govornici pri ispitivanju).

²⁸ Naravno, i „poludugi“ nastavci *-a*, *-e* mogu biti akutirani kada su naglašeni, ali u praksi imaju akut rjeđe od „dugih“ nastavaka.

²⁹ Ovaj primjer samo prema Houtzagersu i Budovskoj (1996: 146), dok sam dva prethodna i ja zabilježio.

³⁰ Primjeri s prijeglasom prema Houtzagersu i Budovskoj.

3.4. Postoje (kod govornika od 30-ak godina već slabo ili nikako) ostaci starih *n*-osnova muškoga roda³¹. To su:

3.4.1. imenice muškoga roda na *-janin* (N *Kualjânin*, G *Kualjânina* itd., n/a/v *Kualjâne*, g *Kualjânov*, d/l/i *Kualjânimi(n)*); isto tako: *Īžâne*, *Kukljîčane*, *Priečâne*, *Višâne*, *dvorâne* ‘ljudi koji stanuju u istom *dvuõru* (‘seoskoj četvrti’)’ (otprilike: ‘susjedi’), *rîščâne* ‘pravoslavci’, itd., pa i *Istrijâne* (N *Istrijânin*), *Talijâne* (N *Talijânin*) i primjer *partizâne* (N *partizânin*), koji pokazuje da je obrazac još nedavno bio produktivan).

3.4.2. imena mjesta ženskoga roda na *-jane*, tj. *pluralia tantum* (n *Nêvidane*, g *Nêvidun*, d/l/i *Nêvidanami(n)* i *Nêvidanimi(n)*); tako i *Mrljâne*, *Pêtričane* itd., a i *muõžjane* (ženski rod) – d/l/i *muõžjanimi*). Ipak, sudeći po lokativu u *Nêvidanah* moguće je da su izvorniji otočki oblici *Nêvidanami(n)* i sl., a da su oblici na *-imi(n)* nastali prema štokavskim oblicima (*Râstanima*, *Lîšanima* i sl.). Tako i pri ispitivanju u *Pêtrčanimin* i u *Pêtričanamin*, gdje je *Petričandomaća* osnova. Jedan mi je informant srednjih godina rekao da se od starijih čuje i n/a/v *rîbare*, *škôljare*, ali ja od starijih informanata takve oblike nisam uspio dobiti.

Pri usporedbi s oblicima imenica u stdhrv. treba voditi računa o glasovnim promjenama navedenim pod 2.1.6. i 2.1.7. te 2.2.3.2., 2.2.3.3. i 2.2.3.5. Osim toga konzervativni govornici³² provode drugu palatalizaciju u D/L imenica *e*-vrste samo u primjerima *nožî*, *rûcî*, i *snuazî*, dok se ona u drugim oblicima imenica, a, dakako, i drugdje redovito provodi: *ôsici* (*ôsik* = *tuõr*), *ôsicimi(n)*, *cičli*, *isîčî*; ipak *čîčkî*, *čîčkîmi(n)*). Navezak *-n* u d/l/i upotrebljavaju stariji relativno rijetko – neki rjeđe, neki češće.

Kad se glasovne promjene uzmu u obzir, kaljski se oblici imenica poklapaju s onima u stdhrv. (u slučaju imenica *a*-vrste muškoga roda samo kratka množina) u velikoj mjeri. Najviše je razlika u množini. Akuzativ množine imenica muškoga roda *a*-vrste (*o*- i *jo*-osnove) jednak je nominativu (*ôsici*, *mûži*). U d/l/i je sinkretički nastavak *-mi(n)* prema instrumentalu većine osnova, a kod mlađih se govornika čuje i *-ma*. Tu i tamo pojavljuje se kod starijih govornika stari oblik lokativa: *na rîbah*, *u Bibînjah*, *po noguâh* i *po rukuâh* ‘četveronoške’ (prethodni primjeri prema Houtzagersu i Budovskoj), *u Nêvidanah*, *u rukuâh*, *opruâla san blîtvu u dvîh voduâh*, izreka *četîre će juâje nosîti na trâljah* (trâlje ‘drvena nosila za teške terete koja nose dva čovjeka’), *na Drâgah*, *na Drâžinah*,

³¹ Kaljske ostatke suglasničkih osnova donekle specifične deklinacije koji postoje i u standardu, kao *n*- i *nt*-osnove srednjega roda, ovdje neću posebno opisivati.

³² „Srednje“ i manje konzervativni govornici provode često u ovim padežima 2. palatalizaciju.

po *intruâdah*, na *Vališćih* (mikrotoponimi – kod toponima su lokativni oblici običniji nego drugdje), u *Kalih*, na *plécih* itd. Stari sam oblik *d* našao samo jednom u zamjenicama (*ũvik je k nũn hodila*). Dvojina se tvori kao malina u stdhrv., a kod mlađih govornika to često i jest malina. Osim toga priopćen mi je izraz *u dua dnĩ*. Množinu uz brojeve *trĩ* i *četĩre* najbolje čuvaju imenice *sĩn* i *bruât*. Uz te se brojeve upotrebljava oblik *zĩni* (ali i *zĩna*) vjerojatno prema *g*. Problematičan je *I* imenica *i*-vrste. Evo nekoliko primjera: *is kĩvi*, *is zĩbi*, *sa stárošću*, *zânaću* ('zanatom' – spontano od starije osobe), *gluâđun*, *žuâđun*, *muašćun*, *pâmećun*. *Noću* se kaže *nuôćun* (o naglasku v. bilj. 57). Tvorba *g* i *V* je relativno složena.

3.5. Nastavci *g* su *-θ*, *-ov/uōv*, *-i/ĩ*, *(-ĩju)*, *(-a)*.

3.5.1. Gotovo sve imenice *e*-vrste imaju nulti nastavak (*buôc*, *buōj*, *guâc*, *glavĩc*, *gōdin*, *hĩljad*, *juâm*, *kašĩet*, *kašêtĩc*, *lopuât*, *Nėvidun*, *nuōg*, *zvĩzd*, *žĩn* – *N* *bôca*, *buōja*, *gâće* 'hlaće', *glavĩca*, *gōdina*, *hĩljada*, *jâma*, *kašêta* 'drvena gajba', *kašêtĩca*, *lopâta*, *Nėvidane*, *nogâ*, *zvĩzdâ*, *ženâ*). Krajnje se *-l* u takvu *g* u različitim imenica ponaša različito prema pravilu 2.1.6.: *N/n skâle*, *gra(n)děle*, *srděla*, *štrumběla* (= *štrũmba*), *mânula*, *skrdĩnula* 'skuša', *tĩkula* – *g skuâ*, *srdĩe*, *štrumbiê*, *mânu*, *skrdĩnul*, *tĩkul* (isto tako u srednjem rodu *g vėsai* i nešto mlađe *vesuâ* i *raštĩel*, ali mlađe *vesluōv* i *raštělov* – *N/n veslô* ('veslo; mjeza za jačinu vjetra' – jedno veslo = kad su valovi visoki kolika je širina pale vesla), i *raštěla* 'rešetka'). Glas *j* se iza *i* na kraju u *g* ne gubi (*pĩzdarĩj*, ali imp. od *uĩti* – *uĩ*). Imenice *e*-vrste koje pred nastavkom u *N* imaju suglasničku skupinu, u *g* tu skupinu najčešće razbijaju sa *a*, *uâ*, *u* ovisno o naglasku, posljednjem suglasniku skupine i upotrebi imenice: *bâćav*, *bĩćav*, *brânać*, *bũram*, *crĩkav*, *čĩžam*, *komôštar*, *kũrab*, *lânad*, *mâšak*, *mudânat*, *mũrav*, *prâsak*, *dasuâk*, *iguâl*, *ovuâc*, *glâvunj*, *nuarũžunj* – *N/n buâćva*, *bĩćva*, *brũnće*, *bũrma*, *crĩkva*, *čĩžma*, *komuôštre* 'lanac na koji se objesi lonac iznad komina da bi se kuhalo na slabijoj vatri', *kũrba*, *lũnda*, *muâška* 'mačka', *modũnte* 'gaće', *mũrva*, *pruâska* 'breskva', *daskâ/duâska*, *iglâ/ĩgla*, *glavnjâ/gluâvnja* 'komad drveta kakvim se loži', *nuarũžnja*. Postoje i neke imenice *e*-vrste koje u *g* ne razbijaju suglasničku skupinu. To su prije svega nazivi za mještanke na *-ka*: *N Bibĩnjka*, *Kuâljka*, *Kukljĩška*, *Nėvidũnka*, *Pâšmunka*, *Poljũnka*, *Priěška*, *Ugljũnka* – *g Bibĩnjk*, *Kuâljk* (ali i *Kâljak*), *Kukljĩšk*, *Nėvidũnk*, *Pâšmunk*, *Poljũnk*, *Priěšk*, *Ugljũnk*, a rijetko neke druge imenice čija je suglasnička skupina prilično specifična kao *bômba*, *štrũmba* 'puž svrdlar' – *g bômb*, *štrũmb*. Kod mlađih, pa i nešto starijih, govornika *g* nekih imenica *e*-vrste sa suglasničkim skupinama ima nastavak *-i*, npr. *bevũndi/bevũnd*, *gluâvnji*, *kũrbi*, *lũndi*, *Kuâljkĩ*. Uvijek ima nastavak *-i* *g* imenice *ũra* 'sat kao mjerna jedinica' – *ũri*.

3.5.2. Imenice muškoga roda u g najčešće imaju nastavak *-ov/-uôv* (*bunuârôv, šuoôldov, sinuôv* itd. – N/n *bunuâr, šuoôldi, sîn* itd.). Zabilježio sam samo dva oblika na *-ro* umjesto na *-rov*, kakvih sam više zabilježio u Kukljici (*âjme juâ sa hîljadu kîli kumpîro izdûbla suâma., ... ziduâro, marangûnov...* (*marangûn* ‘stolar’)). I gotovo sve imenice s nepostojanim *a* (u kaljskom je to, naravno, *a/uâ/u*) imaju g na *-ov/-uôv*: *guôcov, jûncov, kabluôv* itd. – N *guoluâc, jânjac, kabuâ* itd., ali ipak g *švênac* uz *švincuôv* od *švenuâc* i inovacija *nîmun juâ živac*. Od imenica muškoga roda *a*-vrste nulti nastavak u g ima još imenica *dûn/dân* (g = N). Imenica *pût* u značenju njem. *mal* kod starijih ima g *pûti* (*tô pûti* ‘taj put, onda’, *stô pûti*), a kod mlađih *pû(t)*. Dosta imenica muškoga roda *a*-vrste koje znače neku mjeru i koje se često upotrebljavaju s brojevima, imaju genitiv na *-i*: *piê badîlji, brodi/brôdi* (*piê brodi nas je bîlo; piê brôdov je došlô* – ipak razlika nije stroga)³³, *bûsi, diêli, dêci, dêki, đinari, kîli, kîlometri, komuâdi, kônji* (‘konjskih snaga’, inače *kônjov*), *koruâci, litruâši, mêtri, minûti, misiêci, puânji, puâri, pâši, pijâti* (informantica blizu 80 godina: *piê pijâti jûhiê*, ali *iznemî piê pijâtov*), *podî* (vjerojatno prema *trî, četîre podî*; ali i *piê pôdov*), *pûnti/pûntov, redî/rêdi* (ali i *reduôv/rêdov*), *stûpi, šmûri, vagûni* – N *badîlj* ‘velika građevinska lopata’, *bruôd, bûs, diê, dêc* ‘dl’, *dêk* ‘dag’, *đinar, kîl, kîlometar, kômad, kûnj, kôrak, litruâš* ‘hektolitar’, *mêtar, minût, mîsec, puânj, puâr, pâš* ‘sežanj, hvat – 170 cm’, *puôd* ‘kat’, *pûnat* ‘bod; šav; debela daska’, *riêd, stûp* ‘stablo’, *šmûr* ‘veliko drveno korito (može biti pojačano limom) za pijesak, žbuku, gnojivo i sl.’, *vagûn* ‘10 tona’. Ima još imenica muškoga roda *a*-vrste koje imaju g na *-i*, a uglavnom ne znače mjeru kao *bîzi* (*bîzi* pl. ‘grašak’) uz *bîžov* (*pijuât bîžov, dâj mi bîžov, pûno bîzi, šâku bîzi, pûn pijuât bîzi*), *gostî/gôsti* (uz vjerojatno novije *gostîju*), *ljûdi, pŕsti/pŕstov, rîži, ũši* (uz *ušîju*), *zôbi* – N/n *gôst, ljûdi, pŕst, rîži, ũši, zôbi* ‘sušena svinjska obrazina, tj. meso s glave’. Genitiv množine na *-iju* imaju još dvije imenice muškoga roda: *ôçi* i *pŕsi* – *oçiju* i *pŕšiju*³⁴.

3.5.3. Imenice srednjega roda u g nemaju nastavka ako se češće upotrebljavaju u g ili u množini ili ako im je množina donekle neovisna o jednini, a ako se u množini ili u g upotrebljavaju rjeđe, nastavak je *-ov/-uôv*: *črîv, drîv(ov), gôdišc, juâj, kolîn, do nebiês, pliêc, râmin/ramîn, ũst, vruât, gôvun, jîdar/îdrov, lebuâr/lebruôv, njeđuâr, vêsal* i mlađe *vesluâ* i najmlađe *vesluôv; bretênov, drškuôv, gnujuâzdov, îmenov, mestî* i *mêstov, pîsmov, plêmenov, sêlov* – N/n

³³ Ovaj je g semantički drukčiji od običnoga jer znači mjeru (ovamo pripadaju i *îri* iz *e*-vrste i *brîmeni zŕni* iz srednjega roda), ali barem sada nije tako čvrsta kategorija kao npr. odgovarajući kukljčki g, pa će u kaljskom ipak biti: *dêse nâjlonov rôbe, piê žmûlov bevûnde* itd. Isto tako poneka od navedenih imenica koja se rjeđe upotrebljava uz brojeve može uz njih imati i g na *-ov*.

³⁴ Moguće je da u starijem kaljskom nijedna imenica nema g na *-iju*. Stariji informant: *Sûze griêdu îz ôçi*.

črivo, drivo, godišće, kolêno, nêbo, plêca, râme, ûsta, vruâta; guovno, (j)ïdro, lebrô, njuâdra, veslô; bretenô, drškô ‘dugačka drška, najčešće drvena, npr. motike’, gnjuazdô, (j)ïme, mêsto, pïsmô, plême ‘rod, porodica’ (najčešće odgovara prezimenu u mjestu – plême Koliêginih, dvuâ plêmena Sivoševih), selô. Imenica brïme uz g brimîn i brïmenov ima i g mjerne jedinice brïmeni, a samo takav g ima i imenica zrno (zrni). Kod nekih se imenica srednjega roda ponekad pojavljuje i oblik na -a koji funkcionira kao g (skînuti iz višala, ïznela iz njuâdra), ali takvi su primjeri rijetki.

3.5.4. Imenice *i*-vrste imaju g na -i (kuâpi, kostî/kôsti, luâži, noć itd. – N kuâp, kuôst, luâž, nuôc).

3.6. Razlikuje se V općih imenica i V vlastitih imena. Imenice *i*-vrste (sve opće imenice) imaju u V uvijek nastavak -i. Opće imenice *e*-vrste na -a (za razliku od spomenutih na -ê) imaju u V obično nastavak -o, a one na nenaglašeno -ica u V imaju -ice: cûro, žêno, tîco, gužico, dičica, dičico, cûrice, divuôjčice. V na -a imaju kûmâ (V kûma ‘vjenčana; krsna ili krizmena u odnosu prema roditeljima’), sîntula ‘krsna ili krizmena kuma u odnosu prema djetetu’ (tako se obraćalo bilo kojoj starijoj ženi), fljûna ‘žensko kumče’, strîna ‘bliža ili dalja’, a isto tako dicâ i dičina (V dico/dîca, dičino/dičina), ali samo bâbo, tiêto (N tetâ). Osim toga i nazivi za mještanke na -ka imaju V jednak N (Kuâljska, Priêška itd.). Opće imenice muškoga roda imaju obično V na -e, a pri tom se kod imenica na velar i -c provodi prva palatalizacija. Imenice na prepalatal, palatal i sufiks -ar/-uar imaju V na -u (brâte, sîntule (sîntu), bôže, vrâže, tiêce (N tietuâc ‘tetak’), mîšu, mûžu, kônju, mladîcu, rîbaru, ipak cvîtu, svîtu). Vokativ se vlastitih imena razlikuje od V općih imenica samo u slučaju imena *e*-vrste. Neka od tih imena na -a imaju V samo na -a (Brânka, Slâvenka), a neka nekada na -o/-e, ovisno o sufiksu, a nekada na -a (Rûžo/Rûža, Silvâno/Silvâna, Nêda/Nêdo, Ljûbice/Ljubica). U upotrebi ovih dvaju oblika nisam uspio uočiti jasnije razlike.

Sljedeće su imenice više ili manje nepravilne. Imenica *prasuâc* ima u ostalim padežima osnovu *prajc-* (G *prajcâ*, g *prajcuôv*), a V glasi *pruâjčê*. Imenica *tuâc* (G *uôca*), ima aferezu u N i supletivni V *ćâco* (mlađe *tâto*³⁵). Imenica *mâti* (G *mâtere*) ima A *mâter* i supletivan V *muâjo* (mlađe *mâmo*). Supletivni G, D/L i I ima imenica *čeljuadê* (*čeljadîna*, *čeljadînu*, *čeljadînun*; za pl. zbirna imenica *čeljad*). Nepravilno produljen V (*tiêto*) ima i imenica *tetâ*. Osobita je imenica *Kuâle*, ù *Kale*, iz *Kalî*, u *Kalî(h)* (mlađe *Kalî*, ù *Kale* (rjeđe)/u

³⁵ Od mlađih se ljudi (tridesetak godina) može čuti i *mâma* i *tâta*, ali V *mâmo* i *tâto* koriste i stariji, dok u ostalim padežima koriste oblike od *tuâc* i *mâti*. I svekra i svekru snaha zove *ćâco* i *muâjo/tâto* i *mâmo*.

Kalî (češće), u *Kalî/u Kalîmi*³⁶). Jednako se deklinira i imenica *Suâle*. Heteroklita su i *struanâ* s A (rjeđe N) *strûn*, *šetemuâna/šetemûn* ‘tjedan’ (sada većinom *sêdmica*) – G *šetemuâne/šetemuâni* (oblici po *i*-vrsti su rjeđi), g *šetemûn*, i imenica *sûnj* (samo neki oblici – *duđiti ù sunj*, *vêruješ li u sûnj*, *svê je tô sûnj*, u *suânju*, n *suânje*). I imenica *vrstâ* ima g *vrstî*. Osim toga i imenice *luâz* ‘puteljak (obično prolaz kroz suhozid) u masliniku’, i *puôt* ‘znoj’ sklanjaju se po *i*- i *a*-vrsti. Heterogenea su i *ôko* i *ùho* s množinom *ôci* i *ùši* (muški rod). Množina je *Vlâsi* u značenju ‘unutrašnjost Dalmacije’ nepromjenljiva (*stuâti u Vlâsi*, *pučiti u Vlâsi*, *duđiti iz Vlâsi*). Nepromjenljiva je i imenica *puôdne*. Za imenicu *dôba* v. 6.1.3. Nepravilne oblike ima još imenica (*h*)*ćî* (za promjenu v. dolje).

4. Naglasak oblika imenica

4.1. Naglasne paradigme kaljskih imenica

U ovom se dijelu opisuje naglasak kaljskih imenica u okviru triju slavenskih naglasnih paradigama (*a*, *b* i *c*), tj. opisuju se odrazi tih triju paradigama u kaljskom sustavu imenica. Popis kaljskih imenica razdijeljen po sinkronijskim paradigrama daje se u 6. poglavlju. Naglasak nekih padeža zasebno obrađuje se u 4.2.

4.1.1. Naglasna paradigma *a*

N. p. *a* pripadaju imenice svih triju vrsta sa stalnim naglaskom na osnovi. Ona je produktivna.

4.1.1.1. Imenice *e*-vrste

Imenice n. p. *a e*-vrste imaju u svim padežima osim često u g (v. dolje) isti naglasak. Primjeri: *bâba*, *blîtva*, *besîda*, *bolûnča*, *crîkva*, *ćîkara* ‘šalica’, *đitelina*, *drobnjâča* ‘vrsta masline sitna ploda’, *gôdina*, *jêdrilica*, *mâti*, *mûha*, *Nêvidane*, *puâhlja* ‘pahulja’, *spîza*, *zîlica* ‘žlica’ itd. Neke su imenice prešle iz n. p. *c* ili *b* u n. p. *a*: *čêla* ‘pčela’, *sûza*, *sriêda* ‘sredina’ (a *sriedâ c/b* – ‘srieda’). Postoji i značajnija skupina imenica *e*-vrste n. p. *c*, koja prelazi, ali nije potpuno prešla u n. p. *a* i obrađuje se pod n. p. *c*. Zabilježio sam jedan primjer sekundarnoga preskakanja naglasaka na prednaglasnicu (*juâ da ću ù skulu*, ali inače uvijek u *skûlu*).

³⁶ U *Kalîmi* najmlađe.

4.1.1.2. Imenice *a*-vrste muškoga roda

Skoro sve imenice muškoga roda *a*-vrste n. p. *a* imaju u svim padežima naglasak na istom mjestu, ali duljina i samoglasnik mogu se mijenjati prema promjenama navedenim pod 2.2.3. (N *sîr*, *lûk* ‘bijeli luk’, *paluâc*, *obiêd*, *nuaruôd*, *Ugljûn*, *zuakûn*, *prlîpak* ‘priljepak’, *cûkar*, *mâraç* ‘ožujak’, *vêtar*, *pôrat*, *podânak* ‘vrt’, *cimênat*, *bravînac* – G *sîra*, *lûka*, *palâca*, *obêda*, *nuarôda*, *Ugljâna*, *zuakôna*, *prlîpka*, *cûkra*, *muârça*, *viêtra*, *puôrta*, *podûnka*, *cimînta*, *bravîncea*). Ipak naglasak je imenice *çovîk* (G *çovîka*) u N i V (*çovîçe*) pomaknut na prvi slog. Isto je tako pomaknut naglasak i u N i A imenice *mâlin* (G *malîna*, ‘mlin’), a kod te se imenice javlja i sekundarno preskakanje naglasaka na prijedlog (*û malin*). N. p. *a* sinkronijski pripada i imenica *vôsak* (G *vuôska*), koja ima I *voskûn*. I imenice *tuâc* (G *uôca*) i *ždrieluâc* (G *ždriêca*), iako su dijakronijski gledano pravilan odraz n. p. *b*, sa sinkronijskoga bi se gledišta mogle ubrojiti u n. p. *a*, a u tom su slučaju to još dvije imenice n. p. *a* koje nemaju stalno mjesto naglasaka. O imenici *çuôk* ‘kos’ v. pod 4.1.3.2. Još nekoliko primjera:

s naglašenom duljinom u cijeloj paradigmi: *duâr*, *fuštûn* (-*uâ*-), *muçûn* (-*uô*-), *kniêz* ‘vrsta ribe’, *mûž*, *ljûdi*, *sîn* (g *sinuôv* i mlađe *sînov*³⁷), *ziêc*),

s naglašenom kraćinom ili *â*, *ê*, *ô* u cijeloj paradigmi: *betêg*, *çrÿv*, *duçân*, *gôst* (g *gostî* i *gôsti*), *kapetân*, *kâendar*, *kîl*, *pêteh*, *pfln*, *sîç* ‘satara’, *sîc* ‘kanta (obično limena s ručkom)’, *špêc* ‘ogledalo’, *žbrûk* ‘kila, bruh’.

Iz primjera se vidi da velik broj imenica muškoga roda *a*-vrste koje izvorno pripadaju n. p. *c*, u kaljskom pripada n. p. *a*, ali se izvorna paradigma često može vidjeti u tvorbi (*mîšic*, ali *çrvîc*). Isto tako čini se da izvornu n. p. pokazuje duljina prvoga sloga nekih kaljskih imenica na *-ik*, starih *n*-osnova, koje u kaljskom sve pripadaju n. p. *a*. Te su imenice *juâçmik*, *kâmik* ‘kamen; modra galica u kristalu (kao kamenčići)’, *krêmik*, *pluâmik*, *pruâmik*. Duljina u imenici *juâçmik* ne pokazuje ništa jer je zatvoren slog, ali duljina, odnosno dvoglas u *pluâmik* i *pruâmik* upućuje na nekadašnju n. p. *c*, a kraćina, tj. nepostojanje dvoglasa u *kâmik* na n. p. *a*, dok je *krêmik* (izvorna n. p. *c*, ali s *e*, tj. s kratkim samoglasnikom) očekivan odraz i potvrđuje pravilnost ostalih triju. Nadalje, i od imenica n. p. *b* muškoga roda *a*-vrste neke su prešle u n. p. *a*. Među njima su najznačajnije *grûm* (G *grôma*), *dvuôr* (G *dvuôra*) i *pût* (*pût* u oba osnovna značenja). Prelazak imenice *pût* u n. p. *a* možda bi se mogao protumačiti kao poopćenje naglasaka iz g (*piê pûti* > *trî pûti* > *dvuâ pûta*), dok prelazak imenice *dvuôr* nije jasan. Za poopćenje naglasaka iz N(/A) imenica *çêšalj*, *çîmak* i *mêštar* v.

³⁷ Pri svrštavanju u sinkronijske n. p. ne uzimam u obzir naglasak g.

4.1.2.2. S druge je strane prema N promijenjen vokalizam i naglasak u riječi *grkljûn*, pa se govori *grkljûnâ* itd. uz starije *grkljâna* itd.

4.1.1.3. Imenice *a*-vrste srednjega roda

Većina imenica srednjega roda *a*-vrste ima isti naglasak u cijeloj paradigmi. I među imenicama srednjega roda n. p. *a* ima onih koje toj paradigmi pripadaju izvorno i onih koje su u nju ušle naknadno iz drugih dviju paradigama (*korîto* ‘kamena posuda za hranjenje svinja; kostur broda’, *rîlo*, *sâlo*, *sîto*, *svîtlo*, *šîlo*, *zdrûâvlje*; *bluâgo*, *juâje*, *jelîto*, *mûda*, *pêrivo* ‘rublje koje se pere’ (»*duâsku bimo pônili o pêriva*«), *plêća*, *tiêsto*, *fîlo*, *ûsta*, *vruâta*, *ždrîlo*). Od *n*-osnova srednjega roda (*brîme*, *râme*, *sîme*, *tiême*, *vîme*) u množini su uobičajene *brîme* i *râme*, a njihova množina izgleda ovako: n/a/v *brîmena*, *râmena* uz mlađe *brimenâ*, *ramenâ* (ne kod najstarijih informanata), g *brîmenov*, *brimîn*, *brîmeni*, *râmenov*, *râmin/ramîñ*³⁸, d/l/i *brîmenimi*, *râmenimi*. Naglasak po n. p. *a* ima i imenica *plême* (n/a/v *plêmena* (mlađe *plemenâ*), g *plêmenov*, d/l/i *plêmenimi*). Imenica *dîtê* (G *ditêta*) ima u V čeonu naglasak (*dîte*). Sekundarno preskakanje postoji u slučaju mikrotoponima *îdro* (susjedni mikrotoponim *ispôd Idra*³⁹), ali takva preskakanja u općoj imenici nema.

4.1.1.4. Imenice *i*-vrste

Imenice *i*-vrste n. p. *a* imaju isto mjesto naglaska u cijeloj paradigmi. Sve jednosložne imenice *i*-vrste n. p. *a* izvorno su duge osnove n. p. *c*, dok među višesložnim imenicama ima i onih koje n. p. *a* pripadaju izvorno kao i onih koje su u nju ušle naknadno. Primjeri: *čuâst*, *kuâp*, *svuâst*; *bôlest*, *čêljad*, *ljûbuâv* (-â-), *mlâdost* (i zbirno – ‘mladi ljudi’), *korîst*, *smrît*, *stârost*, *stûden*.

4.1.2. Naglasna paradigma *b*

N. p. *b* pripadaju imenice *e*- i *a*-vrste koje u većini oblika imaju naglasak na prvom slogu nastavka. U više je kategorija imenica ona produktivna, a u nekim je donekle reducirana.

³⁸ *Râmin* samo kod jednoga informanta, a **brîmin* nisam zabilježio (informant koji ima g *râmin/ramîn* ima g *brîmeni*). I kod najkonzervativnijih najčešće *râmenov*, *brîmenov*.

³⁹ Nemam primjera preskakanja naglaska s neke druge imenice koja izvorno pripada n. p. *c* (eventualno *ispô pasa*), na neki od prijedloga složenih s *iz*-. Sa zamjenica naglasak preskače na početak tih prijedloga (*ispri mene*, *iza mene*, ali u Kukljici *ispri mene*, *izâ mene*). Usp. i kaljski *ûkraj mora*.

4.1.2.1. Imenice *e*-vrste

Ovamo pripadaju imenice kao *ženâ* (kratka osnova – za paradigmu v. 3.1.) i *zvîzdâ* (duga osnova – G *zvîzdiě*, D/L *zvîzdî*, A *zvîzdù*, V *zvîzdo*, I *zvîzdûn*, n/a *zvîzdê*, g *zvîzd*, d/l/i *zvîzdâmi(n)*, v *pîzde/pîzdê*). Za naglasak u V i v vidi dolje, a inače nema varijanata. Neke imenice *e*-vrste koje izvorno pripadaju n. p. *c* kao *ciênâ*, *gorâ*, *rosâ*, u kaljskom pripadaju n. p. *b*. One imenice *e*-vrste koje se kolebaju između n. p. *b* i *c* spominju se u odjeljku o imenicama *e*-vrste n. p. *c*.

4.1.2.2. Imenice *a*-vrste muškoga roda

Kaljske se imenice muškoga roda n. p. *b* mogu svrstati u dvije potparadigme. Prvoj potparadigmi pripada većina imenica, a drugoj kratki korijeni s nepostojanim *ua/u/a* te imenice *duâž* (G *dažjâ*) i *gruôzd*. Primjeri prve potparadigme: N *pûž*, G/A *pûžâ*, D/L *pûžù*, V *pûžu*, I *pûžûn*, n/a *pûžî*, g *pûžov*, d/l/i *pûžimi(n)*, v *pûži/pûžî*. Isto tako: N/A *bunuâr* (N *riepuâc*), G *bunuarâ* (G/A *riepcâ*), n/a *bunuari*, *riepcî*, g *bunuârov*, *riëpcov*, d/l/i *bunuârimi(n)*, *riëpcimi(n)*. Za kratke korijene bez nepostojanoga samoglasnika v. 3.2. Međutim, naglasak se tih korijena koleba u d/l/i⁴⁰ tako da konzervativni govornici imaju naglasak tipa *tôrimin*, *pôpimin*, *kôšimin*, *snôpimin*, *čëpimi*, *postôlimin* (prema starom naglasku l i možda i), dok nekonzervativni (većinom mlađi) imaju naglasak tipa *popîmin*, *torîmin*, *čepîmin*. Ima dosta govornika koji se kolebaju između dvaju naglasaka. Manje se u d/l/i kolebaju i duge osnove s nepostojanim *a* tipa *guoluâc*, *mûluâc*, *ruažûnj*, *riepuâc*, dok se duge osnove kolebaju sasvim neznatno. Imenica *nuôž* čuva kračinu (*nožâ*, *nožûn* itd.). U imenice *kruôv* naglasak se koleba u jednini (isti ispitanik *kalâti se is krôva* i spontano *od krovâ*, *na krovù*; ista ispitanica *ispo krôva/krovâ*, *nâvrh krôva*; još jedan ispitanik samo *krôva*, *krôvu*; svi: *krovî*). Imenica *vřh* pripada ovoj potparadigmi (n/a *vršî*, g *vrhuôv*, *vřsimi*). Primjer druge potparadigme: N *mëštar*, G/A *meštrâ*, D/L *meštrù*, V *mëštre*, I *meštrûn*, n/a *meštrî*, g *meštruôv*, d/l/i *meštrîmi(n)*, v *mëštri*. Više imenica druge potparadigme u N ima naglasak na nepostojanom samoglasniku: *badûnj* ‘velika otvorena bačva, uža pri vrhu, u kojoj vri mošt’, *kabuâ* ‘drvena posuda s dvije ručke (*ûha*)’, *konuâc*, *papuâr*, *posuâ*, *prasuâc*, *šcenuâc*, *štramâc* (G *štramcâ*), *švenuâc*, *Vršuâk* ‘naziv za više manjih uzvisina u intruâdi’ (*intruâda* ‘obradiva zemlja (maslinici) na otoku’), a manje ih ima naglasak na prethodnom slogu⁴¹: *bîljac*

⁴⁰ Za kolebanje u g v. dolje.

⁴¹ Sve imenice I. potparadigme s nepostojanim samoglasnikom imaju naglasak na njem. Osim toga imenice *tuâc* i *Ždrieluâc*, koje se sinkronijski mogu uvrstiti u n. p. *a*, imaju očekivan akut na osnovi ondje gdje nepostojanoga samoglasnika nema.

‘domaći vuneni pokrivač’, *čēšalj*, *čim̃ak* ‘stjenica’, *mēštar*, *ôganj* (v. 2.2.4.3. Slog zatvoren nazalom). Naglasak se imenice *čēšalj* koleba tako da neki govornici imaju čistu drugu potparadigmu, kod nekih *čēšalj* pripada n. p. *a* (G *čičēšlja*), dok neki govornici u većini padeža imaju naglasak na osnovi (*čičēšlja*, *čičēšlji*, *čičēšljov*), a u I na nastavku (*čēšljûn* – ostatak starog B tipa). I imenica *čim̃ak* kod manjega broja ispitanika pripada n. p. *a* (*čim̃ka*, *čim̃ci* itd.). Kod mlađih govornika i imenica *mēštar* pripada n. p. *a* (*mēštra* itd.). Naglasak s imenica *ôganj* i *žiep* sekundarno preskače na prijedlog (*û oganj*, *nâ oganj*, *û žep*).

4.1.2.3. Imenice *a*-vrste srednjega roda

Kaljske se imenice srednjega roda n. p. *b* također mogu svrstati u dvije potparadigme. Prva potparadigma obuhvaća većinu imenica. Primjer: N/A *gnjuazdô*, G *gnjuazdâ*, D/L *gnjuazdû*, (V *gnjuâzdo*), I *gnjuazdûn*, n/a *gnjuazdâ*, d/l/i *gnjuâzdimi(n)*, (v *gnjuâzda/gnjuazdâ*). Među imenicama tipa *gnjuazdô*, tj. među imenicama čiji je predzadnji slog dug, nema naglasnih kolebanja. Među imenicama tipa *selô* postoji kolebanje analogno onomu kod imenica tipa *tuôr* (stariji ispitanici: svi osim jedne ispitanice *sêlimi* – također prema starom naglasku l (i i), svi *bretênimi*⁴², svi (pa i mlađi) *dřvimi*⁴³). Dativ, lokativ i instrumental množine imenice *drškô* ne upotrebljavaju se često, i ispitanici nisu sigurni kako bi trebali glasiti (najsuvislije: *dřšcimin*, ali g *drškuôv* bez kolebanja). Ipak v. i dolje *veslô*. Drugoj potparadigmi pripadaju imenice koje u jedni ni imaju naglasak na nastavku, a u množini (uz poneku iznimku u g) na osnovi. Sve su te imenice izvorno kratke osnove. Primjer: N/A *guovnô*, G *guovnâ*, D/L *guovnû*, V *guôvno*, I *guovnûn*, n/a *guôvna*, g *gôvun*, d/l/i *guôvnimi(n)*, v *guôvna/guôvna*. Ovamo pripadaju i: *caklô* (n/a *câkla*, g *câklov*, d/l/i *câklimi(n)* – kod većine govornika se naglasak koleba; danas većinom *stâklo*), *krelô* (‘kri- lo ptice, lignje, zrakoplova itd.’; n/a *krêla*, g *krêlov*⁴⁴, d/l/i *krêlimi(n)*), *lebrô* (n/a *liêbra* (ponekad sekundarno *û lebra*), g *lebuâr/lebruôv*, d/l/i *liêbrimi(n)*), *perô* (*pêra* – peraje ribe kokota, a *perâ* – za pisanje⁴⁵), *veslô* (kod starih uvijek n/a *viêsla*, g *vêsal/vesuâ/vesluôv*, d/l/i *viêslimi(n)*, ali kod nešto mlađih – *veslâ*,

⁴² Kod više ispitanika *vretenô*. I jedni i drugi ustrajno tvrde da se uvijek govorilo onako kako oni govore.

⁴³ Izvorno n. p. *c*, ali sinkronijski ova potparadigma n. p. *b* (samo množina: *drvâ*, *dřv*, *dřvimi(n)*).

⁴⁴ Houtzagers i Budovska (1996: 148): *kriêl*.

⁴⁵ Naglasak vjerojatno ne ovisi samo o značenju, iako sigurno ovisi i o značenju. Drugim riječima, pretpostavljam da bi se mogli naći stariji govornici koji značenjske razlike nemaju, a naglasak je po drugoj potparadigmi, kao i mlađi koji je također nemaju, a naglasak imaju po prvoj potparadigmi (v. dalje).

veslîmi/veslîma). Ovamo se može ubrojiti i imenica *cablô*, koja se gotovo više ne upotrebljava. Za množinu sam dobio: *câbla/cablâ, câblov, câblimi*. Zasebnu skupinu čine zbirne imenice n. p. *b* na *-bje > -iē* tipa *īciē* (za deklinaciju i naglasak v. 3.2. To su: *īciē, košciē⁴⁶, pīciē, smećiē* (inovacija umjesto *škovâca*; čuo sam i oblik *směće*), *sudiē* (inovacija umjesto *masarīja*), *trnjiē, voćiē* itd.

4.1.3. Naglasna paradigma *c*

Za kaljske je kao i za općeslavenske imenice n. p. *c* karakterističan pomičan naglasak. Međutim, većinom su reducirani i pomičnost naglasaka i broj imenica koje pripadaju n. p. *c*. Može se razlikovati unutarnja (pomični naglasak ne preskače na prijedlog) i vanjska (naglasak preskače na prijedlog) pomičnost. Kod nekih je imenica prisutna samo jedna pomičnost, a kod nekih su prisutne obje. O preskakanju naglasaka v. više u 6. poglavlju. N. p. *c* u kaljskom pripadaju imenice svih triju vrsta.

4.1.3.1. Imenice *e*-vrste

Postoji više obrazaca po kojima se naglašavaju imenice n. p. *c e*-vrste. Osnovni je: N *rūkâ, nogâ*, G *rūkiē, nogiē*, D/L *rūci, nozi*, A *rūku, nôgu*, (V *rūko, nôgo*), I *rūkûn, nogûn*, n/a(v) *rūke, nôge*, g *rūk, nuōg*, d/l/i *rukâmi, nogâmi⁴⁷*. Kraćenje u d/l/i po zakonu dviju mora⁴⁸ ima većina dugih korijena koji se često upotrebljavaju u tim oblicima (*desnâmi, glavâmi, gredâmi (griēde u množini znače i ‘tavan, strop’, tavan – nâ grede, na gredâmi), petâmi, rukâmi*). Ujednačena je dužina primjerice u *gruanâmi, dūšâmi, zīmâmi*. Imenica *dūšâ* ima naglasak *dūši* u izrazu *pôkoj mu dūši*. I imenica *zīmâ* ima D *zîmi* i *zîmi⁴⁹*, a I samo *zîmi* (*u zîmi, po zîmi*). Zanimljive su dvosložice n. p. *c e*-vrste koje, sinkronijski ili dijakronijski gledano, imaju zatvoren prvi slog. Većina je tih imenica radi ujednačavanja duljine i kvalitete djelomično⁵⁰ prešla u n. p. *a*. Tako: *bedrâ/biēdra* (oblici s dočelnim naglaskom vrlo rijetki, g *beduâr*), *daskâ/duâska* (g

⁴⁶ Prema Houtzagersu i Budovskoj (1996: 149).

⁴⁷ Gore navedeni oblici I *rukuâh* i *noguâh* su specifični, a ne tipični u današnjem kaljskom.

⁴⁸ V. Kapović 2005: 101.

⁴⁹ Na dobiveni, ali i na stvarni naglasak može utjecati prilog *zîmi*. Isto je tako jedna relativno konzervativna mlađa informantica nabrajajući kaljske nazive godišnjih doba tvrdila da se kaže *zîma* (prema prilogu *zîma – zîma mi je*), ali je kasnije spontano rekla *zîmâ*.

⁵⁰ Razlike postoje od imenice do imenice i od govornika do govornika. Kod najstarijih se govornika naglasak najčešće povlači u N, D, L i nešto rjeđe u I, dok se kod mladih povlači u svim oblicima osim u g. Da se ne radi o izvornoj n. p. *a* pokazuje i tvorba: *glavnjica, ovčica : mûšica, rîbica*.

*dasuãk*⁵¹), *glavnjã/gluãvnja* (g *glãvunj*, oblici po n. p. *c* rjeđi: *gorã kã glavnjã, gluãvnjami/glavnjãmi*), *iglã/igla* (g *iguãl*, može potpuno po n. p. *c* (*iglã, igliã, u igli, iglũn, iglãmi*), ali ima i konzervativnijih govornika od oko šezdeset godina kod kojih je običnije po n. p. *a*), *metlã/miãtla* (g *metuãl*, kod najstarijih s nepovučenim naglaskom običniji G, I, d/l/i *drškã o metliã, metlũn, metlãmin*), *ovcã/uõvca* (g *ovuãc*, najstariji spontano – *uõvca, ovciã, uõvci, uõvcun, ovcãmin*, ali prepoznaju kao starije kaljske sve oblike po n. p. *c* osim D/L), *takljã/tuãklja* (‘kolac za podupiranje povrća’; g *takuãlj*, po n. p. *c* potvrđeno *takljũn, takljãmi*, a govornici kažu da su stari govorili *takljã*), *zemljã* (g *zemuãlj* – ostali oblici u množini nisu uobičajeni, obično po n. p. *c*, ali sam čuo i I *ziẽmljun* i G *ziẽmlje* od osobe od oko 80 godina uz običnije *zemljiã* i *zemljũn*). Imenica *dicã*, koja po strukturi spada u ovu skupinu, deklinira se ovako: N *dicã*, g *diciã*, D/L *dĩci*, A *dĩcu*, V *dĩca/dico*, I *dĩcũn*. Specifičan naglasak imaju i imenice (*h*)*ći* i *kõkoša*. Imenica (*h*)*ći* deklinira se ovako: N (*h*)*ći*, G (*h*)*ćeriã*, D/L (*h*)*ćeri*, A (*h*)*ćiãr*, V (*h*)*ćeri/(h)ćiãrce*, I (*h*)*ćerũn*, n/a/v (*h*)*ćere*, g (*h*)*ćerĩ*, d/l/i (*h*)*ćerãmi(n)*⁵². Imenica *Kõkoša* deklinira se ovako: N *kõkoša*, G *kokošiã*, D/L *kõkoši*, A *kõkošu*, V *kõkošo*, I *kõkošun*, n/a/v *kõkoše*, g *kokuõš*, d/i/l *kokošãmi(n)*⁵³. Neke se imenice kolebaju u jednini između n. p. *c* i n. p. *b*. Tako *bruadã* (A *bruadũ/bruãdu, pôd bradu, zã bradu*, n/a je rijedak i također se koleba), *griedã* (*obĩsiti za griedũ/za griẽdu/zã gredu*, ali samo *griẽde, nã grede*), *pietã* (*udrĩti se ù petu, stãti na pietũ/na piẽtu*, ali samo *piẽte*), *sriedã* (*dan u tjednu; ù sreedu, sriedũ/sriẽdu*⁵⁴). S nekih imenica naglasak preskače na prijedloge: ù *bedru, nã glavu, nã zemlju, zã zimu* : *za dĩcu, na duãsku, na gruãnu, za ćiãr*. Neke imenice *e*-vrste koje izvorno pripadaju n. p. *c* u kaljskom potpuno pripadaju n. p. *a* ili *b*. Takve su imenice *sũza* i *gorã* i sve višesložice koje izvorno pripadaju n. p. *c*, osim imenice *kõkoša*.

4.1.3.2. Imenice *a*-vrste muškoga roda

Kaljske imenice muškoga roda n. p. *c* imaju u većini oblika naglasak na prvom slogu. One se od odgovarajućih imenica muškoga roda n. p. *a* razlikuju time što naglasak s prvoga sloga često preskače na prijedlog i što je u L imenica koje znače neživo (više o D i L tih imenica v. dolje), naglasak često na na-

⁵¹ Definicija osobe od oko šezdeset godina: »*Duãska* je dũgasta šipka o drĩva, a *daskã* je onõ nuã č se rõba pãre.« Osoba od oko 80 godina spontano: *o daskiã, daskã* ‘daske, daska’ i *duãsku o pãriva*.

⁵² Čuo sam i G *hãere* od informanta od oko 60 godina, a od mladih informanata i N *ćiãr* i d *ćerimin*.

⁵³ Kod mladih su govornika običniji G *kõkoše* i g *kõkoš*, a kod starih možda postoji I *kokošũn*.

⁵⁴ *Sriẽda* (n. p. *a*) ‘sredina’: Houtzagers i Budovska – *na sriẽdi*.

stavku. Ponekad i naglasak u g nije na prvom slogu imenice. Primjeri: N *kûm*, *gruâd*, *buôg*, *bruôd*; G *kûma*, *gruâda* (*pû grada*), *bôga* (*dô*, *ôd boga*), *brôda* (*dô broda*); D *kûmu*, *gruâdu*, *bôgu*, *brôdu*; A *kûma* (*zâ kuma*), *gruâd* (*û*, *nâ grad*), *bôga* (*û boga*), *bruôd* (*û*, *nâ*, *pôd brod*); V *kûme*, *gruâde*, *bôže*, *brôde*; L *o kûmu*, *u gruadû*, *o bôgu*, *u brodû*; I *kûmun*, *gruâdun*, *bôgun* (*prî bogun*), *brôdun*; n/a/v *kûmi*, *gruâdi*, *bôzi*, *brôdi* (*a nâ*, *û*, *prîd*, *zâ*, *oçi*, *zâ vlasi*, *û zubi*, *zâ zubi*); g *kûmov*, *graduôv/gruâdov*, *boguôv/bôgov*, *broduôv*, *brodi/brôdi* (*sûze mi griêdu iz oçi – jedini g s preskakanjem*); d/l/i *kûmimi(n)*, *gruâdimi(n)*, *bôzimi(n)*, *brôdimi(n)*, isto tako *zûbimi(n)*. Imenica *sîn* pripada n. p. *a*, ali se zbog g *sinuôv* (uz mlađe *sînov*) može ubrojiti u n. p. *c*. Donekle je graničan slučaj i imenica *cvît*, koja u zbirnu značenju, kakvo je najčešće, ima L *cvîtu* (*nešto je na cvîtu o muâsline – neka bolest i sl.*, ali *leptîr je na cvîtu*). Osim toga Houtzagers i Budovska zabilježili su g *cvituôv*. I imenica je *lîst* svakako zbog zbirnog značenja izgubila pomičnost. Kod većine su imenica prisutne i vanjska i unutarnja pomičnost (*brîg*, *gruâd*, *gnjuôj*, *liêd*), kod nekih (većinom onih koje znače nešto živo) samo vanjska pomičnost (*kûm*, *buôg*, *muôst*, *sprôvod*), a kod nekih (neke duge jednosložice koje znače nešto neživo, a rjeđe ostali tipovi imenica) samo unutarnja pomičnost (*kluâs*, *pîr*, *ruôd*, *ruôg*, *kômad*) – v. 6.3.2. Većina jednosložnih kratkih osnova kod manje konzervativnih govornika prelazi češće samo u jedini⁵⁵, a rjeđe i u množini u n. p. *b*, ali naglasak preskače na prijedloge (sinkronijska n. p. *d*). To su imenice: *buôk* (konzervativni⁵⁶: *iz bôka*, *na bokû*; srednje konzervativni: *s bôka/s bokâ nâ bok*, *bôci/bocî*; najmanje konzervativni: *s bokâ*, *u bocî*, *bocîmi*), *bruôd* (stari se naglasak dosta dobro čuva, ali čuje se od mladih i *brodâ*, *brodûn*), *druôb* (konzervativni: *iz drôba*, *vêloga drôba*, *drôbun*, *drôbi*, *u drobû*; srednje konzervativni: *iz drobâ*, *prema drôbu*, *û drob*), *hriêb* (stari se naglasak nešto bolje čuva; konzervativni i neki srednje konzervativni govornici: *hrêba*, *hrêbi*, *u hrebû*; neki srednje i manje konzervativni: *hrebâ/hrêba*, *hrêbi*), *nuôs* (konzervativni: *šutîle gûbice i finoga nôsa*, *fîni nôsi*, *u nosû*, *nosûn*, *pôd nos*; srednje konzervativni: *kolo nosâ*, *prîd nos*), *pluôd* (konzervativni: *nî plôda*, *u plodû*; srednje konzervativni: *plodâ*, *u plôdu*), *puôst* (konzervativni: *do pôsta*, *o postû*; srednje konzervativni: *do postâ*), *ruôg* (konzervativni: *dvuâ rôga*, *rôgun*, *škûro kô u rogû*; srednje konzervativni: *rogâ*, *rôzi*). Zanimljivo je da bi većina tih imenica i izvorno trebala pripadati n. p. *d*, iako ovakav kaljski obrazac unutar sustava izgleda kao inovacija. Imenica se *çuôk* u kaljskom koleba između n. p. *a* i *b* tako da

⁵⁵ U svakom slučaju kod srednje konzervativnih govornika naglasak je povučen većinom samo u jedini, a one manje konzervativne nisam podrobnije ispitao (v. sljedeću bilj.).

⁵⁶ Među svojim informantima konzervativnima smatram većinom žene od oko 80 godina, manje konzervativnima ljude oba spola otprilike između 30 i 60 godina, a manje konzervativnima neke muškarce iste dobi (većinom mlađe).

kod većine informanata pripada n. p. *a*, dok se kod nekih po n. p. *b* naglašava samo u jednini, a kod nekih u oba broja, pa prema tome također donekle pripada navedenoj skupini imenica. Kratke osnove *gnjuôj*, *liêd*, *miêd*, *muôst*, *riêp*, *riêd*, *ruôd*, koliko znam, ni kod manje konzervativnih govornika ne pripadaju sinkronijskoj n. p. *d*. Dočetni naglasak i kod najstarijih govornika nalazimo kod *vruât* (I *vruatûn*) i *nuôs* (i kod najstarijih I *nosûn*). Imenica *dûn* (G *dâna*) u višesložnim oblicima ima kračinu po svemu sudeći zato što je *a* umetnuto prilično kasno (usp. gore spomenut izraz *u dvuâ dni*). Ona nema L, a umjesto njege služe I *dânun*⁵⁷ i A u izrazima kao *u jedûn dûn* i sl. Osim toga treba obratiti pozornost na spomenutu sekundarnu kračinu u *riêd* (*rêda*) i *riêp* (*rêpa*). Uzrok bi kračini mogao biti to što je kod imenice *riêp* preskakanje naglasaka na prijedloge vrlo redovito, dok se kod imenice *riêd* često mogao upotrebljavati g *redî/ reduôv*, gdje je kračina pravilna. Poznato mi je samo sedam dvosložnih imenica muškoga roda *a*-vrste koje u kaljskom pripadaju n. p. *c*. To su: *kômin* (*nâ komîn*, *na komînu* i mlađe *na kôminu*), *ôsik* (= *tuôr*; *u osîkû*), *kômad* (*dvuâ kômada*, *u (jenîn) komuadû*, *na kômadi*, *dêse komuâdi*, kod mlađih *u kômadu*, *dêse kômadi*, a kod nekih i *u komuâdimi*, *na komuadî*), *kôrak* (g *koruâci*, n/a *kôraci*, kod “srednje konzervativnih” i *koruâci*, *û korak*), *mîsec* (konzervativni: g *misiêci*, mlađi g *mîseci*, *nâ misc*), *sprôvod* (*zvôni nâ sprovod*, *zâ sprovod gremô*), *bluâgdan* (*zâ blagdani*).

4.1.3.3. Imenice *a*-vrste srednjega roda

Imenica srednjega roda n. p. *c* nema mnogo. Kod svih je njih (uz tri iznimke) naglasak samo vanjski pomičan. Velik dio tih imenica ne pripada izvorno n. p. *c*, nego su to imenice n. p. *a* sa sekundarnim preskakanjem naglasaka na prijedlog. S druge strane, dosta je imenica n. p. *c* prešlo u n. p. *a* (v. gore). Primjeri: *kôlo* (*û kolo*, *û kolu*, *iz kola*), *miêso* (*û meso*), *muôre* (*ûkraj*, *pû*, *dô*, *iz mora*, *û*, *nâ more*, *pô moru*), *pôlje* (*dô*, *iz polja*, *û polje*, *û*, *pô polju*); *břdo* (*ûz*, *pôd břdo*, *nâ brdo*, *břdu*), *lêto* (*prêko leta*, *nâ*, *û letu* (i *û leti*)), *mêsto* (*nâ mesto*, *mestu*). Od *n*-osnova n. p. *c* pripadaju (*j*)*îme* (G (*j*)*îmena*, nema preskakanja naglasaka) i *vrîme* (G *vrîmena*, preskakanje: *nâ vrîme*). Te imenice u množini imaju sljedeće oblike: n/a *imenuâ*, *vrîmenuâ* (uz mlađe *îmena*, *vrîmena*), g *îmenov*,

⁵⁷ Dvoglas je u obliku *nuôcun* najvjerojatnije posljedica duljenja u zatvorenom slogu (od starijega **nôcju*). Dvoglas se mogao razviti i prema **duânun*, tj. staro dugo o moglo je nastati prema starom dugom *a*. Što se tiče oblika *dâna*, *dânun*, možda treba uzeti u obzir i fonotaktiku kaljskoga sloga zatvorena nazalom, u kojem može stajati ili *un* ili *an*, ali ne *uan*, pa se *srûn* – *sruâma* zamjenjuje sa *srâm* – *srâma*, a nove se imenice tvore po obrascu *duâcân* – *duâcâna*, a ne po obrascu *fuštûn* – *fuštuâna*. Tako se danas uz starije *dûn* često čuje *dân*. Međutim, ni najstariji informanti ne sjećaju se da se ikad govorilo *duâna*, *duânun* i sl.

vr̂menov/vrim̂n, d/l/i *vr̂menimi(n)*, (j)̂imenimi(n). Jedna pri ispitivanju ne sasvim konzervativna osamdesetogodišnja informantica imala je spontano u govoru *û no vr̂mē*, ali naglasak *vr̂mē* ili sličan naglasak mi nitko kasnije nije potvrdio. Osim toga i imenica *nēbo* ima u množini oblik *nebiēs*. To je jedini trag *s*-osnova u kaljskoj deklinaciji imenica.

4.1.3.4. Imenice *i*-vrste

Imenica *i*-vrste n. p. *c* u kaljskom nema puno između ostaloga i zato što ih je veći broj prešao u n. p. *a* (v. gore), ali ih ipak ima više nego primjerice u kukljičkom. Kod većine je tih imenica prisutna samo vanjska pomičnost naglasaka, kod nešto manje njih prisutna je samo unutarnja pomičnost, a kod najmanjega su broja imenica prisutne obje pomičnosti. Za paradigmu v. 3.3. Inače su visni padeži samo L, i ponekad g. Još primjera d/l/i: *stvuârimi(n)*, *kôstimi(n)*, *nôćimi(n)*.

Primjeri:

– samo vanjska pomičnost: *gluâd* (*ô gladi*), *žuâđ* (*ô žadi*), *kuôst* (a *û kosti*, g *kostî/kôstî*);

– samo unutarnja pomičnost: *křv* (*u krvî*), *luâz* (*na luazi*), *stvuâr* (*ustvuari*), g *stvari*);

– obje pomičnosti: *nuôć* (*dô noći*, *ôd noći dô noći*, *prêko noći*, *nâ noć*, *po noći*, *u noći*, g *noćî* i mlađe *nôći*), *piêć* (*û peć*, *u peći*, g *peći*), *pâmet* (*û*, *nâ pamet*, L *u pameti* s neočekivanom kračinom), *žâllost* (*nâžalost*, *u žalosti*).

4.2. Osobitosti u naglasku oblika

U ovom se dijelu daje nekoliko natuknica o naglasku imenica u genitivu množine, vokativu te dativu i lokativu jednine.

4.2.1. Naglasak imenica u g

4.2.1.1. Genitiv množine na *-ov/-uov*

Genitiv množine na *-ov/-uov* imaju imenice muškoga i srednjega roda. On kod imenica n. p. *a* ima isti naglasak kao n: *brâtov*, *bîžov*, *đidov*, *gřčov*, *luâhtov*, *nuôhtov*, *pûntov/pûnti*, *jazičkov*, *bubrîgov*, *oričhov*, *rećinov*, *drîv(ov)*, *jelîtov*, *mêstov/mestî*, *br̂menov/br̂mîn/br̂meni*, *râmenov/râmin/ramîn*. Kod imenica naglasne paradigme *b* s dugim zadnjim slogom osnove (uključujući i one s ne-

postojanim suglasnikom) naglasak je u g na tom slogu: *bunuârov, jarbũnov, kljũčov, krĩžov* (*krĩži* ‘križa’), *marũnov, oçuâlov, pũžov, šmũrov, guôcov, kuâpkov, kuôcov, mũlcov, riêpcov, gnjuâzdov, pĩsmov*. Imenice tipa *tuôd, selô* s kratkim zadnjim osnovnim slogom, čija osnova ne završava na suglasničku skupinu kolebaju se u g između naglasaka na predzadnjem i zadnjem slogu. Takvo kolebanje donekle odgovara naglasnomu kolebanju u d/l/i, ali se čini da je veća razlika od imenice do imenice nego od govornika do govornika, iako razlika postoji s obzirom na oboje. Primjeri: starija informantica *čêpov*, mlađi informant *čepuôv, grôbov, kôšov, pasuôv, pâsov* (kod informanata se poklapalo s naglaskom u i), *pôdov/pođi, pôpov, postôlov, svidôkov* (ista informantica i instrumental *svidocĩmin*), *snôpov, vrhuôv* (ali *vřsimi*), *bretenuôv* (ali *bretênimi*) i *bretênov, sêlov*. Imenice druge potparadigme n. p. *b* imaju u g naglasak na nastavku: *badnjuôv, grozduôv, kabluôv, kuncuôv, štramcuôv, švincuôv, drškuôv, lebruôv/lebuâr, vesluôv/vesuã/vêsal*. U današnjem kaljskom duge osnove i višesložice n. p. *c* imaju u g na *-ov* naglasak kao u n. Ipak *sinuôv* uz mlađe *sĩnov, graduôv* uz mlađe *gruâdov*, a Houtzagers i Budovska bilježe još *cvituôv* i *klasuôv*. Inače: *brĩgov, kũmov, mũžov, vluâsov, bluãgdanov, kôminov, (j)ĩmenov, vřĩmenov/vrimĩn*. Kod kratkih je jednosložnih osnova naglasak u g također jednak naglasku u n, ali je kod imenica muškoga roda i naglasak na zadnjem slogu nešto prihvatljiviji nego kod ostalih imenica n. p. *c* muškoga roda: *bôgov/boguôv, brôdov/broduôv, hrêbov, rôgov/roguôv*.

4.2.1.2. Genitiv množine na *-i*

Imenice muškoga roda *a*-vrste n. p. *b* (sve duge osnove) imaju naglasak u ovom g kao u g na *-ov*: *badĩlji, bũsi, diêli, litruãši, stũpi, šmũri*. Imenica *puôd* (jedina kratka osnova n. p. *b* s ovim g) ima g *pôdov/pođi* (vjerojatno prema n/a). Genitiv množine na *-ĩ/-ĩ* imaju: *bruôd* (*brođi/brôđi/brôdov/broduôv*), *gôst* (*gostĩ/gostĩ*), *mêsto* (*mêstov/mestĩ*), *vrstâ* (*vrstĩ – svãke vrstiê, ali vřše vrstĩ*), *Kuãle, Suãle* (*Kalĩ, Salĩ*), (*h*)*ćĩ* (*(h)ćerĩ*), *kuôst* (*kostĩ/kôstĩ*), *nuôc* (*noćĩ*), *piêc* (*pećĩ*), *stvuâr* (*stvarĩ*). Ostale imenice osim *kômad, kôrak* i *mĩsec* s g *komuãdi, koruãci* i *misiêci/mĩseci* imaju mjesto naglasaka i duljinu naglašenoga sloga u ovom g jednake onima u n⁵⁸: *dêci, dêki, đĩnari, kĩli, kĩlometri, lĩũdi, mêttri, minũti, puãri, pâši, pijãti/pijãtov, přsti/přstov, pũnti/pũntov, pũti, ũši, zôbi* ‘meso sa svinjske glave’, *diêsnĩ, ũri, kuãpi, luãži*.

⁵⁸ U jednosložnih dugih osnova n. p. *c* bi se u n očekivao dugosilazni naglasak, a u g akut, ali je to zbog nestabilnosti akuta u kaljskom teško provjeriti. U svakom slučaju, imenica *lĩũdi* ima akut i u nominativu i u genitivu množine, a za imenicu *luãž* sam dobio u g akut, a u a dugosilazni naglasak, ali to ne mora ništa značiti.

4.2.1.3. Genitiv množine na -*iju*

Genitiv množine na -*iju* kod konzervativnijih govornika imaju samo *přsi*, *ôči* i *uši* (*pršiju*, *očiju*, *ušiju*), iako je kod konzervativnih govornika i g dviju posljednjih imenica često jednak n.

4.2.1.4. Genitiv množine na -*∅*

Treba razlikovati ovaj g bez nepostojanoga samoglasnika i s nepostojanim samoglasnikom.

Genitiv množine na -*∅* bez nepostojanoga samoglasnika imaju mnoge imenice *e*-vrste i srednjega roda te imenice *dûn/dân* (g = N) i *pût* (ponavljanje u vremenu; mlađa varijanta g *pû(t)/pû* uz starije *pûti*). Kod imenica n. p. *a* mjesto naglasaka, a i ton i duljina ako u g nije naglašen zadnji slog, u ovom su g jednaki naglasku u N (iznimka su *n*-osnove *râme* i *brîme* s g *ramîn/râmin* i *brimîn* uz češće oblike *râmenov*, *brîmenov* i rijetko *brîmeni*). Kod ostalih je imenica⁵⁹ u ovom g naglasak uvijek na zadnjem slogu. Kad je naglašen zadnji slog on je uvijek dug, a intonacija je, kako se u kaljskom govoru i očekuje, nekada silazna, a nekada akutska. Međutim, čini se da se akut ipak češće javlja u g n. p. *b* i *c* nego u g n. p. *a* s naglašenim zadnjim slogom. Primjeri: *gôdin*, *hîljad*, *mânu*, *kašêtic*, *kobuôtnic*, *Nêviđun*, *skrdînul*, *tîkul*, *buôc* (*bôca*), *buôj* (*buôja*), *čuâš*, *guâc*, *glavîc*, *gra(n)diê*, *gujîn*, *juâm*, *kašiêt*, *kûc*, *lopuât*, *motîk*, *pizdarîj*, *rîb*, *skuâ*, *srdiê*, *štrumbiê*, ipak *bômb* (bez dvoglasa, ali dugo); *črîv*, *drîv(ov)*, *juâj*, *kolîn*, *plîêc*, *raštiêl*, *ûst*, *vruât*; *kokuôš* (uz mlađe *kôkoš*), *kuôs*, *luôz*, *nuôg*, *rûk*, *strûn* ‘strana’, *zvîzd*, *žîn*. Imenica *godîšce* kod većine informanata ima g *gôdišc*, ali je kod jedne stare informantice imala g *godîšc*.

Genitiv množine na -*∅* s nepostojanim samoglasnikom imaju neke imenice čija osnova završava na suglasničku skupinu – dio imenica *e*-vrste neke imenice srednjega roda i poneka imenica muškoga roda *a*-vrste. Sve imenice *e*-vrste n. p. *c* osim imenice *glavnjâ/gluâvnja* (g *glâvunj* uz mlađe *gluâvnji*) imaju u ovom g naglasak na zadnjem slogu (*beduâr*, *dasuâk*, *iguâl*, *metuâl*, *ovuâc*, *takuâlj*, *zemuâlj*). Ostale imenice *e*-vrste u ovom g imaju naglasak na predzadnjem slogu, koji je izvorno ili analogijom kratak. Primjeri: *bâčav*, *bîčav*, *brânač*, *bûram* (uz mlađe *bûrmi*), *crîkav*, *čîžam*, *črîšunj*, *divôjak*, *grâbalj*, *grîbalj*, *gûsak*, *Kâljak* (uz češće *Kuâljk*), *kljâtav*, *komôštar*, *kûrab* (uz mlađe *kûrbi*), *lânad*, *mâšak*, *mudânat*, *mûrav*, *nuarûžunj*, *prâsak*, *sêstar*, *smôkav*, *tîkav*; N *buâčva*,

⁵⁹ To su imenice n. p. *b* i *c* *e*-vrste i imenice srednjega roda (*j*)*ime* i *vrîme* (*j*)*imîn*, *vrîmîn*) te *nêbo* (*nêbiês*). Ostale imenice srednjega roda ili g tvore drukčije ili se u g ne upotrebljavaju.

bîčva, brûnce, bûrma, crîkva, cîžma, črîšnja, divuôjka, gruâblje, grîblja ‘međa’, *gûska, Kuâljka, kljuâtva, komuôstre, kûrba, lûnda, muâška, modûnte, mûrva, nuarûžnja, pruâska, sestrâ, smuôkva, tîkva*. Imenica srednjega roda s ovakvim g je malo: *guovnô – gôvun, (j)îdro – (j)îdar/(j)îdrov, lebrô – lebuâr/lebruôv, njuâdra – njaduâr*. Od imenica muškoga roda *a*-vrste zabilježio sam samo g *švênac* uz *švincuôv* od *švenuâc*, i očitu inovaciju *nîmun juâ žîvac*.

4.2.2. O naglasku imenica u vokativu

Sve imenice n. p. *a* i sve imenice n. p. *c a-* i *i*-vrste imaju naglasak u vokativu jednak onomu u G ili n (*rîbo, rîbe, bâbo, bâbe, strîna, strîne, divuôjko, divuôjke, cûrice, guzîco, guzîce, brâte, bravînci, dôhtore, bluâgo jenô* ‘stoko’, *ôtrovi, kûme, kûmi, stuâre kôsti, (h)ćêri/hćîêrce, hćêri, pâmeti*). Iznimke su *čovik* (G *čovîka*) s V *čovîče* i *dîtê* (G *ditêta*) s V *dîte*. Ostale dvosložice u V imaju naglasak na prvom slogu, a u v im se naglasak koleba i u većini je slučajeva na drugom slogu (*žêno, ženê/žêne, sêstro, sestrê/sêstre, kôzo, kôze jenê, pîzdo, pîzde; pôpe, popî/pôpi, pûžu/pûžî/pûži, tiêce, pruâjče, mêstre, mêstri; guôvno, guôvna* (vokativ je većine ostalih imenica srednjega roda teško dobiti); *dûšo, ziêmjlo, uôvco, uôvce*. Neočekivan dvoglas ima V *tiêto* (N *tetâ*), a neočekivanu kraćinu V *dîca/dîco* (D/L *dîci, A dîcu*). Vokativ je većine višesložnih imenica n. p. *b* teško dobiti. Informanti nisu sigurni često ni kako bi ga tvorili, a još češće ni kako bi ga naglasili. Lakše je dobiti samo one koji se često upotrebljavaju, a takvi imaju čeonu naglasak: *dîvljače, pîzdune, pîzdûni, žîvote, lîpoto, srâmoto*. Jedina je kaljska višesložna imenica n. p. *c e*-vrste *kôkoša*, koja n. p. *c* pripada samo donekle, a većinom pripada n. p. *a*. Njezin je V *kôkošo*, a v *kôkoše*.

4.2.3. O naglasku imenica u dativu i lokativu jednine

Ovdje dajem samo nekoliko natuknica uglavnom općenito o naglasku u D i L imenica muškoga roda *a*-vrste n. p. *c* koje znače nešto neživo (o L pojedinih imenica v. 6. poglavlje). Dativ i lokativ (osobito lokativ) u kaljskom govoru nije lako definirati. Postoje dva obilježja po kojima bi se ovi padeži trebali razlikovati. To su 1. nastavak zamjenica i pridjeva u muškom i srednjem rodu, koji u L većinom glasi *-in*, a u D većinom glasi *-omu/-emu*, i 2. naglasak većine imenica muškoga roda *a*-vrste te nekoliko imenica *i*- i eventualno dvije imenice *e*-vrste n. p. *c*. Međutim, pomoću tih dvaju obilježja nije moguće provesti jasnu podjelu na dativ i lokativ, ali je samo pomoću naglaska moguće provesti podjelu na dativ te čisti i nečisti lokativ. Kod imenica koje razlikuju naglasak u D i

L, u D je čeonu naglasak, u čistom L je naglasak na nastavku, a u nečistom se L naglasak koleba. Dativ je ili bez prijedloga ili ima prijedlog *prema*, u čistom su lokativu imenice bez dodatka s prijedlozima *u, na, po*, a u nečistom imenice s prijedlogom *o* s atributom ili apozicijom ili bez njih te imenice s prijedlozima *u, na, po* s atributom ili apozicijom. U D se uz prijedlog *prema* u muškom i srednjem rodu (barem kod mlađih govornika) na pridjevima i zamjenicama relativno često javlja nastavak *-in* čak i kad se radi o osobama (*agresivna prema njîn*). Primjeri imenica muškoga roda:

– dativ: *veselîn se (nâšemu/nâšîn) brôdu, prema tvuômu drôbu, prema vèlikin brîgu, veselîn se (dèbelomu) hluâdu, prema gruâdu, prema puâsu, veselîn se (nâšemu) pîru, ne prepûščaj se struâhu, prema vruâtu, ko da zîdu govôrin;*

– čisti lokativ: *u drobû, u brodû, po brodû, po gluasû, u gruadû, na pîrû, u struahû, u puasû, na zîdû;*

– nečisti lokativ: *sâ ćeš se nasmijâti o pîru, u tvuômu/tvojîn drobû, u nâšîn brôdu, na tîn i tîn brodû* (starija osoba spontano), *u vèlikin gruadû, na vèlikin brîgu, u dèbelin hluadû, o hluadû, o svojîn gruâdu*. Kod imenica *i*-vrste visnost se čuva samo u čistom lokativu (*u peći : u nâšoj pèći, u noći : u jenuôj nôći, na luazi : na muňloj luâzi*). Od imenica *e*-vrste n. p. *c* čeonu naglasak u D imaju *dicâ* i (*h*)*ći* (*dîci, (h)ćêri*), ali one imaju isti naglasak i u L, te *zîmâ* (*zîmi*), i *dûšâ* u izrazu *pòkoj mu/voj dûši*.

5. Naglasak imenica s nekim sufiksima i prefiksima

5.1. Sufiksi

U slučaju je kaljskih imenica sufiksacija relativno česta pojava. Kod jednih sufiksa naglasak imenice ovisi o sufiksu, tj. svaka imenica s dotičnim sufiksom ima jednak naglasak i pripada istoj n. p. Te sufikse ovdje nazivam jakim sufiksima. Kod drugih (slabih⁶⁰ sufikasa) on ovisi o ostatku imenice (najčešće o korijenu), tj. različite se imenice s istim sufiksom različito naglašavaju. U ovom dijelu rada dajem primjere nekih češćih jakih i slabih sufikasa. Osim toga, većina se kaljskih imeničkih sufikasa može podijeliti na sufikse romanskoga podrijetla i na domaće sufikse. Svi su sufiksi romanskoga podrijetla jaki sufiksi, dok među domaćima ima jakih i slabih.

⁶⁰ Preciznija bi bila podjela na tri skupine sufikasa jer je kod jednih sufikasa naglasak samo na sufiksu (u n. p. *b* i na nastavku), kod drugih samo na ostatku imenice, a kod trećih u slučaju jednih imenica na sufiksu/nastavku, a u slučaju drugih imenica na ostatku imenice.

5.1.1. Sufiksi romanskoga podrijetla

'-ul-:

m. -u(l), G -ula (n. p. a – naglasak neposredno pred sufiksom), posuđenice kao: *fafarîku* 'koštela, koprivić, pelegrinka (stablo i plod)', *frôštul*, *juârbu(l)*⁶¹, *kukurîku* 'mesnata kuglica u glavi glavonošca u kojoj su organi za žvakanje', *prtesîmu/pretesîmu* 'peršin', *ruôdu(l)* 'uvojak', *sîntu(l)*;

f. -ula (n. p. a – naglasak neposredno pred sufiksom), posuđenice kao: *bômbula* 'o nečem relativno velikom i okruglom ili kupolastom: kugla na boru, luster, plinska boca, kupolasta zgrada itd.', *cuôkula*, *fafarîkula* (= *fafarîku*), *mânula*, *mîndula*, *uôrkula*, *skrdînula*, *sîntula*, *tîkula* 'opeka', ali *kapûla* (s dvostrukim sufiksom -olla) 'crveni luk'.

-êl-:

m. -iê, G -êla (n. p. a), posuđenice kao: *arganiê* 'tanki konop dužine 50 – 100 m za mreže stajaćice', *budiê* 'želudac manjih riba', *kampaniê* 'zvonik', *karatiê* 'manja bačva', *krviê* 'petrovo uho', *liviê* 'libela, vaservaga', *maštiê* 'velika drvena posuda (veća od kabla) s tri ručke (*ûha*) u kojoj se pere rublje', *piniê* 'kist', *rokiê* 'drveni valjčić na koji se namata konac, smotak konca (*rokiê kuncâ*)', *tiniê* 'dnevna soba';

f. -êla (n. p. a), uglavnom posuđenice: *batêla* 'brodić s ravnim dnom', *civêla* 'potkoljenica', *fanêla* 'flanel', *frgadêla* 'ukosnica – žica u obliku slova U', *gamêla* 'zdjelica s dvije ručice', *gra(n)dêle*, *kanaštrêla* 'plivarica', *kanêla* 'pipa na bačvi', *kurdêla* 'platnena vrpca', *lumbrêla*, *propêla* 'propeler' (v. bilj. 61), *smrdêla* 'biljka smrdljika', *srdêla*, *štrumbêla*.

-êt-:

m. -êt, G -êta (n. p. a), posuđenice kao: *brancolêt* 'narukvica', *brudêt*, *cigarêt*, *kolêt* 'ovratnik', *kotlêt*, *kufêt* 'bombon', *pakêt*, *parkêt*, *tapêt* 'tepih' (v. bilj. 61);

f. -êta (n. p. a), posuđenice kao: *bocêta* 'staklenka', *capêta* 'motičica s dugom drškom = *câpica*', *kašêta*, *kočêta* 'drveni okvir kreveta u koji se ulaže madrac', *marêta* 'val', *molêta* 'hvataljke za ugljen', *polpêta* 'ćufta', *raškêta* 'alat za struganje zida, strugalica', *recêta* 'recept', *škarpêta* 'ženska cipela s visokom potpeticom'.

⁶¹ Iako etimologija određenoga sufiksa ili krajnjega sloga imenice za različite imenice može biti vrlo različita, on u slučaju svih kaljskih imenica izgleda jednako, pa se prema tome može reći da se on u kaljskom stapa u jedan sufiks. Tako je -îr u *kumpîr* etimološki dio jednoga od dvaju korijena, a nije sufiks, ali u kaljskom izgleda kao sufiks.

-în-:

m. *-în/-în*, G *-îna* (n. p. a), posuđenice kao: *baškotîn* ‘dvopek’, *bićerîn* ‘čašica’, *bruštulîn* ‘metalni valjak u kojem se nad vatrom pržio ječam da bi se od njega pravila *ščêta kafâ* („kava“ od ječma)’, *bruzîn*, *kaîn* ‘labor’, *kućerîn* ‘žličica’, *kušîn* ‘jastuk’, *lavandîn* ‘umivaonik’, *lucmarîn* ‘ružmarin’, *mažîn* ‘ručni mlinac za kavu, prženi ječam’, *rećin* ‘naušnica’, *tamburîn* ‘stolica bez naslona (hoklica)’, *vitamîn*, ali *kômin* (c) i domaće tvorbe *gospodîn* (G *gospodîna*), *Kualjânin*, *Kukljîčanin* (*-jan-in* – slab sufiks);

f. *-îna* (n. p. a), većinom posuđenice: *bagulîna* ‘ukrasni štap za šetnju’, *benzîna* ‘benzin’, *kužîna*, *lampadîna* ‘ručna svjetiljka’, *lužîna* ‘gira oštrulja’, *mandalîna* ‘mandarina’, *medecîna* ‘lijek’, *pišîna* ‘mokraća’, *puntîna* ‘čavlič (rajsnedla)’, *santîna* ‘brodsko skladište’, *skalîna* ‘stepenica, gazište na ljestvama’, *veltrîna* ‘vitrina’.

-uôl-:

m. *-uô*, G *-uôla* (n. p. a), posuđenice kao: *facuô* ‘marama’, *fažuô* ‘grah’, *kacuô* ‘grabilica’, *puntaruô* ‘dlijeto za klesanje kamena, razbijanje betona i sl. (štemajzla)’, *tavajuô* ‘kuhinjska krpa’;

f. *-uôla* (n. p. a), posuđenice kao: *karijuôla* ‘građevinska kolica (s jednim kotačem)’, (*mu*)*škarijuôla* ‘ormarić od drveta i žičane ili trščane mreže koji je visio sa stropa na gredi i u kojem se čuvala hrana’, *pinjuôla* ‘plod i drvo pini-je’, *pištuôla* ‘pištolj’.

-ual-:

samo m. *-uã*, G *-ualã* (n. p. b), posuđenice kao: *feruã* ‘fenjer’, *kaloćualî* ‘dalekozor’, *kavicuã* ‘plutača koja označava položaj potopljene mreže’, *konuã* ‘kanal’, *krnevuã* ‘karnevalska lutka’, *matrijuã*, *meštruã* ‘maestral’, *picuã* ‘najdublji dio *gustiêrne* (rezervoara za vodu), jamica za čišćenje’, *oćualî*, *prmezuã* ‘ograđeno zemljište ili maslinik’, *sinjuã* ‘znak, oznaka’.

-îr-:

samo m. *-îr*, G *-îrã* (n. p. b), posuđenice kao: *kantîr* ‘komad grede koji se stavlja pod bačvu ili brod da ne leži na zemlji’, *kokîr* ‘ručna mješalica za žbuku’, *kumpîr* (v. bilj. 61), *kvarîr* ‘prednji i stražnji zakrivljeni dio broda sa sva-ke strane (dva provena i dva krmena)’, *madîr* ‘daska u oplati broda’, *poštîr* ‘poštar’, *provîr* ‘vođa ribolova na leutima i gajetama’⁶², a ovdje navodim i domaće imenice *kosîr*, *leptîr* i *okvîr*.

⁶² Tako i varijanta *-ier-* (*bombadierî*, *granatierî*, *karobinierî*, *kaligierî* ‘postolari’, *talierî* (*taliêr* ‘dovratak, pozorski okvir’), *iz frižidierã*).

-ûn-':

samo m. *-ûn*, G *-ûnâ* (n. p. *b*), uglavnom posuđenice: *bokûn* 'komad', *botûn* 'dugme', *capûn* 'kramp', *çetrûn* 'lubenica', *jarbûn* 'riba rumenac', *Pagellus erythrinus*, *kaşûn* 'sanduk', *kantûn*, *kartûn* 'karton', *koşûn* 'ogrtač od janjeće ili ovčje kože s runom na unutrašnjoj strani', *kuvertûn* 'prekrivač za krevet, kauč', *lancûn* 'plahta', *limûn*, *marûn* 'pitomi kesten', *marangûn*, *milûn* 'dinja', *muşûn* 'muzgavac', *perûn* 'vilica', *pizdûn*, *plafûn*, *prşûn*, *sabûn* 'pijesak', *sapûn*, *şkofûn* 'muška cipela domaće izrade – vrsta opanka', ali *filjûn* (G *filjûna*) 'muško kumče'.

-ûr-':

samo m. *-ûr*, G *-ûrâ* (n. p. *b*) uglavnom posuđenice: *beştîmadûr* 'psovač', *dohtûr*, *fumadûr* '(strastveni) pušač', *lokadûr* 'pijanica, alkoholičar', *mihûr* (v. bilj. 61), *pitûr* 'ličilac', *prşćûr* 'mjehurić na koži od opekline' (v. bilj. 61), *şaltûr* 'krojač', *ştîmadûr* 'procjenitelj', *tratûr* 'veliki drveni lijevak', *zogradûr* 'igrač; kockar', ali *kolûr* – n. p. *a* (*slâboga kolûra*, *bez kolûra*, *kolûrun*; doduše, jednom I *kolûrûn*, ali ne spontano)⁶³.

Ovamo se mogu uvrstiti i neki rjeđi sufiksi kao *-ôt-* (*-ôt*, *-ôta*), *-âc-* (*-(u)âc*, *-âca*) itd.

Prikazani se sufiksi romanskoga podrijetla mogu podijeliti na:

1. prednaglašeni sufiks *'-ul-* (m. *'-u(l)*, f. *'-ula* = tal. *'-olo*, *'-ola*),
2. kratke naglašene sufikse *-êl-* (m. *-iê*, f. *-êla* = tal. *'-ello*, *'-ella*) i *-êt-* (m. *-êt*, f. *-êta* = tal. *'-etto*, *'-etta*),
3. duge naglašene sufikse *-îin-* (m. *-îin*, f. *-îina* = tal. *'-ino*, *'-ina*) i *-uôl-* (m. *-uô*, f. *-uôla* = tal. *-(u)'olo*, *-(u)'ola*) i
4. zanaglašene sufikse (n. p. *b*) *-ual-*, *-îr-*, *-ûn-* i *-ûr-* = tal. *'-ale*, *-i'ere*, *'-one* i *-ore* (u većini slučajeva).

I ostali sufiksi romanskoga podrijetla pripadaju jednoj od ovih četiriju kategorija. Sufiksi romanskoga podrijetla s jednim nastavkom (najčešće *-e*, a u kaljskom samo muški rod) pripadaju u kaljskom n. p. *b*, dok romanski sufiksi *a-* i *o-*osnova (u kaljskom oba roda) pripadaju n. p. *a*. U sufiksa bi se 3. kategorije u muškom rodu očekivao isti naglasak kao i u sufiksa 4. kategorije. Međutim, on se po svoj prilici pomakao prema naglasku imenica ženskoga roda s istim sufiksom koje pri preuzimanju iz talijanskih govora nisu mijenjale mjesto naglaska jer nisu bitno mijenjale ni oblik, usp. i pojedinačnu sličnu pojavu s nastavkom *-ûn* – *filjûn* (n. p. *a*) prema *filjûna*. Ipak, u tvorbi sufiksi treće

⁶³ Nova varijanta – n. p. *a* (*dôhtor/dôktor*, *mutuôr*, *-uôra*).

kategorije muškoga roda ponašaju se kao sufiksi 4. kategorije (*facolić*, *kušinić* kao *feralić*, *capunić*), dok sufiksi 2. kategorije najčešće ne mijenjaju, a sufiks *-ul-* nikada ne mijenja naglasak u tvorbi (*brancolêtić*, *kampanêlić*, *juârbulić*, ali *pijateljêć* ‘tanjurić’).

5.1.2. Domaći sufiksi

Od brojnih domaćih sufikasa spomenut ću samo *-uač-*, *-uar-/-ar-*, *-otâ*, *-îna*, *-îna/-ina* i reći nešto o naglasku umanjena.

5.1.2.1. *-uáč*, G *-uačâ* (n. p. *b* – jak sufiks):

grebuáč ‘alat za struganje motike’, *koluáč* ‘suho okruglo slatko pecivo s rupom u sredini (stavlja se na zastavu prilikom vjenčanja); metalni prsten, s jedne strane razrezan, za otkvačivanje parangala kad zapne za dno; kolač’, *kovuáč* ‘zanatlija i riba’, *miruáč* ‘geodet’, *rubuáč* ‘poreznik’ (*rûbiti* ‘plijeniti’), *takuáč* ‘niska drvena posuda za otakanje vina i dr.’

5.1.2.2. *-uâr/-ar*⁶⁴ (slab sufiks):

-uâr, G *-uarâ* (n. p. *b* – uglavnom od osnova n. p. *b* i *c*): *bakaluâr*, *bunuâr* (v. bilj. 61), *februâr* (danas rijetko), *gospoduâr*, *kljiškuâr* ‘vrsta škorpiona’, *koluâr* (= *kolêt*), *likuâr*, *mesuâr*, *mornuâr*, *oltuâr*, *ormuâr*, *pa(n)zuâr* (v. bilj. 61), *pekuâr*, *pletuâr*, *ziđuâr*, *zlatuâr*, *zubuâr*, *žinskuâr* (*žînska* sinkronijski po naglasku isto što i *buáčva*);

-ar (n. p. *a* – većinom od osnova n. p. *a*): *báčvar*, *kâendar*, *kûhar*, *kûkumar*, *rîbar*, *tičar* i k tomu *kûkumar* (v. bilj. 61), ipak i *škôljâr* ‘osoba sa *škôlja* (sinkronijski n. p. *a*), ali prezime *Školjuariêv* (pridjevski, tj. narodni kaljski, oblik).

5.1.2.3. *-otâ* (n. p. *b* – jak sufiks; jedino *čist-* korijen n. p. *a*): *divotâ*, *grihotâ*, *lipotâ* (V *lipoto*), *sramotâ* (V *srâmoto*) i k tomu *čistočâ*.

5.1.2.4. *-îna* (n. p. *b*): većinom apstraktne imenice izvedene od pridjeva: *brzîna*, *debelîna*, *dumbîna*, *friškîna* ‘svježina’, *kiselîna*, *ljutîna* ‘kiselost, kiselina’, *mrzîna* ‘hladnoća’, *paučîna*⁶⁵, *sparîna*, *svitlîna*, *šîrîna*, *škurîna*, *veliçîna*, *visîna*, *vruçîna*⁶⁶.

-îna/-ina (n. p. *a* – za sufiks se ne može reći da je jak ili slab jer naglasak ovisi o više činitelja):

⁶⁴ I ovaj je sufiks zapravo romanskoga podrijetla, ali budući da je preuzet još u općeslavenskom razdoblju, može se smatrati domaćim (za mlade preuzetu varijantu v. bilj. 62).

⁶⁵ Potvrđeno od više informanata.

⁶⁶ Kod srednje konzervativnih informanata čuo sam ovaj sufiks i kao *-inâ* i *-îna* (*brzîna*, *u veliçîni*, *vruçîna*, *kuâ škurîna* je *učinîla*).

– dio nečega ili nešto u vezi s nečim, nešto što nije u prvotnoj funkciji, građa:

-ina: *kvašina*, *maslina*⁶⁷ ‘maslinovo drvo kao građa (uglavnom za loženje)’, *misečina*, *plućina* ‘životinjska pluća (kao iznutrice, hrana)’, *prašina*, *rujina* ‘drvo ruja (građa)’, *slanina*, *smokvina* ‘drvo smokve (građa)’, a ovamo pripadaju i *brodarina* ‘novac koji se davao za prijevoz brodom ili trajektom’, a prema takvoj tvorbi i *pećarina* ‘manji hljeb koji se davao vlasniku krušne peći kao nadoknada za korištenje’;

-ina (obično iza nekoga drugoga sufiksa ili stara, srasla tvorba): *braštovina* ‘bratovština, udruga, npr. ribara’, *ditelina*, *gôdina*, *hljadrôvina* ‘ribe hrskavičnjače’, *janjêтина*, (*j*)*idrina* ‘platno za pravljenje jedara’, *junêтина*, *muâslina*, *muâzina* (*ko muâzina* kao drugi dio poredbe o nečem što se lako kuha ili je meko kad se skuha: *čičuârda*, *fažuo se lipo kûha ko muâzina*, *vô se lâko kuha ko muâzina*), *mrižina* ‘velik komad mreže bez pluta, olova i konopa’, *munjiêščina* ‘ludorija, budalaština’, *pasôvina* ‘meso morskoga psa’, *prajčêvina*, *strgôtina* ‘ljuska krumpira, ribe i sl.’, *tâpina* ‘veći⁶⁸ tâp – pravokutni drveni potporanj na kojem leži bačva’, *telêтина*, *zečêvina*;

– uvećanice i pejorativi: *dičina*, *drobina*, *gujina* ‘zmija’, *kućetina*, *leđina*, *maglušina*, *mirina*⁶⁹ ‘zidovi bez krova (obično zidovi napuštene kuće)’, *rosina* ‘pogrdno o dugotrajnoj sitnoj kiši’, ali *obućina* ‘stara obuća u kojoj se kopalo’, *stupina* ‘dio stabla sasvim pri zemlji i djelomično u zemlji (malo kvrgaviji i širi)’, *vřčina*.

5.1.3. Umanjenice

Umanjenice se muškoga roda *a*-vrste tvore pomoću slaboga sufiksa *-ić/-ič* (G *-ića/-iča*) i pripadaju n. p. *a*. Uvijek kad je sufiks *-ić* naglašen, prethodni se slog krati po zakonu dviju mora⁷⁰. Sufiks *-ić* je nenaglašen u umanjenicama od sljedećih skupina imenica:

– od jednosložica koje izvorno pripadaju n. p. *a* i novijih jednosložnih posuđenica n. p. *a*, koje ne dulje osnovu u N/A: *hljibić/hljipčić*⁷¹, *kruščić*, *mšić*, *přstić*, *râčić*, *špârić* (*špuâr* ‘riba *Diplodus annularis*’), *vřčić*; *kêksić*, *pôtîć* (*pôt* ‘metalna posuda s jednom ručkom (1 – 1,5 l)’);

– od većine jednosložica koje sinkronijski pripadaju n. p. *a* i imaju kratak naglašen zadnji slog osnove u većini oblika: *brancolêtić*, *fijôčić* ‘mašnica’, *kampanêlić*,

⁶⁷ Od **maslinina*.

⁶⁸ Riječ bi također mogla biti i uvećanica.

⁶⁹ Riječi *guja* ‘zmija’ i *mir* ‘zid’ ne postoje u današnjem kaljskom.

⁷⁰ V. Kapović 2005: 101.

⁷¹ Ovdje i na još nekim mjestima dvostruki sufiks *-bc-* + *-itj-*.

kapôtić, konôpić, kundôtić (kundôt ‘zahod’), lupêžić, ogřčić, oriščić, pijâtić, škartiôčić, tovarić/tovuârčić, trbuščić, ali pijatelić (s dvostrukim sufiksom);

– od većine višesložica bez nepostojanoga *a* s naglaskom na prvom slogu: *juârbulić, kôračić, kôrenić, špâherić (špâher ‘štednjak’), tûmorić, ali kamičić, komadić i kalendarčić;*

– od većine imenica n. p. *a* s nepostojanim *a*: *bûnčić (ali i rjeđe bančić – bânak ‘klupa’), cûkrić (nije prava umanjenica, = ‘bombon’, usp. i G cûkra), jûnčić ‘mali jânjac’, puâlčić (ali i palčić), vřtlić, ali vetrčić i pinčić (pînac ‘spolni ud’).*

Sufiks je *-ić* naglašen u umanjenicama od imenica n. p. *b*, imenica s dugim naglašenim zadnjim slogom osnove i većine kratkih jednosložica n. p. *c*, nekih imenica koje su izvorno pripadale n. p. *b* ili *c*, a umanjenice im se ne upotrebljavaju rijetko, i još nekih imenica n. p. *a* čije se umanjenice uglavnom često upotrebljavaju (za posljednju skupinu v. gore): *bobučić (bobûk ‘lepinja; šaljiv naziv za ženski spolni organ’), borčić, bunarčić/bunarčić, busčić/buščić, capunčić, švorčić, feralčić, grobić, gropčić (i grôpić), jarbunčić, kablčić, ključčić, kolačić, konjčić, kosirić, križčić, krovčić, kumpirić, kunčić, lancunčić, mušunčić, nožčić, pasčić, prajčić, ražnjčić, rukavić, snopić, stolić, škofunčić, švinčić, torčić, žmulčić; bruzinić, dvorić, facolić, fuštanić, glasčić, gradić, karić (kuâr ‘zaprežna kola’), knežić (kniêz ‘riba Coris julis’), kusčić, kušinić, pamidorčić, putčić, struččić, šugamanić, uzlić, vratčić, zečić, zidić, zubčić; brodić, črvčić, drobić, hrebčić, mostčić, repčić, struččić, školjčić.*

Umanjenice se *e*-vrste tvore pomoću slaboga sufiksa *-ica*. Ako se umanjenice tvore od imenica n. p. *b* i *c* ili takvih za koje možemo pretpostaviti da su nedavno u kaljskom pripadale tim paradigmama, naglasak je na sufiksu (*-ica*), a prethodan se dug slog krati po zakonu dviju mora, a ako se tvore od imenica n. p. *a* naglasak se pri tvorbi ne mijenja: *bedrića ‘batak peradi ili but manjih sisavaca (zeca, janjeta i sl.)’, brađica, buhica, daščica, glavica, glavjica, grančica, gređica, iglica, jušica, kafica, kokošica⁷² ‘kokica (mala kokoš; kukuruzna kokica (većinom pl.))’, metlica, ovčica, pizđica ‘dagnja’, sestrića, treščica, vodica, ženica; buáčvica, brûkvica (brûkva ‘čavao’), cûrica, čikarica (čikara ‘šalica’), gûćica (gûća ‘potkošulja’), iskrica, kašética, kêsica (kêsa ‘nevelika platnena vreća’), kîtica (kîta ‘tanja grana, iz koje rastu tanki izdanci i lišće; kita cvijeća’), kôžica, kûćica, lâtica (lâta ‘lim; limena posuda’), mânulica, muâškica, mocrića (mocira ‘suhozid’), mrižica, mušica, njićvica, olîgnica (olîgna ‘lignja’), pîvica, pošuâdica (pošuâda ‘nož za mazanje i rezanje prilikom jela’), přkica (přka ‘žičana špangica za kosu’), prsûrica (prsûra ‘tava’), râžica, sîpica, skrdînulica, štručica, têtica (têća ‘najčešće metalna niža zdjela s oštrim donjim rubom (šer-*

⁷² Čuo sam i noviji naglasak *kôkošica*, ali samo *treščica*, iako sam riječ *trieska* zatekao gotovo samo kao n. p. *a* (samo jednom *trieskê*).

pa)'), *teriënica* (*teriëna* 'keramička ili porculanska zdjela'), *tičica*, *tikulica*, *tikvica* (*tikva* je druga vrsta – velike bundeve koje se daju svinjama), *trênogice*, *ûrnica* (*ûrna* 'otvorena drvena posuda šira prema vrhu zapremine do 500 l, visoka oko 1 m u kojoj se drže masline'), *zdêlica* (*zdêla* – prije najčešće metalna niža posuda sa zaobljenim donjim rubom).

Umanjenice su srednjega roda rijetke. Tvore se dvostrukim sufiksom *-ašce*. Evo nekoliko primjera: *břdašce*, *sûnašce*, *zřnašce*, *ditiěšce*, *vratuášca* (s očuvanom starom razlikom u naglasku).

5.2. Prefiksi

Prefiksacija je kod kaljskih imenica puno slabije razvijena od sufiksacije. O kaljskim prefiguriranim imenicama mogla bi se dati neka naglasna pravila, ali s dosta iznimaka, pa bi razdrobila ionako malu skupinu imenica s prefiksima. Zato ovdje radije dajem nekoliko primjera vjerujući da oni uz pokoju moju napomenu sami dovoljno objašnjavaju. Sve imenice čija naglasna paradigma nije naznačena bilo slovom bilo tako da se može razabrati iz navedenih oblika, pripadaju naglasnoj paradigmi *a*.

do-: *dobića* 'plaća, dobit, zarada (obično na duže vrijeme)', *dôgovor*.

na-: *nuačîn*, *-čîna*, *nâčelnica*, *nâčelnik*, *nâlaz*, *nâplata* 'jednostavna lagana ženska cipela domaće izrade', *nuaplûôg*, *-ôga* 'pljusak, prolom oblaka' (rjeđa varijanta: *nuaplûôv*), *nâpovid*, *nuaprîdak*, *nuaruôd*, *-rôda*, *nuavît* 'navika' (*po nuavîtu*).

ne-: *nedîlja*, *nêsrića*, *nevîsta*, *nevôlja*, *nêvrime*.

o(b)-: *obiêd*, *-êda*, *ôblak*, *oblîvak*, *-lîvka* 'jak drop pomiješan s vodom kao piće siromašnih, koji su vino prodavali', *obruãz*, *-rãza*, *obrôk*, *ôbruč*, *obûća*, *obûćina*, *uôgrada* (i mikrotoponim *Uôgrada* – duljenje u zatvorenu slogu), *ôtok*, *ôtrov* (*i*-vrsta).

od-: *ôsustvo*, *ôdmor*.

po-/pa-: *pâmet* (*c – duôjti ù pamet*, i novije *puâsti nâ pamet*; *ostâti u pameti*), *pâuk*, *pobrâtin*, *pôbuk* 'drveni ribarski alat za plašenje ribe', *počietuâk*, *-tkâ*, *podânak*, *-dûnka* 'vrt', *podlânica* 'orada', *pokôra*, *pôkrivo* 'poklopac', *puokruôv* 'mrtvački pokrov', *pôledica*, *pôpravak*, *puoruôd*, *-rôda*, *posuã*, *-slâ*, *posêstrina*, *pôstelja*, *potrîba*.

pod-: *popluât*, *-plâta* 'stopalo; potplat', *popruôva* 'prostor ispod pramčanoga (prednjega) dijela palube na manjim čamcima', *potpuôr*, *-pôra* 'potporanj', a k tomu i nepotpuno srasli prijedložni izraz *pospâzuho* (*obrîjati pospazuho*, ali *podjîsti se po spâzuho*, *ispo spâzuha*).

prama-: *pramašće/premašće*.

pre-: *preššenica* ‘prezrela, gotovo suha smokva koja se objesila na grani (većinom pl.)’, *prêgled*, *prêgršće* ‘pregršt’, *prêhlada*, *prêmet* (*i*-vrsta), *prêvoz*.

pri-: *prîsuād*, *-sâda* ‘sjeme i sadnice’, *prîsûnje* ‘polusjena; suton’, *prîlipak*, *-lîpka* ‘priljepak’.

pro-: *precidîlo* ‘cjediljka’ (danas većinom *procidîlo*), *prokljiêstvo*, *prôlaz*, *prôliv*, *propîêće* ‘raspelo’.

raz-: *ruaskrîžje*, *ruazlîka*.

s-: *sîlika*, *sparîna*, *spômenik*, *sprôvod* (*c – zâ sprovod gremô*, *zvôni nâ sprovod*), *stvuâr* (*c – ustvuari*, *g stvarî*), *sviduôk*, *-dokâ*, *zdruâvlje*.

u-: *ûmor*.

uz-: *Uskr̂s*.

za-: *zuadîv*, *-dîva* ‘smetnja; smetalo’, *zuadûha* ‘astma’, *zuajuâc* (uglavnom u N i A i ponekad u *zuajâcu* (jedna informantica: *u zajuaćû*)), *zuajûn*, *-jmâ*, *zuakuôlj*, *-kôlja* ‘mjesto koje se presiječe pri klanju životinje i odakle istječe krv’, *zuakûn*, *-kôna*, *zualêbrnik*, *zualîha*, *zuapiêrci* ‘mladi izbojci na biljci koji se obično uklanjaju’, *zuapînjalo* ‘sigurnosna igla (ziherica)’, *zuatîljak*, *-tîljka*, *zuavît*, *-vîta*.

Navedene su imenice međusobno različite kako po tvorbenim procesima kojima su nastale, tako i po vremenu kada su nastale i ušle u kaljski govor. Lako je primijetiti da za najmlađe imenice s prefiksima uglavnom vrijede drukčija naglasna pravila nego za starije, ali smatram da je i njima mjesto u popisu upravo radi uočavanja novih naglasnih tendencija.

6. Češće kaljske imenice podijeljene na sinkronijske naglasne paradigme⁷³

6.1. Naglasna paradigma *a*⁷⁴

6.1.1. Imenice *e*-vrste

abolânta ‘ambulanta’; *antêna*;

bâba ‘baba; punica’; *buâčva*; *bâjica* ‘drvena posuda otprilike do 50 l’; *bâla* ‘mjera za platno’; *banâna*; *bânda* ‘strana; banda’; *bešîda*; *bevûnda* (g *bevûnd*

⁷³ Većina primjera iz odjeljka o sufiksima i prefiksima ovdje je ispuštena.

⁷⁴ Ne naznačujem posebno da je neka imenica iz popisa sasvim nova u kaljskom jer se to ionako lako razabire.

i mlađe *bevũndi*); *Bibĩnje*; *Bibĩnjka*; *bĩčva*; *bicĩkla*; *bifĩca* ‘vrsta smokve’; *bĩra* (danas *pĩva*); *bĩša* ‘crvotočno drvo’; *bĩta* ‘stupić za vezanje broda (na kopnu ili brodu)’; *biĩca* ‘prsten bez kamena – vjenčani prsten; željezni prsten na mreži’; *blĩtva*; *bljũza*; *bĩca*; *bĩmba*; *buĩja*; *bolũnča* (danas *vuagã*); *buĩlnica*; *bonãca*; *bruãjda* ‘konstrukcija po kojoj se penje loza’; *brĩga*; *brĩtva*; *bĩše* ‘ospice’ (kletva: *bĩše te ćapãle*); *brũnče* (g *brãnač*); *bruĩska*; *brũkva*; *bũgva* ‘riba bukva’; *buniēstra* ‘brnistra, žuka’; *bũra*; *bũrma*; *butuãrga* ‘ikra’; *butĩga*; *butĩlja* ‘boca’; *bũža*;

cãpica (= *capêta*); *ceruãda*; *cĩca*; *cĩđine* ‘voda koja se ocijedi nakon kuhanja zeleni (kelja, kupusa, blitve i sl.)’; *cĩpanica/cipãnica*; *crĩkva*; *crnĩka*; *crĩta*; *cũra*;

čãđa; *čãša*; *čēla* ‘pčela’; *čēsta* ‘cesta’; *čĩcuãrda* ‘slanutak’; *čĩžma* (g *čĩžam*); *črĩpnja*/črĩplja; *črĩšnja*;

ćikara; *ćikopēlnica* ‘pepeljara’; *ćĩravica* (= *ũljenica*); *ćũca* ‘duda; plutača koja se veže za kraj mreže koće’;

damižãna = *damljãna/damnãna*; *divljãka* ‘podivljalo raslinje; pogrdno o ženskoj osobi’; *divuĩjka*; *dĩža* ‘drvena posuda s dugačkom okomitom ručkom zapremine oko 1,5 l’; *dlãka*; *dĩktorica*; *dĩta* ‘miraz’; *drãga* ‘manja uvala; dugačka udolina; mikrotoponim *Drãge* (1 na *Drãgah*)’; *drobnjãča*; *drĩga*; *dũga* ‘dugačka daščica od kakvih je sastavljena stijenka bačve’;

famēja ‘obitelj’; *fēta* ‘kriška’; *filjũna*; *fĩrãla* ‘cipela s dva remenčića za zaskopčavanje’; *fontãna*; *fortũna* ‘jak vjetar – *fortũna bũre*, *fortũna jũga*’; *frmĩnta* ‘kukuruz (kao hrana (zrnje) za razliku od kukuruza kao biljke (= *kokorũz*): *krũh o frmĩnte*)’; *fřĩta* ‘uštupak’; *funiēstra*; *funestrĩnica*;

gãće; *guãjbica* ‘krletka’; *garuãža*; *gnjãla* ‘blato’; *gnjĩda*; *gomĩla*; *gĩspoja*; *gostiĩna*; *gruãblje*; *grĩle* (= *grĩla* ‘prozorski kapci s pomičnim daščicama’); *grĩpa*; *grĩža* ‘trpak okus nezrela voća; proljev’ (kletva: *grĩža te ćapãla*); *grĩva*; *gũba*; *gũbica* ‘usna’; *gũca*; *gũsĩnica* (često zbirno); *gũska*; *gũšćerica*; *guzĩca*; *gũžva*;

hãlja; *harmĩniga*; *hãuba*; *hĩljada*;

ĩntima ‘jastučnica’; *ĩntruãda*; *ĩskra* (kao adv. *ĩskru* ‘malo’); *ĩstina*;

jãbuka; *jãgoda* ‘kupina’; *jãma*; *japlēnica/japnēnica* ‘kamena kućica u kojoj se na jakoj vatri od kalcijeva karbonata dobiva kalcijev oksid’, jedna informantica ‘*jãma di se gasĩlo juapnĩ*’; *juãšćerica* ‘prišt u ustima’; *juãtra*; *jatřva*; *jēdrilica*; *jēška*;

kãda; *kadũlja*; *Kuãljka*; *kãmara* ‘soba’; *kãmenica* ‘posuda za ulje, škrãča’; *kamumĩla/kamomĩla* ‘kamilica’; *kãna* ‘kap’; *kãpa*; *kapũla*; *karĩta* ‘mrkva’;

karûba ‘rogač’; *kâša*; *kaštaldîca* ‘žena koja se brine za uređenje crkve’; *katrîda* ‘stolica s naslonom’; *kâuštika* ‘natrijeva lužina (kaustična soda)’; *kuâva* ‘jama iz koje se vadi kamen’; *kâvsa/kâpsa*; *kêlja* ‘magarica’; *kêsa*; *kîčma*; *kîta*; *kîlma*; *kljuâtva*; *kljîca*; *kljîške*; *kljûka* ‘štap s krajem u obliku slova V za dohvata-nje viših grana’; *knjîga* (danas: ‘knjiga’), *knjîga* (nekad: ‘pismo’); *kobasiça*; *kobîla* ‘kobila; lijeha’ (*kopâti na kobîle*; postoji i nadimak *Kôbila*); *kobuôtnica*; *kôca*; *kôfa* ‘veća košara od šiblja s dvije ručke sa strane’; *kuôgoma* ‘džezva’; *koluâjna*; *kolêda* ‘logorska vatra’; *koluôna* ‘stup’; *komôr(ic)a* ‘mediteranski grm’; *komuôstre*; *konôba*; *kopânjica* ‘veliko drveno korito za miješenje kruha’; *koprîva*; *kopuniêra* ‘kokošinjac’; *kuôslata* ‘velika bačva s otvorom na boku’; *košûlja*; *kôza*; *kraljîca*; *kruâsta*; *krâva*; *krêma*; *krîzma*; *kropînica* ‘mjesto gdje se otvarala *gustiêrna* da curi voda, u vrijeme kad nije bilo hidrofora’; *kîpa*; *krûna* ‘vijenac’; *kûca*; *kudîlja* ‘preslica’; *kûharica*; *kûhinja*; *kûka*; *Kukljîca*; *Kukljîška*; *kûmarica*; *kunîca* ‘dječji krevetić’; *kûnjka* ‘vrsta školjke’; *kûpa* ‘crijep’; *kûrba*; *kušîêrva* ‘koncentrat od rajčice’; *kuvîêrta* ‘jorgan; koverta (= *šupljokuvîêrta*); *paluba*’;

luâstavica; *lâta*; *lavandiêra* ‘pralja’; *lêtrika* ‘električno svjetlo’; *liêca*; *levuntuâra*; *likarîja*; *limunuâda*; *lipoñica*; *litra*; *lokuârda*; *luôkva* (i mikrotoponim *Luôkva*); *lopâta*; *lûca* ‘gruda (zemlje, pašta (ostatka nakon mljevenja maslina), i sl.)’; *lûnda* (g *lânad* i novije *lûndi*); *lupêžica* ‘ženski lopov’; *lušîja*; *lûžnica* ‘komad *jidrine* koji se stavljao preko maštela s robom; po njoj se sipao pepeo, a potom vruća voda, pa je lužnica pepeo zadržavala, a lužinu s vodom propuštala u maštie’; *ljûbica*;

mâca ‘veliki čekić’; *mâca* ‘mrlja’; *mâceha*; *magrânja* ‘mogranj’; *magûnja* ‘maginja (plod planike)’; *malînica* ‘kuća gdje je bio mlin’ (neki informanti: *malinîca*); *muâlta* ‘svježa žbuka’; *manêstra* ‘tijesto za juhu, umak i sl.; tjesteni-na’; *mânula*; *maruâška* ‘višnja’; *marînda* ‘užina – jelo između doručka i ručka’; *mârka*; *masarîja* ‘suđe’; *muâška*; *muâškara*; *mâti*; *mêra*; *Mêrika*; *meštraluâda* ‘jači maestral’; *meštrôvica* ‘učiteljica’; *mîgavica*; *mîndula*; *mîsa*; *mładîca* ‘izdanak’; *mlikarîca* ‘naziv za savezničke zrakoplove koji su gađali zadarsko područje u II. svjetskom ratu’; *mocîra*; *mohûnja* ‘mahuna’; *montûra* ‘hlače i kaput za rad (ribolov i poljoprivredu) obično plave boje’; *moñka*; *muôžjane*; *Mrljâne* (iz *Mrljûn*, u *Mrljânami(n)*/*Mrljânimi(n)*); *mriža*; *mrmeluâda*; *mîrta* ‘mirta’; *modûnte* (g *mudânat*) ‘gaće’; *mûha*; *mûka* (kao adv. *Mûku* uz oznaku količine označava da je količina iznad očekivane, tj. relativno velika: *mûku ûru vrîmena* ‘punih sat vremena’, *mûku piêt stânov* ‘čak pet stanova’; *mûka* kao adv. = žao: *ka mi ih je mûka*); *mularîja* ‘dječurlija’; *mulîca* ‘izvanbračno žensko dijete; pogrdno o bilo kojem ženskom djetetu’; *mûlja* ‘tijelo bez krakova (glava) hobot-

nice ili muzgavca'; *munjenica* 'luđakinja'; *mûrka* 'talog od maslinova ulja'; *mûrva*; *mûšlja* 'i zbirno – sitan nametnik na bilju'; *mûžika*; *nuarûžnja*;

neviêra; *Nêviđane* (iz *Nêviđun*, u *Nêviđanami(n)*/*Nêviđanimi(n)*, *Nêviđanah*); *Neviđunka*; *njîva*; *njûška*;

olîgna; *uôta* 'vrzni uzao – vrsta ribarskoga/mornarskoga čvora' (rjeđe se čuje i *vuôta*);

puâhlja 'pahulja'; *pâlica*; *palînta*; *puâlma*; *paprîka*; *papûca*; *pâra*; *pêca* 'dio, komad, najčešće tkanine, zakrpa'; *pêca rîbe* 'dio plove'; *pêgla*; *pênsija*; *pepeljâra*; *perunice* 'vile'; *Pêtričane* (iz *Pêtričun*, u *Pêtričanami(n)*/*Pêtrčanimi(n)*); *petruôljka*; *pidâma*; *pijâca*; *pîna*; *pîplica* 'mlada kokoš'; *pirîka*; *pîsma*; *pîška*; *pišôka* (= *pišîna*); *pitûra* 'boja (farba)'; *pîva*; *pizdarîja*; *pluâca*; *planîka*; *plânja* 'blanja, hoblica'; *plazûlja*; *pliêna* 'pelena'; *pletênica*; *plivela* 'pljeva'; *plôca*; *plûca*; *pljûna* 'pljuvačka'; *pogâca*; *Poljûnka*; *pošuâda*; *prasîca*; *pruâska*; *pruâvda*; *prêja*; *prêša* 'žurba', *prêša mi je* 'žurim se'; *Priêška*; *prijateljîca*; *přka*; *prociêsija*; *pruôva* 'pramac; proba'; *prsûra*; *pudarîca* 'gomila – najčešće naziv za gomilu kamenja koja nastaje kad se zemlja čisti od kamenja; pudareva kućica (*puduâr* 'čuvar ljetine)'; *pûnta* 'vrh'; *pûkvica* 'bubuljica'; *pulintuâda* 'jak sjeverozapadni vjetar'; *puñlja* 'kudjelja natopljena bje-lanjkom kojom se imobilizirala slomljena ruka, noga i sl.'; *pužica* 'vrsta manje-ga puža (različita od poljskoga/vinogradskoga puža (*pûž*))';

râca 'soj, rasa'; *rakîja*; *râža*; *rîba*; *rîga* 'vrsta salate'; *Rîka*; *rîva*; *rôba*; *rôdi-ca*; *roštiêra* 'tepsija'; *rûzina* 'rđa';

sâla; *saluâta*; *sândala*; *suâpa*; *sêja*; *sîka* 'manji nenaseljeni otok, greben'; *sikîra*; *sîknjica* 'rešeto od tanka drveta i sita u kojem se sušila riba, drža-le suhe smokve, s kojim se nešto poklapalo itd., proizvode ga Kukljičani'; *sîla*; *sîpa*; *siromâšica* 'siromašna žena'; *skâla* 'mostić koji povezuje brod s kop-nom; pl. niz stepenica, stubište, ljestve'; *skotarîja*; (*s*)*kôsavica* 'alat za lov li-ganja'; *skrînja* 'velik sanduk u kojem se drži roba; danas kod starijih: ledenica'; *skrûška*; *skûla* (jednom sekundarno ù *skulu*); *slâma*; *sluâmnicica* 'stog slame'; *slanîna*; *slastîca* 'vrsta ribe'; *slavûlja* (= *kadûlja*); *slîva*; *sluškînja*; *smuôkva*; *smrîka*; *sôba*; *spicalîja*/*specalîja* (= *medecîna*); *spîza*; *spřta* 'košara od šiblja s jednom ručkom'; *sriêda* 'sredina' (Houtzagers i Budovska: *na sriêdi*); *sriêca*; *staluâža*; *stanîca*; *struâža*; *strîna*; *stûpa* 'kudjelja'; *subôta*; *sûntula*; *sûza*;

šâka; *šârpa* 'šal'; *šalturîca* 'krojačica'; *šćîpâlovica* 'štupaljka'; *šenîca*; *šetemuâna* (N/A i *šetemûn*, g *šetemûn*, *dvî šetemuâne* i rjeđe *dvî šetemuâni*; kod mlađih *sêdmica*); *šîba*; *škâlja* 'šljunak'; *škâre*; *škuôla*; *škuôljka*; *škovâca*; *škrâča* 'škrapa'; *šuôrta*; *špinjâča* 'špinat'; *šporkîca*; *štêrika* 'voštanica'; *štrîga*;

štrika ‘crta; pruga’; *štrūca*; *štrūmba*; *štrūmple* ‘hulahopke’; *šūma* ‘šuma; kao metonimija: drvo kao materijal’; *šupljokuviërta* ‘koverta’; *šūša* (kod mlađih *sūša*);

Tuâlija; *tarâca*; *tuâška* ‘džep’; *tavâja* ‘stolnjak’; *tavêlica* ‘pločica (pločice koje se lijepe na zid i pod)’; *têca*; *teriêna*; *tîca*; *tuôrba*; *trâlje*; *trâpavica* ‘trepavica’; *traviësla*; *trênoge*; *triëska* (jednom n *trieskê*); **trîba* (samo G *trîbe*: *A čã će prodâti ka in nî trîbe? Je li ti čuâ trîbe? Trîbe mi je.*); *trîpice*; *trîlja*; *trmuntuâna*; *trstîka*; *tûka*; *tûrta* ‘stari naziv za bijeli kruh’; *tuviêrna* ‘domaća konoba u kojoj se toči vino, taverna’;

ûdica; *udovîca*; *Ugljûnka*; *ûljarica* ‘noviji naziv za mlin za masline’; *ûljenica* ‘svijeća na ulje’; *ûra* (g *ûri*); *ûrna*; *ûžina* ‘užina, obrok između ručka i večere’;

vâla; *vuâlīga* ‘vrsta alge, *Posidonia oceanica*’; *veltrîna*; *veljâca*; *viêna* ‘vena; žila u zemlji’; *vêra* (danas uglavnom *vîra*); *vêšta*; *vičêra*; *vîlica* ‘čeljust’; *višaljka* ‘vješalica’; *vrića*; *vrdûra* ‘zelen’; *vřša*; *vûna*;

zuâva ‘zaova’; *zdêla*; *zdrâca* ‘trn, trnovito raslinje; riblja kost’; *zdravomarîja* (*do zdravomarîje* i *do zdrâve Marîje*); *zîkva*; *zlaîca* (i zbirno); *zîca* ‘žlica’;

žâba; *žeruâkva*; *žîca*; *žîgerica*; *žîla*.

6.1.2. Imenice *a*-vrste muškoga roda⁷⁵

articôk; **bânak* (-nk-); *bandît* (*Bandîti* je i naziv jedne paravojne skupine u II svjetskom ratu); *betêg*; **bîlj*⁷⁶ ‘pokrivač’; *bîži*; **Božić*; **bravînac* (-nc-); **bruât*; *bruâv* ‘ovan’; **bruôj*; *brudêtac* ‘oskudniji brudet (bez krumpira sa sitnijom ribom ili s manje ribe)’; **bûbac* (-pc-) ‘udarac’; *bûbanj* (-bnj-); **bubrîg*; *bumbuôn*; **bušînjak* (-njk-) ‘grm loš za ogrjev (*čin plâne tin stâne*)’; *bût*; *cêntimetar* (-tr-); **cimênat* (-înt-); **cûkar* (-ûkr-); *cviêt* ‘bijelo brašno’; *čâj*; *čîrjak* ‘čir’; *čôvik* (g *čovîka*, V *čôviče*); *čřv*; **čufît* ‘tavan’; **čuôk* (kod mlađih govornika prelazi u n. p. b); *čôšak* (-šk-); *duâr*; *dâtum*; *dêc*; *dêk*; **dešpiêt* ‘inat; nepodopština’; **dîd* ‘djed; punac’; *dînar*; *dîver*; **dlûn* (-â-); *drôpci* ‘želuci tune’; *dûh*; *dûpin*; *dvuôr*; *dvorânin*; *đilât* ‘sladoled’; *đîr*; *fijôk*; *filjûn*; *fo(l)kluôr*; *fruâtâr* (-tr-) ‘fratar; riba fratar’; *frôštul*; **fundamênat* (-înt-); **fuštûn*

⁷⁵ Imenice čiji je vokalizam (to se odnosi i na kvantitetu) u različitim padežima različit zato što se u nekim padežima samoglasnik nalazi u otvorenu, a u drugim u zatvorenu slogu, označavam zvjezdicom, a ondje gdje se vokalizam svih oblika imenice ne da izvesti pomoću pravila, naznačavam ga u zagradi. U zagradi naznačavam i da sam na nekom od takvih oblika zabilježio akut, da imenica ima nepostojano *a* i dajem još poneku napomenu.

⁷⁶ U kaljskom se javlja u svim paradigmama: kao *bîlj*, *bîlja/bîlja/bîlja*, a izvedenica je *bîljac*, *biljcâ*, što bi trebalo ukazivati na kolebanje između n. p. *a* i *c*, iako kod najviše ispitanika riječ *bîlj* pripada n. p. *b*.

(-uâ-) ‘tradicionalna ženska haljina bez rukava’; *gliêžanj* (-žnj-); *guôd* (upotrebljava se samo oblik *guôd*) ‘godišnjica/datum smrti: *bī je guôd, na guôd*’; **gospodīn* (-ī-); *gôst*; *gôvor*; **gruah*; *grč*; **grkljūn* (-â-, ali i -ūnâ (n. p. b)); **grūm* (-ô-); *gūšt*; *hīdrofor*; **hljīb* ‘okrugli kruh’; *impâstar* (-tr-) ‘flaster za izvlačenje boli’; **inkârat* (-rt-) ‘žbuka’; *juâčmik*; *jâd*; **jânjac* (-ūnc-); *jârac* (često u psovkama: *jârče bože, bēn ti jârca*, a ako znači životinju G navodno *juârca*, iako svi informanti nisu sigurni koja je to životinja, pa je riječ po svojoj prilici inovacija – v. i *kozjuâk*); *juârbu(l)*; *jâvor* ‘lovor’; **jazīk*; **jiêž*; *kaīč*/**kaīč* ‘brodić’; **kaīš*; *kâleb* ‘galeb’; *Kualjânin*; *kâmik*; *kapetân*; **kâšalj* (-šlj-); *kâuč*; *kêks*; *kīl*; *kīlometar* (-tr-); **kljīn* (-ī-); *kniêz*; **kodluâk* ‘vukodlak’ (Houtzagers i Budovska: *koluâk*); **kokorūz*; **konuôp*; *kopūs* ‘kupus’; *kôren*; **koromuâc*; **Kostūnj* (-â-); **kozlīc*; **kruâj*; *krēmik*; **krūh*; **kūk* (u množini svugdje -ov-); *Kukljīčanin*; *kundôt*; **kūp*; **kūrâc* (-rc-); *kūs* ‘komad’; *kūželj* ‘ključ (o kuhanju/ključanju)’; *kvadrât*; *kvuâs* ‘kvasac’; **lâkat* (-ht-); *lêvut* ‘leut’; **levânat* (eventualno **levūnta*, ali se upotrebljava samo u obliku *levânat*); *lībar* (-br-); *līst* (i zbirno); **lūk*; *lūpiêž* ‘lopov’; *ljūdi*; *mâjstor*; *mâlin* (g *malīna*, ū *malin*); **mârač* (-rč-) ‘ožujak’; *medvīd*; *mêtar* (-tr-); *minūt*; **mīš*; *mładīc*/**mładīc*; *mluât* ‘čekić sa šiljkom, po veličini između *suôrta* i *mâce*’; *mluâti* ‘štapovi kojima se tuklo žito da se rastrese sjeme’; *muôl* ‘oslić’; **môzak* (-zg-); *mū* (*na mūlu*) ‘manji gat’; **mučūn* (-uô-) ‘incun’; *mutuôr* ‘motor’; *mūž*; **nôhat* (-ht-; Houtzagers i Budovska: g *nôhat*; kod mojih informanata samo *nuôhtov*); *ogřc*; *ogūnjčić*/**ogânjčić* ‘žarač (u obliku slova s)’; **orīh*; *uôsti* (Houtzagers i Budovska: g *uôstov*); *ôtok*; **pâlac* (-lc-); **paluâc*; *pamiduôr*; *puânj* (= *trš*, ali *puânj* stoji i uz brojeve, a *trš* obično ne, nego je samo zbirna izvedenica uz količinske priloge (*pūno tršja*)); *pâš*; *pêteh*; *petruôlij*; **pijuât*; *pijâtac* ‘tanjur s malo hrane’ (*pijâtac jūhiê*); *pīlic* ‘pile’; **pīnac*; **pluač*; *pluâmik*; *pīn* (vrlo često u pl. kad se ima u vidu plin (boce) po pojedinim kućama: *Ča je bilo ko danuâs na pīn stâviti?* ali *Bīli bmo nôge jedân drūgomu pogorīli da nīsū ovī pīni došlī.*); *puônoč* (i-vrsta u mlađih, u starijih i plurale tantum e-vrste: *puônoce*); **pôrat* (-rt-); *pôt*; **pruâg*; *pruâmik*; *přč* ‘neuškopljeni ovan, jarac (obično o mirisu mesa: *duâje přčun*)’; *Priecânin*; *přst*; *přsten*; **přšūt*; **prvidūn* (-â-) ‘ponedjeljak’; *pūh* ‘ono što leti iz vatre pri puhanju (sitni pepeo, a i materijal koji može zapaliti susjednu vatru)’; **pūnat* (-nt-); **pūp* ‘pupoljak; izdanak, mlada grančica’; **pūpak* (*pūpka*); *pūt* (u značenju ‘staza’ g *pūtov*, a u značenju ‘navrat’ i sl. g *pūti* i mlađe *pū(t)*); *putâc* ‘gulaš, umak’; **ruaj*; **ruâk*; *rât*; *rībež* (tako se nazivaju veći ribeži (za kupus i sl.), kakvi se prije u domaćinstvu nisu upotrebljavali); *rīži*; *rôđak*; **ruôj*; **rūj* ‘grm, kojim se mreže bojaju u crveno (*crvū*)’; *sekūnd*; *sīč* ‘satar’; *sīc*; *sīn* (g *sinuôv* i *sīnov*); **sīr*; **siromuâh*; **skuôt* ‘razne divlje životinje,

najčešće dupini i druge veće morske životinje koje plaše ribu'; *slîz; *smruâd; somîc 'sljeme krova'; sôpolj 'bale (iz nosa, puževe i sl.: puž sopoljivac)'; *sôrat (-rt-) 'mali čekić'; stagûc 'peteljka'; stân; strûk 'struk bilja, pišla' (struk na tijelu (barem u konzervativnijih) = puâs); *stûmak (-mk-) 'stomak'; *suluâc? (N se ne upotrebljava, zabilježeni oblici: u sulâcu, sulâci) 'šala'; sumprêš 'glačalo'; sûntu(l); *svêkar (-kr-); šuav; šcuâv 'žohar'; šegâc; šêlen; škartôc 'papirnata vrećica (škarnicl)'; *škuôlj 'otok, danas uglavnom o manjim otocima'; škûr 'ribolovni mrak: vrijeme bez mjeseca kad se lovi plava riba'; šuôldi; špâher; špêc 'ogledalo'; *špuâr; šûg; *šugamûn (-uâ-); šûvar (-vr-) 'pluto'; tuâc (g uôca, V cáco i novije tâto); Talijânin; tâp; temêlj (u prenesenom značenju, inače fundamênat); *tîc; tôcilj; tonobîlj (u starih naziv za automobil); *tovuâr 'magarac'; trajêht; truâk 'krak lignje, sipe, hobotnice i sl.'; tramâk (samo u tom obliku) 'gnjavaža'; *trbûh; truôskot; trs; tûb 'šira cijev (najčešće ona koja vodi od peći do dimnjaka); stakleni zaštitnik na petrolejci i fenjeru'; tûmor; turîst; *Ugljânac (-ûnc-); ûjac (-jc-); unûk; *(u)tôrak (tuôrka); ûza (-zl-; novije: ûzalj, -zlja) 'uzao'; *vampuôr 'parobrod'; *vuaruôš; veštîd 'odijelo'; *vêtar (-tr-); Vlâh; Vlâsi (indecl.: puôjti, stuâti u Vlâsi, duôjti iz Vlâsi) 'vlaški krajevi'; *vûnj (po vônju); *vôsak (-sk-, I voskûn); vrâg (k vragu(n), s vragu(n)); vřc; vřta (-tl-) 'vrt'; vûk; ziêc; *ziêt; *zmôrac (-rc-) 'sjeverozapadnjak; sjeverozapad'; *znuôj; zôbi; zvûn (pl. samo zvôna) 'zvon crkvenoga zvona, crkveno zvonno' (mřtvi zvûn 'zvonjava na ispraćaj pokojnika'; kletva: mřtvi ti zvûn zvoni); žbrûk 'bruh'; Ždrieluâc (g Ždriêca); želud 'žir'; žêmpêr.

6.1.3. Imenice a-vrste srednjega roda

âuto; bluâgo 'stoka; blago'; boguâstvo; bruânje; brîme (g brîmenov, brimîn i brîmeni); cvîce; çrîvo; çûdo; ðilo (uglavnom u frazi duôjce ðilo na vîdilo); ðîte (g ditêta, V ðite); dôba (û ka, û va, û na dôba, rjeđe û ko, û vo, û no dôba; lîpo je nô dôba bilo, bilo je dôba, bila je dôba za saditi); drîvo (g drîv(ov)); godîšce (g uglavnom gôdišc, rijetko godîšc); guôzje; grîla (= grîle); gruôzje; gûmlo 'gumno'; (j)îdro (mikrotoponim ispôd Idra; g (j)îdrov, (j)îdar); igruânje; juâje (biêlo (od juâja) 'bjelanjak'; žûto (od juâja) 'žumanjak'); jâto; jelîto (g jelîtov) 'krvavica s kukuruznim brašnom'; (j)îlo 'glina'; jûgo; kađînje/kadiênje 'Božićni običaj kađenja kuća tamjanom'; kamînje; klûtko 'klupko'; kolêno; kôlino (u starih samo u prenesenom značenju: sâtrlo ti se kôlino, ruôd u drûgin kôlinu; kolêno i doslovno i u prenesenom značenju: kâko se poštûjete do deviêtoga kolêna); koriênje; korîto; krîla (g krîlov) 'podsuknja u tradicionalnoj nošnji'; lišce; mûda (g mûda); mûlo 'dijete rođeno izvan braka; pogrdno o bilo kojem djetetu'; njuâdra (g njuâdra, njaduâr); uôrzo (= žîto); peçiênje; pêrivo;

pìvanje; *pléca* (g *pliéc*, 1 na *plêcìh*); *plême* (g *plêmenov*); *podabìranje* ‘skupljanje maslina s tla’; *puòdne* (*indecl.*); *Priêko*; *prêlo*; *prúce*; *ragatâlo* ‘ribež (kuhinjski)’; *râme* (g *râmenov*, *râmin/ramîn*); *rìlce*; *rìlo* ‘žalac’; *sâlo*; *šime*; *što* (g *štoov*); *slôvo* (g *slôvov*); *sóčivo* ‘mahunarka’; *svitlišće* ‘neko raslinje’; *svîtlo*; *šilo*; *škûra* ‘prozorski kapci bez pomičnih letvica’; *talagâlo* ‘valjak za tijesto (oklagija)’; *tiêsto*; *tîlo*; *tîme*; *torišće* ‘mjesto gdje se skuplja riba’; *tršje*; *ûlje*; *ûsta* (g *ûst*); *vîme*; *vinčuânje*; *vîšala* (g *vîšala*); *vruâta* (g *vruât*); *ziêlje* ‘kelj’; *zrno* (*trí zrni*, *piê zrni*) ‘zrno; češanj’; *zvôno*; *ždrîlo*; *žito* ‘ječam’.

6.1.4. Imenice *i*-vrste⁷⁷

čuâst; *čeljad*; *ćúd*; *kuâp*; *korîst*; **ljūbuâv*; *mîsa* (*-sl-*); *mlâdost* (i konkr.: ‘mladi ljudi’); *òtrov* (novije po *a*-vrsti); *prêmet*; *smřt*; *stârost* (i konkr.); *stūden*; *svuâst*; **šetemûn* (N, A i g *šetemûn* (rjeđe *šetemuâna*, *šetemuânu*), ostali oblici češće po *e*-vrsti nego po *i*-vrsti); *zêlen*.

6.2. Naglasna paradigma *b*

6.2.1. Imenice *e*-vrste

cienâ; *duolâ*; *gljîstâ*; *Guospê*; *gorâ*; *gospodâ* (V *gôspodo*, ali po svoj prilici posuđen); *hruanâ*; *igrâ*; *jūhâ*; *kafâ*; *krūpâ* ‘tuča’; *kozâ*; *krmâ* (i ‘stražnji dio automobila’); *klūpâ*; *kūmâ*; *kūnâ* ‘dječji krevetić (češće *kunica*); novac kuna’; *maglâ*; *muanâ*; *mūkâ* ‘brašno’; *osâ*; *pīzdâ*; *rosâ*; *sestrâ*; *sluanâ* ‘mraz’; *slūgâ*; *smuolâ*; *snuagâ*; *strîlâ*; *strījâ*; *svîcâ* ‘bilo koja svijeća: *ûljenica*, *petruòljka* ili *štêrika*’; *šualâ*; *škīnâ* (sada uglavnom *pléca*, a *škīnâ* još kao termin pri trančiranju, npr. u mesnici: *Dâj mi do škīniē.*); *tetâ* (V *tiêto*); *truavâ*; *tūgâ*; *ūzâ* ‘konop dužine oko 100 m kojim se poteže migavica; mjera’; *vuagâ*; *vrstâ* (*svâke vrstîē*, *vîše vrstî*); *zvīzdâ*; *ženâ*.

6.2.2. Imenice *a*-vrste muškoga roda⁷⁸

Sve imenice jednosložnih kratkih osnova koje završavaju suglasničkim skupom pripadaju drugoj potparadigmi⁷⁹, a ostale prvoj.

⁷⁷ Promjene samoglasnika naznačavam kao kod imenica *a*-vrste muškoga roda.

⁷⁸ Promjene samoglasnika označavam kao i dosada. Različita je jedino činjenica što u ovoj paradigmi na samoglasničke promjene ne utječu samo otvorenost/zatvorenost sloga nego s tim u vezi i njegova naglašenost/nenaglašenost.

⁷⁹ To bi teoretski moglo vrijediti i za dulje osnove čiji je zadnji slog kratak i završava suglasničkim skupom kao *četrvuâk*, ali su one rijetke i rijetko se upotrebljavaju u množini.

*babūlj; badūnj (-dnj-); badīlj; bīljac (-ljc-); *buōb; bobūk; *buōr; bumbuāk* ‘pamuk, vata’; *būs; cīp; čenuaši; *čiēp; čēšalj (-šlj-, kod nekih informanata n. p. a: čiēšlja itd., a kod nekih samo I po n. p. b); čet(v)rtuāk (-tk-); čičuāk (-šk-, -čk-, n čičkī)* ‘cvrčak’; *čtjuāk* ‘vučjak (biljka)’; *čīmak (-mk-, rijetko čīmka); *duāž (g dažjā); diē (g dielā); divljuāk (V đivljače); Duoluāc (g Duocā – mikrotoponim); *druōp* ‘kom od grožđa’; *Guāj* ‘mikrotoponim’; **glavuōč* ‘vrsta ribe’; *guoluāc (g guocā; mikrotoponim Guoluāc); grīh; grēm; grmuālj* ‘rak kosmač’; **gruōb; *gruōp* ‘vrsta školjke; čvor na konopu’; **gruozd; grunduā (g grundualā)* ‘streha’; *hualjuāk (-ljc-)* ‘kratki muški kaput od sirove vune’; *harmoniguāš; Hrvuāt; kabuā (-bl-); kuapuāk (-pk-); kljūč; kuoluāc (g kuocā); *konuāc (g kuncā); *kuōš* ‘drvena četverokutna posuda, uža pri vrhu, u kojoj se gazilo grožđe’; *kotuā (-tl-); kozjuāk* ‘jarac’; *kruālj; krīž* (ponekad naglasak na osnovi); *krīžī* ‘križa’; **kruōv* (naglasak se koleba u jednini); *křst* (n. p. b samo uvjetno – samo *bīti na křstū* ‘na krštenju’); **kūnj (g konjā); litruāš; lūg* ‘pepeo’; *ljūlj; muačuāk (-čk-); *muāk; *muāst* ‘mošt’; *mēštar (-tr-; V mēštre, v mēštri); mūluāc (-lc-); mūlj; novuāk* ‘mlado vino’; **nuōž; ōganj/ogānj/ogūnj/ōgunj (-gnj-, ū oganj, nā oganj); papuār (-pr-); puaruāc (-rc-)* ‘neka divlja vrsta luka (divlji poriluk)’; **puās (g pasuōv i pāsov; osoba od oko 40 godina: nē daj bože nō ni pāsū); puāš* ‘pašanac’; *pietuāk (-tk-); pirnīk* ‘uzvanik na svadbi (obično u pl.)’; **puōd; *puōp; postuō (g postolā); prasuāc (g prajcā, V prujāče); pruašuāk (-šk-); prūt; pūž* ‘puž vinogradnjak’; *ruažūnj (-žnj-); riepuāc (-pc-); Rīm; rukuāv; seljuāk; sīnko (V, djeci oba spola); smīh; smrīč* ‘primorska somina, *Iuniperus phoenicea*’; **snuōp; stīnj; stuō (g stolā); strīc; stūp; sūduāc (g sūcā); svietuāc (g sviecā); *sviduōk (g svidokā); šcuāp; *ščenuāc (g šćincā); šmūr; štramāc (-mc-); štrūnjuāk; šurjuāk; *švenuāc (g švincā); *švuōr* ‘čvor na drvetu’; *tuāc (g uōca, V cāco, novije tāto); tietuāc (g tiecā, V tiēče); težuāk; *tluōh⁸⁰* ‘tlo, pod’; **tuōr; trnj; trūd; tūn* ‘tuna’; *uduovuāc (-vc-); vienuāc (g viencā); Vīr; Vīs; vīšuāk (-šk-); vuō (g volā); Vrvūnj (g Vrnjā – mikrotoponim); vričūh* ‘jutena vreća za masline (oko 50 kg)’; *vřh* (zabilježeni g spontano *vrhuōv*); *Vršuāk (-šk-); zūbuāc (-pc-); Ždrieluāc (g Ždriēca); *žiēp (ū žep); žtjuāk (-tk-)* ‘imanje, plodna zemlja’; *žtvuāc (g žtvac); *živuōt (V živote)* ‘život; tijelo; ženski spolni organ’; *žmū (g žmūla)* ‘čaša’.

6.2.3. Imenice srednjega roda

Prva potparadigma

čeljuadē (ostali oblici: *čeljadīna, čeljadīnu, čeljadīnun*, a umjesto pl. zbirna imenica *čēljad*); *gnjuazdō; īciē; juapnō* ‘vapno’; *košciē; lietō* ‘dlijeto’; *līcē;*

⁸⁰ Nastavak *-o* u *tlo* postao je dio osnove, a glas *h* dodan da spriječi zijev i poopćen u N/A.

mlīcê ‘mlijeko biljke’; *mlīkô*; *pīciē*; *rūnô*; *smećiē* (uz *smēće* za starije *škovâca*); *srebrô*; *stualô* (zabilježio sam i spontan naglasak u *stuâlu*) ‘hodalice, najčešće sanduk s daskom, pomičnom dvadesetak cm, koja je imala rupu u koju se stavljalo dijete; rjeđe pokretna hodalice’; *suđiē*; *trnjiē*; *vīnô*; *voćiē*.

Druga potparadigma

cablô? (danas se naglasak koleba, uglavnom *stablô/stâblo*); *caklô* ‘naglasak se koleba, često *stâklo, stâkla*’; *guovnô* (V *guôvno*); *krelô* (g *krêlov*; Houtzagers i Budovska: *kriēl*); *lebrô* (n/a *liēbra, ũ lebra/u liēbra, g lebuâr/lebruôv*); *perô* (*pêra* ‘peraje ribe kokota’, *perâ* – za pisanje itd.); *veslô* (n/a *viēsla, g vēsāl/vesuā/vesluôv*).

6.3. Naglasna paradigma *c*⁸¹

6.3.1. Imenice *e*-vrste⁸²

N. p. *c* i *c/a* s preskakanjem.

bedrâ/biêdra (ũ *bedru/u biêdru*); *dūšâ* (*nâ dušu, znûn ga ũ dušu; n/a/v dūše, g dūš*; izraz *pòkoj mu dūši*); **gluavâ* (*nâ glavu, ũ glavu, pôd glavu, ũz glavu; a gluâve; na glavâmi*); *Kuâle* (ũ *Kale, iz Kalī, u Kalī(h)*, novije *indecl. Kalī* + mogućnost u *Kalīmi* (kod najmlađih)); *kosâ* (u starijih u pl.; ũ *kose/ũ kosu, zâ kose/zâ kosu*); *nogâ* (*nâ noge = po nogâmin, po noguâh, ũ nogu, iz nogiē nâ nogu, nâ nogu, pôd noge, pôd nogu, prîd noge, krôz noge, ugrîsti zâ nogu, ćapâti zâ noge*, ali atributivno: *muâst za nôge*); **rūkâ* (*tô mi je nâ ruku, zâ ruke, zâ ruku, ũ ruku, dâj mu ũ ruke, pôd ruku; rukâmi, u rukuâh*); *Suâle* (ũ *Sale, u, iz Salī*; novije *indecl. Salī* + mlađe u *Salīmi*); *struanâ/strûn* (*nâ stranu, ũ stranu*); *vodâ* (*nâ vodu, ũ vodu, pôd vodu, pô vodu*, uz glagole, ali atributivno: *vřč za vodu*); *zemljâ/ziēmlja* (*propuâsti ũ zemlju, nâ zemlju će puâsti, pôd zemlju*; oblici po n. p. *a* čuju se relativno rijetko); *zīmâ* (*zâ zimu, nâ zimu; n zîme, D zîmi, L po zîmî*).

N. p. *c* i *c/a* bez preskakanja.

buhâ; *daskâ/duâska*; **diēsne* (iz *diēsni, na desnâmin*); *dicâ* (D/L *dīci, A dīcu, V dīco/dīca*); *glavnjâ/gluâvnja*; *gruanâ*; (*h*)*ćî*; *iglâ/īgla*; *kôkoša*; *lozâ*; *metlâ/miētla*; *ovcâ/uôvca*; *takljâ/tuâklja*.

⁸¹ Kako je rečeno, kod jednih imenica n. p. *c* naglasak preskače na prijedlog, a kod drugih ne. Kod jednih imenica kod kojih preskače, naglasak mora ili može preskakati samo u nekim izrazima, a kod drugih preskače uvijek ili skoro uvijek. Primjeri preskakanja naglasaka uz imenice trebali bi donekle pokazati u kojim primjerima i u kojoj mjeri naglasak s dotične imenice preskače na prijedloge.

⁸² Ne razdvajam čistu n. p. *c* od *c/a* jer je n. p. *c/a* uz iznimku imenice *kôkoša* (jedine trosložice) predvidljiva po glasovnom sastavu (osnove koje završavaju suglasničkim skupom). Duge osnove koje u d/l/i kratae korijenski samoglasnik po zakonu dviju mora, označavam zvjezdicom.

N. p. *c/b* (kod svih imenica naglasak preskače).

bruadâ (A *bruâdu/bruadû*, *pôd bradu*, ko da je *Bôga zâ bradu çapuã*);
**griedâ* (*obîsiti za griêdu/griedû*, rjeđe *zâ gredu*, n/a *griêde*, *gremô nâ gre-*
de ‘na tavan’, *po gredâmin* ‘po tavanu’); **pietâ* (*udrîti se ù petu*, *stâti na pietû/*
piêtu, *na petâmin*); *sriedâ* (*ù sredu*, *vû sriedû/sriêdu*).

6.3.2. Imenice muškoga roda *a*-vrste⁸³

Obje pomičnosti.

brîg (*nâ brig*, *na brîgû*); *dûg* (*žîvîti*, *kûpîti nâ dug*, *u dûgû*); *frîg* (*na frîgû*)
‘zaprška’, *uçînîti nâ frig* ‘propirjati crveni luk pa kuhati’; *gluâs* (*nâ glas*, *ù*
glas); **gnjuôj* (*nâ gnjoj*, *ù gnjoj*); *gruâd* (*grîn ù grad*, *pošlâ je žîvîti nâ grad*,
griêdu drîto nâ grad (avioni), *pû grada*, *iz gruâda*, *g graduôv* i *gruâdov*); *hluâd*
(*ù hlad*); *kuâr* (naglašava se po svim paradigmama: *dvuâ kuarâ/kuâra*, *u kuârû/*
kuâru, *ù kar*, *u kuâr* – kod različitih informanata *a*, *b* i *c* (vanjski i unutarnje
pomično i s instrumentalom *kuârûn* ili *kuârûn*)); *kômin* (*nâ komin*, stariji: *na*
komînû); *krûg* ‘stijena čvrsto usađena u tlu (*nâ krug*, *na krûgû*); *krug*’; **liêd* (*iz*
leda/iz lêda, *na liêd*; *na ledû*); *luôj* (*ù loj*, *u lojû/u lôju*); *mruâk* (*dô mra*
ka); *puâs* (*zâ pas*, *kôlo pasa*, *ôd pasa*, *dô pasa*; *bâbin puâs* ‘duga’); **riêd* (*nâ red*, *ù red*,
ôd reda, *prêko reda*; *g rêdov/rêdi* i *reduôv/redî*); **riêp* (*nâ rep*, *zâ rep*, *pôd rep*,
pôd repun, *bêz repa*, *kôlo repa*; *na repû*, *po repû*); *snîg* (*ù snig*/*u snîg*); **srûn* (*g*
sruâma, *ô srama*, *bez sruâma*, *u sruamû*); *struâh* (*ô straha*); *vruât* (*zâ vrat*, *ùz*
vrat, *pôd vrat*, *kôlo vrata*, *do vruâta*; I *vruatûn*); *zîd* (*nâ zid*, *ù zid*, *prêko zida*,
krôza zid, *ôd zida dô zida* i *od zîda do zîda*); *zruâk* (*ù zrak*, *nâ zrak*, *do zruâka*);
zûb (*nâ zub*, *pôd zub*, *zâ zub*, *šâka ù zubi*, *jazîk zâ zubi*; *d/l*/i *zûbimi*).

Samo unutarnja pomičnost.

cvît (*na cvîtu* – zbirno (*mûšlja je na cvîtu o muâsline*), ali *na cvîtû* – pojedinačno
(*leptîr je na cvîtû*)); *kluâs* (*u kluasû*; Houtzaggers i Budovska: *g klasuôv*,
mlađe: *kluâsov*); *kljûn*; *kômad* (*u jenîn komuadû*, *piê komuâdi*, *na kômadi*);
mîh; *mîr*; *ôsik* (*u osîkû*); *pîr*; *pruâh*; *rîz* ‘crta’; *svît* (*na svîtû* i *na svîtu*); *špuâg*
‘špaga; parangal’; *truâg*; *vuâž* ‘limena posuda’; *znuâk*; *zviêk* ‘zvuk (o zveketu
ili udarcu)’; *poznîvun çrîpnju po zviekû*; *zvûk*.

Samo vanjska pomičnost.

bluâgdan (*zâ blagdani*); **buôg* (*dô Boga*, *zâ boga*, *grihotâ ôd Boga*, *vêrovati*
ù Boga, *prîd Bogun bi laguã*, *g boguôv/bôgov*); *dûn/dân* (*nâ dun*, *dûn zâ dun*
‘iz dana u dan’, *prêko dana*; *mîsec dûn*); *kôrak* (*ù korak*; *dêse koruâci*, kod

⁸³ Promjene samoglasnika označavam kao i dosada.

srednje konzervativnih i a *koruāci*); *kūm* (zvāti zā kuma); **miēd* (upāla mu je sikīra ũ med); *mīsec* (nā misec, šiēs misiēci, mlađe: šiēs mīseci); **muōst* (pōd most, prēko mosta, iz mōsta); *ōci* (mruāk mi nā oči pāde, ũ oči, prīd oči, kapūla griziē zā oči, ĩz oči/iz očiju); *přsi* (nā p̄rsi, ũ p̄rsi); *sprōvod* (zā sprovod gremō, zvōni nā sprovod); *ūši* (zā uši, nā uši; Houtzagers i Budovska: krēz uši); *vluās* (potiegnūti zā vlasi, za vluās ‘skoro’).

6.3.2.1. Imenice kod kojih se u novije vrijeme širi dočetni naglasak⁸⁴

Obje pomičnosti:

buōk (nā bok); *bruōd* (ũ brod, nā brod, pōd brod, grīn dō broda vīti, izuājti iz brōda (rjeđe ĩz broda)); *druōb* (ũ drob); *nuōs* (pōd nos, nā nos, kōd nosa, kōlo nosa/kolo nōsa, prīd nos ‘pred nosom’ i vjerojatno novije: ĩspri nosa; I nosūn).

Samo unutarnja pomičnost:

hriēb ‘panj s korijenom’; *ruōg* (škūro ko u rogū).

Naglasak ne preskače, a ni ostali oblici nisu sigurni:

huōd (po hodū – ostali oblici rijetki’; *pluōd* (L se uglavnom ne upotrebljava); *puōst* (L se uglavnom ne upotrebljava – moguća oba naglasaka).

6.3.3. Imenice srednjega roda

břdo (nā brdo, nā brdu, ũz brdo, pōd brdo); *grlo* (došli ste mi nā grlo ‘naljutili ste me’, ũ grlo, ũ grlu, zā grlo, pōd grlo, pōd grlun, ĩz grla); (j)īme ((j)imenuā, g (j)īmenov, naglasak ne preskače na prijedloge); *jūtro* (ũjtro, ĩzjutra, krōz jutro, prīd jutro, dō jutra/do jūtra); *kōlo* (ũ kolo, ũ kolu, ĩz kola); *lēto* (prēko leta, ũ letu, ũ leti, nā leto); *miēso* (ũ meso mi se zabōlo); *mēsto* (nā mesto, nā mestu); *muōre* (nā more, nā moru, ũ more, ũ moru, pū mora, dō mora, ĩz mora, ũkraj mora, krāj mora, pō moru); *nēbo* (ũ nebo, nā nebo, nā nebu, dō neba, ĩz neba, do nebiēs); *ōko* (ũ oko, ũ oku, ĩz oka, krāj oka, ōd oka, pōd okun); *pōlje* (ũ polje, ũ polju, dō polja, ĩz polja, pō polju, preko pōlja); *sřce* (preneseno: nā srce, nā srcu, ũ srce, ũ srcu, ō srca; Houtzagers i Budovska: prāma sřcu (ne znam je li u prenesenom ili konkretnom značenju)); *sūnce* (nā sunce, nā sun-cu, ũ sunce, maknūti se ĩz sunca); *ūho* (zā uho, ōd uha dō uha, nā uho); *vrīme* (g vrīmena, n/a/v vrīmenuā, g vrīmīn, vrīmenov; nā vrime; ũ no vrīmē (ako nije zabuna u govoru)); *zluāto* (ō zlata).

⁸⁴ Slogotvornik svih osnova je „kratko“ o osim kod *hriēb*, gdje je to „kratko“ e.

6.3.4. Imenice *i*-vrste⁸⁵

Obje pomičnosti.

**nuôc* (*nâ noć, dô noći, prêko noći, po noći, u noći*); *pâmet* (*duôjti nêkomu ù pamet, puâsti nâ pamet, ostâti u pameti*); **piéc* (*ù peć, u peći, u pécami* (mlađi *u pećimi/pécimin*)); *suô* (*g sôli, bêz soli, u suô/ù so, u sofi*); *žâlóst* (*nâ žalost, u žalostí* ‘u koroti’).

Samo unutarnja pomičnost.

bôlest (*u bolestí*); *křv* (*u krví*); *luâz* (*na luazi*); *luâž* (*u luazi*); *muâst* (*u muasti*); *stvuâr* (*g stvarí, u stvarí*); *vluâst* (*na vluastí/na vluâsti*).

Samo vanjska pomičnost.

gluâd (*ô gladi*); **kuôst* (*ù kosti/u kôsti me éapâlo*); **puôt* (*svâ san ô poti*); *rič* (*držin te zâ rič, čôvik od riči*); *sluâst* (*ù slast*); *vêčer* (*dô večer(i), prîd večer, nâvečer*); *žuâđ* (*ô žađi*).

7. Primjer kaljskoga govora⁸⁶

A: A ka ste mluâde bile, di ste rôbu pruâli?

B: Di smo rôbu pruâli? – A dôma: nasri dvuôra, u kûci ka daži... Duâsku, maštiê... Rôbu smo pruâli – nuâš kakô...

C: Kûhali.

B: Imâli smo maštiê... Nê kâsnje smo kûhali. Jedân maštiê – ìma bûžu, dôli je bûžu vâko trêso imuâ ko i na buâčvi – i ûnda bimo rôbu kûpili biêlu (a otô smo biêlu tâko činîli), ûnda mo lîpo poštivâli je: nû malo gôru dôli, malo bôlju gôri – lîpo svè – unda smo imâli lûžnicu (to smo zvuâli lûžnicu – ozguôra jenû od ìdra) i ûnda bmo vrglî povrh toga ka..., toga maštêla (to smo maštiê zvuâli). Ûnda bimo tuâj maštiê vrglî i otû lûžnicu, ûnda mo lûgâ ostrojîli: lûgâ – ça se kûhalo: lûg od ognjâ. I ûnda bimo ostrojîli i vrglî povrh tuôga i unda vôdu kûhali, unda mo po tîn pôlili. Ûnda bi se tô močîlo, brûdalo jenô dvîtri ûre, dokle se razbrûda dobrô, ûnda bimo tò éa ìzneli, ûnda bmo nâlili maštiê: u maštiê mâlo vodiê i sapûnâ i duâsku. Ûnda prâti, prâti: pèri nâ ruke. I ûnda tó ka si ôpra, ù more, ù more ražintâti: vodiê ní, nego ù more.

C: Dofin⁸⁷ kabuâ – maštiê otuâj bmo ù more pošlî oprâti.

⁸⁵ Promjene samoglasnika označavam zvjezdicom kao i dosada.

⁸⁶ Tekst je skraćen i pojednostavnjen. Govornik A ima oko 30 godina, a govornice B i C bližu 80. U tekstu su vidljivi nekaljski utjecaji.

⁸⁷ Čak.

A: Pa čä va ne bi rôba ûnda sluâna bîla?

B: Čëkaj; ali moruâmo dõma mâlo sladiti. Jõpe u vodi je mâlo sladiti: mùku pië pũ preko rük pruõjti. Åko će ìskru biëla biti: ako ćeš nâko, kâko ćeš oprâti?

A: Pa kõlko bi tõ trãjalo prânje rôbe?

B: Ciëli dãn. A montũre muškië në zemljĩve ča b se tuã šuljuã po tlohũ...

C: Tõ smo užãli zvãti rôbu politi. Onõ poštivãti i ûnda kũhati võdu...

B: Ê, sã jõpe biëlo smo rišili. A kako ćeš sã montũre zemljĩve? Muõj tuã zemljĩv, po tlohũ se šulja, nõge ga bolũ, a sã svã rôba zemljĩva...

A: Čä s tõ montũre?

B: Montũra – gãće i kapõti: tõ smo montũre zvuãli.

A: Tõ su ovë rãdne?

B: Ê, rãdni. A tõ zemljĩvo – prõt šporkĩce, pa ùdri bruškĩnun: fregaruãj, fregaruãj. ... Sãmo jedãn pũ na sãdmicu rôbu prãti, jedãn pũt, i tõ ko daži, nuãš, jerbo moruãš ù polje hoditi. A ka bi mãti dõnila...

A: A, čä, ûnda ka daži, ûnda ne moruãte puõjti ù polje, pa ûnda...

B: Ê, niëcemo ù polje, nego rôbu prãti – ka je grũbo vrĩme. Ûnda mãti bi dõnila rôbu na jedãn kũp: vãko bi pudarĩca bĩla... Ka bi juã onũ rôbu vĩdila, mùka bi me çãpãla – kã š sã vò oprãti – a mojã pokuõjna nevĩsta jãdna bi reklã: “Mũci, Nẽda, pomãlo cemo.” Åjme, juã gori, mùke, mùke.

A: A danuãš sãmo cũpneš u mãkinu...

B: I tõ na je tiëško.

A: A čä ûnda tuãj lũg za prãti, ûn bi tõ svë, otë mãće bi?

B: Ê, mãće. I ûn zabiëli mâlo.

A: A čëkaj, tõ je ovuãj õbičan lũg?

B: Lũg, ê, ča od vãtre – lũg. Ali në lũg ûn ča se – o daskië, di je daskã gorĩla jerbo daskã – ûnda bi puštĩle mãće onë o daskië, od tuõga lũgã po rôbi, nego o pruãvoga drĩva, o pruãve šũme – kuo bĩlo, samo daskã në. A ka bmo sapũn kũhali, ûnda znuãš čã bi kũhali: mùrku, pa ûnda rũngljativu slanĩnu (ono ča bi kõmadi ostãjali o prajcã...)... ûnda dikõl t se ne bi stĩslo, ûnda dvãtri pũ jõpe srĩzati, ûnda jõpe kũhati... A nisi imuã srëstva nego tuãj sapũn. I õno ga je mëni vĩše još o dvãese komuãdi...

C: Nëka bi ti dõša bië, a nëkad... Kako je smĩsa bĩla.

B: Ê, kako si vřga.

Literatura:

- BENIĆ, MISLAV 2011. *Der Akzent bei den Substantiven in der Mundart der Ortschaft Kukljica*. *Baltistica*, VII Priedas, Vilnius, 27–62.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA et al. 2007. *Toponimija otoka Ugljana*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- BUDOVSKAJA, ELENA; PETER HOUTZAGERS 1994. Phonological characteristics of the Čakavian dialect of Kali on the island of Ugljan. *Studies in Slavic and General Linguistics*, 22, 93–109. Amsterdam: Rodopi.
- HOUTZAGERS, PETER; ELENA BUDOVSKAJA 1996. Nominal and verbal inflexion in the Čakavian dialect of Kali on the island of Ugljan. *Studies in Slavic and General Linguistics*, 23, 143–166. Amsterdam: Rodopi.
- KALIPEDIJA (http://www.kalionline.net/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=100053).
- KAPOVIĆ, MATE 2005. The Development of Proto-Slavic Quantity (from Proto-Slavic to Modern Slavic Languages). *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 51, Wien, 73–111.
- MARIČIĆ KUKLIČANIN, TOMISLAV 2000. *Rječnik govora mjesta Kukljice na otoku Ugljanu*. Zadar: Matica hrvatska.

Phonologie und Akzent der Substantive in der Mundart der Ortschaft Kali

Zusammenfassung

In diesem Artikel wird der Akzent der Substantive in der Mundart der Ortschaft Kali auf der Insel Ugljan beschrieben. Die Arbeit beginnt mit einem relativ kurzen Überblick über das Lautsystem und die Deklination der Substantive in der betreffenden Mundart, den Kern bildet die Darstellung der Akzentparadigmen der Substantive und der Akzentuierung der präfigierten und suffigierten Substantive, und am Schluss stehen eine Liste der öfter vorkommenden Substantive der Mundart von Kali und ein kürzerer Beispielstext.

Ključne riječi: Kali, Ugljan, čakavski, glasovi, naglasak, imenice

Schlüsselwörter: Kali, Ugljan, čakavisch, Laute, Akzent, Substantive

UDK 811.163.42'282'342.8(497.5-3 Banjole)

811.163.42'282'367.625(497.5-3 Banjole)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 2. XI. 2012.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

David Mandić

Odjel za humanističke znanosti / Odsjek za kroatistiku

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

I. M. Ronjgova 1, HR-52100 Pula

davidmandic@hotmail.com

NAGLASAK *I*-GLAGOLÂ U GOVORU BANJOLÂ¹

Tema članka je naglasak *i*-glagolâ u govoru mjesta Banjole (oko 6 km južno od Pule), koji pripada premanturskoj skupini govora jugozapadnoga istarskog dijalekta. Ta je skupina govora zanimljiva jer se odlikuje nekim obilježjima tipičnima za štokavsko narječje (npr. nastavak *-ā* u G mn.) te vjerojatno predstavlja ostatak prijelaznih južnočakavsko-zapadnoštokavskih govora, donesen u Istru tijekom seoba u 16. i 17. st. Naglasni se sustav tih govora i u općim crtama donekle razlikuje od onoga ostalih JZ istarskih govora; npr. naglasak se tu povlači na prethodni slog u većem broju okolinâ, čuva se preskakanje naglasaka na prednaglasnice i sl., zbog čega se oni, uz ostalo, i svrstavaju u zasebnu skupinu.

Kada je riječ o naglasku *i*-glagolâ, stanje je u raznim slavenskim govorima raznoliko i složeno. Opis situacije u govoru Banjolâ dopunit će sliku dobivenu istraživanjima drugih slavenskih govora te pripomoći rekonstrukciji naglasaka toga glagolskog tipa u općeslavenskom.

Banjôle, naselje s oko 1000 stanovnika, nalaze se u južnoj Istri, oko 6 kilometara južno od Pule. Stanovnici su se u prošlosti uglavnom bavili ribarstvom, a u zadnjih nekoliko desetljeća, uz ostalo, i uslužnim i turističkim djelatnostima. Zbog urbanizacije, selo se u zadnjih 40-ak godina znatno proširilo, u njega se doselilo dosta novih stanovnika, a i način života bitno se promijenio. To se, očekivano, odrazilo i na stanje mjesnoga govora, kojim danas govori razmjerno mali broj uglavnom starih ljudi. Mada ima i mlađih stanovnika koji u nekoj

¹ Zahvaljujem kolegici Vanessi Vitković, izvornoj govornici banjolskoga govora, za neizmjernu pomoć pri prikupljanju podataka potrebnih za nastanak ovoga članka.

mjeri poznaju taj govor, oni se njime uglavnom više ne služe aktivno. Slično je stanje i u ostalim naseljima na tom području.

Govor Banjolâ pripada tzv. premanturskoj skupini, koja je pak dio jugozapadnoga istarskog dijalekta. Taj je dijalekt pristigao u Istru s izbjeglicama iz Dalmacije, koje su u 16. i 17. st. mletačke vlasti naseljavale na ratom i epidemijama opustošena područja na jugu i zapadu Poluotoka.² S izuzetkom nekih rubnih govora uz granice prema sjevernočakavskom i srednjočakavskom dijalektu, koji dijele neka obilježja s govorima tih dijalekata, jugozapadni istarski dijalekt je, premda zauzima oveći teritorij, uglavnom poprilično homogen. Drugi su izuzetak najjužniji govori (na području općina Ližnjan i Medulin te grada Pule), koji se gotovo svi međusobno razlikuju čak i u nekim osnovnim obilježjima, a među njima se u dijalektološkoj literaturi uglavnom izdvaja premanturska skupina, kojoj, kako je rečeno, pripada i govor Banjolâ.³

Opća su obilježja jugozapadnoga istarskog dijalekta sljedeća: ikavski odraz jata, promjena završnoga *l* u *a* (stapa se s prethodnim *o*), promjena završnoga *m* u *n*, psl. jotacijom skupinâ *st*, *sk*, *zd*, *zg* (te palatalizacijom *sk* i *zg*) nastale su skupine *št* odnosno *žd*, većina govora ne razlikuje *č* i *ć*, odrazi jotacije *t* i *d* većinom su *č* i *ž*, odrazi druge jotacije skupinâ *st* i *zd* su *šč* i *zj* (ili *jz*), skupine *jd* i *jt* u glagolâ izvedenih od osnove *jъ(d)- uglavnom su očuvane, skupina *čr* je očuvana, početno *vъ* prelazi u *u*, u G mn. većina govora ima nulti nastavak u imenicâ *e*-vrste te nastavak *-i* u onih *a*-vrste i *i*-vrste, u DLI mn. uglavnom nema sinkretizma, infinitiv i glagolski prilog sadašnji su neokrnjeni, nema aorista, imperfekta i glagolskoga priloga prošlog, a kod imenicâ vokativa osim u tragovima, prijedlozi/prefiksi *s(a)* i *iz* se izjednačuju kao *z* itd.⁴

Većina govora južno i jugoistočno od Pule, kako je rečeno, u nekima od tih obilježja odstupa od navedenoga, a najposebniji su tu premanturski govori. Ti

² Preci Premanturaca doselili su se u Istru krajem 16. stoljeća sa zadarskoga područja, no i tamo su zacijelo bili došli iz dublje unutrašnjosti Dalmacije. Prvih osam obitelji koje su došle u Istru osnovalo je 1585. godine selo Premanturu, a potom su odatle napućena sela Banjole, Vintijan, Vinkuran i Valdebek. O naseljavanju toga kraja vidi u Bertoša (1995).

³ O tim govorima vidi u Ribarić (1940), Hraste (1964), Bošković (1978), Lisac (2009) i Mandić (2012b).

⁴ Većina se tih obilježja susreće i u mnogim drugim hrvatskim govorima, pri čemu su neka, poput izostanka promjene *čr* > *cr*, čuvanja razlike u nastavcima DLI množine ili stapanja prijedloga *iz* i *sa*, češća i tipičnija za govore na sjeverozapadu (kajkavski, sjevernočakavski), dok su druga, kao što su ikavski odraz jata, jotacija *stj*, *skj*, *zdj*, *zgj* > *št*, *žd*, ili prelazak završnoga *l* u *a*, uobičajenija u južnijim krajevima. Očekivano, obilježja druge skupine uglavnom su rezultat starijih pojavâ koje su zahvatile sve te govore još u kraju iz kojega potječu, dok su ona prve skupine ili arhaizmi koji su očuvani iz vremena prije seobe (npr. skupina *čr*), ili inovacije koje ti govori dijele s ostalim istarskim govorima (*iz* = *sa*; gubljenje vokativa itd.).

govori poznaju opreku $\check{c} : \acute{c}$, pri čemu je potonji zapravo palatalni okluziv (t'), a postoji i njegov zvučni parnjak (d'). Ta su dva glasa nastala jotacijom dentalâ t i d . Odrazi druge jotacije skupinâ st i zd glase $\acute{s}t'$ i $\acute{z}j$, skupine jt i jd u glagolâ tipa *dojti* prešle su također u t' i d' ($d\acute{o}t'$, $d\acute{o}d'en$), skupina $\acute{c}r$ je prešla u cr , izgubljen je glas h (često bez epenteze), G mn. imenica *e*-vrste najčešće ima nastavak $-a$, rjeđe $-\emptyset$ (uglavnom u imenica s nepostojanim a), DLI mn. su izjednačeni te nastavci glase $-in$ (a - i i -vrsta) i $-an$ (e -vrsta), infinitiv i glagolski prilog sadašnji su krnji, u 3. mn. prezenta nastavak je djelomično ujednačen kao $-u$, prijedlozi/prefiksi *iz* i *s(a)* ostali su različiti itd.⁵

Glede naglasaka, nijedan jugozapadnoistarski govor više ne čuva općeslavenski novi akut, već je on prešao u dugosilazni naglasak. Isto vrijedi za novi akut koji je nastao ranijim povlačenjima nakon općeslavenskoga razdoblja. Ipak, akut se u tim položajima katkada pojavljuje kao inačica dugosilaznoga naglasaka u govorima nekih sela na granici sa sjevernočakavskim i srednjočakavskim govorima Žminjštine i Ceranštine kao rezultat međudijalekatskih dodira. Također, nijedan od tih govora više ne čuva zanaglasne dužine.⁶ Nakon gubljenja novoga akuta u gotovo svim je govorima provedeno povlačenje naglasaka, čime je nastao ton jednak novomu akutu.⁷ Uvjeti su povlačenja raznoliki (Mandić 2009), no u većini je govorâ naglasak povučen barem sa zadnjega kratkog otvorenog sloga na prethodni slog uz kanovačko duljenje.⁸ Time je u završnim otvorenim slogovima nestalo opreke po dužini (naime, kada su naglašeni, takvi su slogovi svi dugi i silazni) pa se u većini govorâ, ako ne i u svima, danas tu uglavnom izgovara poludužina ili pak kraćina.

U sustavu triju naglasnih paradigmi naslijeđenih iz općeslavenskoga nastali su neki preustroji.⁹ U naglasnoj paradigmi *B* kod imenica uslijed spomenutih povlačenja razvila se drugotna pomičnost, koja je kod nejednosložnih osnova uglavnom dokinuta, a rezultat je stupni naglasak na zadnjem slogu osnove (N jd. *v\acute{o}da*, G jd. *vod\acute{e}*; ali N jd. *tepl\acute{i}nja*, G jd. *tepl\acute{i}nje*, rijetko *tepl\acute{i}nj\acute{e}* „toplina“).

⁵ Osim nastavka $-a$ u G mn., ta se obilježja u raznim kombinacijama susreću i ostalim govorima krajnjega juga Istre, osobito u govoru Pomera, Medulina i Vulture. Niti jedan od tih govora, međutim, ne sadrži ih sva. Vidi u Bošković (1978: 293–342) i Mandić (2012b).

⁶ Tako je u čitavoj Istri osim na krajnjem sjeveroistoku.

⁷ On je, naime, jednak odrazu općeslavenskoga novog akuta koji se može čuti, primjerice, u sjevernočakavskim govorima srednje Istre.

⁸ Prema primjerima u Hraste (1964: 15), čini se da povlačenja nije bilo u govoru Kringe, a po mojem opažanju, ono je razmjerno rijetko i u govoru Sv. Petra u Šumi, osobito na kratke slogove, dok kod dugih postoje kolebanja (Mandić 2009: 87, 90–91).

⁹ Povijesne naglasne paradigme bilježiti će se malim slovima (a , b i c), a njihovi suvremeni odrazi velikima (A , B i C). Više o općeslavenskom naglasnom sustavu vidi u Dybo (1981, 2000) i Dybo, Zamjatina, Nikolaev (1990, 1993).

Češće je tako u riječi s dužinom u zadnjem slogu osnove, a osobito, naravno, u govorima u kojima se naglasak povukao na svaku prednaglasnu dužinu. Ipak, odraz pomičnosti nastale Ivšičevim/Stangovim zakonom (ili nedjelovanjem Dyboova zakona) često se čuva (N mn. *kõnji, postõli*; G LI mn. *kõnji, postõli*). U naglasnoj se paradigmi *C* odraz pomičnosti u imenica čuva tek u jednosložnih osnova, a i tu u manjoj mjeri u odnosu na početno stanje, osobito kod osnovâ s kračinom (N jd. *nõga*, G jd. *nogê*, A jd. *nõgu*, NA mn. *nõge*; ali *čëla, čëlu; stâza, stâzu*). Uopćavanje čelnoga naglasaka uobičajeno je i kod starih suglasničkih osnova srednjega roda, gdje se inače često čuva pomičnost (N mn. *îmena* itd.). Kod glagolâ se odraz pomičnosti dobro čuva u NP *B* (*nositi, nõsin; hrâniti/hrâniti, hrânin*), no kod NP *C* prevladava odraz završnoga naglasaka jer oblici s čelnim uglavnom više ne postoje (*loviti; lovîn, lovîmo; lõvi!*).¹⁰

Premanturski se govori od opisanoga stanja razlikuju i u nekim osnovnim crtama. Ponajprije, tu je naglasak povučen i sa zadnjih zatvorenih kratkih slogova, također uz kanovačko duljenje (*jëzik, nãrod*, kao i *võda, rûka*), no „završni“ se naglasak katkada čuva pred zanaglasnicama, što je u ostatku jugozapadnih istarskih govora rijetkost (*ûzmi : uzmi si; donësi : donesì mi to; kãko : kakò si* i sl.). Nadalje, prednaglasne su dužine tu dosljedno pokraćene te nije uobičajeno povlačenje naglasaka na njih (G jd. *narõda; G mn. granà, jaji*; 1. mn. prez. *živëmo, l-part. živîli*), koje je danas sve češće u ostalim govorima jugozapadnoga istarskog dijalekta. Zato se u premanturskim govorima akut susreće isključivo u predzadnjem slogu te nema primjera poput *nãroda, čûvali* i sl., kakvi su razmjerno česti u većini ostalih govora. Završni otvoreni slogovi dosljedno su pokraćeni, pa i kod jednosložnih riječi, osim pred zanaglasnicama (*bolî, bolê : bolî me nõga, bolê me nõge*).

Zanimljiva je osobitost premanturskih govora, barem u istarskim razmjerima, čuvanje preskakanja čelnoga naglasaka na prednaglasnice kod kraćih osnova (*û more, nã more, û vodu, û ples, põd ruku, nã glavu*), čega u ostatku Istre nema, osim u rijetkim frazama. Također, zabilježeno je i nekoliko primjera ranoga povlačenja naglasaka u G mn. nekih riječi NP *A*, čega također inače nema u Istri, a susreće se u štokavskom i južnočakavskom (*srdële : srdel; bragëše ‘hlače’ : brãgëš; drugdje je očuvan novi cirkumfleks: srdêl, bragêš* i sl.).¹¹

¹⁰ Naime, u tom dijalektu nema aorista, prvo lice jednine prezenta ima novi nastavak i naglasak ujednačen prema ostatku paradigme, a participijski oblici koji su očuvani do danas pretrpje li su razne naglasne preustroje. Primjerice, glagolski pridjevi radni glagolâ NP *C* danas imaju infinitivni naglasak: *roditi : rodija, rodila, rodilo* itd. (usp. Sčak. *rõdîl, rodîlà, rõdîlo* itd.).

¹¹ Bošković (1978: 301–302) navodi nekoliko imenica dvosložne osnove s G nastavkom *-a* i povučenim naglaskom iz raznih premanturskih govora (*sikira, nõdilja, tëlica, mõtika*), uz primjere s dužom osnovom, u kojih se čuva novi cirkumfleks (*kobasîca, divojçîna*). Primjere s nul tim nastavkom i takvim povlačenjem ne spominje.

Danas se u govornikâ koji se još služe tim govorima rijetko čuje preskakanje naglasaka na prednaglasnice, a sve je češći stupni naglasak tipa *vôda*, *vôde*, umj. *vôda*, *vodě* i sl.

I-glagolima nazivamo one glagole koji i u infinitivnoj i u prezentskoj osnovi sadrže glas „i“ (*nositi*, *nosite*). Za razliku od drugih riječi, kod njih se na općeslavenskoj razini, umjesto tri, rekonstruiraju četiri naglasne paradigme: *a*, *b*₁, *b*₂ i *c*; pri čemu paradigmi *b*₁ pripadaju stari iterativi (npr. *nositi*), a paradigmi *b*₂ denominativi od imenicâ NP *b* (*ženiti*) i kauzativi (*točiti*).¹² Razlog je svrstavanju tih glagola u dvije skupine činjenica da se u suvremenim govorima prvi češće odražavaju kao NP *B*, a potonji često kao NP *C*.¹³ Danas, međutim, glagoli NP *b*₂ i *c* s dužinom u osnovi u čakavskom i štokavskom također većinom pripadaju NP *B*, dok se starije stanje bolje čuva u kajkavskim te u posavskim govorima Sičâ i Magić Male (Kapović 2011). Stoga su za točniju rekonstrukciju općeslavenskoga sustava potrebni što iscrpniji opisi sustavâ suvremenih govora.

Glavna su obilježja triju općeslavenskih naglasnih paradigmi sljedeća:

NP *a* – stalan naglasak na osnovi riječi;

NP *b* – naglasak na prvom slogu nastavka u jednim oblicima; novi akut na zadnjem slogu osnove u drugim oblicima;

NP *c* – čelni naglasak u jednim oblicima; naglasak na nastavku u drugim oblicima.

Premda stanje u raznim govorima može biti složenije, *i*-glagoli naglasne paradigme *B* imaju odraz novoga akuta u oblicima prezenta (**nôsĭte*, **pālĭte*), a često i glagolskoga priloga sadašnjeg (**nôsĕĭi*, **pālĕĭi*).¹⁴ Ostali oblici pak imaju odraz naglasaka na slogu nakon osnove: infinitiv (**nosĭti*, **palĭti*), glagolski pridjev radni (**nosĭl*, **palĭl*), glagolski pridjev trpni (**nošĕn*, **paljĕn*) i imperativ (**nosĭ*, **nosĭte*; **pālĭ*, **palĭte*).

Kod *i*-glagolâ paradigme *C* očekuje se odraz naglasaka na nastavku u većini oblikâ koji se čuvaju u jugozapadnom istarskom: prezent (**lovĭtĕ*), imperativ (**lovĭte*), infinitiv (**lovĭti*), i glagolski prilog sadašnji (**lovĕĭĭ* > **lovĕĭi*). U glagolskom pridjevu radnom očekuje se odraz pomičnosti (**lōvĭl*, **lovĭlâ*,

¹² O rekonstrukciji naglasnih paradigmi *i*-glagolâ u općeslavenskom vidi u Dybo (2000) i Dybo, Zamjatina, Nikolaev (1990).

¹³ Vidi Kapović (2011) o naglasnim paradigmama *i*-glagola u raznim čakavskim, kajkavskim i štokavskim govorima te Mandić (2012a) o naglasku glagolâ s *i*-prezentom u govoru Medulina.

¹⁴ Takav je naglasak, ovisno o teoriji, nastao Ivšičevim/Stangovim zakonom ili pak neprovođenjem Dyboova zakona. Navedeni rekonstruirani oblici pripadaju pretpostavljenom poslijeopćeslavenskomu sustavu iz kojega su se razvili jugozapadni istarski, a i mnogi drugi hrvatski govori. Navedeni su samo oblici koji i danas postoje u jugozapadnom istarskom.

*lõvĩlo), no pojavljuje se naglasak jednak infinitivnomu (*lovĩl, *lovĩla). Glagolski pridjev trpni pripadao je NP *b* (*lovljèn, *lovljenâ).¹⁵

Zanimljivo je da glagoli izvedeni prefiksacijom od glagolâ NP *c* u jugozapadnom istarskom, kao i u mnogim drugim govorima, pripadaju NP *B* (*lovĩti, lovĩte* : *ulovĩti, ulõvĩte*).¹⁶ Stoga kod prefigiranih glagola danas postoje samo dvije naglasne paradigme: *A* i *B*.

U mnogim se hrvatskim govorima susreće pojava da neki glagoli mogu biti prijelazni i neprijelazni, pri čemu prijelazna inačica pripada NP *B*, a neprijelazna NP *C*. Takvi su glagoli na primjer *roditi, topiti, točiti* i *zvoniti* (Kapović 2011), a u jugozapadnom istarskom to je često kod glagola *roditi* (npr. u medulinskom govoru; v. Mandić 2012a).

U govoru Banjola posvjedočeni su sljedeći oblici:¹⁷

Naglasna paradigma *A*

<i>obĩsin</i>	<i>obĩsimo</i>		
<i>obĩsiš</i>	<i>obĩsite</i>	<i>obĩsi!</i>	<i>obĩsite!</i>
<i>obĩsi</i>	<i>obĩsu</i>		

obĩsit
obĩsija, obĩsila, obĩsilo
obĩšen, obĩšena, obĩšeno
[vĩšet]

Nije posvjedočen nijedan primjer glagolskoga priloga sadašnjeg, pa je u tablici naveden odgovarajući oblik srodnoga glagola *vĩsit* (< *visěti). Taj se oblik, inače, dosta često upotrebljava u istarskim govorima, ali tvori se od maloga broja glagola – uglavnom glagolâ stanja (*ležati, sjediti, spavati* i sl.) ili kretanja (*hodati, trčati* i sl.) te rjeđe od nekih drugih (*plakati, pjevati* itd.). Primjer bi mogao biti *mũčēt*, za koji obavjesnica tvrdi da je moguć, ali da se ne upotrebljava.

¹⁵ Za to je „zaslužan“ izvorno dominantni nastavak *-en-*, koji služi za izvođenje tih oblika, a s kojega je kasnije, budući da je riječ o cirkumfleksnom nastavku, naglasak Dyboovim zakonom prenesen na sljedeći slog.

¹⁶ Ta se pojava označuje ruskim izrazom *poluotmetnost*, a nejasna je podrijetla. Susreće se, primjerice, u zapadnijim štokavskim i raznim čakavskim govorima. Postoji i u standardnom hrvatskom (*lõvĩm, ulõvĩm*). U srednjoistarskim ga govorima, recimo, nema (*lovĩn, ulovĩn*), kao ni u standardnom srpskom (*lõvĩm, ulõvĩm*).

¹⁷ Infinitiv i glagolski prilog sadašnji su knji, prvo lice množine imperativa nije posvjedočeno osim za glagol *õdit* (*õjmo*), nastavak trećega lica množine uglavnom je *-e* ako je naglašen, a *-u* ako je nenaglašen. Često se *-e* pojavljuje i u potonjem slučaju, a katkad je i obratno. Glagolski se pridjev trpni tvori gotovo isključivo od glagolâ svršenoga vida.

Velika većina tih glagola ima kratkosilazni naglasak, odraz praslavenskoga akuta. Tek neki primjeri imaju dugosilazni naglasak (npr. talijanizam *pârtit*, zbog duljenja pred sonantom).

Naglasna paradigma *B*
(kraćina u osnovi)

nòsin *nòsimo*
nòsiš *nòsite* *nòsi!* *nosìte!*
nòsi *nòsu*

nòsit
nosìja, nosìla, nosìlo
[*křš'è'n, křš'è'na, křš'è'no*]
nosêť [ali *govòret' i nòset'a*]

(dužina u osnovi)

kûpin *kûpimo*
kûpiš *kûpíte* *kûpi!//kupì mi!* *kupìte!*
kûpi *kûpu*

kûpit
kupìja, kupìla, kupìlo
kupljèno [ali *posâd'eno*]
[*svirêť*]

Zbog kraćenja prednaglasnih duljina, kod glagolâ naglasne paradigme *B* izvorna se kvantiteta osnovnoga samoglasnika danas čuva samo u prezentu, gdje je dugosilazni naglasak odraz dugoga novog akuta. Naglasak je povučen, uz kanovačko duljenje, sa zadnjih kratkih slogova (kao akut), osim u imperativu pred zanaglasnicama.¹⁸

¹⁸ U banjolskom govoru nije posvjedočeno analogijsko uopćavanje povučenoga naglasaka u 2. mn. imperativa kao u govoru Medulina (*nòsi, nòsite*), u kojem je inače povlačenje naglasaka na prethodni slog mnogo rjeđe nego u sjevernijim jugozapadnim istarskim govorima (Mandić 2012a).

Glagolski pridjev trpni kod jednostavnih je glagola naglašen na sufiksu (u N jd. m. r. naglasak je, naravno, povučen na korijen), no kod prefigiranih redovito na korijenu: *křštĕn*, *krřtĕna*; *kupljĕno*, *platĕno*, *javlĕno*; ali *iznĕšen(a)*, *začĕpljen*, *načĕnjeno*, *zalĕdĕno*; *ošĕšeno*, *olĕdĕno*, *posĕdĕne*, *procĕdĕno*, *zabĕljeno* (‘začinjeno’), što bi se donekle moglo usporediti s „poluotmetnošću“ (npr. *lovĭn* : *ulĕvin*). Izuzetak je glagol *rĕdit*, s glagolskim pridjevom trpnim *rĕdĕn(a)*, što je možda preuzeto iz gradskoga govora. Općenito, taj je oblik za jednostavne glagole poprilično teško dobiti jer se tvori uglavnom od glagolâ svršenoga vida, kakvih nije posvjedočeno mnogo (izuzev prefigiranih).¹⁹

Glagolski prilog sadašnji posvjedočen je za samo nekoliko glagola i ti primjeri često imaju neočekivan naglasak na nastavku po svoj prilici proširen iz NP *c*: *molĕtĕ*, *nosĕtĕ*, *odĕtĕ* (‘hodajući’), *cidĕtĕ*, *svirĕtĕ*, *falĕtĕ*.²⁰ Naglasak na osnovi potvrđen je samo u primjerima *vĕzetĕ*, *govĕretĕ* i *mĕletĕ* (uz navedeno *molĕtĕ*). Ipak, na izvorno bi stanje mogao upućivati pridjev *nĕsetĕa* ‘trudna’, koji više ne pripada glagolskoj paradigmi te u njemu analogija nije mogla djelovati.²¹

Naglasna paradigma C

<i>lovĭn</i>	<i>lovĭmo</i>		
<i>lovĭř</i>	<i>lovĭte</i>	<i>lĕvi!</i>	<i>lovĭte!</i>
<i>lovĭ</i>	<i>lovĕ</i>		
<i>lĕvit</i>			
<i>lovĭja</i> , <i>lovĭla</i> , <i>lovĭlo</i>			

<i>lovĕtĕ</i>			

Glagoli NP *C* obično se dijele na tri skupine, ovisno o dužini osnovnoga samoglasnika: glagoli s kraćinom (*loviti*), glagoli s pokraćenom dužinom (*gubiti*) i glagoli s ponovo uvedenom dužinom (*trubiti*).²² Budući da svi oblici glagolâ

¹⁹ Naglasak je toga oblika, inače, u raznim govorima zbog analogije doživio razne preustroje. U standardnom je hrvatskom kod *i*-glagolâ NP *B* naglasak glagolskoga pridjeva trpnog jednak naglasku prezenta: *nĕšen*, *prĕnořen*; *plĕćen*, *isplĕćen*; kao *nĕřim*, *prĕnořim*; *plĕtim*, *isplĕtim*.

²⁰ Obavjesnica tvrdi da je *falĕtĕ* moguć oblik, ali da se ne koristi.

²¹ Slično je i u štokavskim govorima, gdje se susreću inačice poput *brĕnĕći* i *brĕnĕći*.

²² Prednaglasne su dužine u općeslavenskom pokraćene pred dvije ili više mora (Kapović 2003: 64–74, 79). Kod glagolâ NP *b* dužina je ponovno uvedena iz oblikâ s novim akutom (npr. prezenta), a kod onih NP *c* iz srodnih riječi (npr. *trĕbiti* prema *trĕba*) te prema oblicima u kojima se dužina sačuvala (Kapović 2011: 228–231). Neki su glagoli ipak sačuvali kraćinu (u čakav-

NP *C* u govoru Banjola imaju završni naglasak, a prednaglasne su dužine po-
kraćene, svi ti glagoli danas imaju kraćinu *i*, za razliku od glagolâ NP *B*, među
njima više nema nikakve razlike u naglasku. Ipak, ranije se stanje katkad može
utvrditi na temelju prefigiranih parnjaka, koji pripadaju NP *B* te se u prezen-
tu kod njih može ostvariti dužina: *gubîn – zgùbin*; ali *brstî – pobřsti*; iz čega se
vidi da prije najnovijega kraćenja prednaglasnih dužinâ dužina nije bila obnov-
ljena u glagolu *gûbit*, a u glagolu *břstit* jest.²³

U oblicima se vide odrazi promjene novoga akuta u silazni ton, povlačenja
naglasaka sa završnih kratkih slogova (čime je dobiven akut) i kraćenja u za-
dnjem naglašenom slogu. Također, tu je odraz ranoga povlačenja sa zadnjega
sloga u glagolskom prilogu sadašnjem (koji je potom u tom govoru apokopi-
ran, kao i infinitiv), što je uobičajeno u većini zapadnih govora (i štokavskim i
čakavskim).

Nažalost, vjerojatno jer su svi posvjedočeni glagoli nesvršenoga vida, nije
potvrđen ni jedan primjer glagolskoga pridjeva trpnog. Uobičajeno je, naime,
kako je rečeno, tvoriti taj oblik od glagolâ s prefiksom (v. popis), no ti glagoli
pripadaju NP *B* te imaju naglasak na korijenu.

Evo popisa *i*-glagolâ iz govora Banjolâ dobivenih u istraživanju:²⁴

Naglasna paradigma *A*

*čřstit, čřstin (očřstit, očřřeno); đřmit, đřmi; gâzit, gâzin (zgâžen); glâdit,
glâdin; grâbit, grâbin; řtit (< hřtiti ‘baciti’), řtin, řti! (prřtit, prřřeno); mřrit
(‘mjeriti’), mřrin; namřstit, namřstin; mřvit, mřvi; mûçit, mûçi, *mûçet; nûdit,*

skom i štokavskom uglavnom samo *přstiti, gûbiti, učiti i čřniti*). Glagoli s obnovljenom dužinom
u čakavskom su i štokavskom većinom prešli u NP *b*, dok se NP *c*, skupa s kraćinom, češće čuva
u kajkavskom te staroštokavskim govorima Sičâ i Magić Male u zapadnoj Slavoniji. U raznim
su govorima u NP *b* prešli i neki od glagolâ s očuvanom kraćinom (u Istri je to uglavnom glagol
přstiti, u nekim govorima i glagol *gubiti*).

²³ To je zanimljiv primjer jer riječ je o jedinom posvjedočenom glagolu NP *C* u govoru Ba-
njolâ za koji se, barem neizravno, može pretpostaviti da je imao naknadno uvedenu dužinu u
osnovi. Međutim, dužine u tom glagolu izvorno nije bilo, što se vidi, primjerice, po medulinskom
brstî : *pobřsti* (**brřstiti*, usp. i ruski *brst*’).

²⁴ Uglavnom se navodi infinitiv i prvo ili treće lice prezenta, no ponekad i drugi oblici, oso-
bito oni koji su rijetki ili im je naglasak neočekivan (npr. glagolski pridjev trpni ili glagolski pri-
log sadašnji). Imperativni su oblici označeni uskliknikom. Glagoli NP *B* i *C* navode se u po dvije
skupine ovisno o izvornoj kvantiteti osnovnoga samoglasnika (kod NP *C* je usto izdvojen i gla-
gol *břstit*, kod kojega je možda naknadno bila uvedena dužina). Navode se i prefigirani glagoli,
s time da su takvi glagoli NP *A* navedeni u zagradama nakon onih od kojih su izvedeni, a tako i
oni NP *B* ako su izvedeni od glagolâ NP *B*, a izdvojeni u posebnu skupinu ako su izvedeni od gla-
golâ NP *C*. Ako je za neki korijen posvjedočen samo prefigirani primjer, on se, naravno, navodi
samostalno, izvan zagrada. Zvezdicom su označeni primjeri za koje je obavjesnica tvrdila da su
mogući, no da se u stvarnosti ne upotrebljavaju.

*nùdi (ponùdi, ponùd'en); obìsit, obìsin, obìsi!, obìšen(a), [vìset'];*²⁵ *pàzit, pàzin, pàzi!; privàrit, privàrin; pùnit, pùni (napùnit); sìlit ('navaljivati'), sìlin; skùpit, skùpin; stàrit, stàri; stràšit, stràšin; svàdit se, svàdite se; tàlit ('topiti', npr. mast), tàli (istàlit); vàdit, vàdin (izvàdit); začùdit se, začùdin se*

Naglasna paradigma *B*

Kračina: *gõnit, gõni; govõrit, govõri, govõri!, govõrite!, govõret'; křstít, křstin, křšt'en, křšt'ëna; lõžit, lõžin; mõlit, mõlin, molêt'/mõlet', nõsit, nõsin (iznõšen, iznõšena), nosêt' [ali pridjev nõset'a 'trudna']; odebêlit se ('udebljati se'), se odebêlin;*²⁶ *õdit (< hoditi 'ići', 'hodati'), õdi!, õjmo!, õte! ('idite')/odîte! ('hodajte'), odêt';*²⁷ *põstit, põstin, põstu;*²⁸ *pũštit, pũštin, pũšti! (pũš to!), pũšte!;*²⁹ *rõdit, (se) rõdi, rõd'en;*³⁰ *škõčit, škõč'in; sõlit, sõlin; võzit, võzin, võzet'; začëpit, začëpin, začëpi! (začëpljen);*³¹ *žënit, žënin (ožënit, se ožëni, ožënjen)*

Dužina: *bìlit ('ličiti'), bìlin (obìlit, obìlin); brãnit, brãnin; brÿsit, brÿsin (nabrÿsit, nabrÿsin); bÿdit, bÿdin (izbÿdit, izbÿdin 'probuditi'); cîdit, cîdin, cidêt' (procîd'eno); dîlit, dîlin (podîlit, podîlin, podîljeno); fãlit, fãlin, fãli!, faľite!, *falêt'; gãsit, gãsin; grãdit, grãdi; gÿlit, gÿlin (ogÿlit); jãvit, jãvin, jãvi!//javì se!, javljëno; klãtit, klãti; kÿpit, kÿpin, kÿpi!//kupì mi to!, kupìte!, kupljëno; lãdit se ('hladiti se'), se lãdin (olãd'eno); ljÿbit, ljÿbin; mÿsit, mÿsin (zamÿsit, zamÿsin, zamÿsi!, zamÿšite!); mlãtit, mlãtin; mÿtit, mÿtin; pãlit, pãlin; pÿlit, pÿlin; plãtit, plãtin, plat'ëno; prÿtit, prÿtin; rãbit ('trebati'), rãbi; sãdit, (po)sãdin (posãd'eno); slÿpit ('varati, lagati'), slÿpi (zaslÿpit, zaslÿpin); sũšit, sũšin (ošũšit, osũšeno/ošũšeno); svÿrit, svÿrin, svirêt'; svÿtit ('svijetliti'), svÿti; zãbit, zãbin;*³² *zabìlit ('začiniti'), zabìlin, zabiljen, zabiljena*³³

²⁵ Glagolski prilog sadašnji pripada *ě*-glagolu *vìsit* (< *visëti*); koji je, međutim, srodan glagolu *obìsit* te pripada istoj naglasnoj paradigmi.

²⁶ Osnovni glagol nije posvjedočen, no budući da je izveden od pridjeva NP *b*, mogao bi izvorno pripadati NP *b*.

²⁷ Od te se osnove ne izvode prezentski oblici, već se rabe supletivni *grën, grëš, grë, grëmo, grëte, grëdu/gredü*. Postoji i glagol *ît, îd'en* u značenju 'otići'.

²⁸ Čini se da se taj glagol koleba između NP *B* i NP *C*. Primjerice, treće lice množine prezenta može glasiti *postë* i *põstu*.

²⁹ Taj je glagol ranije pripadao NP *c*, što se vidi i po skraćenom osnovnom samoglasniku, a u NP *B* je mogao prijeci pod utjecajem neke od prefigiranih inačica. Imperativni su oblici često skraćeni.

³⁰ Neprelazna inačica, koja u mnogim govorima pripada NP *C*, nije posvjedočena. Glagolski pridjev trpni tu ima naglasak na korijenu, što je neočekivano i moglo bi biti utjecaj gradsko-govora ili pak puka slučajnost.

³¹ Osnovni glagol ***čëpit* nije posvjedočen, no budući da je izveden od imenice NP *B* (*čëp, čëpa*), očekivalo bi se da bi i on pripadao NP *B*; usp. medulinski *čëpiti, čëpin* (Mandić 2012a).

³² Taj je glagol izvorno bio izvedenica od glagola *biti*, pa bi prezent trebao glasiti ***zabÿden* (takvi su oblici doista i posvjedočeni npr. u glagoljskim rukopisima), i pripadao je NP *a*.

³³ Usprkos značenjskomu razilaženju to je vjerojatno izvedeno od glagola *bìlit*.

Prefigurirani glagoli: *izgũbit, izgũbin, izgũbljeno; naćnit, naćnin, naćnjeno* (ućnit); *naučit, naućin; pobřstit, pobřsti; pomĩrit, pomĩrin;*³⁴ *poškrõpit, poškrõpin, poškrõpljen; rastõpit, rastõpi, rastõpljeno; slõmit, slõmin, slõmljeno; smõćit, smõćin, smõćeno; spõtit se* (‘oznojiti se’), *spõtin se; ulõvit, ulõvin, ulõvljeno; zalẽdit, zalẽdi, zalẽđeno; zasvĩtit, zasvĩtin*

Naglasna paradigma C

Kračina: *brõjit, brojĩn, brojĩ, brojẽt; gnõjit, gnojĩn; gõjit, gojĩ; *kãsnit, *kasnĩn;*³⁵ *kõsit, kosĩn; kõtiti, koĩ; lẽdit, leđi; lõmit, lomĩn; lõvit, lovĩn, lovẽt; mõćiti, moćĩn; põstit, postĩn, postẽ; põtit se, potĩn se; sõlit, solĩn; škrõpit, škropĩn; tõćiti, toćĩn; tõpit, topĩ se, topĩn se* (‘vruće mi je’); *zvõnit, zvonĩn, zvonĩ*

Pokraćena dužina: *ćnit (se)* (povratna inačica znači ‘pretvarati se’), *ćinĩn, ćinẽ/ćinũ; gũbit, gubĩn; svĩtit, svitĩ;*³⁶ *ũćiti, ućĩn*

Drugotna (pokraćena) dužina: *břstit, brstĩ*³⁷

Na općeslavenskoj razini, navedeni se glagoli svrstavaju u četiri naglasne paradigme (*a, b₁, b₂* i *c*) na sljedeći naćin:³⁸

Naglasna paradigma a

ćistiti, ćuditi, dimiti, gaziti, gladiti, grabiti, hititi, kupiti, mĩriti, mrviti, mućiti, nuditi, obẽsiti, paziti, puniti, siliti, namẽstiti, strařiti, svaditi, vaditi (nema *stariti, taliti* i *prevariti*)

Naglasna paradigma b₁

kratki: *goniti, hoditi, moliti, nositi, skoćiti, voziti, řeniti*

dugi: *klatiti, ljubiti, mẽsiti*

Naglasna paradigma b₂

kratki: *kositi, kotiti, krstiti, lořiti, moćiti, postiti, potiti se, toćiti*³⁹

³⁴ Neizvedena inačica nije posvjedoćena. Prema Dybou (2000: 456), izvorno je pripadala NP *c*.

³⁵ Obavjesnica nije bila sigurna pripada li doista ta rijeć banjolskomu dijalektu, premda, sudeći po naglasku, vjerojatno pripada.

³⁶ Moguće je da je potonje zapravo *ẽ*-glagol. Ipak, Dybo (2000: 458) ga svrstava među *i*-glagole te navodi slovenski primjer *svẽtliti*, u kojem se vidi da je bar u tom jeziku rijeć o *i*-glagolu. Sudeći prema naglasku prefiguriranoga parnjaka (*zasvĩti*), u tom je glagolu bila oćuvana kraćina (nastala pravilom dviju mora), iako u mnogim govorima nije tako (usp. standardno hrvatsko *svijẽtliti, svijẽtliti*).

³⁷ Dužina se rekonstruira na temelju prefigurirane inaćice (v. gore).

³⁸ Podjela je preuzeta iz Dybo (2000: 421–480) te dopunjena podacima iz Kapović (2011) i Kapović (rkp.). Nastala je na temelju usporedbe podataka iz raznih slavenskih govora, no svako novo istrařivanje može biti korisno za njezino daljnje upotpunjavanje i utoćnjavanje.

³⁹ Prema Kapović (rkp.), glagoli *moćiti* i *toćiti* mogli su pripadati i NP *b₁* i *b₂* u praslavenskom.

dugi: *bĕliti, braniti, brusiti, hvaliti, kupiti, mutiti, paliti, piliti, prĕtiti, tužiti*

Glagoli *guliti, mlatiti* i *svĕtiti* svrstavaju se u NP *b*, no nije jasno je li to NP *b*₁ ili *b*₂. Ovdje to zapravo i nije važno, jer glagoli s duljinom u korijenu danas u govoru Banjolâ gotovo svi pripadaju NP *B*.

Naglasna paradigma *c*

kratki: *brojiti*,⁴⁰ *brstiti, gnojiti, gojiti, govoriti, kasniti, leđiti, lomiti, loviti, roditi, soliti, (š)kropiti, topiti, zvoniti*⁴¹

dugi: *buditi, cĕđiti, ĉiniti, dĕliti, gasiti, graditi, gubiti, hladiti, javiti, miriti, platiti, pustiti, saditi, slĕpiti, sušiti, svĕtliti, sviriti, učiti*⁴²

Na temelju usporedbe dvaju popisa moguće je izvesti sljedeće zaključke. Glagoli NP *a* koji su posvjedočeni u banjolskom govoru i danas pripadaju NP *A*. Kod ostalih naglasnih paradigmi odraz djelomično ovisi o kvantiteti samoglasnika u osnovi. Kod glagolâ s kraćinom vladaju sljedeći odnosi. Svi posvjedočeni glagoli NP *b*₁ s kraćinom danas u banjolskom govoru pripadaju NP *B*; oni NP *b*₂ prešli su u NP *C*, osim *křstit* i *lŏžit* (NP *B*) te *pŏstit* (NP *B/C*); a oni NP *c* većinom su ostali u NP *C*, osim *govŏrit* i *rŏdit*, koji su prešli u NP *B*, te *sŏlit* (NP *B/C*).⁴³

Kod glagolâ NP *b*₁, *b*₂ i *c* s praslavenskom dužinom, osim kod malobrojnih primjera NP *c*, dužina je bila obnovljena te danas, kao i u mnogim drugim hrvatskim govorima, gotovo svi ti glagoli pripadaju NP *B*. Jedino primjeri *ĉĕnit*, *gŭbit*, *svŭlit* i *ŭĉit* čuvaju odraz kraćenja i pripadaju NP *C*, no glagol *pŭštit*, koji je doduše također zadržao kraćinu (*pŭštin*), prešao je u NP *B*.⁴⁴ Glagol *břstit* izvorno nije imao dužinu u osnovi (*brštit, usp. i ruski *brost*), ali sudeći po prefigiranom 3. jd. prez. *pobřsti*, ona je tu kasnije bila uvedena. Kod glagola *svŭlit* izvorno je pak postojala dužina, no sudeći po 3. jd. prez. *zasvŭtli*, ona u ovom glagolu u banjolskom nije bila obnovljena. Oba ta glagola u banjolskom govoru pripadaju NP *C*.

Prefigirani glagoli, neovisno o izvornoj kvantiteti osnovnoga samoglasnika, mogu pripadati samo dvjema naglasnim paradigmama: NP *A* i NP *B*. Kao i u

⁴⁰ Prema Kapović (rkp.), taj je glagol pripadao NP *b*₂ u praslavenskom.

⁴¹ Prema Kapović (rkp.), i taj je glagol pripadao NP *b*₂ u praslavenskom. Glagol *lomiti* pak Kapović svrstava u NP *c*, dok ga Dybo navodi kao NP *b*, no ne kaže je li NP *b*₁ ili *b*₂.

⁴² Osnovni je samoglasnik u tih glagola isprva bio pokraćen u većini oblikâ, no u čakavskim je i štokavskim govorima u većem broju primjerâ obnovljena dužina. Kraćina se u većini primjera, kako je rečeno, i danas susreće u kajkavskom te u nekim posavskim govorima.

⁴³ U govoru Valdebeka (koji također pripada premanturskoj skupini) posvjedočen je oblik *govorŭmo* (NP *C*) te je moguće da su naglasni likovi *govŏrin* itd. (NP *B*), posvjedočeni u banjolskom govoru, nastali nedavno, možda pod utjecajem gradskoga govora.

⁴⁴ Naravno, danas o dužini kod glagolâ NP *C* u banjolskom govoru nema smisla govoriti, no stanje prije općega kraćenja prednaglasnih dužina još je vidljivo kod prefigiranih inačica (v. gore).

mnogim drugim govorima, razlog je „*poluotmetnost*“, tj. „pravilo“ da glagoli NP *C*, doda li im se prefiks, prelaze u NP *B*.

Usto, kod glagolskoga priloga sadašnjeg postoji tendencija uvođenja odraza završnoga naglaska iz NP *C* u NP *B*, što je vjerojatno novija pojava. Kod glagolskoga pridjeva trpnog pak razvila se raspodjela prema kojoj neprefigurirani glagoli NP *B* imaju odraz naglaska na nastavku, a prefigurirani odraz naglaska na osnovi (tj. ranoga povlačenja naglaska na osnovu). Kod glagolâ NP *C* taj oblik nije posvjedočen.

Literatura:

- BERTOŠA, MIROSLAV 1995. *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*. Pula: Zavičajna naklada „Žakan Juri“.
- BOŠKOVIĆ, RADOSAV 1978. *Odabrani članci i rasprave*. Titograd: CANU.
- DYBO, VLADIMIR A. 1981. *Slavjanskaja akcentologija: Opyt rekonstrukcii sistemy akcentnyx paradig v praslavjanskom*. Moskva: Nauka.
- DYBO, VLADIMIR A. 2000. *Morfonologizovannye paradigmatičeskie akcentnye sistemy: Tipologija i genesis I*. Moskva: Jazyki ruskoj kul'tury.
- DYBO, VLADIMIR A.; GALINA I. ZAMJATINA; SERGEJ L. NIKOLAEV 1990. *Osnovy slavjanskoj akcentologii*. Moskva: Nauka.
- DYBO, VLADIMIR A.; GALINA I. ZAMJATINA; SERGEJ L. NIKOLAEV 1993. *Osnovy slavjanskoj akcentologii: Slovar'*. Moskva: Nauka.
- HRASTE, MATE 1957. O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj. *Filologija*, 1, Zagreb, 59–74.
- HRASTE, MATE 1964. *Govori jugozapadne Istre*. Zagreb: JAZU.
- KAPOVIĆ, MATE 2003. Razvoj starih dugih samoglasa u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima. *Filologija*, 41, Zagreb, 51–82.
- KAPOVIĆ, MATE 2011. Accentuation of *i*-Verbs in Croatian Dialects. U: Tijmen Pronk i Rick Derksen (ur.), *Accent Matters: Papers on Baltic and Slavic Accentology*. Amsterdam – New York: Rodopi, 109–233.
- KAPOVIĆ, MATE (rukopis) *Povijest hrvatske akcentuacije*.
- LISAC, JOSIP 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- MANDIĆ, DAVID 2009. Akut u jugozapadnim istarskim govorima. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 15, Zagreb, 83–109.
- MANDIĆ, DAVID 2012a. Naglasak glagolâ s *i*-prezentom u govoru Medulina. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 38/2, Zagreb, 385–399.
- MANDIĆ, DAVID 2012b. Stare izoglose južne Istre. *Annales: Series historia et sociologia*, 22/2, Koper, 447–460.
- RIBARIĆ, JOSIP 1940. Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri. *Srpski dijalektološki zbornik*, 9, Beograd, 1–207.

The Accentuation of *I*-Verbs in the Local Dialect of Banjole

Abstract

The aim of this paper is an analysis of the accentuation of *i*-verbs in the local dialect of the village of Banjole (c. 6 km south of Pula, Croatia), which belongs to the Premantura subgroup of the Southwest Istrian dialect group. This dialect subgroup is particularly interesting as it is characterised by certain features that are typical of Štokavian (e. g. the Gen. pl. ending *-ā*) and it probably represents a remnant of the transitional South Čakavian-West Štokavian dialects, which was brought to Istria during the migrations in the 16th and 17th centuries. The accentual system of these dialects differs somewhat from those of the rest of the Southwest Istrian, even in some general traits (such as retraction of stress to a preceding syllable in a larger number of contexts, the preservation of the Common Slavic retraction of stress to proclitics etc.), which is one of the reasons why they are classified as a distinct dialect subgroup.

Concerning the accentuation of *i*-verbs, the state of affairs in various Slavic dialects is diverse and complex. This description of the situation in the dialect of Banjole should contribute to the image acquired by research in other Slavic dialects and help in the reconstruction of the accentuation of this verbal type in Common Slavic.

Ključne riječi: naglasak, naglasna paradigma, *i*-glagoli, općeslavenski, jugozapadni istarski dijalekt, premanturski govori, Banjole

Keywords: stress, accent, accentual paradigm, *i*-verbs, Common Slavic, Southwest Istrian dialect group, Premantura dialects, Banjole

UDK 811.163.42'282(497.5-3 Ludbreg)

811.163.42'282'342.8(497.5-3 Ludbreg)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 2. XI. 2012.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Katarina Novak
Filipovićeve 6, HR-10000 Zagreb
KatarinaVz@gmail.com

KLASIFIKACIJA I AKCENTUACIJA GOVORA ISTOČNE LUDBREŠKE PODRAVINE

Ovaj rad predstaviti će akcentuaciju, podrijetlo i distribuciju naglasaka u kajkavskim govorima istočne ludbreške Podravine. Prozodija ludbreških govora naselja istočno od Ludbrega, u smjeru Ludbreg – Legrad, nije prikazana u dosadašnjim istraživanjima mjesnih govora toga kraja pa je cilj ovoga rada opisati sadašnje stanje koje se zbog utjecaja medija i migracija stanovništva mijenja, a jedna od očekivanih promjena u razvoju fonoloških sustava mjesnih govora gubljenje je oprjeke po kvantiteti. Istraživanja će se nadovezati na dosad provedena istraživanja fonoloških sustava govora ludbreške Podravine.

Uvod

Ludbreg je smješten između Varaždina i Koprivnice. Zanimljivost govora ludbreške Podravine upravo je različitost mjesnih govora na pojedinim pravcima rasprostiranja; pravcu Varaždina, Varaždinskih Toplica, Preloga, Koprivnice, prikalničkih sela i Legrada.¹ Govori između Ludbrega i Koprivnice mješavina su kajkavskih i štokavskih govora (od kojih nijedan nije znanstveno opisan), dok se u govorima između Ludbrega i Legrada većim dijelom čuva osnovna kajkavska akcentuacija. Mišljenja znanstvenika nisu ujednačena u prikazu prozodije kajkavskih govora okolice Ludbrega. Dio istraživača smatra da je oprjeka po kvantiteti u govorima ludbreške Podravine izgubljena, odnosno fonološki irelevantna (usp. Blaže-

¹ Usp. Kurtek 1984: 9.

ka 2005) kao što je to slučaj u međimurskim govorima. Drugi dio istraživača zabilježio je približavanje kajkavskih govora ludbreške Podravine ukidanju oprjeke po kvantiteti, međutim taj je proces nedovršen. U njemu se još mogu pronaći minimalni fonemski parovi (usp. Lončarić 2005, Horvat 2011, Novak 2012).

Područje koje geografski obuhvaća ludbrešku Podravinu² ukupno broji 39 naselja, administrativno podijeljenih na nekoliko općina. Svi mjesni govori nisu opisani pa ni jezična mapa ludbreške Podravine nije potpuna. Najčešće opisivan govor u dosadašnjim istraživanjima mjesni je govor Svetoga Đurđa koji je odabran i za punkt Hrvatskog jezičnog atlasa.

Ovdje će se opisati akcentuacija govora kojima se govori na području od Ludbrega do Legrada. To područje obuhvaća dvanaest naselja od kojih dva pripadaju općini Ludbreg (Slokovec i Sigetec), tri su naselja u sastavu općine Veliki Bukovec (Kapela Podravska, Dubovica i Veliki Bukovec), šest je naselja dio općine Mali Bukovec (Sveti Petar, Martinić, Lunjkovec, Novo Selo Podravsko, Županec i Mali Bukovec), a jedno je, Selnica Podravska, u sastavu općine Legrad. Sva su naselja dio Varaždinske županije, a jedno, Selnica Podravska, u sastavu je Koprivničko-križevačke županije. Razlog uvrštavanja Selnice Podravske u govore ludbreške Podravine kojoj ne pripadaju u administrativnoj podjeli izuzetno je velika sličnost govora Selnice Podravske govoru naselja Mali Bukovec, što ne iznenađuje jer je naselje, kao i naselja u sastavu Općina Mali i Veliki Bukovec, pripadalo Draškovićevom posjedu³ do 20. st., a sva su naselja bivšeg Draškovićevog popisa danas dio iste crkvene administrativne jedinice, župe.⁴ Cijepanje na sve manje područne jedinice dio je nedavne povijesti mjesta. U Programu ukupnoga razvoja Općine Veliki Bukovec (2009: 2) zapisan je podatak kako je Općina V. Bukovec bila u sustavu Općine Ludbreg (do 1992.) te Općine Mali Bukovec, u razdoblju 1992. – 1997., kada se odvajaju naselja Veliki Bukovec, Kapela i Dubovica iz spomenute Općine.⁵

Akcentuacija govora pojedinih mjesta se uglavnom ne razlikuje. Postoje razlike u vokalskim sustavima koje će ovdje biti spomenute.

² V. karta objavljena u Tusun 1997: 4.

³ Kanonske vizitacije (PROTOKOLI 101/XIII); *Comes Franciscus Draskovich: Nagy Bukovecz, Dubovicza, Kapella, Novofzello, Supanecz, Kifs Bukovecz, fzelnicza, fzent Peter, Martinič, Lunkovecz* (Popis stanovnika iz 1810.).

⁴ Pripadnost župi bliža je podjeli na skupine govora (barem zasad i ne ulazeći u gradske podjele na župe) u odnosu na državno-administrativne jedinice što je primijetio još u prvoj polovini 20. st. Stjepan Radić (1936: 68–69): »Po župama će biti zgodno opisivati krajeve, što je župna crkva obično od starine jedino mjesto, gdje se je narod iz izokolnih mjesta sastajao, motrio susjednu nošnju, uopće dolazio u dodir sa susjednim svijetom...«.

⁵ Usp. 1. Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj, *Narodne novine* 1997., br. 10.

Ova naselja nastanjuje uglavnom katoličko stanovništvo. Turska pustošenja bila su razlog migracija, konačno i promjene u sastavu stanovništva ovih naselja u 16. st. i 17. st. Posljedica naseljavanja skupina stanovnika iz nekajkavskih krajeva razlike su u govorima. Čuvanju različitosti vokalskih sustava doprinijela je vjerojatno i podjela školstva na tri škole.⁶ Stanovništvo se uglavnom bavi i poljodjelstvom i obrtom, a vrlo je jaka drvena industrija.⁷

Klasifikacija ludbreških govora na temelju dosadašnjih istraživanja

I. podjela Stjepana Ivšića

Govore ludbreške Podravine Stjepan Ivšić⁸ je u svojoj podjeli na konzervativnu i revolucionarnu grupu kajkavskih govora prema akcentu uvrstio u konzervativnu grupu – skupinu govora koji čuvaju u većoj ili manjoj mjeri mjesto starijega akcenta, gdje se čuva razvijen metatonijski $\hat{\text{~}}$ (tip: *posêkel – posèkli*). Konzervativna grupa govora nadalje se dijeli s obzirom na znatnije varijacije na 8 skupina konzervativnih govora. Prve četiri skupine s oksitonezom \sim , a sljedeće četiri bez nje.

U ovoj potpodjeli ludbreški su govori uvršteni u akcenatski tip I₃ (*žèna, lefi, sũša*)⁹, u skupinu bez oksitoneze.

Odstupanja od osnovne kajkavske akcentuacije određene Ivšićevim kategorijama u ovdje opisivanim govorima (svih sela) odnose se na dugouzlazni na-

⁶ U spomenici škole u Malome Bukovcu zapisano je »postoji od godine 1865.« Ova spomenica sadrži i podatke o okolnim školama. »Na prijedlog i nastojanjem vrijednog župnika veliko-bukovečkog Josipa Šavora, dobije župa Veliki Bukovec još dvije javne škole i to: jedna u Malom Bukovcu sa uškolanim selima Mali Bukovec, Selnica i Županec, a druga i u Sv. Petru sa uškolanim selima Sv. Petar, Martinić i Lunjkovec, dok su za školu u Velikom Bukovcu ostala sela Vel. Bukovec, Dubovica, Kapela i Novo selo.« (spomenica škole u Malome Bukovcu čuva se u pismohrani OŠ Veliki Bukovec).

⁷ U drvno-prerađivačkoj industriji zaposleno je 386 (67, 84%) osoba od ukupno 569 osoba zaposlenih u tvrtkama, a vidljiv je i trend povećanja dobiti, obrtima i društvenim djelatnostima Općine (Glavica-Ječmenica i dr. 2009: 27).

⁸ S obzirom na oksitonezu \sim , akcent tipa *letī*, metataksu akcenta $\hat{\text{~}}$ i metatoniju tipa *posêkel* \leq *posèkel* i *vêžete* \leq *vèžete*, Ivšić u konzervativnoj i revolucionarnoj grani razlikuje četiri glavne grupe: stariju kajkavsku koja čuva razvijen metatonijski $\hat{\text{~}}$ (tip: *posêkel – posèkli*), čakavsko – kajkavsku s akcentom \sim mjesto kajkavskog metatonijskog $\hat{\text{~}}$ (tip: *posìkal – posìkli*), mlađu kajkavsku u kojoj se javlja metataksa metatonijskog akcenta $\hat{\text{~}}$ (tip: *pòsekel – posèkli*) te mlađu kajkavsku s metatonijom akcenata $\hat{\text{~}}$, metataksom (progresivnom i regresivnom) akcenta \sim te s regresivnom metataksom metatoniranih $\hat{\text{~}}$ u nekim govorima (tip: *posêkel – posèkli*).

⁹ »Tip I₃ dolazi u jednom dijelu sreza Jastrebarsko i Zagreb (ispod Sljemena), u srezu Stubica, Zlatar, Novi Marof, Varaždin i Ludbreg« (Ivšić 1996: 73).

glasak koji se javlja u sljedećim primjerima u kojima u Ivšićevim kategorijama dolazi dugosilazni naglasak, dobiven metatonijom, odnosno novi ili sekundarni cirkumfleks, u I jd. imenica ženskog roda i zamjenica, npr. *lopōtom*, *jāgodom*; *mēnom* (dani su primjeri koje navodi Stjepan Ivšić, poradi usporedbe, u svim istraženim govorima ludbreške Podravine).

Ivšić je predložio i podjelu, uz odgovarajuće nazivlje, prema geografskom prostiranju u kojoj bi ovdje opisani govori pripadali prvoj, »zagorsko-međumurskoj grupi« koja obuhvaća »zapadni dio, a međa joj je na istoku crta: Đelekovec na Dravi – zapadno od Koprivnice – potok Krapina kod Budinščine – zapadno od Sv. Ivana – Zeline – selo Ostrna na jugoistoku Dugoga sela – Sesvete – Šestine – Zagreb – sjeverno od Vrapča – Podsused – Sava do Strmca sjeverno od Sv. Nedjelje (kod Samobora) – Sv. Nedjelja – zapadno od Zdenčine – Karlovac« (Ivšić 1996: 71–73).

II. podjela Mije Lončarića

Karta kajkavskoga narječja (Lončarić, 2005: 110)

Klasifikacija M. Lončarića uz akcentuaciju uključuje vokalizam. Lončarić je istražio govore triju sela u okolini Ludbrega (Subotice, Slanja i Sveto-

ga Đurđa)¹⁰ te koprivničke, među kojima je Đelekovec najbliži Ludbregu. Kajkavsko narječje je na temelju akcentuacije i razvoja vokalizma podijelio na petnaest dijalekata. Ludbreške je govore uvrstio u varaždinsko-ludbreški dijalekt čije su glavne značajke čuvanje osnovne kajkavske akcentuacije, nenaglašeni vokalizam s četiri jedinice te jednačenje izjednačenih $\varrho = \text{ʃ}$ s refleksom etimološkoga o (Lončarić 2005: 111–112). Po kriteriju jednačenja poluglasa s jatom te jednačenja kontinuanate izjednačenih $\varrho = \text{ʃ}$ s etimološkim o zamjećuje u Subotici, kao i Đelekovcu, jednak je refleks ovih vokala zatvoreno o , ϱ , no pojavljuje se i dvoglas o'' , ili otvoreno o , ϱ (Lončarić 1989: 121). Zajednička značajka svih triju govora reduciranost je vokalizma u nenaglašenome položaju na četiri jedinice pri čemu autor nadodaje da se isto odnosi i na međimurske, varaždinske i đelekovački govor. Među govorima koje je Lončarić istražio nema mjesnih govora sela ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad, čija se akcentuacija ovdje opisuje, a koji se po nekim navedenim kriterijima razlikuju od govora Subotice, Slanja i Svetoga Đurđa te odstupaju od opisanih značajki vokalizma varaždinsko-ludbreškoga dijalekta što će biti detaljnije objašnjeno u ovome radu.

Lončarić je utvrdio da u osnovi govori koje je istražio pripadaju Ivšićevom tipu I₃ s obzirom na akcentuaciju, uz jednu specifičnu stariju crtu i neke jake novije razvojne tendencije. Karakteristična je »starija crta [koju navodi Lončarić (2005: 220)] prijelaz siline s kratkog medijalnog sloga na prethodni dugi slog (*pītati* ← *pīt'ati*), silina ne prelazi na prethodni kratki slog (*kos'iti*)«. Lončarić u istome djelu napominje da je svojstvena crta ovim govorima dezoksitoneza tipa (*ž'ena* ← *ženà*).

III. podjela Đure Blažeke

Sporadično se u istraživanjima dr. Đure Blažeke¹¹ spominju i ludbreški govori. Đuro Blažeka je istražio prvenstveno međimurske govore (Blažeka 2005: 8–9) te je uz 13 međimurskih govora, spomenuo i dva govora ludbreške Podravine, govore naselja Svetoga Petra i Svetoga Đurđa kojima je nadodan i govor Kelemena, naselja u okolici Varaždina. Đuro Blažeka smatra da se u govorima ludbreške Podravine, kao i međimurskim, izgubila oprjeka po kvantiteti. U ovim istraživanjima nije zabilježeno potpuno gubljenje oprjeka po kvantiteti, no zabilježen je proces prefonologizacije te se sa sigurnošću može ustvrditi da

¹⁰ Subotica je bila dio kotara Ludbreg, no kasnije je ušla u sastav koprivničke općine, kao i čitav rasinjski kraj, usp. monografiju Ludbrega; Kurtek 1984: 9.

¹¹ Usp. Blažeka 2000, 2004 i 2005.

razvoj govora na pravcu Ludbreg – Legrad ide ka gubljenju relevantnosti kvantitete. Razlika u kvaliteti samoglasnika kojima Blažeka (2004: 45) u doktorskoj disertaciji potkrepljuje tezu gubljenja oprjeka po kvantiteti (primjer *r'iba* 'životinja' i *r'ya* prez. glagola *ribati* te *l'ista* G jd. i *l'ysta* prez. glagola *listati*) nije zabilježena u ovdje obrađenim govorima.

Đuro Blažeka (2005: 8–9) je naznačio razlike pojedinih pravaca rasprostranja ludbreške Podravine nazivajući govor Svetoga Petra »ludbreškim govorom prema koprivničkoj arei«, govor Kelemena¹² »ludbreškim govorom prema varaždinskoj arei«, a govor Svetoga Đurđa »tipičnim ludbreškim govorom« uz objašnjenje da je »srodan međimurskima«, no na temelju dosad istraženih govora ludbreške Podravine ne može se pouzdano tvrditi kolike su sličnosti govora ludbreške Podravine i međimurskih govora, niti dati znanstveno valjan prikaz razlika tih skupina govora. Govori na pravcu Ludbreg – Koprivnica, mješavina su kajkavskih i štokavskih govora (od kojih nijedan govor nije istražen niti prikazan), dok je u govorima na pravcu Ludbreg – Legrad u dva naselja u skupini od dvanaest naselja zabilježen genetski različit vokalizam u odnosu na vokalizam ostalih deset naselja, pa se može ustvrditi da je ludbreško govorno područje još uvijek nedovoljno istraženo za usporedbu s drugim skupinama govora.

Samo postojanje posebnosti vokalizma poput različitih refleksa *o* i slogotvornoga *l* u nekim naseljima, otkrivenog u govorima na pravcu Ludbreg – Legrad pa i miješanja štokavskih i kajkavskih govora na pravcu Ludbreg – Koprivnica na tako malenom prostoru čini ove govore bitno različitima od međimurskih.

IV. podjela Vesne Zečević

Klasifikacija V. Zečević ne uključuje akcentuaciju, što je tema ovoga rada. Kriterij podjele govora u ovoj klasifikaciji je vokalizam (broj fonema u kratkome vokalizmu, refleks jata i poluglasa i $o = l$), a autorica se poziva na istraživanja govora ludbreškog kraja objavljena do izrade svoje podjele (uglavnom Lončarićeva), pa se govori čija će se akcentuacija opisati u ovom radu ne uklapaju u njezinu podjelu jer njihov vokalizam odstupa u nekim bitnim značajkama od vokalizma sela čije je govore opisivao M. Lončarić. Kontinuantna etimološkoga *o* u ovim krajevima nije izjednačena s refleksom $o = l$, a navedeni refleks $o = l$ nije jednak na čitavom području ludbreške Podravine, čak ni u skupini dvanaest sela na pravcu Ludbreg – Legrad.

¹² Nije dio područja ludbreške Podravine niti joj je pripadao u prošlosti.

Govori naselja na pravcu Ludbreg – Legrad

Moj doprinos dosad navedenim istraživanjima rezultat je terenskih istraživanja govora koje Đuro Blažeka naziva ludbreškim govorima »koprivničke aree«. Poradi distinkcije jednoga pravca prostiranja ludbreške Podravine, pravca Ludbreg – Legrad gdje se nalaze isključivo kajkavski govori u odnosu na govore na pravcu Ludbreg – Koprivnica koji su kajkavsko-štokavski, ovdje će se uporabljati fraza „govori naselja na pravcu Ludbreg – Legrad“.

Akcentuacija je utvrđena pomoću pitanja Upitnika za Hrvatski jezični atlas, dopunjenih pitanjima relevantnima za utvrđivanje akcentuacije, a temeljenim na Ivšićevim, Lončarićevim, Blažekinim i inim istraživanjima kajkavskih govora. Ispitanici su prvenstveno stanovnici starije životne dobi, a odgovori su uspoređeni i s akcentuacijom ispitanika mlađe životne dobi. Primjeri koji se ovdje prikazuju zajednički su govorima Slokovca (S), Svetoga Petra (SP), Maloga Bukovca (MB) i Selnice Podravske (Sel), a ukoliko ima razlika, one su posebno napomenute. Inventar glasova prikazan je za govore svih naselja koja leže na pravcu Ludbreg – Legrad.

Vokalizam

Inventar vokala

Naglašeni slog u dugim silabemima ima 9 jedinica

i	u
ɛ	ɔ
e	o
ɛ	ɔ
a	

Naglašeni slog u kratkim silabemima ima 6 jedinica

i	u
e	o
ɛ	a

Nenaglašeni slog ima 5 jedinica

i u
e o
a

Silabem je i *r* koji se javlja u kratkom i u dugom slogu.

Iako jednaki po broju jedinica, dva vokalska sustava govora ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad međusobno se razlikuju po podrijetlu dviju jedinica u kratkome i dugome slogu (v. niže).

U govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad nema diftonga (sustav je monoftonški).

Realizacija

Na završnome mjestu u riječi nenaglašeni vokali *e* i *i* ostvaruju se otvorenije nego u ostalim pozicijama u riječi, npr. u primjeru *od'ide* 3. os. jd. vokal *e* otvoreniji je u odnosu na vrijednost vokala *e* u *od'ideju* 3. os. mn. 'otići', dok je vokal *i* otvoreniji u primjeru *s'i* 'svi' u odnosu na ostvaraj istoga vokala u riječi *s'ix* G mn. 'svih'.

Ovisnost kvalitete nenaglašenog vokala o vrijednosti naglašenoga opisao je Đuro Blažeka (2008: 31). Osvrćući se na realizaciju nenaglašenih samoglasnika u donjem i srednjem međimurskom poddijalektu čiji su predstavnici Prelog i Podturen, Blažeka je zabilježio:

»Ako je naglašeni samoglasnik otvoren, najbliži će nenaglašeni samoglasnik češće biti realiziran s otvorenijom vrijednošću; i, naravno, obrnuto: ako je naglašeni samoglasnik zatvoren, najbliži će nenaglašeni samoglasnik češće biti realiziran sa zatvorenijom vrijednošću.«

Izgovor fonema *o* u nenaglašenom finalnom slogu približava se ostvaraju vokala *u*. Tipično kajkavskim razvojem *o* i *ɔ* (usp. Lončarić 1990: 154–155) izjednačili su se refleksi praslavenskog nazala *o* i slogotvornoga *ɔ* te se njihova kontinuanta, koja je bila otvorenija od vrijednosti etimološkoga *o*, u govorima Sigeca, Slokovca, Lunjkovca, Maloga Bukovca, Selnice Podravske, Velikoga Bukovca, Novoga Sela Podravskoga, Dubovice i Kapele Podravske izjednačila sa starim *o*, dok se u govorima Martinića i Svetoga Petra kontinuanta praslavenskog nazala *o* i slogotvornoga *ɔ* izjednačila s *u*.

Samoglasnik a

Dugo *a* dolazi u govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad u naglašenome slogu, npr. *brāti, lāgati, dāti, znāti, sāko* ‘svatko’, *krāvom* I jd.

Kratko *a* dolazi u:

naglašenom slogu, npr. *mr'as, M'atek, kr'astaf* ‘prljav’, *xr'apaf, kr'ajši, ml'ajši, n'aš*;

nenaglašenom slogu, npr. *prasīcom* I jd., *navēčēr, zab'adaf* ‘badava’, *zapr'af* ‘zapravo’, *mēžā, žēna, zēmļa*.

Samoglasnik ɛ

Otvoreno dugo *ɛ* u govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad dolazi u naglašenom slogu, npr. *svētec, tēlē, sēlo, bēdro, rešēto, čēlo, rēbro, jējce, smrdēči, pēt, zobēj, svržjē, prutjē, smetjē, gostjē, latjē, kostjē*.

Kratko otvoreno *ɛ* dolazi u:

naglašenom slogu, npr. *j'ezik, d'erati, j'ezero*;

nenaglašenom prednaglasnom i zanaglasnom slogu, npr. *tjēden, svētek, pētek, pēdej* (S)||*pēdeñ* (MB, SP, Sel), *sějem, tēle*.

Samoglasnik e

Dugo zatvoreno *e* dolazi u dugom naglašenom slogu, npr. *snēxa, korīta* N mn., *mēsta* N mn., *povēsem* G mn.

Kratko zatvoreno *e* dolazi u:

naglašenom slogu, npr. *sv'etlost, s'eme, kol'eno, p'ekel* ‘pakao’, *c'eker, p'es, v'eter*,

nenaglašenom slogu, npr. *povēsem* G mn., *č'ovek, d'ober, 'ime, sp'ovet* ‘ispovijed’, *'obet* ‘objed, ručak’.

Zatvoreno *e* neznatno je zatvorenije od vrijednosti vokala *e* u standardnome književnom jeziku te se u govoru približava srednjoj vrijednosti vokala *e*, posebno u govoru ispitanika mlađe dobi.

Pred suglasničkim skupom vokal *e* fakultativno se izgovara nešto otvorenije, primjerice u riječima *m'egla*||*mēgla*, *m'etla*||*mētla* te se njegova vrijednost, posebice u izuzetno emocionalnim situacijama, približava vrijednosti otvorenooga *ɛ*.¹³

¹³ Variranje vrijednosti vokala *e* u nenaglašenome slogu od *e* do *ɛ* zabilježio je i Đ. Blažeka (2008: 31) u međimurskome dijalektu.

Peter Houtzagers zabilježio je u govorima Hidegsésa i Fertóhomoka (Houtzagers 1999: 56) znatno otvoreniju realizaciju nenaglašanih vokala na finalnoj poziciji u riječi od realizacije u medijalnoj poziciji (primjeri: *žènję* otvorenije u odnosu na *žènješ*), što se može zamijetiti i u govorima naselja između Ludbrega i Legrada.

U nenaglašenome slogu prilikom ostvarenja tzv. kajkavskog punoglasja u skupini bukovečkih govora (kojoj ne pripadaju ludbreška prigradska naselja Sigetec i Slokovec)¹⁴ javljaju se dvije vrste realizacije glasa *e*. Uz nešto otvorenije *e* u odnosu na vrijednost istoga glasa u standardnome hrvatskom jeziku, u realizaciji se javlja i kratak poluglas *šva*.¹⁵

Samoglasnik *ę*

Dugo krajnje zatvoreno *ę* u govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad dolazi u naglašenom slogu, npr. *tęlo*, *tęsto*, *sęno*, *mlęko*, *lęnost* ‘lijenost’, *glętva* ‘dlijeto’, *ręč*, *klęt*, *będu* ‘objedu’ L jd., *tęna* ‘tjedna’ G jd., *pobęgla* prid. r. ž. jd., *posękla* prid. r. ž. jd., *slępec*, *pocęku* L jd., *lęšjak*||*lęšnak*, *dęn*, *krumpęr*, *špalęr* ‘red ljudi uz cestu’, *papęr*, *vodęr* ‘posuda s vodom za namakanje brusa, brušnjača’.

Krajnje zatvoreno *ę* u svome se izgovoru bitno približava vrijednosti vokala *i*. Iako se radi tek o izgovornim nijansama, razlike u vokalima *i* (u međimurskome dijalektu) i *ę* (govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad, dakle podravskim kajkavskim govorima) primjećuju izvorni govornici koji se u svakodnevnoj komunikaciji služe i standardnim književnim jezikom. Razlike u vrijednostima vokala dokazane su primjerom riječi *cęrkva*, odnosno *c’irkva*. Razlika je tim izraženija što se u govorima donjeg međimurskog poddijalekta, s kojima ludbreški, preciznije bukovečki govori graniče, realizacija približava »fonemima višega i nižega reda: *i* se približava *i*, a *ę* se približava *a*« (Blažeka 2008: 24).

Samoglasnik *i*

U govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad dugo *i* dolazi u naglašenome slogu, npr. *velím* 1. os. jd. prez., *gledíš* 2. os. jd. prez., *velíju* 3. os. mn. prez., *dužník*, *jím* I jd. ‘njim’, *koríta* N mn., *kil* G mn., *sparína*, *vručína*, *govorník*, *službeník*.

¹⁴ Javljanje poluglasa u bukovečkim govorima je tim zanimljivije što se on ne javlja u susjednim ludbreškim prigradskim govorima u smjeru Legrad – Ludbreg (usp. Novak 2012: 104–107).

¹⁵ M. Kapović (2008: 202, bilj. 287) je zabilježio: »Većina kajk. govora ima *ę* (zatvoreno *e*) na mjestu staroga **ę* ili nešto nastalo od toga *ę* (rijetko je i *šva* očuvano).« Istaknuo je i da je tendencija vokalizaciji poluglasa *i* u slabom položaju istaknutija nego drugdje.

Kratko *i* dolazi u:

naglašenom slogu, npr. *kob'ila*, *m'iš*, *kol'iba*, *x'iza*, *žur'iti*, *gost'iti*, *ž'lica*;
nenaglašenom slogu, npr. *zõtīlak*, *mlōtiti*, *bčliti*, *dōjti*, *m'otika*, *siromōk*,
avijōn, *spametn'eši*.

Samoglasnik *o*

U govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad dugo otvoreno *o* javlja se u naglašenom slogu, npr. *zlōto*, *gōvran*, *grōt*, *lōš*, *blōgo* A jd., *strōn* A jd. 'stranu', *školōrec*, *lopōtom* jd., *zōjci* 'zečevi' N mn., *tōva* 'otava', *bogōti*, *stōnem* 'ustanem' 1. os. jd. prez., *krōst* supin 'krasti', *rōsti* 'rasti', *spōt* supin 'spavati', *čokolōde* G jd., *siromōk*, *bedōk*.

Samoglasnik *o*

Kratko *o* srednje vrijednosti dolazi u:

naglašenom slogu, npr. *b'op* 'bob', *m'otika*, *t'ork*, *p'ost*, *st'ol*,
kratkome nenaglašenom slogu, npr. *kob'ila*, *kol'iba*.

Dugo *o* dolazi u naglašenom slogu, npr. *pōvak* 'pauk', *vōli* I mn., *lōnci* N mn., *zōrja*, *vōda*, *dōbra*.

Vokal *o* na mjestu stražnjeg praslavenskog nazala *o* i slogotvornoga *l* neki ispitanici fakultativno ostvaruju nešto zatvorenije u odnosu na vokal *o* srednje vrijednosti, no ne krajnje zatvoreno, što može upućivati na zatvoreno *o* kao prvobitnu kontinuantu izjednačenih reflektasa *o* i slogotvornoga *l* s kontinuantom etimološkoga *o* u govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad.

Samoglasnik *o*

Dugo zatvoreno *o* dolazi u govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad u dugome naglašenom slogu, npr. *kōra*, *slōga*, *sfōra*, *kōža*, *vōdu* L jd., *kōla*, *grōbje*, *nōvi*, *širōki*, *bōžji*, *ōsmi*, *potōki* L mn., *mōst*, *gnōj*, *vōla*.

Samoglasnik *u*

Dugo *u* dolazi u naglašenome slogu, npr. *sūxi*, *jūtro*, *rūška*||*xrūška*.

Kratko *u* dolazi u govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad u:

a) naglašenom slogu, npr. *k'up*, *č'uden*, *r'uža*, *l'uk*, *l'uft* 'zrak';

b) nenaglašenom slogu, npr. *sus'edof* (SP)||*sos'edof* (Sel, S, MB) 'susjedov', *pocul'ica*, *kurûzni*, *m'ačuxa*, *žur'iti*, *zgub'iti*, *j'abuka*.

Slogotvorno *r*

Dugo slogotvorno *r* u govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad javlja se u naglašenom slogu, npr. *prebřnulo* 'promijenilo, izokrenulo' prid. r. sr. jd., *křf*, *dřf* G mn., *vřlci* 'voluharice' N mn., *sřkati*.

Kratko slogotvorno *r* dolazi u:

a) naglašenom slogu, npr. *čřni*, *m'rtef*, *vřnuti*, *břnuti*, *cřknuti*, *přxnuti*, *mřva*, *křčma*, *xřš*, *xřža* 'rđa';

b) nenaglašenom slogu, npr. *prvôk*, *fřtôl* 'četvrtina', *xřžôvi* 'rđav', *vřt'eti*, *třp'eti*.

Javljanje nekih vokala (otvorenoga *o*, *ø*, zatvorenoga *o*, *ø* te krajnje zatvore-noga *e*, *ɛ*) samo u dugom naglašenom slogu upućuje na prefonologizaciju kvan-titete u kvalitetu vokala u govorima naselja između Ludbrega i Legrada. Pri-kazujući prozodiju i vokalizam govora Svetoga Đurđa, naselja sjeverozapadno od Ludbrega, Horvat (2011: 88) je zamijetio: »treba imati na umu da bar *i*, *r* i *u* mogu doći i u kratkome i u dugome slogu, iz čega proizlazi da je svijest o razli-ci između dugoga i kratkoga sloga (tj. kvantiteti vokala) nužna.«

Horvat je tezu o postojanju oprjeke po kvantiteti u govoru potkrijepio i pri-mjerima minimalnih parova riječi koje se razlikuju po kvantiteti. Neki od pri-mjera koje je zabilježio Horvat (2011: 89–90) mogu se posvjedočiti i u govorima istočno od Ludbrega, u pravcu Ludbreg – Legrad:

minimalni parovi riječi po kvantiteti (dužini)

n'a 'izvoli'¹⁶

nâ 3. os. jd. zanijezanog futura

glagola *biti* 'ne će biti'

p'ila 'oruđe za piljenje drva'

pîla prid. r. ž. jd. glagola *piti*

ž'iva 'kemijski element živa (Hg)'

žîva N ž. jd. prid.

p'ita 'vrsta kolača'

pîta 3. os. jd. prez.

minimalni parovi riječi po intonaciji (modulaciji)

dûxa A m. jd.

dūxa 'miris'

môčka N ž. jd.

mõčka G m. jd.

¹⁶ U govorima naselja u smjeru Ludbreg – Legrad troakcenatski je sustav u kojem je kratki naglasak zabilježen znakom ' , a Horvat (2011: 81–108) bilježi isti akcent znakom " u opisu govora Sv. Đurđa.

Konsonantizam

Inventar konsonanata

U govoru se starijeg stanovništva razlikuju dva suglasnička sustava govora naselja na pravcu Ludbreg – Legrad po inventaru suglasnika. U oba inventara javlja se 8 sonanata i 16 šumnika. Inventari dvaju sustava razlikuju se u jednoj jedinici, kontinuantu palatalnoga *ń*. U govoru mlađega stanovništva ove su razlike u inventarima izgubljene.

Prikaz suglasničkih inventara govora Sigeca, Velikoga Bukovca, Dubovice, Novoga Sela Podravskog, Županca, Martinića, Lunjkovca, Svetoga Petra, Maloga Bukovca, Selnice Podravske:

sonanti			šumnici			
v		m	p	b	f	
l	r	n	t	d		
j	ǰ	ń	c		s	z
			ʒ	ž		
			č		š	ž
			k	g	x	

Suglasnički inventar u kojem je kontinuantu polaznoga palatala *ń* > *ǰ* osobitost je konsonantizma starijeg stanovništva Kapele Podravske i Slokovca. Osobitost suglasničkoga inventara obaju navedenih naselja gubi se odumiranjem autohtonog stanovništva tih dvaju naselja i doseljavanjem stanovništva iz drugih kajkavskih i nekajkavskih krajeva što bitno utječe na govor stanovništva, kao i daleko veća izloženost utjecaju medija.

Naglasni sustav

Naglasni sustav za ovaj govor izveden je iz ishodišnog naglasnog sustava kajkavskih govora koji su opisali u Fonološkim opisima Dalibor Brozović i Pavle Ivić (1981: 225–226). Akcenatski sustav mjesnih govora između Ludbrega i Legrada je tročlani akcenatski sustav.¹⁷ U tom tročlanom prozodijskom inventaru, zasebne akcenatske jedinice su:

¹⁷ Tročlani naglasni sustav zabilježio je i Horvat (2011: 92) u naselju Sveti Đurđ, zapadno od Ludbrega, u smjeru Ludbreg – Prelog.

1. kratki akcent '
2. dugi silazni akcent ^
3. neoakut ~

te prozodijska jedinica bez siline i intonacije: nenaglašena kračina ˇ.

Distribucija

Kratki akcent u pravilu dolazi na početnome i središnjem slogu te iznimno na zadnjem slogu posuđenica, npr. *zv'ono, r'iba, j'otec, n'arafska* 'naravna, prirodna', *r'eklec* 'prsluk', *kol'iba, škat'ule* N mn.; *rešt'ant, domištr'ant, matur'ant*.

Dugouzlazni akcent dolazi na početnome i središnjem slogu. Npr. *dõvati, bẽliti, Zõgreb, zdvõjam* 'dvojim' 1. os. jd. prez., *velõju, dvorõšće*.

Dugosilazni akcent dolazi u svim položajima u riječi. Npr. *drẽvo, tẽsto, strõna* A mn. 'strana' (uz *strõn*), *zlõto, neprõvda, posẽkel, gledĩm, žurĩm, pretrpĩm, svrõžjẽ* 'granje'.

U jednosložnim riječima dolazi kratki akcent i dugi silazni akcent, npr. *b'op* 'bob', *l'en* 'lan', *st'ol, m'iš, pl'ac* '(slobodan) prostor'; *krõf* G mn., *l'en* 'lan'.

Na slogotvornome *r* mogu doći sva tri akcenta. Npr. *dřf* G mn., *sřn* G pl., *vřlci* 'voluharice', *m'řva, k'řćma, sřkati*.

Izvan akcenta ne pojavljuju se dugi silabemi.

Riječi s dvostrukim naglaskom

U načelu tonička riječ ima samo jedan naglasak. Iznimke su dulje riječi, složenice i posuđenice u kojima se uz osnovni naglasak javlja još jedan manjega intenziteta. Kategorije u kojima dolazi dvostruki naglasak:

1. superlativi pridjeva, npr. *nãjkr'ajši, nãjj'akši, nãjg'orši*;
2. složenice, npr. *prẽkšć'era* 'prekjučer', *'obedvõ*;
3. posuđenice, npr. *šer'afinc'iger, rãjsnẽdlin, v'aservõga* 'libela'.

Nenaglasnice

Prednaglasnice ili proklitike

U govorima naselja između Ludbrega i Legrada prednaglasnice mogu biti:

- a) veznici, npr. *a, i*,

b) prijedlozi, npr. *na zêmlji* (MB, SP, Sel)||*na zêmlji* (S), *vu vôdu*,

c) niječnica *ne*, npr. *ne vôli* 3. os. jd. prez.

Prednaglasnice i zanaglasnice u govorima naselja između Ludbrega i Le-grada mogu biti:

a) nenaglašeni oblici nesvršenog prezenta pomoćnoga glagola *biti*, npr. *sem*, *si*, *je*, *smo*, *ste*, *su*,

b) ostatak aorista, odnosno optativa i aorista¹⁸, glagola *biti*, *bi*,

c) oblici osobnih zamjenica u dativu, npr. *m' u*, *nê||jê* 'nje', *ĩm* 'njima',

d) oblici osobnih zamjenica u akuzativu, npr. *mê*, *tê*, *g'a*, *n' u||j' u* 'nju', *ix* 'njih',

e) oblik povratne zamjenice u dativu, *si*,

f) oblik povratne zamjenice u akuzativu, *sê*.

Pomicanje naglasaka na prednaglasnicu

V. Zečević (2000: 55) objašnjava pomicanje naglasaka na prednaglasnicu utjecajem adstrata, odnosno standardnoga književnoga jezika u štokavsko-kaj-kavskom govoru Hrvatskoga Sela:

»U naslijeđenu kajkavskom sustavu HS pomicanje akcenta na prijedlog u pravilu se nije provodilo. Pomicanje se vršilo samo u primjerima s metataksom metatonijskog akcenta $\hat{\ } : \textit{vídimo} \sim \textit{nê vidimo} \dots$ u primjerima zamjeničke sintagme: *prî nami*, *prêd me*, i u nekoliko ustaljenih primjera proklize: *nâ paše*, *nâ pole*.«

U govorima naselja između Ludbrega i Legrada naglasak se s naglašene riječi pomiče na prednaglasnicu u:

a) svezama prijedloga i imenica u akuzativu, pri čemu se ostvaruje kratki naglasak na prijedlogu u frazi *n'a pole* 'na polje' (S), *p'ot stol* 'pod stol',

b) svezama prijedloga i osobnih, pokaznih i povratnih zamjenica pri čemu se također ostvaruje kratki naglasak u svim bukovečkim govorima, npr. *b'êz nêga* (SP) || *b'êz jênga* (S) 'bez njega', *pr'i nas* 'kod nas', *zê mê* 'za mene', *vũ sê* 'u sebe', *nê sê* 'na sebe',

c) u svezi negacije i glagola pri čemu na prijedlogu dolazi akut, npr. u negacijama glagola *bîti* i *mêti*: *nê bo* (S, MB, Sel) || *nê bu* (SP) 'ne će', *nêbre* 'ne može', *nêmam* 1. os. jd. prez.

¹⁸ Matasović (2008: 283–284) je objasnio podrijetlo: »Optativ glagola "biti" glasio je *bim̃*, *bi*, *bi*, *bim̃ bite*, *bi*, no u većini se jezika pomiješao s aoristom istoga glagola (1. jd. *быхъ*, 3. mn. *бышѣ*). Oblik *bim̃* > *bim* očuvan je još u čakavskome.«

Posebno je zanimljiva skupina govora Velikog Bukovca, Malog Bukovca i Selnice Podravske gdje se negacije glagola u prezentu, osim u slučaju kad se mlađe generacije trude govoriti standardnim govorom, tvore zanijekanim prezentom glagola *bīti* u 3. os. jd. *něje* i prezentom glagola, npr. *Něje znōm popěvati. Něje curī sněk.*

Primjeri poput *něbre* ‘ne može’, *němam* 1. os. jd. prez. iznimke su u načinu negiranja glagola u bukovečkim govorima.

Naglasak nije preseljen na prednaglasnicu u svezama prijedloga i imenica u akuzativu, npr. *čez grōt* ‘kroz grad’, *na vřt.*

Proklički oblici zamjenica mogu stajati i na prvome mjestu u rečenici, npr. *Si v'idla? Ga je čul?*

Uz nenaglašene je oblike osobnih zamjenica u akuzativu naglasak na prijedlogu dug i uzlazan, npr. *zō mę* ‘za mene’, *vũ sę* ‘u sebe’, *nō sę* ‘na sebe’.

Matasović (2008: 214) primjećuje kako se u »hrvatskom standardu, a osobito u supstandardu i razgovornom jeziku, pravila o prenošenju naglaska na klitike postupno gube«.

Podrijetlo

Akcenatske promjene u distribuciji prozodijskih jedinica odnose se na pomicanje siline s naglašenog sloga na prethodni slog, a ovisе o položaju sloga u riječi (zadnji/nezadnji), strukturi sloga (zatvoren/otvoren) i njegovoj kvaliteti.

Kratki naglasak dolazi:

na mjestu osnovnoga kajkavskoga kratkog akcenta na početnom i središnjem slogu riječi te u jednosložnim riječima

j'oko ‘oko’, *kob'ila*, *kol'iba*, *b'op* ‘bob’, *zvon'iti*, *suš'iti*, *r'iba*, *zv'ono*, *dopust'iti*, *sad'iti*, *žen'iti*;

b) pomicanjem sa zatvorene ultime na prethodni kratki slog

j'otec, *x'r̂bet*, *k'osec*, *pr'osec*.

Dugi uzlazni akcent nastao je:

a) od dugog uzlaznog akcenta u ishodišnom kajkavskom sustavu, npr. *mlōtiš*, *mlōdi*, *dvorišče*;

b) regresivnim pomakom kratkoga naglaska s penultime na prethodni dugi slog, npr. *xr̂niti*, *žřveti*, *dřvati*, *břliti*;

c) regresivnim pomakom kratkoga naglaska s otvorene i zatvorene ultime na prethodni kratki slog gdje se ostvaruje kao dugi uzlazni akcent, npr. *měž'a*, *čělo*, *rešřto*, *sělo*, *žřna*, *zřmřa*; u imenicama sa sufiksom *-ina* npr. *sparřina*; u imeni-

cama sa sufiksom *-ôča* npr. *besnôča*, *lefkôča*, *teškôča*, u imenicama sa sufiksom *-ôta* npr. *grexôta*;

d) regresivnim pomakom na duljinu u penultimi u primjerima poput *glôva*, *xrôna*;

e) duljenjem kratkog akcenta fakultativno se javlja dugi naglasak u primjerima gdje je u pravilu kratki slog, npr. *lêto*||*l'eto*, *mêsto*||*m'esto*, *pôle*||*p'ole* (S), *kôsti*||*k'osti*, *držâti*||*drž'ati*. Osnovni kratki slog se može ostvariti i dugo, rjeđe, ovisno o rečeničnoj intonaciji, dok se dugi slog u pravilu ostvaruje dugo pa se za ovaj govor može utvrditi pojava jednosmjerne opozicije. Kao posljedica te pojave javljaju se dublete *sl'ama*||*slâma*, *c'esta*||*cêsta*, *č'ujem*||*čûjem*, *klec'alo*||*klecâlo*. Pojavu su uočio i opisao Stjepan Ivšić, a povezo ju je sa svojim istraživanjima govora ludbreške Podravine i Mijo Lončarić (2005: 238). Pojava jednosmjerne opozicije navodi na zaključak o prijelaznoj fazi u razvoju ovih govora. Vjerojatno je da se njihov razvoj približava situaciji kakvu nalazimo u međimurskim govorima, gdje je izgubljena oprjeka po kvantiteti.

Dugi silazni naglasak stoji:

a) na mjestu dugog silaznog naglaska u ishodišnom kajkavskom sustavu, npr. *mêso*, *brêk* 'brijeg', *têsto*, *drêvo*, *grôt* 'grad', *glôs*, *strônu* A jd., *krôf* G mn.; od primarnog cirkumflesa u primjeru *čôn*, odnosno *čûn* u govoru Svetoga Petra; *znôš* 'znaš' (u kontrakciji skupine gdje je prvi vokal bio nositelj naglaska);

b) u primjerima *neprôvda*, *posêkel* javlja se novi cirkumfleks na mjestu kajkavskog primarnog akuta;

c) na mjestu primarnog kratkog novog akuta u primjeru *vôla*, S. *vôla* 'volja';

d) na mjestu neoakuta npr. u imenicama sa sufiksom *-oč*, npr. *kovôč*, *izvožôč*, *brisôč* 'ručnik', *kotôč*, *pevôč*; u imenicama sa sufiksom *-ok*, npr. *prvôk*, *rožôk*, *težôk*; u imenicama sa sufiksima *-ik*, npr. *bolesnik*¹⁹, *dužnik*, *govornik*; u imenicama sa sufiksima *-or*, npr. *lugôr*, *remenôr*, i sl.

e) u primjerima duljenja ispred suglasničkog skupa gdje je nestao slabi poluglas, npr. *zôjce*, *lâjce*, *mûlce*.

Morfonološke osobitosti

Zadržani su nastavci iz *i*-osnova muškoga roda (usp. Ivšić 1970: 205), npr. N mn. *gôsti* – L mn. *gostêj*||*gôsti*, isto i N mn. *zôbi* 'zubi'||*z'ubi* – L mn. *zubêj*. U I mn. uz redovan nastavak *-i* dolazi kod nekih imenica i završetak *-mi*, npr. *ludmî* 'ljudima'.

¹⁹ I u posuđenici tvorenoj istim dometkom, *betežnik*.

Čuva se supin uz glagole kretanja, npr. *'Idi spôt! P'ëm skôpat.*

Supin u pravilu ima različit naglasak u odnosu na infinitiv, npr. *brâti – brôt; skôpati – skôpat.*

Druge važne značajke koje utječu na klasificiranje govora

Najne očekivanija razlika je nejednačenje refleksa izjednačenih ϱ i slogotvorno l s etimološkim o .

Praslavenski stražnji vokal ϱ kao i slogotvorno l dali su o srednje vrijednosti u većini mjesnih govora između Ludbrega i Legrada (Slokovcu, Malome Bukovcu i Selnici Podravskoj).

Slokovec: $o < (l = \varrho)$, npr. *gôba, lôka, môka, môš, vôgel, kôt, kôk, zôp* 'zob', *rôča* 'ručka', *žôč* m. 'žuč';

Mali Bukovec: $o < (l = \varrho)$, npr. *môka, môš, vôgel, prôti* N mn., *sôsed, rôke* N mn., *bôxa*;

Selnica Podravska: $o < (l = \varrho)$, npr. *môčila* prid. r. ž. jd., *gôsto* 'gusto', *b'oxa||bôxa*.

Ovo obilježje je u svojim podjelama vokalskih sustava Vesna Zečević povezala s bednjanskozagorskim dijalektom zapadno od Varaždina, a prvi ga je, također u bednjanskozagorskom dijalektu, govorima Ključa kraja Novoga Marofa i Koškovca kraj Ivanca zabilježio Ivić 1958. U bednjanskozagorskim dijalektima zapadno od Varaždina Zečević bilježi vokalski sustav sa šest fonema u naglašenom kratkom slogu. Izjednačen je refleks jata i poluglasa s krajnje zatvorenim e , izjednačeni ϱ i slogotvorno l dali su o srednje vrijednosti, dok je kontinuant etimološkoga o zatvoreno ϱ . U glogovičkobilogorskom, zapadnom turopoljskom i sjevernomoslavačkom dijalektu zabilježen je drugi vokalski sustav sa šest fonema u naglašenome slogu, izjednačen refleks jata i poluglasa s krajnje zatvorenim e , a izjednačenih ϱ i slogotvorno l dali su u (usp. Zečević 1993: 41–42, 180–181).

U govoru Svetoga Petra refleks izjednačenih ϱ i slogotvornoga l izjednačio se etimološkim u npr. *vûzde, s'used, prutjê, g'olub, v'ugel; s'uza, b'uxa, v'una, mûči* 'šuti', *čûn, žûč, vûk; kl'unem* I jd., *v'ujča*.

Staro dugo o u svim je govorima dalo zatvoreno ϱ :

S: *Bôk* 'Bog', *sfôra, kôra, snôpļe, vôla* 'volja', *kôža, nôs*;

SP: *kôst, plôt, dvôr* L jd., *škôlu* L jd.;²⁰

²⁰ Usp. i Ivić (1958: 58–59) o vokalizmu govora Ključa kraj Novog Marofa i Koškovca kraj Ivanca.

MB: *posô̂t, nô̂ži* N mn., *okô̂li, bô̂gec, nô̂* ‘no’;

Sel: *xô̂dali, grô̂bję, kô̂ža, nô̂voga* A jd., *bô̂kci, kô̂šna, kô̂zjega* A jd.

Raznolikost ostvaraja refleksa izjednačenih $o = l$, vrijednosti fonema između o i u te između o i a koje nalazimo u ovim govorima, zamijetio je i Junković (1967: 98) analizirajući jezik kajkavskih pisaca 16. st. pa se može utvrditi arhaičnost stanja u govorima ludbreške Podravine na pravcu Ludbreg – Legrad. Čuvanje starine u jeziku uvjetovano je zadržavanjem stanovništva u tim naseljima o čemu svjedoče antroponimi zadržani od prvih popisa inkvilina, kmetova, plemića armalista i plemića jednoselaca u 16. st. (usp. Adamček i Kampuš 1976: 444–447) i 17. stoljeću (Draškovićeви popisi podložnika, *Possessio Bukovec*) do posljednjih popisa prezimena izvršenih na tim prostorima (Šimunović i Maletić 2008).

Broj jedinica u nenaglašenom slogu, koji nije reduciran na četiri jedinice, razlikovna je značajka ovih govora spram susjednih međimurskih govora, ali i govora zapadno od Ludbrega.

U kratkome nenaglašenom slogu imaju šest jedinica:

i	u
e	o
ę	a

U govorima Svetoga Petra, Maloga Bukovca i Selnice Podravske javlja se dubleta $e||ə$ kad je taj glas popratan samoglasnik slogotvornome l u slučajevima kajkavskoga punoglasja, kojega nema u govoru Slokovca.²¹

Zaključak

Osobitost ludbreških govora velika je raznolikost mjesnih govora u značajkama uzetim za kriterije klasifikacije u nadređene sustave ranga poddijalekata i dijalekata. Na malom prostoru mogu se naći i kajkavsko-štokavski i štokavski govori, iako, naravno, prevladavaju kajkavski. Među kajkavskim govorima, što

²¹ Usporedi li se s inventarom govora naselja Sveti Đurđ (Horvat 2011: 95), na pravcu Ludbreg – Legrad, može se uočiti jedna bitna razlika govora ludbreške Podravine istočno u odnosu na govore naselja zapadno od Ludbrega, pojava nenaglašenog vokala u u govoru Svetoga Đurđa. Broj jedinica je manji (ima ih četiri), no u govorima naselja na pravcu Ludbreg – Legrad te nije zabilježena fakultativna realizacija poluglasa u nenaglašenom položaju koja karakterizira, čini se na temelju dosad istraženog, isključivo skupinu bukovečkih govora na pravcu Ludbreg – Legrad.

dokazuju istraživanja u ovome radu, ima onih u kojima izjednačen refleks $l = o$ nije izjednačen s refleksom etimološkoga o što nije bio poznat podatak u dosadašnjim klasifikacijama po vokalizmu.

Ovi govori istočno od Ludbrega, kao i neki govori zapadno od Ludbrega (usp. Lončarić 2005: 111; Horvat 2011: 81–108), još uvijek čuvaju oprjeku po kvantiteti, iako je započeo razvoj procesa gubljenja oprjeka po kvantiteti te se tako razlikuju od međimurskih govora u kojima se ta oprjeka izgubila. Samo postojanje vokala poput otvorenoga o , zatvorenoga o te krajnje zatvorenoga e samo u dugom naglašenom slogu upućuje na prefonologizaciju kvantitete u kvalitetu vokala. U govorima naselja na pravcu Ludbreg – Legrad može se zamijetiti jednosmjerna opozicija koja, kao i prethodno navedeni primjeri prefonologizacije, navodi na zaključak o sigurnome približavanju ludbreških govora na pravcu Ludbreg – Legrad stanju kakvo Blažeka bilježi u međimurskim govorima gdje je ukinuta oprjeka po kvantiteti.

Istraživanja većeg broja govora ili barem nekolicine u različitim smjerovima prostiranja ludbreške Podravine mogu otkriti potpuniju govornu sliku toga područja. Daljnja će istraživanja otkriti brzinu gubitka oprjeke po kvantiteti u pojedinim dijelovima ludbreške Podravine. Ovaj rad potkrjepljuje tezu M. Lončarića (2005: 217) o mogućnosti uvrštavanja ludbreških govora u poseban poddijalekt, utvrde li se neke, za klasificiranje, važne osobine. U ovome su radu iznesene značajke vokalizma poput refleksa o i slogotvornoga l koje su ujedno i kriterij podjele govora po vokalizmu i po kojem su govori ludbreške Podravine bitno različiti od međimurskih, varaždinskih prigradskih govora na pravcu Ludbreg – Varaždin i podravske govora okolice Koprivnice, kojima su govori ludbreške Podravine okruženi. Daljnja istraživanja mogu doprinijeti slici govornog područja ludbreške Podravine i vrlo vjerojatno dokazati opravdanost prijedloga koji je iznio Lončarić o potrebi uvrštavanja govora ludbreške Podravine u poseban poddijalekt.

Literatura:

- ADAMČEK, JOSIP; IVAN KAMPUŠ 1976. *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest.
- BLAŽEKA, ĐURO 2000. Govor Svetoga Petra kraj Ludbrega. *Kaj*, 6, Zagreb, 35–46.
- BLAŽEKA, ĐURO 2004. *Govori Međimurja*. Zagreb [doktorski rad, DCD ZG-65/05].
- BLAŽEKA, ĐURO 2005. *Vrela kajkavskih govora*. Čakovec: Visoka učiteljska škola.
- BLAŽEKA, ĐURO 2008. *Međimurski dijalekt – Hrvatski kajkavski govori Međimurja*. Čakovec: Matica hrvatska.
- BROZOVIĆ, DALIBOR; PAVLE IVIĆ 1981. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingističkim atlasom*. Sarajevo: ANUBiH.
- GLAVICA-JEČMENICA, BLANKA; MARIO KLAŠA; SANJA POPIJAČ 2009. *Gospodarstvo. Program ukupnog razvoja Općine Veliki Bukovec*. Varaždin: Agencija za razvoj Varaždinske županije, 27–37.
- HORVAT, JOŽA 2011. Prozodija i vokalizam govora Svetoga Đurda. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 17, Zagreb, 81–108.
- HOUTZAGERS, PETER 1999. *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok (= Studies in Slavic and General Linguistics, 27)*. Amsterdam–Atlanta: Rodopi.
- IVIĆ, PAVLE 1958. Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govornima. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XI, Novi Sad, 57–69.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1911. Prilog za slavenski akcentat. *Rad JAZU*, 187, Zagreb, 133–207.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1996. *Jezik Hrvata kajkavaca*. Zprešić: Matica hrvatska.
- JUNKOVIĆ, ZVONIMIR 1967. *Jezik Antuna Vramca – dijakronijska rasprava iz kajkavske dijalektologije*. Zagreb [doktorski rad].
- Kanonske vizitacije (Protokoli 101)*. Nadbiskupski arhiv Zagrebačke nadbiskupije.
- KAPOVIĆ, MATE 2008. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KURTEK, PAVAO 1984. Ludbreška Podravina. U: Vlado Mađarić (ur.), *Ludbreg (monografija)*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 9–25.
- LONČARIĆ, MIJO 1989. Istraživanje govora u ludbreškom kraju. *Rasprave Zavoda za jezik*, 15, Zagreb, 275–289.
- LONČARIĆ, MIJO 1990. *Kaj jučer i danas: ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom)*. Čakovec: Zrinski.
- LONČARIĆ, MIJO 2005. *Kajkaviana & alia*. Čakovec – Zagreb: Zrinski d.o.o. Čakovec – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

- MATASOVIĆ, RANKO 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- NOVAK, KATARINA 2012. Fonološki sustav govora Slokovca. *Kaj*, 1-2, Zagreb, 95-114.
- TKALEC, EMIL (ur.) 2009. *Općina Veliki Bukovec – Program ukupnog razvoja*. Varaždin: Agencija za razvoj Varaždinske županije.
- Possessio Bukovec*. Arhiv ob. Drašković. Državni arhiv Republike Hrvatske.
- RADIĆ, STJEPAN 1936. *Sabrana djela dra Stjepana Radića I*. Zagreb: Seljačka sloga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR; FRANJO MALETIĆ 2008. *Hrvatski prezimenik – pučanstvo Republike Hrvatske na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- TUSUN, MARIJA 1997. *Povijesna naselja: Ludbreška Podravina*. Zagreb: Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine.
- ZEČEVIĆ, VESNA 1993. *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*. Zagreb: Zavod za hrvatski jezik Hrvatskog filološkog instituta.
- ZEČEVIĆ, VESNA 2000. *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- http://narodne-novine.nn.hr/Narodne_novine_1997_10_30.01.1997.

The Classification and Accentuation of the Dialects of the Eastern Ludbreg-Podravina Region

Abstract

The aim of this paper is to present the origin and distribution of the accents in the dialects of the eastern Ludbreg-Podravina region. The prosody of the dialects belonging to the area on the east of Ludbreg on the route Ludbreg – Legrad has not yet been presented in the up-to-date studies of the local dialects in this area, and this paper aims to describe the current situation subject to ongoing change due to the media influence and population migration. One of the expected changes in the development of phonology systems of local dialects is the disappearance of the difference in length. This study is a continuation of recent studies of phonology systems of the dialects of the Ludbreg-Podravina region.

Ključne riječi: akcentuacija, klasifikacija, kajkavski govori, istočna ludbreška Podravina
Key words: accentuation, classification, Kajkavian dialect, eastern Ludbreg-Podravina region

Tijmen Pronk
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
tpronk@ihjj.hr

ON THE ACCENTUATION OF *L*-PARTICIPLES OF THE TYPE *NESLǃ* IN WESTERN SOUTH SLAVIC*

The article analyzes the accentuation of western South Slavic *l*-participles of verbal stems ending in an occlusive that are formed by adding the formant **-l-* directly to the stem, e.g. **nes-lǃ*, Croatian *něsao*, Slovene *něsel*. Data from Slovene, Čakavian, Kajkavian and Štokavian dialects are compared and discussed against the background of late Proto-Slavic and early dialectal accentual and phonological changes. The operation of accentological changes such as Dybo's law, Stang's law and the rise of the neocircumflex, as well as the reduction of weak jers caused alternations in tone, vowel-length and position of the ictus. These alterations could be analogically eliminated or extended at different times and in different areas during the linguistic history of western South Slavic, thus causing the rise of some of the earliest isoglosses in the area in which western South Slavic is spoken.

1. Introduction

The present article is concerned with the accentuation of a subgroup of the *l*-participles of verbal stems ending in an occlusive that are formed by adding

* I am grateful to Willem Vermeer and two anonymous reviewers for their valuable comments on an earlier version of this paper. In the text of this article, dialectal forms are accompanied by a reference to the work they have been taken from. For a number of frequently cited Croatian dialects these references have been omitted. The dialects in question are the following, with the relevant source in brackets: Bednja (Jedvaj 1956), Hvar (Hraste 1926–1927, Hraste et al. 1979), Kali (Benić 2011), Lika Čakavian (Ivić 1964), Lika Štokavian (Milković 2009), Novi (Belić 2000), Omišalj (Vermeer 1980), Orbanici (Kalsbeek 1988), Orlec (Houtzagers 1985), Pag (Kustić 2002), Prigorje (Rožić 1893a, 1893b, 1894), Senj (Moguš 1966), Varaždin (Lipljin 2002) and Vrgada (Jurišić 1973).

the formant **-l-* directly to the stem. Examples of such *l*-participles are given below, arranged according to the quantity of the root vowel, treating acute roots as a separate group. Cases of which the accentuation is not entirely certain are marked with a query. The overview is not intended to be exhaustive. I have not included verbs that have a nasal present and an infinitive in **-nqti* (Slovene, Croatian dialectal *-nit(i)*). The reason for this is that these verbs often have a secondary acute root, also in the *l*-participle, e.g. in Russian *gásla*, *gáslo* to *gásnut* ‘to extinguish’ with fixed root stress pointing to an acute (cf. Croatian *gàsnuti*), while the outer-Slavic evidence points to a non-acute root, cf. Lithuanian *gèsti* ‘to decay, deteriorate’. In the remainder of the article, the three groups will be referred to as groups I, II and III.

I. With the reflex of a short root vowel: *bodlъ*, *eblъ*, *gnetlъ*, *greblъ*, *kvьtlъ*, *leglъ* (in most languages replaced by *leglъ*, cf. Vaillant 1966: 182), *metlъ*, *moglъ*, *neslъ*, *peklъ*, *pletlъ*, *reklъ*, *soplъ*, *šьdlъ*, *teklъ*, *teplъ*, *vedlъ*, *vezlъ* and *žьglъ*.

II. With the reflex of a long root vowel or diphthong: *byrglъ*, *čьrplъ*, *dblъ*, *godlъ*, *leklъ* (?), *mętlъ*, *preglъ*, *rastlъ*, *seglъ*, *stьrglъ*, *tręslъ*, *tlьklъ*, *vьklъ*, and *zęblъ*.

III. With an acute root we find: *ědlъ*, *dviglъ*, *gryzlъ*, *gyblъ*, *kladlъ*, *kradlъ*, *lězlъ*, *leglъ* (see under I), *mьzlъ*, *padlъ*, *paslъ*, *prędlъ*, *pьzlъ* (?), *-rětlъ*, *sědlъ*, *sěklъ* (?), *striglъ*, *tyrglъ* and *vьrglъ*.

In the following sections a number of prosodic changes and accentual properties of (late) Proto-Slavic that are relevant for our discussion will be introduced. The changes are given in the chronological order in which they took place according to Kortlandt (e.g. 2011: 321f.).

2. Dybo’s law

Dybo’s law is a Proto-Slavic accent shift according to which a non-acute, non-falling accent shifted to the following syllable. If that syllable contained a long vowel, the new accent was long falling: **nòsĩšь > *nosĩšь*. Following Kortlandt, I believe final jers did not receive the accent as a result of Dybo’s law (but see below). The majority of scholars maintain that in originally barytone words such as **korь*, **końь*, **bobь*, the accent was first shifted to the final jer and subsequently retracted onto the root again, cf., e.g., Olander 2010: 140ff. (with an overview of previous literature), Holzer 2009: 169, Kapović 2005: 33, Garde 1976: 222 (who believes the law did not affect West Slavic).

The main reason to assume that final jers did not receive the accent is the fact that in those cases where a final stressed jer lost its accent, the preceding vowel was lengthened. This is shown by the gen.pl. of mobile nouns, which has a long root vowel in various Slavic languages, e.g. such as Čakavian (Vrgada) *kōs* ‘hair’, Slovene *nōg* ‘leg’, Czech *synŭ* ‘son’, Slovak *strán*, Polish *raqk* ‘hand, arm’ < **nogъ*, **kosъ*, **synovъ*, **stornъ*, **rōkъ*. The vowel-length is clearly of Proto-Slavic origin and it spread to non-mobile nouns in South Slavic (*krâv* ‘cow’) and Slovak (*ôs* ‘wasp’, *síl* ‘power’, *kopyt* ‘hoof’), but not in Czech, where it is found with some mobile nouns in the older language and now only in relic forms (Verweij 1994: 507f.) and in Polish in the *ā*-stems (*ós* ‘wasp’, *maqk* ‘suffering’), but not in the neuter *o*-stems (*pęt* ‘fetter’, *blot* ‘marsh’, Kortlandt 2011: 54). Czech and Polish show that the long vowel was originally limited to the mobile paradigm. It follows that it must be due to a phonetic development unique to the mobile paradigm, which is the accent retraction described above. Alternative scenarios assume that the lengthening in the genitive plural can be traced back to an ending consisting of a long jer, i.e. **-ě* (Ebeling 1967: 588, Dybo 2000: 21, 38). In addition to the fact that the long jer itself is of obscure origin (the length of **-ě* cannot be inherited because of the timbre of the vowel), scenario does not provide an explanation for the distribution of the length, while Ebeling’s scenario does not explain the final stress of Neo-Štokavian gen. pl. *kosácā* ‘mowers’, *ovácā* ‘sheep’ (Kortlandt 2011: 18).

The final accentuation of the Proto-Slavic genitive plural of mobile paradigms is not the result of Dybo’s law but it goes back to Proto-Balto-Slavic, cf. Lithuanian gen.pl. *nagŭ* ‘hoof’, *kasŭ* ‘braid’, *sūnŭ* ‘son’. Because the nominative of nouns like **końb* and **bobъ* generally has a short vowel in South Slavic, it can hardly have undergone the same stress retraction as **nogъ* and **kosъ*. Examples like **końb* and **bobъ* are not particularly likely to have an analogically short vowel after the oblique cases, because these were oxytone, with the exception of the genitive, locative and instrumental plural. During the period following Dybo’s law, dialectal differences were starting to arise in western South Slavic and it is doubtful that analogical processes would have affected the whole area by this time. It would therefore be surprising that no traces of an old long vowel in nominatives of the type **końb*, **bóbъ* have been preserved if it existed.

A long vowel is, however, reflected in West and East Slavic: Czech *kůň*, Slovak *kôň*, Ukrainian *kin*, Russian dial. *kón*, Slovak *bób*, Ukrainian *bib* (but Czech *bob*) etc. It is thought that this long vowel is due to later innovations (see Verweij 1994: 515, Kortlandt 2011: 307). The short vowel of Slovak *osem*, *oheň* and the participle form *mohol* provide a strong indication that the diphthong that arose in examples like Slovak *kôň* and *bób* is due to these words be-

ing monosyllabic (although Verweij, l.c., assumes that *osem* and *oheň* result from a regular development $*\hat{o} > o$ - in word-initial position). We will briefly return to the form *mohol* towards the end of this paper. In East Slavic every $*o$ with a rising tone became $*\hat{o}$ (> Ukrainian *i*), and every $-o$ - in a monosyllabic form became Ukrainian *-i-*, e.g. *visim* ‘eight’, *mig*, *viz*, which means that East Slavic does not provide any evidence about the original length of the vowel.

3. Stang’s law

According to Stang’s law, which is one of the last common Slavic developments, a long falling accent in a final syllable (not counting final jers) was shifted to the preceding syllable, which received a so-called neoacute: $*mo\check{z}e\check{s} > *m\grave{o}ze\check{s}$, $*nos\grave{i}\check{s}b > *n\grave{o}si\check{s}b$, $*sel\grave{a} > *s\grave{e}la$. The long stressed vowel that lost its accent was shortened (except in Lechitic, cf. the detailed discussion in Vermeer 1984: 362–383). Many Slavic systems which provide information about the vowel length of the now post-tonic vowel underwent analogies that obscured the picture. The original situation is preserved in, e.g., Croatian $m\grave{o}ze\check{s} < *m\grave{o}ze\check{s}b < *mo\check{z}e\check{s}b$ versus $l\grave{e}z\check{e}\check{s} < *l\grave{e}z\check{e}\check{s}b$; Slovene 2sg.pres. $n\grave{o}si\check{s} < *n\grave{o}si\check{s}b < *nos\grave{i}\check{s}b$ versus $v\grave{i}di\check{s} < *v\grave{i}di\check{s}b$; neuter plural $s\grave{e}la < *s\grave{e}la < *sel\grave{a}$ versus $m\grave{e}sta < *m\grave{e}st\grave{a}$ (cf. Bednja Kajkavian *s\grave{a}lo* versus *m\grave{i}esto*, Jedvaj 1956: 298).

4. Shortening of long falling vowels in internal syllables

As stated above, a long vowel that received the stress as a result of Dybo’s law obtained a falling tone. When the syllable containing this long falling vowel was the final syllable of the word (not counting word-final jers), the accent was retracted onto the preceding syllable according to Stang’s law. It was not retracted from medial syllables. Instead, the long vowel was shortened (Kortlandt 2011: 322): Croatian $p\grave{o}vrata\check{k} < *povr\grave{a}t\check{a}k\check{b} < (\text{pre-Dybo}) *p\grave{o}vr\grave{a}t\check{a}k\check{b}$, $z\grave{a}slu\check{z}an < *z\grave{a}sl\check{u}\check{z}n\check{b} < (\text{pre-Dybo}) *z\grave{a}sl\check{u}\check{z}n\check{b}$, $zgr\grave{a}da < *s\check{b}gr\grave{a}d\grave{a} < (\text{pre-Dybo}) *s\check{b}gr\grave{a}d\grave{a}$, cf. the long vowel of *vr\grave{a}titi*, *sl\check{u}ziti*, gen.sg. *gr\grave{a}da*. A similar alternation is preserved in *b\grave{i}rati* ‘to gather’ with a long root vowel versus prefixed *p\grave{o}birati* ‘to pick up’, *pr\grave{e}birati* ‘to pluck’ with a short one (more examples of shortened long root vowels in iterative verbs can be found in Pronk 2012: 22f.). Compounds showing a short reflex of an internal stressed ‘long’ vowel are Croatian *gol\grave{o}glav*, *gol\grave{o}brad*, *ljev\grave{o}ruk*, Slovene *gol\grave{o}gl\grave{a}v*, *gol\grave{o}br\grave{a}d*, Russian *gol\grave{o}gol\acute{o}vyj*, Polish *lewor\acute{e}ki < *gol\grave{o}g\acute{o}lv\check{b}, $*gol\grave{o}b\acute{o}rd\check{b}$, $*l\acute{e}vor\acute{o}k\check{b} < (\text{pre-Dybo}) *gol\grave{o}g\acute{o}lv\check{b}$, $*gol\grave{o}b\acute{o}rd\check{b}$, $*l\acute{e}v\acute{o}r\acute{o}k\check{b}$, cf. Croatian *gl\grave{a}va*, *br\grave{a}da*, *r\acute{u}ka*. The second element of the compound obtained a shortened vowel in all case forms*

except the nom.sg.m., where the stressed syllable was word-final and the short vowel was introduced analogically. The shortened vowel in medial syllables was automatically rising in Proto-Slavic, falling vowels were limited to initial syllables.

5. Accentual variation between simple and prefixed verbal forms

In otherwise mobile verbs with a prefix, the accent was fixed on the prefix before the operation of Dybo's law. In the terminology of the Moscow accentologists, prefixes were dominant before the operation of Dybo's law. Acute prefixes appear as stressed in Slavic, while non-acute prefixes lose the accent to the following syllable, cf. Russian *výbor* versus *nabór*, *pribór*, Slovene *pátoka* versus *potòk*, Čakavian (Omišalj) *perè*, *prālā* versus *zìpere*, *zìprāla* (Vermeer 1984: 340) etc. Due to this accentual behaviour an alternation arose between verbal forms without a prefix with mobile stress and prefixed forms with fixed stress on the second syllable as reflected in Neoštokavian 1pl. aorist *klésmo*, *mrijès-mo* versus *zàklēsmo*, *ùmrijesmo*, 1sg. present *lòmîm* versus *prèlomîm*, *slòmîm*, (Daničić 1896: 22, 52ff.). The opposition is preserved in a significant number of living systems, amongst others in the southern Istrian dialects discussed by David Mandić elsewhere in this volume, as well as, e.g., in Senj *gorî*, *učî* versus *izgòri*, *naŭči* (Moguš 1966: 93, 96, 97), and on the other end of the dialect spectrum in Kosovo-Metohija *činîm*, *lomîm* versus *učinim*, *slòmim* (Elezović 1932, 1935). The accentual opposition between prefixed and simple verbs also gave rise to the accentual opposition between Okruk *lòvin* 'I catch' versus *lovîn* 'I hunt' (Ante Jurić, material presented at the conference *Dani akcentologije*). The former generalized the accent of the perfective prefixed form **ulòvin*, while the latter continues the imperfective form without a prefix. For abundant examples from numerous other Croatian dialects I refer to Kapović 2011.

In those cases in which a long root vowel received the accent from a prefix as a result of Dybo's law the root vowel was regularly shortened according to the shortening under 4., e.g. in *záslužan* 'deserving' < **zāslūžьnъ* < (pre-Dybo) **zāslūžьnъ*.

6. The rise of the neocircumflex

The neocircumflex is a long falling accent that is found in Slovene, Kajkavian (including Gorski Kotar) and some of the northern Čakavian dialects (in a more restricted set of forms, see below). It arose regularly from a Proto-Slavic short rising accent through compensatory lengthening (Stang 1957: 28ff., Ko-

rtlandt 2011: 51ff.; this view essentially goes back to Baudouin de Courtenay and Valjavec). The short vowel in question was either an original acute, as in **rĭbĭnak*, **krāvŏ*, **dĕlam*, **stārca*, or any other short rising accent, as in loc. sg. **kŏnju*, **osnŏva*, Slovene *telĕta*. Long rising accents were not affected, e.g. Slovene loc.sg. *hlĕvu*. The compensatory lengthening that caused the neocircumflex regularly occurred when the following syllable contained an originally long vowel that was shortened or when a weak jer was lost in the following syllable. The latter condition normally does not apply to weak jers in final position, with the exception of the masculine singular forms of the *l*-participle and nouns ending in a resonant, such as Slovene *kāzen*, *ŏgel* and *vĕter*. In Kajkavian, the short accent of part of the oblique cases was apparently introduced into the nominative, probably in analogy to the model *brāt*, *brāta*, e.g., Varaždin *v'etĕr*, Bednja *vĕter*. On the basis of the neocircumflex in words of the type Slovene *kāzen*, Kortlandt assumed that final jers that were preceded by a resonant in the same syllable were lost later than other jers in final position (2011: 52). The former caused compensatory lengthening in the preceding syllable, while the latter did not. In this context Dybo's interpretation of the rise of the neocircumflex (2000: 36) should be mentioned. He assumes that the fall of a weak jer in a following syllable did not cause a neocircumflex directly, but through compensatory lengthening of the *following* syllable, which was subsequently shortened causing a neocircumflex in the (now) preceding syllable: **bābŭstvo* > **bābstvŏ* > Slovene *bābstvo* (on **-stvŏ* see Valjavec 1897: 211f.). In view of the neocircumflex in Slovene *kāzen*, *ŏgel* and *vĕter*, it seems more likely to me that it was the loss of the jer that caused the neocircumflex directly.

I do not subscribe to the view that the neocircumflex arose through analogy, as was defended most recently by Langston (2007, for criticism of this view see Vermeer 1982, 1984: 366ff.). Langston mentions a number of objections against the traditional idea that the neocircumflex arose through compensatory lengthening. Part of these objections is based on typological arguments. These arguments may indicate that the proposed type of “compensatory lengthening” is not widely attested elsewhere, but they hardly prove it did not take place.

Langston adduces two formal objections regarding the two categories in which we find a neocircumflex in North-West Čakavian, i.e. the definite form of some adjectives that have fixed root stress (e.g., *stārī*, cf. the examples in Zubčić & Sanković 2008) and the present tense in *-e-* of verbs with fixed root stress (e.g., *plāče*, *kupūješ*). In northern Čakavian dialects that preserve post-tonic length, those adjectives that have a neocircumflex in the definite form also have a long post-tonic vowel. If one accepts that the rise of the neocircumflex coincided with the shortening of the post-tonic vowel, the attested

post-tonic length must have been restored. In the attested systems, all adjectives have long desinential vowels throughout the definite paradigm (see, e.g., Belić 2000: 165f., Lukežić & Zubčić 2007: 93). Taking into account that proponents of “compensatory lengthening” nowadays assume that in North-West Čakavian the neocircumflex developed regularly in disyllabic words only (Kortlandt 2011: 57f.), it is not difficult to find a model for the restoration of length in cases like *stârī*.

Langston’s second objection is that the present tense suffix *-e-* cannot be shown to have been long before the rise of the neocircumflex. Vermeer has clearly shown that in the 2nd and 3rd persons singular of the present tense of mobile verbs a Proto-Slavic long stressed *-e-* has been preserved in a large number of areas: Slovak *nesie*, Prekmurje Slovene *vličé* and in many Čakavian dialects that do not have neocircumflex: Susak *parnes’ê*, Senj *kradě*, Kali *pletîê*, Vrgada *donesě*, Weingraben *peč’ie*, Žumberak *berê* (Vermeer 1984: 359f., 365f., 381, Houtzagers & Budovskaja 1996: 162, Moguš 1966: 89). The Čakavian dialects with a neocircumflex have a short *-e-* in these examples (Vermeer 1982: 292). This is no coincidence. These dialects had a short *-e-* in examples like *plâče* after it had obtained a neocircumflex. This favoured generalization of the short *-e-* in all paradigms. In other Čakavian dialects the long post-tonic vowel was retained in *plăčē* and related verbs and supported the length in *nesē* (post-tonic length was later lost in much of Central and South Čakavian). This explains why the isogloss between the mobile presents *nesè* and *nesē* seems to be identical to that between *plâče* and *plăčē* (on distribution of long and short *e* over the late Proto-Slavic verbal paradigms see Vermeer 1984: 363, on the origin of the long thematic vowel in *plăčē* see ibidem: 362).

Langston argues that the long vowel of *nesē* arose late and may be of analogical origin (2007: 86). However, the fact that the long vowel is found in an area that is larger than the one in which the neocircumflex is found makes it likely the long ending is older than the rise of the neocircumflex. When stating that »there is no evidence for the lengthening of short vowels under the neoacute accent in other forms in most Čakavian dialects« (l.c.), Langston ignores the fact that the neoacute that arose as a result of the retraction of the accent from a final *jer* is generally long, cf. Čakavian gen.pl. *nôg* < **nogò* and the examples given above under 2., as opposed to the neoacute found in *vòlja*, *mòžeš* < **vòļa*, **mòžešb*, which is short in Čakavian.

The most powerful argument against a phonetic origin for the neocircumflex is the fact that verbs with a present in *-a-* or *-i-* do not show a neocircumflex: Novi *opràvī*, *dělā*, but *plâče* (Langston 2007: 84). Here, again, it is important

to take into account that the Čakavian neocircumflex is claimed to have arisen in disyllabic forms only. The difference between the two categories is that regular **oprâvi*, **oprāvimo*, **dêla*, **dêlâmo* was more likely to generalize the variant without neocircumflex when post-tonic length was restored. Extra pressure was probably exerted by paradigms of the type *nòsī*, *nòsīmo* (also with restored post-tonic length, cf. Slovene *nósi* < **nòsi*). As in other South-Slavic dialects, length was generalized more easily in the suffix of the *a*- and *i*-verbs than in the *e*-verbs because in the former two it was more widespread in the first place.

A final point of discussion with regard to the neocircumflex is whether it only occurs instead of an old acute, as is traditionally assumed, or also instead of a short neoacute. Traditionally it is thought that those cases in which a neocircumflex is found instead of a (short) neoacute are of analogical origin. Quite apart from the large scale analogy that is required in such a scenario, there is no evident model for the introduction of the neocircumflex in forms such as **dobrôta*, **osnôva*, **zdrâvje*, **telêtina*, Slovene *podôba*, *rabôta* (thus Pleteršnik for *rabôta*?), Kajkavian *vôlja*, *kôža*, *mênum*, *tôbum*. Moreover, there are no true counterexamples to the scenario that assumes that the old and new short acute were treated alike. Slovene *pérje*, *zélje* (neoacute) as opposed to *brêzje* (acute) and *kôzji* (neoacute) as opposed to *krâvji* (acute), e.g., cannot be used as counterexamples. Slovene *pérje*, *zélje* and *kôzji* underwent Stang's law with regular shortening of the second syllable (section 3.). Because the following syllable was shortened it did not cause a neocircumflex at a later stage.

A different case is Slovene 2sg.pres. *póšlješ*, in which the weak jer that was lost between *-š-* and *-lj-* should have triggered the rise of a neocircumflex. Similar exceptions to the rule are the adjectives *kónjski* and *žénski*. The absence of a neocircumflex in these words appears to be linked with the origin of the rising accent: it results from the retraction of the accent from an internal weak jer. These examples provide insight in the mechanism behind the rise of the neocircumflex: if the jer was stressed, it lost its stress to the preceding syllable. If it was not stressed, it caused lengthening of the preceding syllable when it was lost. These processes occurred simultaneously and are both the result of the weakening of the jer. In this context it is important to realize that in western South Slavic jers were preserved if they received a neoacute as a result of Stang's law, e.g. Štokavian *tâsta*, *šâljēm*, *tâknēm*, Slovene *tâšča*, *tâknem* (Ivić 1998: 457f.). This implies that by the time Stang's law operated internal jers could still receive the stress, unlike in West-Slavic (cf. Old Polish *ćcia*, Old Czech *tšče*, Polish *tkniesz*, Czech *tkneš*. Russian has *těšča* but *pošlěš*, *tkněš*). Slovene *póšlješ kónjski* and *žénski* regularly reflect **pošb̌leš(ь)*, **koňb̌skъj(ь)*,

*žen̥sk̥j(b). The apparent counterexample Slovene (Pleteršnik) *svêkrva – which looks like a reflex of *svekr̥v- with retraction *and* neocircumflex – is only attested in dialects without tonal opposition and its accent is therefore unknown (Snoj 1994: 499, fn. 51). Similar *ū*-stems like Pleteršnik's *lôkva* and *zâ(l)va* are suspect of having a ghost accent as well, because the former is otherwise only reliably attested with a root *lók*- and for the latter Pleteršnik adduces only dialect areas that provide no evidence about the intonation. I conclude that the original acute and the short neoacute were lengthened due to loss of a jer or shortening of a long vowel in a following syllable, the former also applying to loss of word-final jer if preceded by a resonant in the same syllable (the type Slovene *kâzen* < *kâzn̥).

7. Analogical spread of *-ā in the f.sg. form of the *l*-participle

Before we continue to discuss the *l*-participles of the *nesl̥*-type, there is an early Croatian dialectal innovation that deserves attention because it will play a role in the discussion that follows. Vermeer observed that Stang's law operated in many dialects in the feminine form of the *l*-participle of mobile verbs (1984: 376f.): rather than being end-stressed, as one would expect on the basis of the comparative evidence, they have a long rising tone on the syllable preceding the ending, e.g. Brusje (Hvar) *prô(l)*, *prôla*, *prôlo* 'wash', *dëro(l)*, *derôla*, *dërolo* 'skin', Vrgada *bî*, *bîla*, *bîlo*, *bîli*, *dôbî*, *dôbîla*, *dôbîlo*, Ličko Lešće (Lika Čakavian) *spâla*, Davor (West Posavian) *bîo*, *bîla*, *bîlo* (Kapović 2009: 118), Bednja *pêil*, *pîlo*, *pêile* 'drink', *plotêil/plâotil*, *platîlo* (for **plotîlo*), *plâotile/plotêile*, Domaslovec *pîli* vs. *pîla* (Šojat 1973: 52, 54). Paradigms like these are found in Southeast and Central Čakavian, Kajkavian and West Posavian.

The origin of this phenomenon lies in the fact that the feminine forms of the *l*-participle had a long ending with some verbs and a short one with other verbs. A post-tonic long vowel ending of the feminine form of the *l*-participle is preserved indirectly in Kajkavian and Slovene. It is reflected by a neocircumflex (see above under 6.) in such forms as Kajkavian *krâla*, *gorêla*, which was extended analogically to *vîdela*. Post-tonic length in this ending was eventually lost analogically in the other South Slavic dialects.

The long variant of the ending was apparently introduced analogically in the mentioned dialects, after which they provided input for Stang's law (see above under 3): **pîlâ* >> **pîlâ* > *pîla*. I see no reason to consider the development a »nefonetski pomak«, as Kapović does (2008: 32, fn. 107), who does not mention Vermeer's solution. Vermeer's explanation requires the assumption that the

long ending of the feminine forms of the *l*-participle enjoyed some productivity during a period before Stang's law, while most present-day dialects only have a short desinential vowel. This seemingly contradictory situation is explained by the observation that the long stressed vowels that were affected by Stang's law were shortened in the process (see 3. above). Before the law, the number of post-tonic long vowels was therefore significantly larger than after it. As a result, vowel length in the ending was more likely to become productive before Stang's law than after it.

8. *l*-participles from verbs with an acute root

In Štokavian and Čakavian, the acute verbs (group III in the introduction) are reflected with a short stressed root vowel in all forms of the *l*-participle, cf. Croatian *gr̆zao*, *gr̆zla*, *gr̆zlo*, *gr̆zle*, Novi *gr̆zāl*, *gr̆zla*. In archaic Kajkavian we find a neocircumflex in the root in the masculine and feminine forms: *gr̆zēl*, *gr̆zla*, *gr̆zlo*, *gr̆zli*. Slovene only has the neocircumflex in the masculine form: *gr̆zēl*, *gr̆zla*, *gr̆zlo*, *gr̆zli*.

In Slovene, on the other hand, a neocircumflex was introduced analogically in the masculine singular form of verbs with a non-acute long root vowel (group II) after the other forms of the *l*-participle had obtained a long rising accent in both groups II and III, but not I. Thus we find *tr̆sēl*, *tr̆sla* like *gr̆zēl*, *gr̆zla* (Kortlandt 2011: 56).

The rise of the neocircumflex was posterior to the simplification of a cluster of dental stop plus *-l*. The latter development is found in all of East Slavic and South Slavic, with the exception of a few northern Slovene dialects. The assumption that the change **dl*, **tl* > **l* took place before the rise of the neocircumflex accounts for the absence of a neocircumflex in Bednja *kr̆l*, *yep̆l*, *pyej̆l*, Sveta Nedelja *poj̆l* (Šojat 1973: 53), Prigorje *kr̆l*, *j̆l*, *pr̆l*, Varaždin *kr̆l* (with secondary lengthening of a short vowel, cf. the older long vowel in fem. *kr̆la*) < **kradl̆*, **-padl̆*, **ēdl̆*, **pr̆dl̆*. If the stop had been retained we would expect a neocircumflex as in *gr̆ēzel*, *p̆āosel* < **gr̆izl̆*, **pasl̆*. Incidentally, these Kajkavian forms provide additional proof that the neocircumflex arose as a result of a phonetic process. The forms further show that the rise of the neocircumflex in the *l*-participle is not regular in monosyllables, as Babik argues (2005: 111ff.), because we would then expect **kr̆l̆*. The Bednja paradigm *kl̆ōsti*, *kl̆ōl*, *kl̆ōlo*, *kl̆ōle* from the acute root **kl̆ād-* arose analogically after the type *tr̆āsti*, *z̆āpsti* on the basis of the shared mobile present.

9. Verbs with a non-acute root: Kajkavian and Slovene

We will now look at the other verbs, those with a non-acute root vowel. Russian has the following pattern: root-stress in the masculine singular form, end stress in the other forms: *nēs*, *neslá*, *nesló*, *neslí*. In Slovene, the same pattern is found, be it somewhat obscured by various later Slovene innovations. The standard language has *něsel*, *něsla*, *něslo*, *něsli* etc., which corresponds to, e.g., Gailtal *rěku*, *rjǎkwa* (Pronk 2009: 120), Črni Vrh *'ri:əku*, *'rɛ:kla* (Tominec 1964: 193), Južnotranjski *'ri:əku*, *'rjɛ:kla* (Rigler 1963: 44, 122), Slovenskogoriški *'ri:əko*, *'rie:kla* (Koletnik 2001: 160). A similar situation is found in some northwestern Kajkavian dialects: Hum na Sutli *r'əkɔ*, *r'əkla*, Pavlovec *r'ėikɔ*, *r'ėkla* (Celinić 2010). In the few Slovene dialects that have not undergone the stress-retraction from final short vowels, the Russian pattern is clearly visible: Resia *něsal*, *naslǔ*, m.pl. *nislǔ* (Steenwijk 1992: 155), Rož *něsov*, *nasvǔ*, m.pl. *nōslǔ* (Scheinigg 1882).

In the Slovene dialect of Sele, which is closely related to the Rož dialect cited in the previous paragraph but did undergo stress-retractions, the vocalism of the non-masculine forms has been generalized: *něsu*, *něsua* (Isačenko 1939). Interesting forms from a few dialects within the Slovene borders directly to the East of Sele are provided by Babik (2005: 124, fn. 75), who cites from a monograph by Zorko I do not have access to: Sveti Duh m.sg. *'pɛ:ko*, f.sg. *'pɛ:kla*, but m.pl. *'pɛklij*, Remšnik f.sg. *'pɛ:kla*, m.pl. *'pɛklij*. In these dialects, the oxytone type has been influenced by the mobile one of the type **dǎlъ*, **dǎlǎ*, **dǎli*. The m.pl. form reflects **pɛklī* with regular retraction of the circumflex in these dialects (cf. Zorko 1989), the root stress of the feminine form is analogical to that in **dǎla* < **dǎlǎ*. In Remšnik, the long root vowel in **dǎlъ* has been extended analogically to the m.sg. form in the paradigm *'li:əgɔ* (as if < **lɛgǔ*), *'lɛ:gla*, m.pl. *'lɛglij*.

At least part of the Kajkavian dialects generalized root stress in all forms of the *l*-participle, e.g. Bednja *nǎsel*, *nǎslo*, *nǎsle*, *rǎkel*, *rǎklo*, *rǎkle*, (*nǎō*)*prǎl*, *prǎlo*, *prǎle* (with a neocircumflex in the feminine form), *rōsel*, *rōslo*, *rōsle*. Many other Kajkavian dialects are inconclusive with regard to the original accent in **nesla*, **neslo* etc., because the accent was retracted from a final open syllable in all dialects except for a narrow band in the western part of the Kajkavian speech area (Ivšić 1936: 80f.). Only those dialects that lengthen a vowel that receives the accent through retraction show whether or not the accent was on the ending. Thus, e.g., Mraclin *rěkla* (Šojat 1982: 417) reflects root-stress, as an end-stressed form would have been reflected as **rěkla*. The only fact we

can gather from most other Kajkavian dialects is that the masculine form has no neocircumflex, e.g., Varaždin *r'ek̆el*, Prigorje *rèkal*.

This raises an interesting question: why does Kajkavian not have a neocircumflex in forms like Bednja *nàsel*, while it has one in *grêizel*. As we have seen above (section 6.), the neocircumflex arose from any short non-falling accent, both from an original acute and from other sources (generally lumped together as “neoacute”). Therefore, one would expect the masculine form **nès̆lb* to undergo the same development that we find in *grêizel* < **griz̆lb*. Although the Kajkavian material does not rule out analogical influence from the other forms of the *l*-participle, the situation is different in Slovene. There, the masculine singular form is isolated and must therefore be old, cf. the adduced Resian paradigm *něsal*, *nasl̆b*, m.pl. *nisl̆b*. The same argument applies to the nominative singular of a number of adjectives: Slovene *dòber*, *mòker*, *òster*, *zamòkel* and *tòpel*. The adjective *zamòkel* is originally an *l*-participle and *tòpel* continues a similar formation. The other forms of these adjectives reflect non-initial stress, e.g., *dòbra*, *mòkra*, *zamòkla*, *òstra*, *tòpla*. One might also expect a neocircumflex in the numerals *sèdem* and *òsem*.

In view of Kortlandt's observation that final jers that were preceded by a tautosyllabic resonant must have been preserved up to the time of rise of the neocircumflex (cf. above under 6.), there is a way to explain the cited forms without a neocircumflex: they were end-stressed when the neocircumflex arose: **nesl̆b*, **tr̆esl̆b*, **dobr̆b* etc. The fall of a weak unstressed jer caused compensatory lengthening of the preceding vowel, while the subsequent or simultaneous fall of a stressed final jer was accompanied by loss of the accent to the preceding syllable. Taking this into account, we can set up the following chronology for Slovene and Kajkavian, perhaps also for the rest of western South Slavic:

1. Final jers are weakened and lose the stress to a preceding syllable, which is lengthened if it was short: gen.pl. **noğb* > **nòğb*. This did not affect final jers after a tautosyllabic resonant: **nesl̆b*. If it did, we would expect a long rising accent: **nēs̆lb*, which is actually attested in Slovak *niesol* (which will be discussed towards the end of this article).

2. Dybo's law shifts any non-falling, non-acute accent to a following syllable. It does not shift the accent to a following jer, which could not carry the accent anymore (cf. the discussion under 2. above), unless it was preceded by a tautosyllabic resonant: **bòb̆b* = **bòbb̆b*, **kòń̆b* = **kòńbb̆b*, but **sèdm̆b* > *sedm̆b*, **dòbr̆b* > **dobr̆b*.

3. Final weak jers that are preceded by a tautosyllabic resonant are weakened as well, causing compensatory lengthening of a preceding stressed short

vowel or – when they were stressed – loss of the stress to a preceding syllable: **dobr̂* > **dòbr*, **nesl̂* > **nèsl*, **grizl̂* > **grìzl*. Other final jers had already been lost and did not cause a preceding stressed vowel to be lengthened: **bràt*, **bòb*, **kòń*.

10. Verbs with a non-acute root: Štokavian and Čakavian

In Štokavian we usually find the same pattern as in Russian and Slovene, including in the works of Vuk and Daničić: barytonesis in the masculine singular, oxytonesis elsewhere: *pěkao*, *pěkla*, *pěklo*, *pěkli*. This system has been preserved best in most eastern and southern dialects, cf. Uskoci *rěkō*, *rěkla* (Stanić 1974: 132, 133), Bjelopavlići *plěo*, *plèle* (Ćupić 1977: 22, 95), Divci (Koluvara) *doveo*, *dověli* (Nikolić 1969: 31, 37), and in the Fojnička Nahija *doveo*, *dověli* (Brozović 2007: 59, 144). Dubrovnik and its surrounding areas often retain oxytony in the feminine form (copying the pattern *dāo*, *dāla*, *dālo*), sometimes also in other forms of the paradigm, e.g. Dubrovnik *trēsō*, *trēsla*, *trēslo*, Dubrava (Pelješac) *plěo*, *plěla*, *plèlo* but *rěkō*, *rěkla*, *rěklo* (Kapović 2008: 33, fn. 111), Mljet *istékla*, *utékla*, *pléla* (Šimunović 1970: 242). In more northern and western Štokavian dialects, however, we often find barytonesis throughout the paradigm (cf. the detailed discussion in Kapović 2008: 32ff.). In Bosanska Posavina, e.g., we find barytone forms throughout the participle: *pěkō*, *pěkla*, *pěklo* (Baotić 1979: 210), next to the standard type. Notably, verbs of type II are always in accordance with the Vuk type in this dialect: *trěso*, *trēsla*, *trēslo*. Ivšić observed that throughout Posavian Štokavian, the type with fixed root stress is the more common, although traces of end-stress occur, e.g. Otok *mogl̂* *bi*, Novo Selo *rěkle* (1913: 94f.). For the western part of Slavonia, Kapović adduces originally barytone forms from a number of points (2009). Kapović observes that in Neo-Štokavian in Slavonia, final stress is preserved more often in frequent verbs, forms without a prefix and in forms with a long root vowel (2008: 33). For more Slavonian material, reflecting both types of accentuation, I refer to Kapović 2008, l.c.

The barytone reflexes are also found in the western Štokavian dialects in Croatia, e.g., Omiš *rěkli*, Kotezi *ispekla* (Čilaš Šimpraga 2010: 191); Imotska *mōgā*, *mōgla*, *mōglo* etc., »ovakvi su još *pěć*, *těć*, *rěć*« (Šimundić 1971: 155), *bōjo*, *bōla*, *bōl*.

Oxytone non-masculine singular forms are retained more to the southeast in the villages of Vidonje and Dobranje, where short root verbs of the *neslʷ* type became mobile (*těkō*, *těkla*, *těklo*; *pěkō*, *pěkla*, *pěklo*), while those with a long

root reflect oxytony: *râstō, rásla, ráslo; vûkō, vûkla, vûklo* (Vidović 2007: 209). Oxytone forms are further found around Šibenik and in and around Dubrovnik (Kapović 2008: 33f.), and in the Ikavian that is spoken around Perušić in Lika (Milković 2009: 532): *rèkō, rèkla, pèkō, pèkla, bō, bòla, plē, plèla* etc. The rest of Lika predominantly has reflexes of root-stress (idem: 533). Tomljenović also gives reflexes of fixed root stress for the Bunjevački Ikavian dialect spoken in the area northeast of Senj: *pèkā, pèkla, pèklo; rèkā, rèkla, rèklo; izrekā, izrekla, izreklo; plèja, plèla, plèlo; trēsā, trēsla, trēslo; istrēsā, istrēsla, istrēslo* (1910–1911: 599f.).

In Čakavian, the same two variants are found. Here follows an overview of the material, which largely overlaps with the collection of data in Langston 2006: 205 and Kapović 2008: 33. I have chosen to follow the distinction between Northwest Čakavian, Central Čakavian and Southeast Čakavian introduced by Vermeer (1982: 289), which is also followed by Langston (2006).

In Northwest Čakavian, evidence for the archaic type with end stress is readily available (cf. also Zubčić 2003): Novi *pèkāl, peklà, peklò, trēsāl, trēsłà, potúkāl, potúkli*, Omišalj (Krk) *reklò, sopli, tekli, tepli, vèrhli, strēsłà, dosèglà, obèkli, zlèglò, rāslò*, Orbaníci *rèka, reklà, reklò, grèba, greblà, grebli*, Orlec (Cres) *rèkel, reklà, reklò, neslā, nesli, peklà, pekli* (with lengthening of stressed non-final non-high vowels), Klana *rèkau, reklà, reklò*, Grobnik *rèkāl, reklà, reklò*. An exception is the Boljun dialect in Istria, for which Zubčić (2003: 151) adduces the paradigm *p'eka, p'ekla, p'eklo*. She shows that there the accent may have been generalized on the first syllable in the same way as in the adjective *t'epa, t'epla, t'eplo* (cf. the more archaic *dobr'a, dobr'o*).

Verbs with a long root vowel often show root stress in Orbaníci and Orlec: Orbaníci *tr'èsla, narāsla, virāslo, skūbla, skūblo*, Cres *trēsla, trēsli, narāsla, narāslo, sōpel, sōpli, tēlkel, tēkli*. Except for Boljun *t'ūka, t'ūkla, t'ūklo*, where root stress is also attested in verbs with a short root vowel, I have not found such forms in any of the more eastern Northwest Čakavian dialects.

In the Central Čakavian dialects, on the other hand, we find barytony in forms with an originally short or a long root vowel, which is always reflected as short: Senj *pèkal, pèkla, pèklo; rāsāl, rāsla, rāslo; trēsāl, trēsla, trēslo*. In dialects with lengthening of vowels in closed syllables we find, e.g., Rab *ogrèbal, ogrèbla* (Langston 2006: 205), Pag *'peka, 'piekla* (the same forms are found in Stinatz in the Burgenland, Neweklowsky 1989: 98), Metajna (Pag) *lèga, lègla, rèka, rèkla* (Vranić 2004: 18), Kukljica (Ugljan) *trèso, trēsla; tūko, tūkla; tèko, tēkla; pèko, pèkla*, but *rèko, reklā, lègo, leglā* and *vřgo, vrglā*. For Kukljica, Benić (2011: 9) assumes that the short vowel in masculine singular forms like

trěso and *tũko* arose analogically after the root vowel of forms like *'piekla* had been lengthened. This is not impossible, but in view of the fact that Senj, which did not undergo the same lengthening, has short vowels in these forms, it seems more likely that the dialects with lengthening in closed syllables also had a short vowel in all forms to start with. In Lika Čakavian we find a short root vowel, like in Senj: Ličko Lešće *vũkla*. In Lika Štokavian dialects that generalized root stress we find no shortening: *rēsā, rēsła, rēslo, trēsā, trēsła, trēslo*.

In Žumberak we find examples with a retracted accent from a final open syllable: *rěkla, izvěla, odvěli* (all from Jurkovo Selo), *pomògli* (Uniate) (Skok 1912: 350, 356). Skok further cites *reklä_je*, where the final accent is retained (1911: 382).

On Vrgada, which has a Southeast Čakavian dialect, root stress has been generalized: *rěk ā, rěkla; spēk ā, spēkla; těk ā, těkła*, but length was retained in *trēs ā, trēsła*. The same situation is found on Brač and Hvar, e.g. Hvar *pěka, pěkła, pěklo* and with a retained long vowel *trěsa(l), trěsła, trěslo; zěba(l), zěbla, zěblo* etc.

The situation is thus as follows: in Žumberak and the eastern part of Northwest Čakavian the original situation is maintained, but Orbanići and Orlec show root stress if the root vowel is long. In Central and Southeast Čakavian, both types show root stress, with the exception of a few verbs on Ugljan and probably elsewhere as well. Kapović, e.g., cites Korčula *rěklo* and Blato (Korčula) *provelī* (2008: 33). Further, we find shortening of the long vowel in forms like *trěsła* in Senj and probably in the whole northern part of Central Čakavian. Vrgada, Brač and Hvar have long vowels in these cases.

I have so far largely ignored roots ending in a dental stop for reasons that will become apparent below. These roots show the same accentual reflexes as the other verbs of the *nesl̥*-type in Central and Southeast Čakavian. We do not find remnants of end-stress. The following are a few examples: Vrgada *mě, měla* < **metl-*; *plě, plěla* < **pletl-*; Hvar *měl, měla, plê(l), plěla, plělo*; Pag *'mie, 'mela*, Kali (Ugljan) *doviě, dověla* (Houtzagers & Budovskaja 1996), Senj *bõl, bõla, bõlo, cvāl, cvāla, cvālo*. The masculine singular forms above all show lengthening before a tautosyllabic resonant (which later dropped in the majority of dialects). This type has merged with the reflex of the *l*-participle of acute roots that end in a dental stop of the type *krāl; krāla*, cf. Hvar *krô(l), krāla, krālo*, Dračevica (Brač) *plê(l), plěla*, Vrgada *prě, prěla*, Senj *prěl, prěla, prělo* < **prędl-*. In Northwest Čakavian, oxytony is preserved on Orlec (Cres): *probolā, probolī, cvelā, cvelò*, Omišalj (Krk) *plelā, pomelā, pomelī* and in Novi *plelā, dovelā, probolā*, but in Orbanići we find variation: the verb *bõs* has fixed

root stress in the *l*-ptc.: *b^ođ*, *bòle*, *prob^ođ*, *probòli*, *ubòla*, *ubòle*, *zabòlo*. The verbs *plès*, *gnjès* and *mès* show variants with root stress next to less frequent variants with end stress: *plⁱě*, *plèla*, *plèlo*, *plèli*, *plèle*, *splèle*, *uplèla*, *zaplèla*, *zaplèli* but also *plelà*, *plelò*, *plelè*; *gnjⁱě*, *gnjèla*, *gnjèli*, *zagnjèla*, but also *gnjeli*. For the verb *mès*, Kalsbeek even provides statistics when there are two variants (1988: 489): *mèla* (attested twice), *mèli* (2x), *mèle*, but also *melà* (1x), *meli* (1x), with prefix *namèla*, *pomèla*, *pomèli* (4x), but also *pomeli* (1x).

Kapović describes the unexpected stem-stress in the cases discussed above to a tendency to avoid desinential stress (2008: 32):

»Tako su svi kajk. i čak. govori proveli inovativno pravilo da infinitivni nastavak (-*ti*, -*ći*) ne može biti naglašen, a tako je i u mnogim Žštok. govorima. U cijelom je kajk., te u dijelu čak. i štok., to pravilo prošireno i na glagolske pridjeve radne 1. glagolske vrste koji završavaju na suglasnik, a u kajk. i manjem dijelu čak. i štok. i na glagolske pridjeve radne općenito.«

Although this observation accounts for the apparent haphazardness of the phenomenon, it seems desirable to look for an explanation in terms of sound laws and analogy. An explanation in terms of analogy is readily available. As was explained above (section 5.), there was an accentual difference between prefixed and non-prefixed forms of mobile verbs. Vermeer (1984: 377) and Langston (2006: 285) suggest that the fixed root stress may have been generalized from forms with a verbal prefix. The difference is preserved in the *l*-participle in Benić's data from Kukljica, where we find mobile *rèko*, *reklà*, *lègo*, *leglâ* and *vrgo*, *vrglâ* but root stressed *izrèko*, *izrèkla*, *zalègo*, *zalègla* and *uvrègla se*. In a similar manner, Houtzagers and Budovskaja's material from Kali contains the same three mobile verbs *rèka*, *reklà*, *lèga*, *leglâ* and *vrga*, *vrglâ*, but *sliègla* 'hatch'. The verbs 'to say' and 'to throw' are not attested with any prefix in the substantial amount of material provided by the authors, perhaps indicating the low frequency of such formations, as opposed to all other verbs of this class, which are abundantly attested with a prefix (and a diphthong reflecting a lengthened *-e-*), e.g., *ispièkli*, *narièsla*, *otièkla*, *snièsla*, *dovièzla*, *izvièzle*, *povükli*, *pozièbla*, *istrièsla* etc. These forms gave rise to such simplex forms as *vièzla* and *tièkla*. Kapović's data from Šibenik show a similar distribution: *dòšla*, *dòšlo*, but *prònašà*, *prònašla*, *prònašlo*, *òtišà*, *òtišla*, *òtišlo*. He further draws attention to the fact that Štokavian often retains an opposition between *mòglo* and *pòmoglo* (2008: 33). Finally, it is remarkable that in Orbanići, where we find doublets of the type *mèla* next to *melà* that were discussed above, there is only one attestation of a prefixed verbal form with end stress (*pomeli*), while those without a prefix are more frequent.

It is thus conceivable that the generalization of the accent of prefixed forms caused the root stress that is found in Čakavian. In Orbaníci this process is taking place before our eyes. Vermeer (1984: 377) has convincingly argued that influence from the prefixed forms also explains the short root vowel that we find in the mainland dialects in forms like Senj *trèsła*, *trèslo*, *trèsli*, *ràsłal*, *ràsłla*, *ràsłlo*, Ličko Lešće *vùkla*. The same explanation applies to the short root vowel in masculine forms like Kukljica *trèso* and *tùko* in other Central Čakavian dialects (the other forms of the paradigm are ambiguous in this respect). The root vowel was regularly shortened after it had received the accent from the prefix as a result of Dybo's law (see section 2.).

For Central Čakavian we can posit paradigms like **trèsl̥(̣)*, **trēslā*, **trēslō* next to **s(̣)trèsl̥(̣)*, **s(̣)trèsl̥a*, **s(̣)trèsl̥o* (with regular shortening, see section 4.). Note that by the time these paradigms existed, most other athematic paradigms with a root in a vowel had columnal stress because the accent had already been retracted in *dâl*, *dālā*, *dâlo* to *dâl*, *dāla*, *dâlo*. This no doubt worked in favour of the generalization of root stress in **bòl̥(̣)*, **bòla*, **bòlo* and **trèsl̥(̣)*, **trèsl̥a*, **trèsl̥o*. In Northwest Čakavian (and most of Štokavian, Slovene and Russian), on the other hand, final stress was usually generalized in the feminine, neuter and plural forms of the prefixed variants, cf. Cres *speklā*, *speklī*, *uteklā*, *uteklī*. In Northwest Čakavian and in parts of Southeast Čakavian, a long root vowel had been introduced analogically in prefixed forms of the type **s(̣)trèsl̥(̣)*, **s(̣)trèsl̥a*, **s(̣)trèsl̥o* even before root stress was generalized in the simple verb.

The Kajkavian and Štokavian dialects that reflect root stress in at least part of the *l*-participles under scrutiny can be explained in the same way as the Čakavian ones: the accentual difference between forms with and without a prefix was generalized in favour of the prefixed forms. Traces of the old distribution are found in western Šumadija Neoštokavian (Cer). Here verbs without prefix reflect oxytone forms only, while prefixed verbs show variants reflecting root stress or end stress: *dòvela* and *dovèla*; *nàplela* and *naplèla*; *istekla* and *istèkla*; *prilegla* and *prilègla* (Moskovljević 1928–1929: 38).

The fixed root stress in the *l*-participles of the *nesl̥*-type cannot be equated to the initial stress of *dāla* which was a result of Stang's law, see above under 7. This follows from the following considerations:

1. We would expect a long rising root vowel in Kajkavian if it were (***tēkla*, cf. *zělje*, *sēla*, *sēdmi*), or a neocircumflex as in *mēla* < **metlā* (see below).
2. Part of Posavian Štokavian has columnal stress in, e.g., *pèkō*, *pèkla*, *pèklo*, but no neoacute in forms like *bila* and *dāla*. Similarly, in Orbaníci Čakavian, root stress is being generalized in *bòle*, *plèla* etc., but we find end stress in *dālā*.

3. If the root stress was due to a retraction in the feminine form, we would expect to find traces of a paradigm **pèkļ*, **pèkļa*, **pekl̆*, **pekl̆i*. I have not found such a paradigm anywhere.

4. Explaining the columnal stress from a retraction in the feminine form does not explain the shortening of long root vowels that we find in Ličko Lešće *vùkla* and Senj *trèsla*.

The analogical spread of the long variant of the feminine singular ending **-lā*, which caused the neoacute in *dāla*, must therefore have been limited to roots ending in a vowel in those Čakavian dialects where we find it. A similar situation is found in Slovene, where the neocircumflex of Slovene *znāla* points to post-tonic long **-ā* (Vermeer 1984: 377), while roots ending in a consonant retained the short ending, e.g., *grizla*. The fact that the analogical spread affected roots ending in a vowel, but not those ending in a consonant is not unexpected. The source of the long vowel were mostly verbs in *-iti* and *-ati*, in which final *-lā* was always preceded by a vowel.

In Kajkavian, on the other hand, we have to distinguish two separate analogical introductions of the long ending: one before Stang's law and one after it. First, the long ending was introduced in all cases in which the ending was preceded by a vowel, as in Čakavian. This caused the accent to retract in the type *dāla*. The same retraction must also have affected older oxytone participles with a root ending in a dental. This caused the early split between **metla*, which has a neocircumflex in Kajkavian, and the originally accentually identical **nesla*, which does not have a circumflex. As is usual with Kajkavian, the data are limited. We can adduce Rožić's material from Prigorje, with the warning that the dialect probably does not have tonal opposition on short vowels, in spite of the fact that tones are written (Rožić 1893a: 97f.): *rèkal*, *rèkla*, *rèklo* versus *bòl*, *bòla*, *bòlo*, the latter pattern is identical to that of originally acute roots like *kràl*, *krāla*, *krālo* (Rožić 1894: 63f.). For Bednja, Jedvaj gives *nāsel*, *nāsla*, *nāsl̆e*, but observes that *gnjāsti*, *cvèsti*, *bèsti* with a root in a dental form their *l*-participle like acute *prāsti*, *prāl*, *prālo*, *prāle*, without providing the actual forms (1956: 312). Cf. further Domaslovec *pl̆l*, *pl̆la* (Šojat 1973: 52).

We can thus reconstruct **melā* >> **melā* > **mèla*. The simplification of **-dl-*, **-tl-* to *-l-* must therefore be older than the first spread of long **-lā* and Stang's law. The stress retraction in **mela* probably also affected Central and Southeast Čakavian as well as the western dialects of Posavian Štokavian, although there the difference between the retraction and the later generalization of root stress cannot be discerned (except for the fact that the infrequent exceptions to the generalization of root stress rarely include verbs of the type **mes-*

ti, **bosti* etc.). The reason why I assume that these Čakavian and Posavian dialects underwent the development **mel̆* >> **melā* > **mèla* as well is that it is unlikely that the ending of **mel̆* would not have been lengthened while that of **dāl̆* was.

In Kajkavian, after the retraction of the stress in **mèla*, the long ending **-lā* was once more introduced, this time affecting all cases in which the ending was unstressed. Thus we get **mèla* > **mèlā* and **gr̆zla* > **gr̆zlā*. This innovation is purely Kajkavian and caused the neocircumflex that we find in these words: *mèla*, *gr̆zla*. I presume that the accented vowel in **mèla* was short enough to be affected by the rise of the neocircumflex (the short neoacute is otherwise reflected as long in Kajkavian, e.g. *zèlje*). The second introduction of posttonic length did not affect feminine forms of the type **rekl̆* in Kajkavian because they were still oxytone at the time.

Finally, I want to return to the Northwest Čakavian dialects of Orbanići and Orlec where we find retraction of the ictus onto a long root vowel in examples like *nar̆s̆la*, but not in *rekl̆*, cf. also Orbanići *dāl̆*, Orlec *dal̆* where the final stress is preserved. This situation is of a different nature than the one we have seen in the other dialects because here vowel length plays a role. The retraction in *nar̆s̆la* etc. can tentatively be explained as a result of the fact that Proto-Slavic had pretonic but not prepretonic length after Dybo's law. When length was restored in verbal prefixes such as *na-*, *pri-*, *za-*, the ictus shifted onto the syllable directly following the prefix (either analogically or as a sound law), thus avoiding prepretonic length: Northwest Čakavian **nār̆sl̆* > **nar̆sl̆* >> **nār̆sl̆* > **nār̆s̆la*. At a later stage the long vowel of the prefix was shortened and root stress was generalized in mobile verbs with a long root vowel. Ebeling (1967: 593) convincingly argued that the same development is found in, e.g., Neo-Štokavian *tr̆s̆ēte*, *tr̆s̆eno* with accent retraction, as opposed to *peč̆ēte*, *peč̆eno* without retraction, both verbs reflecting an originally mobile paradigm.

11. Slovak

We have seen above that the accentuation of the *l*-participle suggests that the deletion of final jers in Kajkavian and Slovene occurred later if the jer in question was preceded by a tautosyllabic resonant. Whether the same is true for the rest of South Slavic remains unclear, although the generally attested short root vowel of the masculine singular form of the **nesl̆*-type probably indicates that it is. In Slovak, however, the situation appears to be different.

A brief look at the distribution of infinitive forms in Slovak is relevant for the following discussion of the *l*-participle. Infinitives with a root-final obstruent show a long root vowel (even if the other languages point to original root stress): acute *hrýzt'*, *klást'*, *liezt'*, *pást'*, *priast'*, *siect'*, non-acute *hniest'*, *hriebst'*, *miest'*, *niest'*, *piect'*, *pliest'*, *riect'*, *tiect'*, *viest'*, *viezt'*, *môct'*. A short stem vowel is found in acute verbal roots that are not closed by an obstruent: *byt'*, *dat'*, *dut'*, *-jat'*, *pät'*, *-t'at'*, *bit'*, *myt'* (Nonnemacher-Pribić 1961: 108f.).

The length of the stem vowel of the Slovak infinitives adduced above thus depends on whether or not the root is closed by an obstruent. More or less the same distribution applies to the *l*-participle, with the exception of *mohol*, *mohla*, where we find a short root vowel. Slovak dialects clearly show that the long reflex of Proto-Slavic short vowels was originally restricted to the masculine singular form of the *l*-participle: **niesol*, but **nesla*. In view of the correspondence between the infinitive and masculine singular form of the *l*-participle, the long vowel is probably connected with the fact that both forms ended in a jer. One is naturally reminded of the long vowel that arose in the genitive plural of mobile nouns through retraction of the accent from the final jer to the preceding vowel (see section 2. above). The natural assumption is thus that the accentual pattern of the mobile paradigm spread to the infinitive and *l*-participle of other verbs in an obstruent, i.e. those with an acute root. The basis for the analogy is the fact that all these verbs were already mobile in the present tense, cf. Čakavian *grīzěš*, *pāsěš*, *prēděš* etc. Subsequently, retraction of the accent from a final jer resulted in a long root vowel: **nesl̆* > **něsl̆*, **gryzl̆* > **gr̆yzl̆*. It follows that in Slovak the retraction of the accent from final jers after tautosyllabic resonants yielded pretonic long vowels. This need not have been simultaneous with the retraction from a weak jer in the genitive plural, but the outcome is the same.

On the basis of the fact that the verb *mohol*, *mohla* etc. reflects an exceptional short root vowel in Slovak, Kortlandt assumes that there was a difference between originally end-stressed **nesl̆* > **něsl̆* on the one hand and originally root-stressed **mògl̆* on the other. This is in agreement with the fact that the latter verb is the only one of this kind which forms a present tense according to accent paradigm (b) (*môžes'*), while the **nesl̆*-type has a present tense according to paradigm (c). As observed above, the final stress of **nesl̆* was introduced in verbs with an acute root that end in an obstruent on the basis of the fact that the present tense was mobile in both types. The fact that the final stress was not introduced in **mògl̆* in all dialects can thus be connected with the fact that it did not have the same accentuation in the present tense as **nesl̆*.

The criticism of Kortlandt's view offered by Babik (2007) and Olander (2009: 209) fails to take away the impression that we are dealing with the retention of an older opposition. The fact that we find *môhol* and similar forms in dialects (cf. Babik 2007: 70ff.), is a hardly surprising innovation on the basis of the present tense forms (*môžem*) and the pattern **niesol*, **nesla*, as was argued by Kortlandt 2011: 345. At the conference *Dani akcentologije* in Zagreb, where the present paper was first presented, Siniša Habijanec rightly pointed out that the short root vowel of Slovak *bodol* cannot be adduced as a counterexample because it is clearly analogical to the infinitive *bodnut'* and we have seen above that the timbre of the root vowel in the *l*-participle is connected with that of the infinitive.

The difference between *mohol* and *niesol* indicates that final jers after a tautosyllabic resonant lost the accent in Slovak before Dybo's law. Otherwise the two paradigms would have merged as a result of a shift **mòglǔ > *moglǔ*, as they did in South Slavic.

12. Relative chronology

The relative chronology of the developments discussed in the article can be concluded to be as follows:

1. Retraction of the accent from final jers, not affecting those cases in which the jer is preceded by a tautosyllabic resonant in (part of?) western South Slavic. The newly accented vowel obtained a long rising tone (e.g., gen.pl. **nôgǔ* and in Slovak *niesol*).

2. Dybo's law, causing the shift **mòglǔ > *moglǔ* in South Slavic, but not in West Slavic.

3. Simplification of **-dl-*, **-tl-* to *-l-* in most of South Slavic (and probably around the same time in East Slavic). This development is posterior to 1. because of Kajkavian (Prigorje) *bòl*, Čakavian (Brač) *mêl* (with secondary lengthening), which have the reflex of a short vowel rather than a long neoacute vowel (i.e. **bodlǔ > *bolǔ > *bòlǔ*).

4. Spread of the long ending of the feminine *l*-participle to all verb forms in which the **l* was directly preceded by a vowel in a large part of western South Slavic. This accounts for a) Southeast and Central Čakavian, Kajkavian and West Posavian *dāla* (the Slovene data are ambiguous), b) Kajkavian *mēla* and probably Southeast and Central Čakavian *mēla*, and c) Kajkavian and Slovene dialectal *gorêla*. The innovation did not reach Northwest Čakavian.

5. Stang's law, yielding the initial stress of Southeast and Central Čakavian and Kajkavian *dāla* and Kajkavian *mēla*, Southeast and Central Čakavian, West Posavian *plēla*.

6. Spread of the long ending to all cases in which the ending was unstressed in Kajkavian.

7. The rise of the neocircumflex in Slovene, Kajkavian and Northwest Čakavian, giving rise to, amongst others: Kajkavian *mēla*, *grīzla*, Kajkavian, Slovene *grīzel*, dialectal *gorēla* (Rigler 2001: 322ff., 342).

8. The retraction of the stress from final jers that had escaped the retraction under 1. This change is probably simultaneous with 7. and with the stress shift from weak internal jers onto a preceding syllable (e.g. Slovene *pōšlješ*).

9. The analogical introduction of root stress in paradigms like **nēsla*, **nēslo*, **nēsli*, **nēsle* in parts of Čakavian, Kajkavian and Štokavian. In those dialects that had undergone the retraction in the type **mēla* < **melā* according to 5., the feminine form was already barytone and only the neuter and plural forms obtained secondary root stress in verbs of this type.

Literature:

- BABIK, ZBIGNIEW 2005. Na marginesie najnowszej fonologii historycznej języka słoweńskiego. *Rocznik Slawistyczny*, 55, Wrocław, 93–136.
- BABIK, ZBIGNIEW 2007. Przyczynki do gramatyki historycznej języka słowackiego. Z dziejów participium **mogъ*. *Rocznik Slawistyczny*, 56, Wrocław, 69–82.
- BAOVIĆ, JOSIP 1979. Akcenatski sistem sela Kostrča u bosanskoj Posavini. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, 2, Sarajevo, 161–267.
- BELIĆ, ALEKSANDAR 2000. Beleške o čakavskim govorima. U: *O dijalektima* (= *Izabrana dela A. Belića*, 10), Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 136–186.
- BENIĆ, MISLAV 2011. Der Akzent bei den Verben der Mundart der Ortschaft Kukljica. U: Tijmen Pronk i Rick Derksen (ur.), *Accent Matters: Papers on Balto-Slavic accentology* (= *Studies in Slavic and General Linguistics*, 37), Amsterdam–New York: Rodopi, 1–17.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 2007. *Govor u dolini rijeke Fojnice* (= *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 13). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- CELINIĆ, ANITA 2010. Vokalizam gornjosutlanskih govora. U: Mijo Lončarić (ur.), *Prinosi hrvatskoj dijalektoj fonologiji*. Split–Zagreb: Književni krug–IHJJ, 7–76.

- ČILAŠ ŠIMPRAGA, ANKICA 2010. Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve. U: Mijo Lončarić (ur.), *Prinosi hrvatskoj dijalektalnoj fonologiji*. Split–Zagreb: Književni krug–IHJJ, 159–224.
- ČUPIĆ, DRAGO 1977. *Govor Bjelopavlića* (= *Srpski dijalektološki zbornik* 23). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- DANIČIĆ, ĐURO 1896. *Akcenti u glagola*. Zagreb: Knjižara jugoslavenske akademije.
- DYBO, VLADIMIR 2000. *Morfonologizovannye paradigmatičeskie akcentnye sistemy. Tipologija i genezis. Tom I*. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury.
- EBELING, CARL 1967. Historical laws of Slavic accentuation. In: *To honor Roman Jakobson I*, 577–593. The Hague–Paris: Mouton.
- ELEZOVIĆ, GLIŠA 1932., 1935. *Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta*. Beograd: Grafički umetnički zavod “Planeta”.
- GARDE, PAUL 1976. *Histoire de l'accentuation slave*. Paris: Institut d'études slaves.
- HOLZER, GEORG 2009. Urslavische Prosodie. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 55, Wien, 151–178.
- HOUTZAGERS, PETER 1985. *The Čakavian dialect of Orlec on the island of Cres* (= *Studies in Slavic and General Linguistics*, 5). Amsterdam: Rodopi.
- HOUTZAGERS, PETER; ELENA BUDOVSKAJA 1996. Nominal and verbal inflexion in the Čakavian dialect of Kali on the island of Ugljan. *Studies in Slavic and General Linguistics*, 23, 143–166.
- HRASTE, MATE 1926.–1927. Crstice o bruškom dialektu. *Južnoslovenski filolog*, 6, Beograd, 180–214.
- HRASTE, MATE; PETAR ŠIMUNOVIĆ; REINHOLD OLESCH 1979. *Čakavisch-Deutsches Lexikon I*. Köln–Wien: Böhlau.
- ISAČENKO, ALEKSANDR V. 1939. *Narečje vasi Sele na Rožu*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- IVIĆ, PAVLE 1964. O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca). *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 7, Beograd, 127–139.
- IVIĆ, PAVLE 1998. *Rasprave, studije, članci 1: o fonologiji* (= *Celokupna dela*, X/1). Sremski Karlovci–Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1913. Današnji posavski govor (svršetak). *Rad JAZU*, 197, Zagreb, 9–138.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1936. Jezik Hrvata kajkavaca: o stogodišnjici našega novoga prapopisa i književnog jezika. *Ljetopis JAZU*, 48, Zagreb, 47–88.
- JEDVAJ, JOSIP 1956. Bednjanski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1, Zagreb, 279–330.

- JURIŠIĆ, BLAŽ 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade. II. dio: Rječnik*. Zagreb: JAZU.
- KALSBECK, JANNEKE 1988. *The Čakavian Dialect of Orbančići near Žminj in Istria* (= *Studies in Slavic and General Linguistics*, 25). Amsterdam–Atlanta: Rodopi.
- KAPOVIĆ, MATE 2005. Slavic length again. *Filologija*, 45, Zagreb, 29–45.
- KAPOVIĆ, MATE 2008. Razvoj hrvatske akcentuacije. *Filologija*, 51, Zagreb, 1–39.
- KAPOVIĆ, MATE 2009. O naglasku *e*-glagolâ u zapadnoj Posavini. *Croatica et Slavica Iadertina*, 5, Zadar, 107–121.
- KAPOVIĆ, MATE 2011. The accentuation of *i*-verbs in Croatian dialects. U: Tijmen Pronk i Rick Derksen (ur.), *Accent Matters: Papers on Balto–Slavic accentology* (= *Studies in Slavic and General Linguistics*, 37), Amsterdam–New York: Rodopi, 109–233.
- KOLETNIK, MIHAELA 2001. *Slovenskogoriško narečje* (= *Zora*, 12). Maribor: Slavistično društvo.
- KORTLANDT, FREDERIK 2011. *Selected Writings on Slavic and General Linguistics* (= *Studies in Slavic and General Linguistics*, 39). Amsterdam–New York: Rodopi.
- KUSTIĆ, NIKOLA 2002. *Čakavski govor grada Paga s rječnikom*. Zagreb: Društvo Pažana i prijatelja grada Paga u Zagrebu.
- LANGSTON, KEITH 2006. *Čakavian Prosody: The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*. Bloomington: Slavica.
- LANGSTON, KEITH 2007. The Neocircumflex in Western South Slavic. *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies*, 6, Ljubljana–Lawrence, 77–95.
- LIPLJIN, TOMISLAV 2002. *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Varaždin: Garestin.
- MILKOVIĆ, IVAN 2009. *Lička štokavska ikavica*. Zagreb: Pergamena.
- MOGUŠ, MILAN 1966. Današnji senjski govor, *Senjski zbornik*, 2, Senj, 5–152.
- MOSKOVLJEVIĆ, MILOŠ 1928.–1929. Akcenti pocerskog govora. *Južnoslovenski filolog*, 7, Beograd, 5–68.
- NEWEKLOWSKY, GERHARD 1989. *Der kroatische Dialekt von Stinatz. Wörterbuch* (= *Wiener Slavistischer Almanach, Sonderband* 25). Wien: Gesellschaft für Förderung slawistischer Studien.
- NIKOLIĆ, BERISLAV 1969. Kolubarski govor. *Srpski dijalektološki zbornik*, 18, Beograd, 1–71.
- NONNENMACHER-PRIBIĆ, ELISABETH 1961. *Die baltoslavischen Akzent- und Intonationsverhältnisse und ihr quantitativer Reflex im Slovakischen*. Wiesbaden: Harrassowitz.

- OLANDER, THOMAS 2009. *Balto–Slavic Accentual Mobility* (= *Trends in Linguistics Studies and Monographs*, 199). Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- PRONK, TIJMEN 2009. *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtal, Austria* (= *Studies in Slavic and General Linguistics*, 36). Amsterdam–New York: Rodopi.
- PRONK, TIJMEN 2012. Indo-European long vowels and Balto-Slavic accentuation. *Baltistica*, 47/2, Vilnius, 205–247.
- RIGLER, JAKOB 1963. *Južnotranjski govori: akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom*. Ljubljana: SAZU.
- RIGLER, JAKOB 2001. *Zbrani spisi 1: jezikozgodovinske in dialektološke razprave*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- ROŽIĆ, VATROSLAV 1893a. Kajkavski dijalekat u Prigorju. *Rad JAZU*, 115, Zagreb, 68–136.
- ROŽIĆ, VATROSLAV 1893b. Kajkavski dijalekat u Prigorju. *Rad JAZU*, 116, Zagreb, 113–174.
- ROŽIĆ, VATROSLAV 1894. Kajkavski dijalekat u Prigorju. *Rad JAZU*, 118, Zagreb, 55–115.
- SCHNEINIGG, JOHANN 1882. Die Assimilation im Rosenthaler Dialect. Ein Beitrag zur kärntisch-slovenischen Dialectforschung. *XXXII. Programm des k.k. Staats-Gymnasium zu Klagenfurt*, Klagenfurt, 3–27.
- SKOK, PETAR 1911. Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg) I. *Archiv für slavische Philologie*, 32, Berlin, 363–382.
- SKOK, PETAR 1912. Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg) II. *Archiv für slavische Philologie*, 33, Berlin, 338–375.
- SNOJ, MARKO 1994. Naglaševanje praslovanskih -y/-ъv- osnov ženskega spola. *Slavistična revija*, 42/4, Ljubljana, 491–528.
- STANG, CHRISTIAN 1957. *Slavonic accentuation*. Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.
- STANIĆ, MILIJA 1974. *Uskočki govor* (= *Srpski dijalektološki zbornik*, 20). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- STEENWIJK, HAN 1992. *The Slovene Dialect of Resia, San Giorgio* (= *Studies in Slavic and General Linguistics*, 18). Amsterdam–Atlanta: Rodopi.
- ŠIMUNDIĆ, MATE 1971. *Govor Imotske krajine i Bekije*. Sarajevo: ANUBiH.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1970. Toponimijsko-dijalekatski prinosi s Mljeta. *Filologija*, 6, Zagreb, 237–245.
- ŠOJAT, ANTUN 1973. Govor u Samoboru i njegovoj okolici. *Rasprave Instituta za jezik JAZU*, 2, Zagreb, 51–72.
- ŠOJAT, ANTUN 1982. Turopoljski govori. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, Zagreb, 317–493.

- TOMINEC, IVAN 1964. *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar*. Ljubljana: SAZU.
- TOMLJENOVIĆ, GR. 1910.–1911. Bunjevački dijalekat zaleđa senjskoga s osobitim obzirom na naglas. *Nastavni vjesnik*, 19, Zagreb, 335–348, 401–414, 483–499, 579–604.
- VAILLANT, ANDRÉ 1966. *Grammaire comparée des langues slaves. Tome III: le verbe*. Paris: Klincksieck.
- VALJAVEC, MATIJA 1897. Glavne točke o naglasu književne slovenštine, *Rad JAZU*, 132, Zagreb, 116–213.
- VERMEER, WILLEM 1980. Die Konjugation in der nordwestčakavischen Mundart Omišaljs. *Studies in Slavic and General Linguistics*, 1, Amsterdam, 439–472.
- VERMEER, WILLEM 1982. On the principal sources for the study of čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and *e*-presents. *Studies in Slavic and General Linguistics*, 2, Amsterdam, 279–340.
- VERMEER, WILLEM 1984. On clarifying some points of Slavonic accentology: the quantity of the thematic vowel in the present tense and related issues. *Folia Linguistica Historica*, 5/2, Berlin, 331–395.
- VERWEIJ, ARNO 1994. Quantity patterns of substantives in Czech and Slovak. U: Adriaan Barentsen et al. (ur.), *Dutch contributions to the 11th international congress of Slavists: Linguistics* (= *Studies in Slavic and General Linguistics*, 22). Amsterdam: Rodopi, 493–564.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2007. Accentual alternations in Neo-Štokavian Ijekavian dialects of Neretvanska Krajina. U: Mate Kapović i Ranko Matasović (ur.), *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*. Zagreb: IHJJ, 199–211.
- VRANIĆ, SILVANA 2004. Glagolski oblici u govoru Metajne na Pagu. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 30, Zagreb, 203–241.
- ZORKO, ZINKA 1989. Vzhodnokoroški govori v Dravski dolini, na severnem Pohorju in v Dravskem obmejne hribovju. U: Franc Jakopin (ur.), *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*. Ljubljana: SAZU, 395–405.
- ZUBČIĆ, SANJA 2003. Akcent glagolskoga pridjeva radnoga u sjeverozapadnim čakavskim govorima. *Čakavska rič*, 31/1–2, Split, 139–163.
- ZUBČIĆ, SANJA; IVANA SANKOVIĆ 2008. Akcenatski tipovi pridjeva u mjesnome govoru Trtna. *Fluminensia*, 20/2, Rijeka, 51–62.

O akcentuaciji glagolskih pridjeva radnih tipa *nesl̥* u zapadnojužnoslavenskom

Sažetak

U članku se analizira akcentuacija zapadnojužnoslavenskih glagolskih pridjeva radnih, tvorenih od glagolskih osnova koje završavaju na okluziv dodatkom sufiksa **-l-* neposredno na osnovu, npr. **nes-l̥*, hrv. *něsao*, sln. *něsel*. Uspoređuje se građa iz čakavskih, kajkavskih, štokavskih i slovenskih govora. Ta se građa promatra u svjetlu kasnih općeslavenskih i ranih dijalektnih akcentatskih i fonoloških promjena. Glasovne promjene poput Diboova zakona, Stangova zakona, nastanka novoga cirkumfleksa i gubitka slabih poluglasa prouzročile su unutarparadigmatske i međuparadigmatske alternacije po tonu, duljini i mjestu naglaska. Te su alternacije mogle biti proširene ili uklonjene u različitim arealima i u različitim razdobljima u povijesti zapadnojužnoslavenskoga. Tako su nastale neke od najranijih izoglosa na ovom području.

Key words: verbal accentuation, Proto-Slavic, Čakavian, Kajkavian, Štokavian, Slovene
Ključne riječi: glagolska akcentuacija, praslavenski, čakavski, kajkavski, štokavski, slovenski

UDK 811.163.6'282(497.4 Jevšček)

811.163.6'282'366.521(497.4 Jevšček)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 2. XI. 2012.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Matej Šekli

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
 Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
matej.sekli@guest.arnes.si

SKLONIDBA I NAGLASAK IMENICA SREDNJEGA RODA *O*-SKLONIDBE U GOVORU SELA JEVŠČEK KRAJ LIVKA (NADIŠKI DIJALEKT SLOVENSKOGA JEZIKA)

U članku je riječ o sklonidbi i naglasku imenica srednjega roda *o*-sklonidbe u mjesnom govoru sela Jevšček pokraj Livka (općina Kobarid, Slovenija), koji pripada nadiškomu dijalektu slovenskoga, i to sa sinkronijskoga i dijakronijskoga aspekta. S aspekta jezikoslovnoga opisa prikazani su nastavci i njihova distribucija s obzirom na osnovu te naglasni tipovi i njihove paradigme. U jezičnopovijesnome dijelu određuje se povijesni izvod pojedinih nastavaka i naglasnih tipova. Opisani oblici i naglasni sustav postavljaju se u širi slovenski i slavenski kontekst.

0. Uvod

Tema su ovoga članka sklonidba i naglasak imenica srednjega roda *o*-sklonidbe u govoru sela Jevšček pokraj Livka (općina Kobarid, Slovenija), koji pripada nadiškomu dijalektu slovenskoga¹, i to sa sinkronijskoga i dijakronijskoga aspekta. S gledišta jezičnoga opisa riječ je o strukturnom opisu oblika i naglasnoga sustava, tj. opisane su jedinice njegovoga inventara i distribucija tih jedinica te njihova uloga/funkcija i međusobni odnos unutar sustava, u konkret-

¹ Informator na terenu bio je Leopold Šekli (rođen 1939). Najljepše mu zahvaljujem na dragocjenoj pomoći i pouzdanim podatcima.

nom primjeru inventar nastavaka i njihova distribucija s obzirom na osnovu te naglasni tipovi i njihove paradigme. U jezičnopovijesnom dijelu određuje se praslavensko i ishodišno općeslovensko podrijetlo pojedinačnih jedinica opisana noga sustava, odnosno u ovom slučaju pojedinačnih nastavaka i naglasnih tipova. Praslavensko ishodište određuje se na temelju spoznaja poredbeno-povijesne akcentologije slavenskih jezika druge polovice 20. stoljeća, točnije na temelju njezina središnjega i standardnoga, „morfološkoga“ metodološkog pristupa (uz poštivanje „fonetskoga“) što se pojavljuje u djelu *Slavonic accentuation* Christiana S. Stanga (1957), ali i oslanjenjem na druge radove zasnovane na tome pristupu – primjerice na radove autora moskovske škole akcentologije: od prvih radova Vladimira Antonoviča Dyboa iz 1958. godine pa nadalje². Općeslovensko ishodište izvodi se iz praslavenskoga uz poštivanje postojećega stanja u slovenskim mjesnim govorima kao i poštivanje spoznaja slovenske povijesne akcentologije, u prvome redu članka Frana Ramovša »Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov« te akcentološke rasprave Jakoba Riglera i Tine Logara.³ Takav dijakronijski okvir sinkronijskoga dijela rasprave omogućuje da jezične jedinice opisanoga mjesnog govora budu genetski usporedive s jedinicama drugih jezičnih sustava unutar slovenskoga, ali i drugih slavenskih jezika.

1. Sklonidba

1.1. Inventar nastavaka⁴

jd.	<i>-o/-ù:o/-e/-i:e</i>	<i>-a</i>	<i>-u</i>	<i>-o/-ù:o/-e/-i:e</i>	<i>-e/-ø/-i</i>	<i>-an</i>
mn.	<i>-a</i>	<i>-ø/-i</i>	<i>-an</i>	<i>-a</i>	<i>-ax</i>	<i>-mi/-i</i>
dv.	<i>-e/-ø/-i</i>	mn.	mn.	<i>-e/-ø/-i</i>	mn.	mn.

Nastavci su nenaglašeni ili naglašeni, naglašeni nastavci su kratki ili dugi, dugi naglašeni nastavci su silazni ili uzlazni.

² Stang 1957; Дыбо 1981, 2000; Дыбо, Замятина, Николаев 1990, 1993.

³ Ramovš 1950; Rigler 1970, 1971, 1977, 1978; Logar 1974 (u Logar 1998). Spoznaje poredbeno-povijesne akcentologije slavenskih jezika druge polovice 20. stoljeća i slovenske povijesne akcentologije sažete su i primijenjene na konkretni naglasni sustav u Šekli 2008. O tonemskim naglasnim tipovima imenica srednjega roda *o*-sklonidbe u (standardnom) slovenskom v. u Šekli 2006.

⁴ U tablicama su u stupcima slijedom prikazani padeži (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, lokativ, instrumental), u redcima kategorija broja (jednina, množina, dvojina). Oznaka mn. za oblike dvojine ukazuje na to da su nastavci za dvojину jednaki nastavcima u množini.

a) Nenaglašeni nastavci:

jd.	-o/-e	-a	-u	-o/-e	-e/-ø/-i	-an
mn.	-a	-ø/-i	-an	-a	-ax	-mi/-i
dv.	-e/-ø/-i	mn.	mn.	-e/-ø/-i	mn.	mn.

b) Kratki naglašeni nastavci:

jd.	-o/-'e	-a	-u	-o/-'e	-e	-an
mn.	/	/	/	/	/	/
dv.	-e	mn.	mn.	-e	mn.	mn.

c) Dugosilazni naglašeni nastavci:

jd.	-ù:o/-è:	-à:	-ù:	-ù:o/-è:	/	/
-----	----------	-----	-----	----------	---	---

d) Dugouzlazni naglašeni nastavci:

jd.	-í:e	-á:	-ú:	-í:e	-í:	-án
-----	------	-----	-----	------	-----	-----

1.2. Distribucija nastavaka

Distribucija nastavaka s obzirom na osnovu sinkronijski gledano djelomično je ovisna o suglasničkoj skupini ispred nastavka – ona naime određuje način njihove komplementarne distribucije – kao i o naglasnom tipu (za imenice s dugim naglašenim nastavcima). Kad je riječ o suglasničkim skupinama ispred nastavka, važno je utvrditi završava li osnova palatalnim suglasnikom i afrikatom ili suglasničkim skupom gdje je prvi suglasnik sonant ili šumnik, a drugi sonant (sonant/šumnik + sonant). O nazočnosti/nenazočnosti palatala ili afrikate (*j, l̥, n̥, šč, c*) na kraju osnove ovisi izbor nastavaka u N/A jd., L jd. i N/A dv⁵. U imenica s osnovom koja ne završava palatalom i afrikatom pojavljuju se u N/A jd. nastavci -o/-'o i -ù:o (*γní:ezdo, lí:eto, polí:eno – če'lo, ok'no, reb'ro – senù:o*), u L jd. i N/A dv. nastavak -e/-'e (*γní:ezde, lí:ete, polí:ene – če'le, ok'ne, reb're – sí:ene*). U imenica s osnovom koja završava palatalom i afrikatom pojavljuju se u N/A jd. nastavci -e/-'e i -í:e (*vé:je, oγní:šče, sò:nce, lí:ce, pù:óle, mù:orje – i'ce*

⁵ Dijakronijski gledano, riječ je o razlikovanju tzv. „tvrđog“ i „mekog“ podtipa psl. *o*-sklonidbe (s gledišta psl.), odnosno o razlikovanju refleksa pie. *o*-sklonidbe i pie. *jo*-sklonidbe (s gledišta pie.).

– *korani:e*), u L jd. i N/A dv. nastavci *-θ/-i* i *-i:* (*vé:j, oγní:šč, sò:nc, lí:c, pú:ól – mù:orji – 'ic – koráni:*). O nazočnosti/nenazočnosti suglasničkoga skupa sonant/šumnik + sonant na kraju osnove ovisi izbor nastavka za L jd. i N/A dv. imenica s osnovom koja završava palatalom i afrikatom te nastavka za G mn. i I mn. svih imenica. Ako osnova ne završava suglasničkim skupom sonant/šumnik + sonant, u L jd., N/A dv. imenica s osnovom koja završava palatalom i afrikatom te u G mn. svih imenica pojavljuje se nastavak *-θ* (L jd. *vé:j, oγní:šč, sò:nc, lí:c, pú:ól, 'ic*; G mn. *lì:et, jezè:r, pù:ól*), a u I mn. svih imenica nastavka *-mi* (I mn. *lì:etmi*). Ako osnova završava suglasničkim skupom sonant/šumnik + sonant, u L jd., N/A dv. imenica s osnovom na palatal i afrikatu te u G mn. svih imenica pojavljuje se nastavak *-i* (L jd. *mù:orji*; G mn. *dù:p̄li, p̄i:s̄mi, ré:bri*), a u I mn. svih imenica nastavak *-i* (I mn. *ré:bri*). Imenice s dugosilaznim naglaskom na nastavku (u jednini i s osnovom koja ne završava palatalom i afrikatom) imaju u N/A jd. nastavak *-ù:o* (*senù:o*), a imenice s dugouzlaznim naglaskom na nastavku (u jednini i s osnovom koja završava palatalom i afrikatom) nastavak *-i:e* (*korani:e*).

1.3. Povijesni izvod nastavaka⁶

N/A jd. *-o* < iosln. **-o* < psl. **-o, -'o* < iosln. **-ò* < psl. **-ò, -ù:o* < iosln. **-ô* < psl. **Ŵ/Ŷo*; *-e* < iosln. **-e* < psl. **-e, -'e* < iosln. **-è* < psl. **-é; -i:e* < iosln. **-jē* < psl. **-bjé*;

G jd. *-a* < iosln. **-a* < psl. **-a, -'a* < iosln. **-à* < psl. **-à, -à:* < iosln. **-â* < psl. **Ŵ/Ŷa; -á:* < iosln. **-jā* < psl. **-bjá*;

D jd. *-u* < iosln. **-u* < psl. **-u, -'u* < iosln. **-ù* < psl. **-ù, -ù:* < iosln. **-û* < psl. **Ŵ/Ŷu; -ú:* < iosln. **-jū* < psl. **-bjū*;

L jd. *-e* < iosln. **-ě* < psl. **-ě, -'e* < iosln. **-è* < psl. **-é; -θ/-i* < iosln. **-i* < psl. **-i; -θ* < iosln. **-i* < psl. **-i; -i:* < iosln. **-jī* < psl. **-bjī*;

I jd. *-an, -'an, -á:n*, sve analogijom po modelu iosln. **-a-* < psl. **-a-* kao (s gledišta psl.) prvoga dijela nastavka D, L i I mn. imenica *a*-sklonidbe (iosln. **-a-m, *-a-x, *-a-mi* < psl. **-a-mъ, *-a-xъ, *-a-mi*) i iosln. **-m* < psl. **-mъ* kao (s gledišta psl.) drugoga dijela nastavka I jd. imenica *o*-sklonidbe muškoga i srednjega roda (iosln. **-o-m/*-e-m* < psl. **-o-mъ/*-e-mъ*);

N/A mn. *-a* < iosln. **-a* < psl. **-a*;

G mn. *-θ* < iosln. **-θ* < psl. **-b/*-b; -i* poopćeno iz oblika G mn. imenica *i*-sklonidbe (*-i* < iosln. **-i* < psl. **-bjb*);

D mn. *-an* poopćeno iz oblika D mn. imenica *a*-sklonidbe (*-an* < iosln. **-am* < psl. **-amъ*);

⁶ Ramovš 1952: 35–52.

L mn. *-ax* poopćeno iz oblika L mn. imenica *a*-sklonidbe (*-ax* < iosln. **-ax* < psł. **-axъ*);

I mn. *-mi* poopćeno iz oblika I mn. imenica *i*-sklonidbe ili *u*-sklonidbe (*-mi* < iosln. **-mi* < psł. **-ъmi*, **-ъmi*), *-i* < iosln. **-i* < psł. **-y/*-i*;

N/A dv. *-e* < iosln. **-ě* < psł. **-ě*, *-'e* < iosln. **-ě* < psł. **-ě*; *-∅/-i* < iosln. **-i* < psł. **-i*; *-∅* < iosln. **-i* < psł. **-i*.

Dijakronijski gledano, razlikovanje među refleksima psł. tvrde i psł. meke *o*-sklonidbe srednjega roda sačuvano je samo u L jd. (*lí:ete* : *lí:c* < psł. **lěťě* : **licl*), u N/A dv. poopćen je meki nastavak psł. **-i* (*lí:et* : *lí:c* za psł. **lěťě* : **licl*), u I jd. i D, L i I mn. prvotni se nastavci nisu sačuvali.

2. Naglasak⁷

Naglasni tipovi imenica srednjega roda *o*-sklonidbe sa sinkornijskoga gledišta određuju se na temelju naglasaka N/A jd. i N/A mn. To su ovi tipovi: 1. nepomični naglasak na osnovi s dugouzlaznim naglaskom: tip *lí:eto* – *lì:eta*; 2. nepomični naglasak na osnovi s dugosilaznim naglaskom: tip *jezè:ro* – *jezè:ra*; 3. naglasak na nastavku s dvama podtipovima koji se međusobno razlikuju u dužini samoglasnika u nastavku u jednini: a) podtip s kratkim samoglasnikom u jednini: tip *d'no d'na*; b) podtip s dužinom u jednini: tip *koraní:e korańár*; 4. miješani naglasak s dvama podtipovima koji se međusobno razlikuju u dužini samoglasnika u nastavku u jednini: a) podtip s kratkim samoglasnikom: tip *reb'ro* – *ré:bra*; b) podtip s dužinom: tip *senù:o*.

2.1. Tip *lí:eto* – *lì:eta*

Imenice tipa *lí:eto* – *lì:eta*, *oyní:sčé* – *oynì:sčá* imaju u jednini i N/A dv. dugouzlazni naglasak, u množini dugosilazni naglasak. Naglasak mogu imati na jedinom (*lí:eto*, *ynì:ezdo*), zadnjem (*polí:eno*) i nezadnjem (*Lí:puje*) slogu osnove.

a) Imenice na *-o*

jd.	<i>lí:eto</i>	<i>lì:eta</i>	<i>lí:etu</i>	<i>lí:eto</i>	<i>lí:ete</i>	<i>lí:etan</i>
mn.	<i>lì:eta</i>	<i>lì:et</i>	<i>lì:etan</i>	<i>lì:eta</i>	<i>lì:etax</i>	<i>lì:etmi</i>
dv.	<i>lí:et</i>	mn.	mn.	<i>lí:et</i>	mn.	mn.

⁷ Tonemski naglasak imenica srednjega roda *o*-sklonidbe u (standardnom) slovenskom po-drobnije je opisan u Valjavec 1881; Škrabec 1895: [228–230, 232–233]; Rigler u SSKJ 1970: § 191, § 205; Toporišič, SS 2000: 298–300 in SP 2001: § 901–913, 1189, 1193, 1198).

b) Imenice na *-e*

jd.	<i>oγní:šće</i>	<i>oγní:šća</i>	<i>oγní:šču</i>	<i>oγní:šće</i>	<i>oγní:šč</i>	<i>oγní:ščan</i>
mn.	<i>oγní:šća</i>	<i>oγni:šč</i>	<i>oγni:ščan</i>	<i>oγni:šća</i>	<i>oγni:ščax</i>	<i>oγni:ščmi</i>
dv.	<i>oγni:šč</i>	mn.	mn.	<i>oγni:šč</i>	mn.	mn.

Povijesni izvod:

< psl. **lěto* – **lěta*, **kolěno* – **kolěna* (a) (> iosln. **lěto* – **lěta*, **kolěno* – **kolěna*) > nad. *li:eto* – *li:eta*, *koli:eno* – *koli:ena*, stand. sln. *lěto* – *lěta*, *kolěno* – *kolěna*) nakon duljenja samoglasnika pod kratkouzlaznim naglaskom u nezadnjem slogu riječi u zapadnim i južnim slovenskim dijalektima (nad. *li:eto* – *li:eta*, stand. sln. *lěto* – *lěta* < zap. i juž. sln. **lěto* – **lěta* < iosln. **lěto* – **lěta*); primjeri: a) naglasak je na jedinom slogu osnove: *blá:to*, *dí:elo*, *γārlo*, *jú:tro*, *lí:eto*, *má:slo*, *mí:esto*, *sá:dlo* (< psl. **sádlo*), *zórno*, *ží:to* – *tná:lo*; b) naglasak je na zadnjem slogu osnove: *koli:eno*, *kopi:to*, *korí:to*, *polí:eno*, *želi:ezo*; c) naglasak je na nezadnjem slogu osnove: *Lí:puje*, *Orí:exuje*;

< psl. **kládivo* (A)⁸ (> iosln. **kládivo*) > nad. *klá:dvo*, stand. sln. *kládivo*); primjeri: *flà:nšće* ‘nasad sadnica’ (s posuđenim korijenom nad. *flà:nca* ‘sadnica’), *klá:dvo*, *si:eršće* ‘sirilo’;

< psl. **ognišće* (F₁), **kosišće* (F₂) (> iosln. **ognišće*, **kosišće*) > nad. *oγni:šće*, *kosi:šće*, stand. sln. *ognjišće*, *kosišće*); primjeri: *kosi:šće*, *oγni:šće*, *pārγi:šće*, *stārní:šće* – *cedí:lo*, *vezi:lo* ‘vrpca za vezanje npr. vreće’;

< psl. **gròzdbje* (D) > **gròzdbje* (> iosln. **gròzdje*) > *γró:zdje*, stand. sln. *gròz(d)je*); primjeri: *γró:zdje*, *močé:ne* ‘umak’;

< psl. **gr̥mòvje* (E) (> iosln. **gr̥mòvje*) > nad. *γərmó:úle*, stand. sln. *gərmòvje*); primjeri: *γərmó:úle*;

≤ psl. **gnězdò* – **gnězda* (b) (> iosln. **gnězdo* – **gnězda*) > nad. *γni:ezdo* – *γni:ezda*, stand. sln. *gnězdo* – *gnězda*) s dugosilaznim naglaskom u množini, analogijom prema iosln. naglasnom tipu **lěto* – **lěta* nakon duljenja samoglasnika pod kratkouzlaznim naglaskom u nezadnjem slogu riječi u zapadnim i južnim slovenskim dijalektima (iosln. **lěto* – **lěta*) > zap. i juž. sln. **lěto* – **lěta*) ⇒ iosln. **gnězdo* – **gnězda* ≥ zap. i juž. sln. **gnězdo* – **gnězda*); primjeri: *dli:eto*, *γni:ezdo*, *lí:ce*, *mlí:eko*, *vé:je*, *ví:no*, *ulá:ko*;

< psl. **t̥r̥n̥bje* (D) > **t̥r̥n̥bje* (> iosln. **t̥r̥n̥je*) > nad. *tárne*, stand. sln. *tárnje*); primjer: *tárne*;

⁸ Oznake rječtvornih naglasnih tipova (A, B, C, D, E, F₁, F₂, G) prema Дыбо 1981: 60.

≤ psl. **korenъjě* (B) (> iosln. **korenjě*), većina imenica toga tipa u kojih je došlo do pomicanja naglaska s posljednjega sloga (analoški pokraćenoga pod utjecajem drugih naglasnih paradigmi s naglaskom na nastavku tipa *rebrǫ/licě*) (pokrata je dokumentirana u nekim slovenskim dijalektima, npr. nadiški *žyaní:re* : gorenjski *žga'ne* za psl. **žbganъjě*) na prednaglasni slog odnosno do analoškoga prijelaza u naglasni tip D (psl. **tǫrnъje* > **tǫrnъje*); primjeri: *cví:etje*, *drí:eúle*, *ká:ujje*, *klá:sje*, *lí:stje*, *oró:dje*, *pró:tje*, *sá:dje*, *sá:tje*, *ží:erje*;

← posuđenice; primjer: *ó:lé*.

2.2. Tip *pù:olé* – *pù:óla*

Imenice naglasnoga tipa *pù:olé* – *pù:óla* imaju, osim u L jd., u većini oblika dugosilazni naglasak.⁹ Naglasak mogu imati na jedinom, zadnjem i nezadnjem slogu osnove.

a) Imenice na *-o*

jd.	<i>jezè:ro</i>	<i>jezè:ra</i>	<i>jezè:ru</i>	<i>jezè:ro</i>	<i>jezè:re</i>	<i>jezè:ran</i>
mn.	<i>jezè:ra</i>	<i>jezè:r</i>	<i>jezè:ran</i>	<i>jezè:ra</i>	<i>jezè:rax</i>	<i>jezè:rmi</i>
dv.	mn.					

b) Imenice na *-e*

jd.	<i>pù:olé</i>	<i>pù:óla</i>	<i>pù:ólu</i>	<i>pù:olé</i>	<i>pù:ól</i>	<i>pù:ólan</i>
mn.	<i>pù:óla</i>	<i>pù:ól</i>	<i>pù:ólan</i>	<i>pù:óla</i>	<i>pù:ólax</i>	<i>pù:ólmi</i>
dv.	mn.					

Povijesni izvod:

< psl. **sǫlъnce* – **sǫlъnca* (A) (> iosln. **sǫnce* – **sǫnca* > nad. *sò:nce* – *sò:nca*, stand. sln. *sònce* – *sònca*) nakon analoškoga poopćavanja dugosilaznog naglaska iz većine oblika u G mn.: *sò:nce*, imenice na *-je* kao *Bri:ezje*, *kà:mne*, *smrì:ečje*, *zdrà:úle*;

⁹ Metatonijski cirkumfleks: akut je dijakronijski gledano sekundaran pa nije posve jasno po zoru na koji je model nastao.

≤ psl. *jèzero (*nâ jezero) – *jezerà (c) (> iosln. *jezêro (*na jêzero) – *jezerà ≥ nad. jezè:ro (na jezè:ro) – jezè:ra, stand. sln. jezêro (na jêzero) – jezêra) nakon analoškoga poopćavanja naglaska oblika u jednini koji nisu u položaju neposredno iza proklitike na oblike jednine u položaju neposredno iza proklitike i na oblike množine: iosln. *jezêro (*na jêzero) – *jezerà ⇒ *jezêro (*na jezêro) – *jezêra; primjer: jezè:ro;

≤ psl. *pòle (*nâ pòle) – *pòlá (c) (> iosln. *pòlé (*na pòle) – *pòlá ≥ nad. pù:óle (na pù:óle) – pù:óla, stand. sln. pòlje (na pòlje) – pòlja), rijetko nakon analoškoga poopćavanja naglaska oblika jednine u položaju neposredno iza proklitike na oblike jednine u položaju kada nisu neposredno iza proklitike i na oblike množine: iosln. *pòlé (*na pòle) – *pòlá ⇒ *pòlé (*na pòle) – *pòlá; primjeri: mù:orje, pù:óle.

2.3. *D'no* i *t'la*

Primjeri *d'no* i *t'la* s bezvokalskom osnovom, od kojih je prvi brojiv, ali se pojavljuje većinom u jednini, dok drugi ima oblike samo za množinu, služe za primjer naglaska na nastavku.

jd.	<i>d'no</i>	<i>d'na</i>	<i>d'nu</i>	<i>d'no</i>	<i>d'ne</i>	<i>d'nan</i>
mn.	<i>t'la</i>	<i>tli:</i>	<i>t'lan</i>	<i>t'la</i>	<i>t'lex</i>	<i>tli:</i>

2.4. Tip *če'lo* – *čé:la*

Imenice naglasnoga tipa *če'lo* – *čé:la* imaju u jednini i N/A dv. naglasak na kratkome nastavku, a u množini dugouzlazni naglasak na osnovi.

a) Imenice na *-o*

aa) Imenice na *-o* s osnovom koja ne završava suglasničkim skupom sonant/šumnik + sonant

jd.	<i>če'lo</i>	<i>če'la</i>	<i>če'lu</i>	<i>če'lo</i>	<i>če'le</i>	<i>če'lan</i>
mn.	<i>čé:la</i>	<i>čé:l</i>	<i>čé:lan</i>	<i>čé:la</i>	<i>čé:lax</i>	<i>čé:lmi</i>
dv.	<i>če'le</i>	mn.	mn.	<i>če'le</i>	mn.	mn.

ab) Imenice na *-o* s osnovom koja završava suglasničkim skupom
 sonant/šumnik + sonant

jd.	reb'ro	<i>reb'ra</i>	<i>reb'ru</i>	<i>reb'ro</i>	<i>reb're</i>	<i>reb'ran</i>
mn.	ré:bra	<i>ré:bri</i>	<i>ré:bran</i>	<i>ré:bra</i>	<i>ré:brax</i>	<i>ré:bri</i>
dv.	<i>reb're</i>	mn.	mn.	<i>reb're</i>	mn.	mn.

b) Imenice na *-e*

jd.	i'ce	<i>i'ca</i>	<i>i'cu</i>	<i>i'ce</i>	<i>'ic</i>	<i>i'can</i>
mn.	já:jca	<i>já:jc</i>	<i>já:jcan</i>	<i>já:jca</i>	<i>já:jcax</i>	<i>já:jcemi</i>
dv.	mn.					

Povijesni izvod:

< psl. **rebrò* – **rèbra* (b) (> iosln. **rebrò* – **rèbra* > nad. *reb'ro* – *ré:bro*, stand. sln. *rébro* – *rèbra*), pri čemu u G mn. najvjerojatnije nije sačuvan iosln. ranije produljeni psl. kratki novoakutirani samoglasnik, na što ukazuje kvaliteta naglašenoga *o* (*ó:ken*, a ne ***ú:oken* kao npr. G mn. *otrú:ok*); primjer: *če'lo* – *ché:la*, *ok'no* – *ókna*, *reb'ro* – *ré:bra*, *sed'lo* – *séd:la*;

< psl. **ajbčé* (B) (> popsl. **ajbčé* > iosln. **jajcè* > nad. *i'ce*, stand. sln. *jájce*); primjer: *i'ce* – *já:jca*;

< psl. **gnězdò* – **gnězda* (b) (> iosln. **gnězdo* – **gnězda* > nad. *γní:ezdo* – *γní:ezda*, stand. sln. *gnězdo* – *gnězda*), odnosno imenice koje imaju samo oblike za množinu u kojih u množini nije došlo do poopćavanja naglaska po iosln. naglasnom tipu **lěto* – **lěta*; primjeri: *jé:tra*, *plú:ka* ‘pluća’, *ú:sta*, *ulá:ka* ‘sاونice’, *urá:ta* – *já:selca* ‘božićne jasllice’.

2.5. Tip *koraní:e*

Imenice naglasnoga tipa *koraní:e* (gradivne i zbirne) poznaju većinom samo oblike za jedninu i nemaju potvrđenih oblika za množinu. U svim sklonidbenim oblicima imaju dugouzlazni naglasak na nastavku. Tom naglasnom tipu pripada manji broj imenica.

jd.	koraní:e	<i>korańá:</i>	<i>korańú:</i>	<i>korańí:e</i>	<i>korańí:</i>	<i>korańá:n</i>
-----	-----------------	----------------	----------------	-----------------	----------------	-----------------

Povijesni izvod:

< psl. **korenbjě* (B) (> iosln. **korenjě* > nad. *korani:e*, star. stand. sln. *korenjě*),
 odnosno oblici za jedninu; primjeri: *korani:e*, *žyani:e* – *Bazoí:e*, *Klení:e*.

2.6. Tip *senù:o*

Imenice naglasnoga tipa *senù:o* (gradivne i zbirne) većinom imaju samo oblike jednine i nemaju potvrđenih množinskih oblika. U N/A, G, D neposredno iza prijedloga imaju dugosilazni naglasak na nastavku, u D (kada nije neposredno iza prijedloga) i I dugosilazni naglasak na osnovi, a u L dugouzlazni naglasak na osnovi. Tom naglasnom tipu pripada samo manja skupina imenica.

jd.	<i>senù:o</i>	<i>senà:</i>	<i>senù:, x sì:enu</i>	<i>senù:o</i>	<i>sí:ene</i>	<i>sì:enan</i>
-----	----------------------	--------------	------------------------	---------------	---------------	----------------

Povijesni izvod:

≤ psl. **sěno* – **sěná* (c) (> iosln. **sěno* – **sěná* ≥ nad. *senù:o*, sln. *senô*), samo oblici jednine, pri čemu je, osim u N, koji dolazi uvijek bez prijedloga (*senù:o*) i D (*senù: : ti:e x sì:enu*), u pojedinim padežima došlo do analoškoga poopćavanja naglasaka ili prema neprijedložnom obliku ili prema prijedložnom obliku. Prema neprijedložnom obliku poopćen je naglasak u G (*senà: = 'yon s senà:, 'ta ot senà:, 'ta s senà:*) i A (*senù:o = ti:e na senù:o*), a prema prijedložnom obliku u I (*'ta pot sì:enan = 'ta pot te sú:xen sì:enan*). Naglasak L jd. slično kao kod imenica muškoga roda *o*-sklonidbe predstavlja inovaciju. Primjeri: *blayù:o* ‘tkanina; usjev’, *mesù:o*, *nebù:o*, *prosù:o*, *senù:o*, *testù:o*, *zlatù:o*;

≤ psl. **sъrdьce* – **sъrdьcà* (C) (> iosln. **sъrcē* – **sъrcà* ≥ nad. *sərcè:*, sln. *sərcē* – *sārcà*); primjer: *sərcè:*.

3. Zaključak

Jezičnopovijesna interperetacija sklonidbe i naglasaka imenica srednjega roda *o*-sklonidbe u mjesnom govoru sela Jevšček pokraj Livka, koji pripada nadiškom dijalektu slovenskoga jezika, pokazuje da nadiški dijalekt u nekim svojim elementima posjeduje arhaičniji naglasni sustav nego primjerice centralni slovenski dijalekti na kojima se temelji naglasna kodifikacija standardnoga slovenskoga jezika. Arhaične su značajke sljedeće: I. naglasni tip *rebrò* – *rěbra* < psl. **rebró* – **rěbra* (b) sačuvan je u većem broju imenica (nad. *rebrò* – *rěbra* = stand. sln. *rébro* – *rěbra*, ali nad. *čelò* – *čěla* : stand. sln. *čélo* – *čěla*); II. na-

glasni tip *korenjé* < psl. **korenъjé* (B) sačuvan je tek iznimno, dok u centralnim slovenskim dijalektima nije uopće sačuvan; tu je naime analogijom došlo do pokrate dužine u zadnjim slogovima pod utjecajem drugih naglasnih paradigmi s naglaskom na nastavku i do pomicanja naglaska (nad. *korenjé* < **korenjé* : stand. sln. *korénje* < **korenjè* ← *rebrò/licè*); III. alternacija naglaska tipa D jd. *senû* : *k senu* < psl. **sěnu* : **kъ sěnu* je sačuvana, dok je u centralnim slovenskim dijalektima ona rijetka pojava.

Kratice:

A = akuzativ, D = dativ, dv. = dvojina, G = genitiv, I = instrumental, iosln. = ishodišni općeslovenski, jd. = jednina, L = lokativ, N = nominativ, nad. = nadiški, nadiški dijalekt, mn. = množina, pie. = praindoevropski, psl. = praslavenski, sln. = slovenski, stand. = standardni slovenski jezik, star. = starije.

Literatura:

- ДЬБО, ВЛАДИМИР АНТОНОВИЧ 1981. *Славянская акцентология*. Москва: Наука.
- ДЬБО, ВЛАДИМИР АНТОНОВИЧ 2000. *Морфологизованные парадигматические акцентные системы*. Москва: Языки русской культуры.
- ДЬБО, ВЛАДИМИР АНТОНОВИЧ; ГАЛИНА ИГОРЕВНА ЗАМЯТИНА; СЕРГЕЙ ЛЬВОВИЧ НИКОЛАЕВ 1990. *Основы славянской акцентологии*. Москва: Наука.
- ДЬБО, ВЛАДИМИР АНТОНОВИЧ; ГАЛИНА ИГОРЕВНА ЗАМЯТИНА; СЕРГЕЙ ЛЬВОВИЧ НИКОЛАЕВ 1993. *Основы славянской акцентологии. Словарь. Непроизводные основы мужского рода I*. Москва: Наука.
- LOGAR, TINE 1974. Pregled zgodovine slovenskega jezika. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 103–113. [pretisak u Logar 1998: 331–336].
- LOGAR, TINE 1998. *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Karmen Kenda-Jež (ur.), Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- RAMOVŠ, FRAN 1950. Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. *Slavistična revija*, 3, Ljubljana, 16–23.
- RAMOVŠ, FRAN 1952. *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- RIGLER, JAKOB 1970. Akcentske variante I. *Slavistična revija*, 18, Ljubljana, 5–15.
- RIGLER, JAKOB 1971. Akcentske variante II. *Slavistična revija*, 19, Ljubljana, 1–12.
- RIGLER, JAKOB 1977. K problematiki daljšanja starega akuta. *Slavistična revija*, 25, Ljubljana, 83–99.

- RIGLER, JAKOB 1978. Akcentske variante III. *Slavistična revija*, 26, Ljubljana, 365–374.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V, 1970–1991. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU [elektronička inačica, <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>].
- SP = *Slovenski pravopis* 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU [elektronička inačica, <http://bos.zrc-sazu.si/sp2001.html>].
- STANG, CHRISTIAN S. 1957. *Slavonic Accentuation*. Oslo: Universitetsforlaget.
- ŠEKLI, MATEJ 2006. Tonemski naglasni tipi samostalnikov srednje *o*-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini. U: Marcel Olšiak (ur.), *Varia XIV. Zbornik materialov zo XIV. kolokvia mladých jazykovedcov (Nitra – Šintava 8.–10. 12. 2004)*. Bratislava – Nitra: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Katedra slovenského jazyka DD UKF v Nitre, 23–39.
- ŠEKLI, MATEJ 2008. Naglasni sestav govora vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine v luči relativne kronologije slovenskih naglasnih pojavov. U: Jože Toporišič (ur.), *Škrabčeva misel VI: zbornik s simpozija 2007*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 19–36.
- ŠKRABEC, P. STANISLAV 1895. Valjavčev „Prinos k naglasu u (novo)slovenskem jeziku“ in prihodnja slovenska slovnica. *Cvetje z vertov sv. Frančiška*, 14/7–10, 12; 15/1, Gorica. [pretisak u ŠKRABEC, P. Stanislav 1994. *Jezikoslovná dela 2: Ponatis platnic časopisa Cvetje z vertov sv. Frančiška 1880–1915*. Jože Toporišič (ur.), Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 228–230, 232–234]
- SS = TOPORIŠIČ, JOŽE 2000 (1976). *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- VALJAVEC, MATIJA 1881. Naglas u riječi srednjega roda. *Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku*. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 56, 57. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
- VALJAVEC, MATIJA 1881. *Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku*. Rad JAZU, 56, Zagreb 1–62.
- VALJAVEC, MATIJA 1881. *Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku*. Rad JAZU, 57, Zagreb, 1–80.

Declension and Accentuation of Neuter *O*-Stem Nouns in the Local Dialect of Jevšček near Livek (Nadiža/Natisone Dialect of Slovene)

Abstract

In the paper the declension and the accentuation of neuter *o*-stem nouns in the local dialect of Jevšček near Livek (Municipality of Kobarid, Slovenia) of the Nadiško (Nadiža/Natisone) dialect of Slovene are discussed both from the diachronic and the synchronic point of view. The descriptive-linguistic perspective presents the inventory of endings and their stem distribution as well as the accent classes and their paradigms. The historical-linguistic part determines the origin of these endings and accent classes and ascribes to the described morphological and accentual systems its position in the context of Slovene and other Slavic languages.

Ključne riječi: povijesno jezikoslovlje, dijalektologija, (morfo)akcentologija, imenice srednjega roda *o*-sklonidbe, slovenski jezik, nadiški dijalekt slovenskoga, Jevšček pokraj Livka.

Key words: historical linguistics, dialectology, (morpho)accentology, neuter *o*-stem nouns, Slovene language, *Nadiško* (Nadiža/Natisone) dialect of Slovene, Jevšček near Livek.

UDK 811.163.42'282(497.5-3 Iž)

811.163.42'282'342.8(497.5-3 Iž)

Stručni rad

Rukopis primljen 2. XI. 2012.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Nataša Šprljan

Centar za jadranska onomastička istraživanja

Sveučilište u Zadru

Trg kneza Višeslava 9, HR-23000 Zadar

nsprljan@unizd.hr

AKCENTUACIJA GOVORA OTOKA IŽA

U ovome radu autor će, na osnovu vlastitih istraživanja, pokušati dati sumaran prikaz akcenatskih svojstava govora otoka Iža, smještenog u zadarskom arhipelagu. Namjera mu je smjestiti iški govor i akcenatski sustav među drugim čakavskim otočkim govorima, dati fonetski i fonološki opis pojedinih akcenata i potkrijepiti ih primjerima koje je čuo od iških govornika i, konačno, pokušati utvrditi fonološki status čakavskog akuta u iškome govoru. Budući da su istraživanja bila ograničenoga karaktera, ovaj rad nije zamišljen kao konačan opis, već kao polazišna točka za buduća istraživanja koja je potrebno izvršiti na osnovu kojih će se moći napraviti što iscrpniji i potpuniji opis iškoga govora i akcenatskoga sustava.

Uvod

Govor otoka Iža, smještenoga u Zadarskom arhipelagu, spada u srednjočakavske govore. Zamjenica *ča* je očuvana, kao i oblik *zač*, refleks jata je ikavsko-ekavski (pravilo Meyer-Jakubinski¹ je više-manje dosljedno provedeno). Odlika je iškoga govora i čakavski prijelaz nazala *ę* u *a* iza *j*, *č*, *ž* (*jaẓk*, *põčala*), te čakavski izgovor fonema *t'*. Zastupljeni su i primjeri jake čakavske vokalnosti (*màlin* 'mlin'). Dugi vokal *a* izgovara se nešto zatvorenije, a stariji govornici u izgovoru zatvaraju također vokale *e* i *o*. Zatvaraju se i vokali pred nazalima (*pečîn*, *ûn*, *undä*). U iškome konsonantizmu zanimljiva je pojava sporadič-

¹ Pravilo Meyer-Jakubinski odnosi se na govore s ikavsko-ekavskim refleksom jata: *ě + t*, *d*, *n*, *l*, *r*, *s*, *z + a*, *o*, *u*, $\emptyset > e$, a u ostalim slučajevima *ě > i*.

na zamjena *f* sa *h* (npr. *trahostanica* ‘trafostanica’). Akcenatske karakteristike iškoga govora detaljnije će biti obrađene u nastavku članka.

Dva su mjesta na otoku Ižu: Māli Īž, sa svojim naseljima Mućê, Mākovac i Pòrovac, te Vèli Īž. Govor Malog Iža po nekim se svojim karakteristikama razlikuje od govora Velog Iža, a postoje i razlike unutar samih naselja, među kojima Lisac (1998: 1110) posebno ističe maloiško naselje Porovac. Razlike između Velog i Malog Iža postoje i u akcenatskom pogledu. Lukin (1997: 30) spominje da je akcentuacija Malog Iža nešto arhaičnija. U ovom članku akcenatske razlike između Velog i Malog Iža nisu sustavno obrađene zbog nedovoljnog broja ispitanika (pogotovo za Mali Iž). Ispitivanje je vršeno uglavnom na starijim osobama (iznad 80 godina), a korištene su i neke starije snimke iz fonoteke Centra za jadranska onomastička istraživanja Sveučilišta u Zadru. U Velom Ižu imali smo i srednjovječne ispitanike u dobi od 50 do 60 godina. Za usporedbu akcenatskoga stanja ovih dvaju mjesta trebalo bi zasebno ispitati tri maloiška naselja: Muće, Makovac i Porovac, te napraviti detaljnije istraživanje.

Osnovne karakteristike akcenatskog sustava iškoga govora

Govor otoka Iža ima, prema terminologiji M. Moguša (1997: 30), stariji dvoakcenatski sustav: stara akcenatska mjesta dobro su očuvana, no ne i sva tri akcenta. Na fonološkoj razini izvršena je neutralizacija $\tilde > \hat$, no unatoč tome mnogi govornici i dalje čuvaju čakavski akut u izgovoru. Akcenti u ovom članku bilježeni su fonetski, prema slušnome dojmu. Dakle, iako je akut nestao iz sustava, bilježili smo ga tamo gdje bi ga naši ispitanici izgovorili². Prednaglasne dužine dosta su dobro očuvane (među mlađim govornicima ima primjera nesustavnoga pokraćivanja ispred dugih akcenata), dok su zanaglasne pokraćene.

Stara akcenatska mjesta dobro su očuvana, no ima i primjera u kojima se silina pomiče prema početku riječi (*sèlo*, *žèna*, *dòbro*, *pètmaest*). U slučaju prenošenja siline na prethodni slog ne realizira se kvalitetno novi akcent nego, dosljedno pravilima dvoakcenatskoga sustava, isključivo akcent /[˘]/ na kratkom te /^ˆ/ na dugome slogu.

Osim ovih primjera dezoksitoneze ima i slučajeva analogije prema drugim oblicima, npr. *gl̥v̥à/gl̥va* (< *gl̥vu*, Ajd), VI³: *òvca* (< *òvcu*, Ajd; MI: *ovcà*), *u str̥ghu* (< *str̥gh*), *po z̥idu* (< *z̥id*). Kod brojeva također može doći do izjednačavanja: neki govornici izjednačavaju *pedesēt*, *šezdesēt*, *osamdesēt* u

² Martinović u svome *Rječniku govora otoka Iža* (2005) ne bilježi akut, već dosljedno cirkumfleks.

³ MI = Mali Iž, VI = Veli Iž.

pedèset, šezdèset, osamdèset (prema *četrdèset*), a u drugih govornika je obratno (*četredesèt* prema *pedesèt* itd.). Ovdje zasigurno možemo ubrojiti i primjere nesvjesnoga „korigiranja“ govora u kontaktu s ispitivačem. Bilo bi dobro posvetiti više pažnje slušanju spontanoga govora Ižana te vidjeti ima li i u njemu ovakvih retrakcija.

Zanimljiva je pojava u iškome govoru ostatak praslavenskog naglasnog odnosa u deklinaciji osobnih zamjenica: G: *mène, tèbe*; D: *menì, tebì*. U većini govora naglasak se analogijom izjednačio u *mène, mèni*, odnosno *menè, menì*⁴. Zabilježili smo samo jedan takav primjer (*menì*) kod najstarije ispitanice, no na istu pojavu upućuje Lisac (1998: 1112), a opaža je i Mate Hraste (1959: 9) u Nevidanima na Pašmanu.

Kratki akcent

Kratki akcent / ˈ / realizira se na starim distribucijskim mjestima kao kontinuitet praslavenskog kratkog akcenta (*òko, nèbo*), odnosno kao rezultat pokrate praslavenskog akuta (*cèsta, rìba*). Može se ostvariti na bilo kojem slogu u riječi (*vrìća, hodìti, undà*). Izgovor kratkog akcenta ne razlikuje se bitno od izgovora standardnoštokavskoga kratkosilaznog akcenta. Stariji govornici u principu izgovaraju ovaj akcent nešto brže i kraće, ali riječ je samo o slušnome dojamu. U iškome govoru česta je pojava duljenje kratkog akcenta, o čemu će govoru biti kasnije.

Dugosilazni akcent

Dugosilazni akcent / ˘ / najfrekventniji je akcent u iškome govoru. Nalazimo ga, prije svega, na starim distribucijskim mjestima kao kontinuitet praslavenskoga cirkumfleksa (*sîn, glâvu, Ajd*) te na iskonski kratkim vokalima *e* i *o* zahvaćenim kompenzacijskim duljenjem (*nôs*). Fonetski je dugosilazni akcent identičan ili u najmanju ruku vrlo sličan standardnoštokavskome dugosilaznom akcentu. Dugosilazni akcent javlja se kao rezultat metatonije $\tilde > \hat$ (*krâj, šûša*) te različitih tipova duljenja kratkoga naglašenoga vokala.

Osim općečakavskoga duljenja pred sonantima (*pokôjni, devôjčica, lokârda, sîr, ogânj, dîm, tovâr*), na Ižu se dulje vokali u svim zatvorenim slogovima (*mâška, ôgrada, mâslina, nevêsta, îsti, fêšta, ujûtro, pôp, sît, krûh, brât, pêtâk, četvrtâk, obêd, danâs, pijânâc, otâc*), a sve je učestalije i duljenje voka-

⁴ Vidi Kapović (2006: 43).

la u unutarnjem otvorenom slogu (*mâti/mâti, pâziti, stâviti, vâlovi, zaborâvila/zaborâvila, dâti, ôkolo, môgu, gôri, dôli, môlin Bôga, gôdina/gòdina, vèliki*).

Da je riječ o mlađoj pojavi dokazuje i činjenica da se produljeni vokal /a/ u otvorenom slogu nikada ne zatvara, za razliku od iskonski dugog /a/ ili produženog /a/ u zatvorenom slogu, čiji je izgovor zatvoreniji.

U iškome govoru fonetski nema značajne razlike između dugosilaznog akcenta te akcenta nastalog duljenjem kratkog akcenta te smo ga stoga u oba slučaja bilježili znakom /[^]/.

Dok je duljenje ispred sonanata u zatvorenom slogu karakteristika većine čakavskih govora, duljenje ispred šumnih konsonanata u zatvorenom slogu po postanku je mlađe i ograničeno na neke srednjočakavske govore. Oba duljenja na Ižu se provode dosljedno (rijetke su iznimke npr. *gròm, snìg, mîln, udovâc, mladić, čovîk*). Duljenje u otvorenom slogu provodi se fakultativno i po dataciji je mlađe⁵. Finka (1971: 33) tvrdi da je ova akcenatska inovacija najkarakterističnija na vokalu /a/, te da se provodi najčešće samo na penultimi ili u enklizi. Takva je situacija kod nekih dugootočkih govora (usp. Finka 1977: 70). Na Ižu se najčešće dulji vokal /a/ no, za razliku od npr. dugootočkih govora, ovdje duljenje postepeno zahvaća i vokale /o/ i /e/. Naša istraživanja pokazuju da kod mlađih govornika ova pojava sve više uzima maha.

Čakavski akut

U iškome govoru, kao i u drugim otočkim govorima u okolici Zadra, čakavski akut više nije dio fonološkoga sustava. Ipak, naša terenska istraživanja pokazuju da je akut u govoru Ižana i dalje vrlo živa i prisutna pojava. Na akut smo naišli u najrazličitijim položajima te i u stilski neutralnim iskazima. Iako je učestaliji u starijih govornika, i u mlađih se redovito javlja. Valja, međutim, napomenuti da nismo naišli ni na jednog ispitanika koji dosljedno čuva akut u svim položajima: u svih se govornika na nekim mjestima akut ostvaruje kao cirkumfleks, utoliko češće što su ispitanici mlađe dobi. U ovome poglavlju navodimo neke od primjera u kojima naši ispitanici izgovaraju akut.

lîpo, rečêmo, nêću, dâli, dôša, dvî lûde, dôjti, zovên, zovêmo
nđ se stâviti
Zâdnji pût je šq u Prêko
sedandesêt/sedandesêt

⁵ Vidi Lukežić (1990: 90).

ženě/ženê (Gjd), s ženŭn (Ijd)

š njŭn, š njŭn (Ijd)

strānē/strānê, stranē/stranê i strānè (Gjd)

Vokal pod akutom ima uzlaznu intonaciju, a prva zanaglasna mora ima nizak ton. Kod starijih je ispitanika njegova skokovitost fonetski nešto izraženija nego kod mlađih generacija.

Najučestaliji, a usto i najizrazitiji akut ima naša ispitanica u dobi od 92 godine, koja pritom već 40 godina slabo čuje, što znači da je njen govor prava slika nekadašnjeg akcenatskoga stanja. U njenom govoru akut je uobičajen na kraju riječi, pa i na apsolutnom kraju rečenice, gdje bi u principu prvo trebalo doći do neutralizacije.

Nêćeš s otŭn.

Sāmo da me ne bolŭ.

držŭ, stojŭ, loncijq̃ (3. l. jd. prezenta)

Posebno je zanimljiv slijed prednaglasne dužine i akuta u Gjd (*strānē*), koji u principu eliminiraju čak i oni govori kod kojih je akut očuvan u sustavu. Više o naglasku u Gjd vidi dolje.

Konačno, naišli smo i na neke rijetke primjere neetimološkog akuta:

Sēsti ću jq̃. Morq̃n.

Ondà morq̃ da mi ponòvi.

Preko tōga su brōd po nŭma povŭkli.

Provedena istraživanja, nažalost, nisu bila dostatno opsežna kako bi se iz njih moglo izvesti konačne zaključke. Primjerice, valjalo bi još ispitati ulogu položaja riječi u rečenici i naglašenoga sloga u riječi, te realizaciju staroga cirkumfleksa u istim uvjetima (npr. *brōd*).

Prednaglasne i zanaglasne dužine

Kao u većine čakavskih govora, prednaglasne dužine dobro su očuvane (*pīsàti, jŭhà, limŭnŭ, dŭtè, žq̃là, gōspà, nq̃dŭmak*). Iako se u principu čuvaju i ispred dugih naglasaka (*nŭsq̃n, svŭcŭn, ljŭbq̃v, rq̃dŭ* (prid. r.), *pijq̃nq̃c, zajŭbŭ* (prid. r.)), među mlađim govornicima postoji tendencija njihova pokraćivanja (*popravljq̃/popqrq̃vljq̃* (prid. r.), *ugasŭ je* (prid. r.), *nŭsq̃n/nisq̃n*).

Zanimljiv primjer predstavlja genitiv jednine imenica ženskoga roda s oksitonezom. U govoru Ižana zabilježili smo sve moguće varijante: varijantu s dužinom ispred dugih akcenata (*glāvê, strānē*), varijantu s pokraćenom dužinom (*glavê/glavē, stranê/stranē*) te varijantu s očuvanom dužinom ali pokraćenim akcentom (*glāvè, strānè*).

Zabilježili smo (kod starijih govornika) i nekoliko primjera čuvanja etimološke kračine u infinitivu i participu glagola (*građili, ogulīti*)⁶.

Zanaglasne dužine sustavno su pokraćene (*òsam ìljad gòdin, nà glavu, pedesèt ìitar*). Ipak, rijetko se mogu čuti njihovi ostatci: *pàdā/pàda, devetnàest gòdīn, ìipòst, òpēt*.

Preskakanje akcenta na proklitiku čuvaju samo najstariji govornici, no i kod njih ima odstupanja (*ù grad, starīja òd mene, nā ruke*; ali *osandesēt i trī, na vòdu*). Kod sredovječnih govornika preskakanje često izostaje (*svè do môra, osandesēt i òsan, uz mènè*). Skakanje akcenta na proklitiku inače je uobičajeno za većinu čakavskih govora, ali se ne provodi svugdje dosljedno.

Zaključak

Akcentuacija iškoga govora po mnogim je svojim karakteristikama nesumnjivo čakavska (očuvana stara naglasna mjesta, akut i dalje prisutan na fonetskoj razini). Najstariji živući govornici, koji su cijeli život proveli na otoku, čuvaju pravu sliku nekadašnjeg iškoga govora. Kod srednjovječnih i mladih govornika uočljivije su inovacije u govoru kao što je duljenje kratkog vokala u naglašenom otvorenom slogu. S druge strane, kod njih je često teško razlučiti karakteristike iškoga govora od primjesa standardnoga jezika koji sve više i više prodire u sustav.

Govor djece, pod velikim utjecajem iških „nonota“ i „none“, još uvijek je poprilično nekontaminiran elementima standarda. Ipak, kako rastu, sve je veći pritisak standardnoga govora putem obrazovanja i medija. Pitanje je što će od njihova govora ostati kada krenu u srednju školu u grad. Najveći je problem što se broj djece na Ižu iz godine u godinu smanjuje, kao što je uostalom situacija na većini otoka. Zabrinjavajuć je podatak da osnovnu školu na Ižu trenutačno pohađa samo petnaestero djece. Pred nama je još jedan otočki govor kojemu, nažalost, prijeti odumiranje, što je samo razlog više da se ovaj govor sustavno obradi.

⁶ U Martinović (2005) također nailazimo na neke primjere čuvanja etimološke kračine u infinitivu (npr. *okripīti, opulīti, opoganīti*).

Literatura:

- FINKA, BOŽIDAR 1971. Čakavsko narječje, *Čakavska rič*, 1, Split, 11–71.
- FINKA, BOŽIDAR 1977. Dugootočki čakavski govori, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, Zagreb, 7–178.
- HRASTE, MATE 1959. Osnovna akcentuacija Biograda na moru i njegove okolice, *Filologija*, 2, Zagreb, 5–11.
- KAPOVIĆ, MATE 2006. *Reconstruction of Balto-Slavic Personal Pronouns with emphasis on accentuation*, Zadar (doktorski rad).
- LISAC, JOSIP 2008. Dijalekatno stanje na otoku Ižu, *Marulić*, 31, sv. 6, Zagreb, 1110–1113.
- LUKEŽIĆ, IVA 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- LUKIN, ROMAN 1997. Općenita svojstva iškog govora, *Zadarska smotra*, 4–6, Zadar, 27–31.
- MARTINOVIĆ, ŽARKO 2005. *Rječnik govora otoka Iža*, Zadar: Gradska knjižnica Zadar.

The Accentuation of the Dialect of the Island of Iž

Abstract

In this article the author gives a short overview of the accentual features of the dialect of the island of Iž, situated in the archipelago of Zadar. After a very brief introduction to the phonological features of the dialect, some basic features of the accentual system are given, after which more attention is given to each one of the three accents: short, long falling and čakavian acute. More examples of the realisation of the čakavian acute accent are given in order to explain its phonological status in the system. Finally, the author gives examples of pretonic and posttonic lengths, as well as those of an old accentual shift to the proclitic.

Ključne riječi: čakavski, akcent, Iž, akut

Key words: čakavian, accent, Iž, acute

UDK 811.163.42'282'342.8(497.5-3 Zažablje)

811.163.42'282(497.5-3 Zažablje)

811.163.42'282'373.21(497.5-3 Zažablje)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 2. XI. 2012.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Domagoj Vidović

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
dvidovic@ihj.hr

NAGLASCI U GOVORIMA I TOPONIMIJI ZAŽABLJA I POPOVA

U ovome se radu obrađuju naglasne značajke u govorima i toponimiji Zažablja i Popova. U prvome se dijelu rada iznose bitne fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke značajke obrađenoga područja te ga se uspoređuje s drugim štokavskim govorima. U središnjemu se dijelu rada obrađuju mjesne naglasne osobitosti, primjerice naglašivanje starih i suvremenih posudnica, razlikovna uloga naglasaka te odrazi praslavenskih naglasnih paradigama. U završnome se dijelu iznose i neke naglasne razlike u mjesnim govorima, poglavito s obzirom na narodnosnu pripadnost.

1. Uvod

U ovome se radu obrađuju naglasne značajke u govorima i toponimiji Zažablja i Popova, dviju mikroregija u pograničnome području između Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Zažablje je područje kojim dominira gora Žaba (najviši vrh Crkvina ili Sutilija visok je 953 metra) te obuhvaća sjeveroistočni dio bivše Općine Metković (područje sela Glušci, Dobranje i Vidonje) u Republici Hrvatskoj i područje Općine Neum (obuhvaća župe Neum, Gradac, Hutovo i Hrasno) u Bosni i Hercegovini. Nastanjeno je velikom većinom Hrvatima (više od 90 %), Srbi žive u Glušcima te u nekoliko zaselaka Gornjega Hrasna, a Bošnjaci u selima Cerevo i Rabrani, koji pripadaju Donjemu odnosno Gornjemu Hrasnu. Popovo se pak nalazi u zaleđu grada Dubrovnika, tvori prirodnu cjelinu s Dubrovačkim primorjem te je do rata u Bosni i Hercegovini u njemu

živjelo 49 % Hrvata, 48 % Srba i 1 % Bošnjaka.¹ Danas je Popovo podijeljeno između dvaju bosanskohercegovačkih entiteta te ima dvostruko manje stanovnika nego prije rata u Bosni i Hercegovini. Srbi su se u velikoj mjeri iselili iz južnoga dijela Popova: posve su napustili selo Dvrnicu u kojoj su bili isključivi stanovnici, napustili su i Kijev Do u kojemu su činili oko 40 % stanovništva te Ravno i Orahov Do u kojima su 1991. činili oko 10 % stanovništva, a u najvećoj su se mjeri iselili i iz sela Čvaljina i Zavala u kojima su činili većinu. Udio se Hrvata znatno smanjio u sjevernome dijelu Popova (bili su isključivi stanovnici Prhinja, većina u Kotezima te znatna manjina u Čavašu, Dolu i Orašju, a iz Dubljana su protjerani 1946.). Bošnjaci pak i danas žive u zaseocima Paraunići i Vojevići.

I Zažablje i Popovo tijekom svoje povijesti (s iznimkom Neuma u posljednjih tridesetak godina) bili su veoma izolirani, u njih se veoma rijetko (obično nakon većih ratnih sukoba²) useljavalo, a iz njih se znatno više iseljavalo, tako da danas u Popovu živi deset puta manje stanovnika nego 1475. Upravo zbog toga u mjesnim govorima nahodimo tragove starijih jezičnih slojeva, poglavito u toponimiji u kojoj se općenito okamenjuju starija jezična stanja. Suvremena je dijalektna slika obrađenoga područja veoma složena: južno od ušća Neretve, na zapadnome dijelu poluotoka Pelješca, štokavsko narječje graniči s čakavskim, istočno od Dubrava i Popova nalazi se granica govora zapadnoštokavskoga i istočnoštokavskoga tipa³, na čitavo se područje proteže snažan utjecaj dubrovačkoga govora, a i izvanjezične okolnosti (česte i obilne migracije, doseljavanje pripadnika drugih naroda itd.) dodatno otežavaju moguću rekonstrukciju predmigracijske dijalektno slika obrađenoga područja.

Zažapske i popovske mjesne govore proučavao je Senahid Halilović koji u svojoj temeljitoj studiji govora u porječju Neretve i Rijeke dubrovačke zažapske govore svrstava u slivanjsko-zažapski, a popovske u (jugo)istočno hercegovački tip (Halilović 1996: 38–42). Ipak, dubinska je povezanost zažapskih i

¹ Prije osmanlijske okupacije Popovo su nastanjivali isključivo katolici, a po popisu iz 1733. katolici su činili više od 70 %, pravoslavci oko 22 %, a muslimani oko 7 % (izračun prema Krešić 2006: 450–451). Razlozi prijelaza velikoga broja katolika na pravoslavlje objašnjeni su u mnogim povijesnim studijama, pa ih u ovome radu ne ću ponavljati.

² Više o migracijama na tome području u Vidović 2009: 284–287.

³ O tome opširnije u Brozović 1978. i Lisac 2003. Drukčiji pogled na razvoj srednjojužnoslavenskoga dijasistema i sumnje u njegov razvoj iznosi Kapović 2008: 103–104. Zanimljivo je da se na suvremenim hrvatskim dijalektološkim zemljovidima granica između zapadnoštokavskoga i istočnoštokavskoga dijalekta preklapa s granicom između dvaju bosanskohercegovačkih entiteta. Teško je pronaći ozbiljan jezikoslovni razlog razlikovanja hrvatskih govora u Crnoglavu (Federacija BiH) i na Mišljenu (Republika Srpska) ili srpskih u Drijenjanima (Republika Srpska) i Muharevoj Ljuti (Federacija BiH). Naime, ta su naselja međusobno udaljena samo nekoliko kilometara.

popovskih govora znatno veća nego što se na prvi pogled čini jer su nakon mletačko-osmanlijskih ratova na prijelazu iz 17. u 18. st. Popovci u najvećoj mjeri naselili Zažablje. Navedena činjenica dosad nije uzimana u obzir u dijalektološkim istraživanjima jer su se dijalektolozi u osvrtima na podrijetlo mjesnoga stanovništva uglavnom oslanjali na monografije *Hercegovina* Jevte Dedičera i *Popovo u Hercegovini* Milenka S. Filipovića i Ljube Mićevića u kojima se uglavnom donose (najčešće posve neutemeljene) predaje o podrijetlu mjesnih rodova. Suvremena su povijesno-demografska i antropomastička istraživanja, koja se temelje na proučavanju matičnih knjiga katoličkih župa Gradac i Popovo, najstarijih sačuvanih matičnih knjiga u Bosni i Hercegovini, pokazala, barem kad je o Hrvatima riječ, da su podatci o razmjerno nedavnome doseljavanju većega broja rodova iz Crne Gore koje navode srpski povjesničari, antropolozi i etnolozi neutemeljeni. Za razumijevanje dijalektnih odnosa važno je napomenuti da se većina Zažabaca i jedan dio Popovaca (uglavnom u jugozapadnome dijelu toga područja) sve do Drugoga svjetskog rata (a Hrašnjani do Domovinskoga rata) bavila stočarstvom te da su zime i proljeća provodili u matičnim naseljima, ljeta u Gornjoj Hercegovini (na području današnjih općina Nevesinje, Gacko i Kalinovnik, danas uglavnom naseljenima srpskim stanovništvom, te u istočnome dijelu Općine Konjic), a jesen u *Škólju* (priobalnome pojasu koji se prostirao od poluotoka Kleka kod Neuma te središnjega dijela Pelješca do Bosanke iznad Dubrovnika). O dvojnim prebivalištima zažapskih i popovskih stočara pišu i Osmanlije nakon zauzimanja Hercegovine koncem 15. st.⁴

⁴ Uzmemo li tu činjenicu u obzir, nije neobično da primjere n. p. *c* u pridjevskoj sklonidbi na tome području koji danas uglavnom naseljuju Srbi (a do posljednjega je rata ondje živio i znatan broj Bošnjaka, dok su Hrvati u najvećoj mjeri iseljeni još tijekom Drugoga svjetskog rata) navodi i Asim Peco (1964.). Kao zanimljivost iznosim činjenicu da je Asim Peco službovao kao učitelj u Hutovu.

dručja, uščuvane neke naglasne, fonološke, morfološke i sintaktičke značajke koje bacaju novo svjetlo na dosadašnju podjelu štokavskih dijalekata.

Na fonološkoj je razini bitno da se *jat* u dugim slogovima izgovara dvosložno (*čijēv, mijēh, lijk, bijēlo*)⁷, a kratki *jat* daje *je* (*bjēzat, vjētar*). U mjesnim su govorima, poglavito onima bližim rijeci Neretvi i moru, česti ikavizmi (od kojih su poneki i veoma stari). Kratki *jat* iza pokrivenoga *r* odrazio se kao *e* (npr. *brēgovi, grehōta, vrēca, rēčica*)⁸. U govoru su prisutni i hiperijekavizmi kao što su *mjērīs, sijérnica*, pa čak i *klijekat* (engl. *to click* ‘pritisnuti gumb na mišu’) ili *bljecat* (< *blic* ‘dodatak fotoaparatu koji proizvodi svjetlost za snimanje pri slabijem osvjetljenju’ < njem. *der Blitz*). Provedbom 3. jotacije fonemski je sustav mjesnih govora obogaćen za dva nova fonema – *ś* (*śétlo, śětovat*) i *ž* (*kōžī, ūžašit, žēnica*). Fonem *ś* mogao je nastati u riječi nastalih od psl. korijena **kyslъ* (*kīseo/kīsel, kīselina*), pa čak i posve neočekivano u antroponimiji (bilježim osobne nadimke *Āsōla* i *Kōša*). Primjere za treću jotaciju nalazimo i u primjerima *bljēčve* (< dalm. **vittea* < lat. *vitta* ‘vrpca’), *đblje* i *pljēsma*⁹ te *Šćepo* (grč. *Stéphanos*; lat. *Stephanus*) uz uobičajene primjere u ijekavskim govorima kao što su *đevōjka* ili *čērat*. Neobična je pak činjenica da se na čitavome području druga jotacija u skupinama *blj, mlj, plj i vlj* nepotpuno provodi ili se uopće ne provodi (npr. *snōpje, divjī*) te je provedena i promjena *lj > j* (npr. *zāgrabjena, zēmja*) slično kao u susjednim čakavskim i novoštokavskim ikavskim govorima. Arhaizmom se može smatrati i čuvanje *t* u glagolu *obētat* (< psl. **obvētati*), a nije posve jasno je li lik *vēt* ‘već’ arhaizam (nastao prema psl. **vetъ*) ili inovacija (moglo je, naime, doći do razvoja **-č# > *-t#*). U Popovu se razvilo sekundarno *h* (*h* se inače uglavnom gubi ili zamjenjuje *s, f, v, j, k*¹⁰ ili *g*, a često i otpada), koje je često „u krajevima gdje proces gubljenja ovoga zadnjonepčanog konstriktiva nije bio dosljedan“ (Peco 1986: 96), i to u temeljnome hrvatskom leksiku (*hudōvica* < psl. **vōdova, hōđa* < psl. **rōdja, hōrvat se* < psl. **rōvati, hōrat* < psl. **rōzati*), posuđenicama iz turskoga (*hādet* < tur. *âdet, hât* < tur. *at*), pa čak i u antroponimijskome (neslužbene inačice svetačkoga imena *Ante/Anto* i *Ilija: Hānto* < lat. *Antonius, Hilija* < lat. *Elias* te osobni nadimak

⁷ Kod Bošnjaka u Dubravama, ali i u Višićima, Dubravici kod Sjekosa i u Rabranima u Gornjemu Hrasnu prevladava jednosložni izgovor. Dvosložni je izgovor razmjerno novijega postanja (usp. Halilović 1996: 74–82). U ostatku teksta na *jat* bilježim navedenu dužinu.

⁸ Naišao sam na dva primjera u kojima je kratko **rē* dalo *rje: srjēča* u Vidonjama i *vrjēmena* u Hutovu. U povijesnim se vrelima i popovski zaselak Brestica pisao *Brjestica*, no upitno je kako se to ime izgovaralo.

⁹ Zanimljivo je da iste primjere nalazimo i u nekoć ikavskoj, a danas posve ijekaviziranoj Gabeli, na desnoj obali Neretve.

¹⁰ Hrašnjani su u Zažablju prepoznatljivi po izgovoru *ik* (< *ih*) akuzativa osobne zamjenice za 3. lice. Takav je izgovor pak posve uobičajen u Gornjoj Hercegovini.

Hàga < *aga*) i toponimijskome sustavu (*Hòrahovī Dô* : orah, *Hilijino Pòlje*).¹¹ Sekundarno *f* nalazimo u primjeru *krüf*, na mjestu skupine *hv-* (*fála, sfàtit*), a inače se u mjesnim govorima najčešće gubi (usp. prezime *Vràdilović* < *Fradilović* ili osobno ime *Vrànka* < *Franka*).

Fonem *ʒ* očuvan je u Popovu uglavnom u antroponimiji i toponimiji (*Žórko* : neslužbena inačica osobnog imena Juraj, *Lazàreti* : toponim u Dubrovniku, *žàvala* : rjeđe potvrđena inačica ojkonima *Zàvala*), ali i u općemu leksiku (*brònzīn* ‘lonac’, *žòra* ‘zora’, *žùnžara* ‘vrsta muhe’).

Zanimljive su i neke povijesne potvrde pojedinih ojkonima. Današnje selo *Golubinac* u Popovu prvi put se u povijesnim vrelima spominje 1285. kao *Golubinez* (Vego 1957: 40), a koncem 13. st. bilježimo i toponime *Orašec* (danas Orašac u Dubrovačkome primorju) i *Orahovec* (danas *Orahovi Do* u Popovu; Lučić 1988: 227, 265). Takav je zapis najvjerojatnije posljedica bilježenja glasa *šva*. Taj se glas u obližnjoj Boki kotorskoj i u dijelu crnogorskih govora održao do danas, a da se možda ušćuvao i u dijelu istočnohercegovačkih govora, pokazuje toponim *Kòsec* u Dubravici kod Neuma. Taj se toponim ne spominje u povijesnim vrelima (*Kosec* je jedno brdašće), ne donose ga ni vojni zemljovidi, tako da na njegov nastanak nije mogao utjecati nikakav zapis. Osim toga, zanimljivi su i dvostruki likovi pojedinih toponima. Tako lokvu u Plitkome Dolu Plitkodoljani nazivlju *Grden*, a Orovci (stanovnici Orahova Dola koji ondje stoljećima imaju imanja) *Grdan*¹² i slično.

Šćakavizme bilježim i u gotovo svim mjesnim govorima na obrađenome području (*gòžđen, šćáp, tršćika*), a da su nekoć bili i znatno zastupljeniji, saznajemo iz toponimije. Danas napušteni doبرانjski zaselak *Bòbovište* 1589. zapisan je sa šćakavskim izgovorom *Bobovischia* (a šćakavski izgovor toga toponima početkom 20. st. bilježi i Carl Patsch; Patsch 2005/2006: 173). Tijekom toponomastičkih istraživanja zabilježio sam u Hutovu toponim *Gradòvišća*, a u Korlatima (koji se nalaze 70-ak kilometara od današnje granice ikavskih i ijekavskih govora te više od stotinu kilometara daleko od krajeva naseljenih šćakavcima) toponim *Sačivīšće*. K tome, današnje je selo Bobovišta u Površi kod Trebinja 1286. zabilježeno u genitivnome liku kao *Bobouisch* (Lučić 1988: 194), što bi također moglo upućivati na to da je iskonski lik bio šćakavski.

¹¹ Sekundarno *h* bilježimo i na neumskome području. Tako je današnje selo *Īlīno Pòlje* zabilježeno i kao *Hilīno Pòlje*. Na temelju današnjega stanja u mjesnim govorima postoji mogućnost da se sekundarno *h* razvilo i prije dolaska Turaka, a da se zahvaljujući islamizaciji održalo u ovim krajevima (što je inače dvojbeno jer se *h* u turskom javlja samo u posudenicama iz arap. i perz., a u puku se često nije izgovaralo; na podatku zahvaljujem Mati Kapoviću). U mnogobrojnim dubrovačkim spisima stoji *Hostoich, Hobraouich* i sl., no kako su se dubrovački pisari služili talijanskim latiničkim slovopisom, ne možemo biti sigurni je li se *h* izgovaralo.

¹² Na upućivanju na tu mogućnost zahvaljujem Miodragu Jovanoviću.

Nadalje, u mjesnim je govorima ušćuvana skupina *čvr-* (*črjen* ‘crven’, *čerjenci* ‘doćići s crvenom zemljom’; toponimi koji sadržavaju navedenu skupinu prostiru se čitavim područjem od Čerjenaca kod Dobranja do Čerjenja kod Zavale), ušćuvano dočeto *l* u nekim primjerima (*nágal*, *pěpel*, *tõpal*, *vřtal*¹³; u Vidonjama¹⁴ i *stõl*, *võl*, *dõl*, *gõl* usporedno s izgovorom *stô*, *vô*, *dô*, *gô*) u područjima bližim Neretvi, promjenu *čk* > *šk* (*măška*), *tk* > *lk* (*Mělković*), *d* > *l* (prezime Medić zabilježio sam kao *Melić*) itd. koje novoštokavske ijekavske govore ovoga područja povezuju sa šćakavskim i južnoćakavskim govorima.

Sudeći pak po povijesnim potvrdama čini se da je čitavo područje od Neretve sve do Trebinja na istoku i Nevesinja na sjeveru (što potvrđuju natpisi sa stećaka i iz srednjovjekovnih spomenika) do osmanlijskih osvajanja bilo ikavsko (opširnije o tome u Vidović 2009).

Od morfoloških značajka treba spomenuti da je stari lokativ na *-i* (< *-ih*) ušćuvan u primjerima *nà lědi*, *nà vrāti*, *na ramèni*, *po plěci*, *ù Dubjāni*, *ù Češljāri*, *ù Bajõvci*. Genitiv množine na *-∅* nalazimo u primjerima *gõdñ*, *brěsāk*, *krūšāk*, *smõkāv*, *ì(l)jād*, *iz Tučěp*. Stari je pak instrumental množine muškog roda na *-i* ušćuvan u primjerima *s vūci*, *s prījateljji*, *s rōdijāci*. Pridjevsku sklonidbu nahodimo u lokativu nekih imenica ženskoga roda *e*-sklonidbe (*kāsārñōj*, *ljěkārñōj*, *pěkārñōj*) te u toponimiji (*u Bilěcōj*, *ù Dūbōj*, *ù Plññōj*, *ù Prijěspōj*) i antroponimiji (*Ivanōj*, *Mirjanōj*). Dativ i lokativ ženskog roda zamjeničko-pridjevske sklonidbe tvori se u Vidonjama i nastavkom *-õm/-õn* (*mõjõn žěni*). U zamjeničkoj je sklonidbi zanimljiv nenaglašeni lik *nje* (u svezama *zá nje* i *ú nje*) u akuzativu jednine lične zamjenice *õna*. Kod brojeva su veoma zanimljivi likovi *jednõnēs*, *dvojñnēs*, *trojñnēs*, *četverõnēs*, *peterõnēs*, *šesterõnēs*, *sedmerõnēs*, *osmerõnēs*, *deveterõnēs* motivirani brojevnim imenicama te likovi *dvádest(i)*, *trídest(i)* i *četřdest(i)* nastali prema praslavenskoj dvojini.¹⁵ U Hutovu sam zabilježio i arhaični lik *pětsāt* za broj 500. U glagolskome je sustavu aorist živ glagolski oblik (u gradačkome mjesnom govoru i popovskim govorima nalazimo čak i sigmatski aorist – *rījěh*). Analogijom se prema 3. l. mn. *š* proširilo i na druga lica u množini (*dóđošmo*, *rádište*, *svrātište*, *upõznašmo*). Imperfekt je rjeđi, ali je ipak prisutan i u svakodnevnome govoru (*mīšljā*, *plětijā*, *znādijāše*, *võzijāše*). Stariji je prezentski nastavak *-u* za prvo lice jednine očuvan u gla-

¹³ Najvjerojatnije su nastali analogijom prema kosim padežima jer su posve uobičajeni likovi *bõo*, *dāo*, pa čak i *kāo* (< *kal* ‘blato’).

¹⁴ Lik *stõl* bilježim i u Zvirovićima, selu u Brotnju, u zapadnoj Hercegovini koje su početkom 18. st. uvelike naselili doseljenici iz hercegovačkoga dijela Zažablja.

¹⁵ Zanimljivi su i likovi *pěsē(t)* (50) i *šesē(t)* (60). Zanimljivo je brojenje očuvano kod starijih govornika u Pučišćima na otoku Braču (*jedanādeset*, *dvonādeset*, *trinādeset*, *četřnādeset*, *petnādeset*, *šesnādeset*, *sedamnādeset*, *osamnādeset*, *devetnādeset*) uz mlađe koje bilježi i Šimunović 2006.

gola *mòlit* (*mòlju/mòljū*), **veljeti* (*vèlju/vèljū*), *vìdet* (*vìđu/vìđū*), *zapòvidet* (*zapòvidu/zapòvidū*) i *žèljet* (*žèlju/žèljū*), a nađim ga i u prefigiranom glagolu *užèljet se* (*ùžèlju/ùžèljū*)¹⁶.

Futur II. češće se tvori od svršenoga prezenta glagola *biti* i infinitiva (*kàd ti bìdèn govòrit*; *ako bìdeš ìc*) nego kao u hrvatskome standardnom jeziku. Posebno je zanimljiva sintetička konstrukcija futura II. u primjerima *ako uzibudèš* ('ako uzmogneš biti'), *mòbudèš* ('ako budeš moći'), *šcèbudèš* ('ako budeš htjeti')¹⁷. U istočnome dijelu Neretvanske krajine (ponajprije na slivanjskome području, ali i u Zažablju) živo je i tzv. predbuduće vrijeme koje označuje „vjerojatnu radnju u prošlosti“ (Menac-Mihalić 1989: 101): *bìt će sìgūro čūo za sprovòd šùtrī dān* ('bit će da je sigurno čuo za sutrašnji sprovod'). Tzv. imperativ prošli, koji „izražava nešto što je subjekt po mišljenju govornika trebao izvršiti u prošlosti, a nije“ (Menac-Mihalić 1989: 102) također je uočuvan u Zažablju i tvori se od 3. l. imperfekta glagola *biti* i infinitiva: *bījāše to učini(t)* ('trebao si bio to učiniti'). Navedeni su složeni glagolski oblici zajednički većini štokavskih i čakavskih govora u srednjoj i južnoj Dalmaciji.

Veoma je zanimljiva anticipacija palatalnog elementa¹⁸ zabilježena u pridjevima *dòjnĭ*, *kràjnĭ*, *stràjnĭskĭ*, *cigājnĭskĭ*, *dùbājnĭskĭ* i *dùvājnĭskĭ* dosad zabilježena uglavnom na kajkavskome području (Lončarić 1996: 92–94). U Vidonjama su zabilježene i riječi *klĭjēt* (usp. kajkavski *klēt* < psl. **klěbъ* 'kuća u vinogradu, izba, pojata'; HER: 578) i *īža* (usp. kajkavski *hĭža* 'kuća, zgrada' < psl. **xyža* < germ. **xūs-*; HER: 444) koje su kao opće imenice rasprostranjenije na kajkavskome području, a očito je da su nekoć bile rasprostranjene i u štokavskim govorima s ponešto izmijenjenim temeljnim značenjem. Naime, obje označuju trošnu kućicu. Na leksičkoj su razini zanimljivi i apelativi *čājteš* 'močvara' (usp. slov. *Čatež*), *grīč* 'brdo', *hřž* 'raž', *mlāka* 'lokva, bara' ili *vās* 'selo' također potvrđeni uglavnom u hrvatskim kajkavskim i čakavskim govorima, a okamenjeni u zažapskoj i popovskoj toponimiji. Leksički su arhaizmi i glagoli *dīt* 'govoriti, zboriti', *dēlat* 'činiti, raditi' ili *mnīt* 'misliti'. Bilježim i dio zanimljivih mjesnih leksema koje ne nađim u hrvatskim rječnicima: *brāzgalica* 'grablje za ocrtavanje redove za sadnju duhana', *golòkud* 'kukuruz', *hlādnicā* 'tenda', *kùtĭja* 'radijski prijammik', *nebèsilo* 'visoka osoba', *obřdat* 'ostarjeti',

¹⁶ Zanaslasne su dužine uopćene iz n. p. a i c, gdje ih očekujemo u 3. l. mn.

¹⁷ Maretić (1963: 647–648) spominje primjere *hĭjedbudem*, *mogbudem*, *imadbudem*, *znadbudem*, *dadbudem*, *smjedbudem* kao rijetke i dijalektne likove u pogodbenim, vremenskim i odnosnim rečenicama. Sličnu pojavu bilježi i Asim Peco (1964: 156) u Gornjoj Hercegovini.

¹⁸ Pojavu je Ivana Kurtović Budja zabilježila na kliškom i makarskome području, Željko Jozić u Posavini, Mate Kapović u Vrgorskoj krajini te Miodrag Jovanović u crnogorskim govorima, a osim u Zažablju i Donjoj Hercegovini zabilježio sam je i u Konavlima i Boki kotorskoj (zapisao sam primjere *lājnĭskĭ* i *stràjnĭskĭ*).

pècat klàčinu ‘ložiti vatru u vapnenici kako bi se dobilo vapno’, *šùška* ‘muha bez krila’, *trèdodān* ‘dnevnicā’ i *zvonārīna* ‘sat’.

3. Naglasak u mjesnim govorima

Po prozodijskim značajkama mjesni govori pripadaju novoštokavskim govorima s određenim arhaizmima¹⁹ u naglasnome sustavu. Jedna je od temeljnih značajka novoštokavskoga naglašivanja prenošenje naglasaka koje se provodi gotovo beziznimno²⁰. Silazni su naglasci izvan prvoga sloga u višesložnim riječima rijetki (npr. u konstrukciji *De si, mladiću*), ali ih sustavno nalazimo u riječima s četiri ili više slogova u genitivu množine (*udòvīcā, domācīna, oglèdālā, kolāčīcā, rupètinā, glavūrīnā, njivètīnā*). Nalazimo ih i u toponimiji u primjerima *Dobròvo, Podtrèskavice, Prevīš, Medàruša* i *Veràjuša*. S druge strane, u genitivu množine višesložnih riječi muškoga roda s duljinom naglasak se dosljedno pomiče (*Bòsānācā, kòmārācā, Slòvènācā*). Silazne naglaske nalazimo i u nekim novijim posuđenicama kao što su *akumulātor* ili *dokumènt*, uglavnom pod utjecajem govora obližnjih gradova – *akumulātor* (Metković) ili *dokumènt* (Čapljina). U mjesnim govorima ipak prevladava naglasak *dokumènt*, a nešto je rjeđi (ali ipak nerijetko zabilježen) naglasak *akumulātor*, dok na granici zapadnohercegovačkih ikavskih i istočnohercegovačkih ijekavskih govora bilježim i metatonijski lik *akumulātor*. Da se novoštokavskom naglasnom sustavu prilagođuju i najnovije posuđenice, zorno pokazuje izgovor imena stranih nogometnih klubova (*Depòrtīvo, Mònako* ili *Stèāua*²¹) ili naziva francuskih jela i automobila (*filemīnjōn – filemīnjōna, šatobrijān – šatobrijāna, citròēn – citròēna*). Ponešto silaznih naglasaka na srednjemu slogu bilježim u pomodnim osobnim imenima (npr. *Ivāno, Matèo*) i u složenicama (npr. *poljoprīvreda, samopòsluga*).

Zanaglasne su duljine gotovo beziznimno ušćuvane. Zanimljivo je ipak da se na čitavome obrađenom području 2. l. jd. prezenta često izgovara *vīdiš* iako je dužina ušćuvana u svim drugim licima prezenta²². Iskonska je kračina očuvana u imenici *mòre*²³ (u drugim je govorima uobičajenije *môre*) te u zamjenici

¹⁹ Riječ je, dakako, uglavnom o smjenbenim arhaizmima, ali nahodimo i neke izgovorne (usp. Kapović 2006: 28–29).

²⁰ O novome i starome prenošenju naglasaka u mjesnim govorima opširno je pisano u Vidović 2007.

²¹ *Livèrpul* i *Mančèster* zanimljivi su pak primjeri prilagođivanja stranih imena hrvatskomu naglasnom sustavu.

²² Nešto je češće gubljenje zanaglasne duljine na dubrovačkome području, poglavito u Slanome.

²³ Izgovor *mòre* ušćuvan je na širem dubrovačkom području, kako u štokavskim govorima u samome Dubrovniku, u Dubrovačkome primorju, Konavlima, Zažablju, Slivnu i štokavskome dijelu Pelješca te Gornjoj Hercegovini, tako i u čakavskim govorima na zapadnome dijelu Pelješca, Korčuli i Lastovu.

òn. Slično kao u susjednim čakavskim govorima kratki se naglasak kadšto dulji pred sonantom: *dīm*, *Gàlōv*, *ljúbāv*, *nárāv*, *mlīn* (također i toponim *Mlīnište*).

Razlikovna je uloga naglasaka nekoć bila mnogo važnija. Tako su se promjenom naglasaka tvorila hipokoristična osobna imena (*Ána* < *Àna*, *Káta* < *Kàta*, *Mára* < *Màra*, *Péra* < *Pèra*, *Pétra* < *Pètra*, *Véra* < *Vèra*), umanjenice (*nóga* < *nòga*, *čáša* < *čàša*, *bóca* < *bòca*, *késa* < *kèsa*, *kráva* < *kràva*, *kriška* < *kriška*, *kúca* < *kùca*, *njúška* < *njùška*), vrste rakija nazvane prema voću od kojega su načinjene (*krúška* : *krúška*, *lôza* : *lôza*, *šljiva* : *šljíva*, *vīšnja* : *vīšnja*) te iterativni glagoli od običnih nesvršenih (*skàkat* ‘poskakivati’ : *skàkat*). Naglaskom se u Hrasnu razlikovalo i ime krave *Rùža* od ženskoga osobnog imena *Rúža*. Naglaskom se u lokativu razlikuju istokorijenske imenice koje označuju živo (npr. *mīšu* kad je riječ o životinji i *člānu* kad je riječ o osobi) od imenica koje označuju neživo (npr. *mīšu* kad je riječ o računalnome, a *člānu* kad je riječ o gramatičkome nazivu).

U imeničkoj i pridjevskoj sklonidbi kao i u glagola obilno su posvjedočene sve tri općeslavenske naglasne paradigme, bilo da je riječ o iskonskim odrazima, bilo o inovacijama. Iz naglasne paradigme A²⁴ izdvojiti ću neke složenice (npr. *polùbrat*, *polùsestra*), romanske posuđenice (npr. *bàndijèrna* ‘zastava’, *bjèčva*, *brèče* ‘štene’, *čàtrnja* ‘zdenac’, *dīšipula* ‘dječak’, *klàčina* ‘vapnenica’, *mīrkjènta* ‘priobalni pojas koji obuhvaća područje od najviše crte do koje more dopire do prvoga kopnenoga raslinja’, *pèča* ‘komad zemlje’, *pīpūn* G. jd. *pīpūna*, N. mn. *pīpūni* ‘dinja’, *plòča*, *pònta* ‘rt’, *spīla* ‘špilja’²⁵), neke riječi koje ne očekujemo na južnome hrvatskom povijesnom prostoru (npr. *īža* ‘izba’; usp. kajk. *hiža*, *Mlāka*), neke današnjemu puku neprozirne apelative ušćuvane u toponimiji (*lūža* ‘mokrina’, *plèso* ‘lokva’, *prijèspa* ‘tanki zemljani nasip’), osobna imena (*Domīnik*, *Gabrijel*, *Tomīslav*) te neke imenice muškoga roda koje se u hrvatskome standardnom jeziku sklanjaju po n. p. B (*lūđāk* – *lūđāka* – *lūđāci*; *mēsār* – *mēsāra* – *mēsāri*). Čeoni je naglasak ušćuvan i u imenica ženskoga roda koji se u hrvatskome standardnom jeziku analoški pomiče na srednji slog (npr. *učiteljica*, *mjenjāčnica*, *brījāčnica*). Naglasna paradigma B (n. p. B) čuva se kod imenica kao što su *bājam* (G. mn. *bājāmā*), *bōr* (G. jd.

²⁴ Ovdje navodim najčešće potvrđene oblike koji se sklanjaju po pojedinim naglasnim paradigmama, no dakako da postoje apelativi kod kojih nisu potvrđene riječi koje se u jednini i množini sklanjaju prema različitim naglasnim paradigmama. Tako se apelativ *vřt* u jednini sklanja po n. p. B (G. *vřta*), a u množini po n. p. A (N. mn. *vřti/vřtovi*, G. mn. *vřtōvā*). Postoje i određene manje razlike u naglašivanju pojedinih čestih apelativa. Tako se apelativ *dō* u hercegovačkome dijelu Zažablja i Popovu sklanja na sljedeći način: G. jd. *dōla*, N. mn. *dōli/dōlovi*, G. mn. *dōlōvā*. U Vidonjama pak bilježim i lik *dō* i stariji lik *dōl*, a navedeni se apelativ sklanja po n. p. B (G. jd. *dōla*), s tim da je u nom. mn. došlo do duljenja (N. mn. *dōli*, G. mn. *dōlōvā*).

²⁵ Romanizmi popisani prema Ligorio 2011.

bòra, N. mn. *bòrovi*, G. mn. *bòrōvā*²⁶), *lašov* (G. jd. *lašova*, N. mn. *lašōvi*²⁷, G. mn. *lašōvā*), *huligān* (G. jd. *huligāna*, N. mn. *huligāni*, G. mn. *huligānā*), *kòtō* (G. jd. *kòtla*, N. mn. *kòtli*, G. mn. *kòtālā*), *istok* (G. jd. *istòka*²⁸), *život* (G. jd. *života*, N. mn. *životi*, G. mn. *živótā*), *gnjât* (G. jd. *gnjâta*, N. mn. *gnjâti*, G. mn. *gnjâtā*)²⁹, *kòstūr* (G. jd. *kostūra*, N. mn. *kostūri*, G. mn. *kostūrā*), *kùk* (G. jd. *kùka*, N. mn. *kùkovi*, G. mn. *kùkōvā*), *škrîp* ‘pukotina između stijena’ (G. jd. *škripa*, N. mn. *škripi*, G. mn. *škripā*), *sènjāl* (G. jd. *senjāla*), *jěž* (G. jd. *jěža*, N. mn. *jěži/jěževi*, G. mn. *jěžā/jěžēvā*³⁰), *Húm* (G. jd. *Húma*), *Trn* (G. jd. *Trna*), *okòliš* (G. jd. *okolīša*), *rėbac* (G. jd. *rėpca*, N. mn. *rėpci*, G. mn. *rėbācā*), *Mārīn* (G. jd. *Marina*), *Marijān* (G. jd. *Marijana*), *Šešelj* (G. jd. *Šešelja*, N. mn. *Šešelja*, G. mn. *Šešeljā*)³¹, *strúg* ‘tor’ (G. jd. *strúga*), *Bāgdād* (G. jd. *Bagdáda*), *Óstrog* (G. jd. *Ostrōga*), *kòmīn*³² (G. jd. *komina*), *mīnār* ‘mornar’ (G. jd. *mrnāra*), *rėbac*, *dúmo* ‘dijecezanski svećenik’ (G. jd. *dúmē*). Naglasnu paradigmu B nalazim i u brojevnim imenicama (npr. *dvojica*, *trojica*, *četverica*). Naglasnu paradigmu C (n. p. C) najbolje uočavamo u lokativu jednine muškog roda za neživo (*kamènu*, *plamènu*, *govòru*, *bròdu*, *mòstu*, *nòsu*, *vīru*, *kremènu*, *imènu*, *ćemènu*, *vremènu*, *poslúihu*, *sprovòdu*, *grebènu*, *nòktu*, *položāju*, *događāju*, *oprėzu*, *pojásu*, *procijėpu*, *prošėku*, *ševèru*, *događāju*, *Jadrānu*, *Ošėku*³³ ‘toponim u Hutovu’) te u genitivu množine imenica muškoga roda (*sinóvā*, *sokolóvā/sokólā*, *jastrėbā*, *strugóvā/strúgā*, *daróvā/dārā*, *badóvā*, *glasóvā*, *dubóvā/dúbā*, *govoróvā/govórā*, *golubóvā/golúbā*, *vragóvā*, *toróvā*, *gradóvā*, *andělā*, *korákā*, *fratārā*, *slučajėvā*, *rođákā*³⁴, *dinārā*)³⁵, ali i u imenica ženskoga roda kao što je *čèla* (D. jd. *čèli*, A. jd. *čèlu*, N. mn. *čèle*, G. mn. *čélā*,

²⁶ Istog su tipa i imenice *bòb* (nema množinu), *grāb*, *snòp*, *stāp*, *pòp*, *pòd*, *kròv*, *čvòr*, *zbòr*, *plūg*, *pūč*, *přč*, *vřč*, *stòl*, *gròp*, *špāg*, *grėb*, *gòč* ‘vrelo’, no u kratkoj množini je n. p. B uščuvan samo u apelativima *snòpi*, *stāpi*, *pòpi*, *pòdi*, *přči*, *vřči*, *pūci*, *stòli* i *gòci*. U svim je drugim primjericima naglasak kratkosilazan (npr. *kròvi*).

²⁷ U Metkoviću imenice toga tipa često imaju genitiv *makróvā* (< N. *màkrov* ‘svodnik’), *Petróvā*, *Galóvā*, *Mijóčā*.

²⁸ Po istome se obrascu sklanjaju i riječi kao što su *màslac* i *mùdrac* (N. mn. *mudràci*, G. mn. *mudrácā*).

²⁹ Po istome se obrascu sklanjaju riječi kao što su *spūž*, *ljúlj* ‘ljiljan’.

³⁰ Imenice ovoga tipa u južnome dijelu obrađenog područja u množini često prelaze u n. p. A (*jěžēvā*, *šítōvā*, *kljūčēvā*, *kržžēvā*). U hercegovačkome dijelu Neretvanske doline pak bilježim pojavu da dio imenica muškoga koje se sklanjaju po n. p. c imaju množinske likove dobivene analogijom od n. p. B (*sókōvā*, *válōvā*).

³¹ Jednako se sklanja i prezime *Dùbelj*.

³² Usp. i *rānčīn* ‘prvo mladunče’ (G. jd. *rančina*), *džārdīn* (G. jd. *džardina*), *brònzīn* (G. jd. *bronžina*), *tumbīn* ‘prokopano vrelo’ (G. jd. *tumbina*).

³³ Apelativom *osijek* na hrvatskome se povijesnom području nazivao tor.

³⁴ U dalmatinskome dijelu Zažablja bilježim i lik *ròdijāk*.

³⁵ Analoški se to prenijelo i na neke imenice muškog roda koje označuju živo (*sokòlu*, *jastrėbu*).

DLI. mn. *čèlam/čèlan*)³⁶, *pòprāt* (L. jd. *poprāti*, N. mn. *poprātī*, G. mn. *poprāti-ma*), *čèjād* (L. jd. *čejádi*), *gláva* (D. jd. *glávi*, A. jd. *glávu*, N. mn. *gláve*, G. mn. *glávā*, DLI. mn. *glávam[a]/glávan*)³⁷, *mètla* (D. jd. *mètli*, A. jd. *mètlu*, N. mn. *mètle*), *cijéna* (D. jd. *cijèni*, A. jd. *cijènu*)³⁸, *mèđa* (D. jd. *mèđi*, A. jd. *mèđu*, N. mn. *mèđe*, G. mn. *mèđā*, DLI. mn. *mèđam[a]/mèđan*), *óvca* (G. jd. *óvcē*, D. jd. *óvci*, A. jd. *óvcu*, N. mn. *óvce*, G. mn. *ovácā*), *vójska* (D. jd. *vójsci*, A. jd. *vójsku*, N. mn. *vójске*, G. mn. *vójskā*, DLI. mn. *vójskama*), *pāmēt* (L. jd. *paméti*), *rúka*³⁹ (G. jd. *rúkē*, D. jd. *rúci*, A. jd. *rúku*, N. mn. *rúke*, G. mn. *rúkū*, DLI. mn. *rúkam[a]*), *kôs* (G. jd. *kòsti*, L. jd. *kòsti*, N. mn. *kòsti*, G. mn. *kòstī*, DLI. mn. *kòstima*), *žālōs* (L. jd. *žalòsti*, G. mn. *žalòstī*)⁴⁰, *šcérī*⁴¹ (G. jd. *šcèri*, N. mn. *šcèri*, G. mn. *šcèrī*, DLI. mn. *šcèrima*), *kòkòš* (G. jd. *kòkoši*, N. mn. *kòkoši*, G. mn. *kòkòštī*, DLI. mn. *kòkòšima*), *bòlēs* (G. jd. *bòlesti*, L. jd. *bolèsti*, N. mn. *bòlesti*, G. mn. *bolèstī*, DLI. mn. *bolèstima*), *pròpovijēd* (L. jd. *propovijédi*, G. mn. *propovijēdī*, DLI. mn. *propovijēdima*), *planīna* (ù *planīnu*)⁴², *klijēt* ‘izba’ (L. jd. *klijéti*), *Dònjā vās*⁴³ (L. *Dònjōn vási*), *Vároš* (L. *Varòši*).

U pridjeva je n. p. B najbolje očuvana u pridjeva koji označuju boje (npr. *bijēl*⁴⁴ – *bijéla* – *bijélo*)⁴⁵, *zèlen* – *zelèna* – *zelèno*)⁴⁶, *smèđ* – *smèđa* – *smèđe*)⁴⁷. Među primjerima *bògat*, *glásan*, *svijétō/sétō*, *krátak*, *zlátan*, *dòbar* (*dòbra* – *dòbro*), *dùbok* (*dubòka* – *dubòko*)⁴⁸ i *sīgūran* (*sigūrna* – *sigūrno*) koji se danas sklanjaju po n. p. B nahodimo i pridjeve koji su iskonski pripadali n. p. a i n. p. c. U mjesnim je

³⁶ Po istome se obrascu sklanjaju i imenice kao što su *zòra*, *ròsa*, *vòda*, *gòra*, *zèmja*, *žèja*, *sùza*, *stàza*.

³⁷ Tako se sklanjaju i riječi *svínja*, *strúja*, *strijéla*, *tráva* (i u temeljnome značenju i u značenju ispasište), *Lùke* (samo kao toponim), *gréda*, *vřba* i *strána*. Bilježimo i nazalizirani izgovor *svínjama*ⁿ, *glávama*ⁿ, *strújama*ⁿ, *stránama*ⁿ, *strèlama*ⁿ, *Lùkama*ⁿ, *grédama*ⁿ i *trávama*ⁿ i slično. Sve se navedene riječi danas naglašuju i analoški (osim toponima *Luke* u cijeloj paradigmi te imenica *glava* i *strana* u jednini): A. jd. *svínju*, *strúju*, *strijélu* i *trávu*; G. jd. *svínjama*, *glávama*, *strújama*, *stránama*, *strijélama*, *grédama* i *trávama*.

³⁸ U množini bilježimo analoške naglaske NAV mn. *cijéne*, DLI mn. *cijénama*ⁿ.

³⁹ Na isti se način sklanja i imenica *slúga*.

⁴⁰ Tako se sklanjaju sve dvosložne imenice ženskog roda tvorene sufiksom *-ost* koje u nominativu jednine imaju kratkosilazni naglasak.

⁴¹ Po istome se obrascu sklanja i apelativ *péc*.

⁴² Isti obrazac nahodimo i u sljedećim primjerima: ù *širinu*, ù *dubinu*, ù *visinu*, *nà brzinu*.

⁴³ Riječ je o dijelu sela Točionik u Dubrovačkome primorju.

⁴⁴ Usp. i *plāv* – *pláva* – *plávo*, *žūt* – *žúta* – *žúto*, *cřn* – *cřna* – *cřno*.

⁴⁵ U Pučišćima na otoku Braču pridjevi kojima se označuju boje prešli su u n. p. C, s tim da je u muškome rodu uporaba određenoga pridjevskog lika veoma rijetka te je uglavnom zamijenjen određenim likom, primjerice *bíl* (češće *bíli*) – *bílā* – *bílo*, *žút* (češće *žúti*) – *žútā* – *žúto* ili *mòdar* – *modrā* – *mòdro*.

⁴⁶ Usp. i *cřven* – *cřvèna* – *cřvèno*, *kāřen* – *kāřèna* – *kāřèno*.

⁴⁷ Usp. i *mòdar* – *mòdra* – *mòdro*.

⁴⁸ Po istome se obrascu sklanjaju i pridjevi kao što su *šìrok*, *visok*, *dèbel*, a (po analogiji) i *vèlik*, kadšto i *kòlik*.

govorima očuvan izvorni n. p. *c* kod pridjeva⁴⁹: *blâg* – *blâga* – *blâgo*. K tome se u zažapskim govorima (ali i većemu dijelu neretvanskih i zapadnohercegovačkih ikavskih govora) sekundarno proširio i na velik broj pridjeva koji su pripadali n. p. *a*⁵⁰ (npr. *srĉtan* – *srĉtna* – *srĉtno*, *zgòdan* – *zgòdna* – *zgòdno*). Naglasnu paradigmu *C* često bilježim i u određenim pridjevima (pri čemu je u mnogim primjerima došlo i do nekih naknadnih ujednaka): *hòrljī* ‘orlov’, *rjĉtkī*, *gùstī*, *pràznī*, *ràvnī*, *rīdī*, *ljūtī*, *jūžnī*, *sĉdmī*, *òsmī*, *tĉškī*, *tīhī*, *plītkī*, *rūžnī*, *tjĉsnī*, *krūpnī*, *pūtñī*.

Po n. p. *B* sprežu se glagoli kao što su *ĉítat* (*ĉítām*; *ĉítao*), *kritikat* (*kritikámo*), *jámít/námít* ‘uzeti’ (*jámijem/námijem*; *jámio/námio*), *pòĉĉt* (*pòĉmĉn*, *pòĉmū*; *pòĉĉo* – *poĉĉela* – *pòĉĉĉlo*), *pomòĉi* (*pòmòĉĉm*; *pòmogò* – *pomògla* – *pomòglo*), *dugòvat* (*dùgújĉm*⁵¹; *dùgovò* – *dugòvala* – *dugòvalo*). N. p. *C* bilježim u glagola kao što su *zvàt* (*zovĉmo*, *zòvū*; *zvào* – *zvála* – *zvàlo*)⁵², *mĉs* (*metĉmo*; *mĉo* – *mĉla* – *mĉlo*), *kràs* (*kràdem* – *kràdemo* – *kràdū/kràdū*; *krào* – *krála* – *krála*), *lĉĉet* (*letĉmo*, *lĉĉĉt/lĉĉtū*; *lĉĉĉo*), *nòrit* ‘roniti’ (*norĉmo*, *nòrĉ/nòrū*), *vùĉ* (*vùkò* – *vùkla* – *vùklo*), *pĉĉ* (*peĉĉmo*; *pĉĉò* – *pĉĉla* – *pĉĉlo*)⁵³, *stàja(t)* (*stojĉmo*), *pòĉĉt*

⁴⁹ Rijeĉ je o izoglosi koja razlikuje zapadne od istoĉnih Ńtokavskih govora. U istoĉnim se (prije svega srpskim) Ńtokavskim govorima pridjevi koji su se sklanjali po n. p. *c* danas izgovaraju po n. p. *b* (npr. *blâg* – *blâga* – *blâgo*). N. p. *c* nahodimo i u pridjevima kao što su *drâg*, *sūv*, *slân*, *šupalj*, *žĉv*, *gnjĉl*, *stvarân*, *ĉvĉs*, *mlâk*, *glŃv*, *glŃp*, *krŃv*, *lijĉp*, *glâdan*, *mlâd*, broja *jĉdan* (G. jd. *jĉdnòga* i *jĉdnòga*) ĉuva se stari zamjenĉki naglasni obrazac. Pridjevi *jâk* i *vrŃĉ* danas se sklanjaju po n. p. *c*. Iako su iskonski pripadali n. p. *b*. Prijelaz n. p. *b* u n. p. *c* svojstven je dubrovaĉkome podruĉju i ĉakavskom.

⁵⁰ U Ĉapljini pak i u mladih govornika u Metkoviću ti se pridjevi sklanjaju po n. p. *B*, a iskonski n. p. *a* najbolje ĉuvaju srpski ijekavski govori u Neretvanskoj krajini (posebno govor sela GluŃci).

⁵¹ Na stolaĉkome je podruĉju oĉuvana iskonska kraĉina u glagola toga tipa (*bĉjem*, *dùgújĉm*, *kŃjem*, *vjĉrujĉm* i *kŃpŃjem*).

⁵² Kod prefigiranih glagola postoje razlike u mjesnim glagolima. Na Trebimlji sam tako zabilježio likove *nâzovem*, *nâzovŃ* (i *dònesem*, *dòvezem*), a u Zažablju *nazòvem* (i *donĉsem*, *dovĉzem*). U glagolskome pridjevu ženskoga roda u mjesnim govorima nema razlike (*nazvála*, *donijĉla*, *dovĉzla*). Naglaske *dònesem* i *dòvezem* zabilježio sam i u Vodovaĉi te Dubravci u Konavlima.

⁵³ U glagolskome pridjevu radnom na ĉitavome su podruĉju zabilježeni sljedeĉi primjeri: *rĉkò/pòrĉkò* – (*po*)*rĉkla* – *rĉklo*, *mògò/iznĉmogò* – (*izne*)*mògla* – (*izne*)*mòglo*, *trĉsò/istrĉsò* – (*is*)*trĉsla* – (*is*)*trĉslo*, *plĉò/ispĉlo* – (*is*)*plĉla* – (*is*)*plĉlo*, *vùkò/izvùkò* – (*iz*)*vùkla* – (*iz*)*vùklo*, *Ńmrò/òdumrò* – (*od*)*umrĉla* – (*od*)*umrĉlo*, *pròstrò* – *prostĉrĉla* – *prostĉrĉlo*, *tĉkò/istĉkò* – (*is*)*tĉkla* – (*is*)*tĉklo*, *pòĉĉo/zàpòĉĉo* – (*za*)*poĉĉela* – *pòĉĉĉlo/zàpòĉĉĉlo*, *snĉo* – *snijĉla* – *snijĉlo*, *ràsò/nàràsò* – (*na*)*ràsla* – (*na*)*ràslo*, *cvào/ràsĉvò* – (*ras*)*cvála* – (*ras*)*cvàlo*, *òteo* – *otĉla* – *òtĉlo*, *bĉo* – *bĉla* – *bĉlo*, *dòbĉo* – *dobĉla* – *dòbĉlo*. U Podžablju sam pak zabilježio primjere *otĉšò* – *otĉšla* – *otĉšlo* i *pronàšò* – *pronàšla* – *pronàšlo*, a u Karasovicama (i to samo kod muških ispitanika!) naglasak je na tim participima ujednaĉen i to sa silaznim naglaskom (*sic!*) *òtišò* – *òtišla* – *òtišlo*, *prònašò* – *prònašla* – *prònašlo* i *pòkušò* – *pòkušala* – *pòkušalo*. Drugi ispitanici ujednaĉili su naglasak (navodim samo lik ženskoga roda): *òtišla*, *prònašla*. I u glagolskome pridjevu trpnom obiĉno se ĉuva pomiĉnost naglaske (*uĉĉnjĉna*, *izreĉĉni*, *poduprĉta*). U Vjetreniku sam pak zabilježio i analoŃki lik *pobjĉgla*. U Podžablju su zabilježeni i likovi *pokùšò* – *pokùšala* – *pokùšalo* (prema infinitivu *pokùšat*), a u Karasovicama *pòkušò* – *pòkušala* – *pòkušalo* (prema infinitivu *pòkušat*).

(*pòčmēn*; *pòčeo* – *počēla* – *pòčēlo*), *rēs* (*rēstem*, *réstū*; *rēsō* – *rēsła* – *rēslo*), *pròsti(t)* (*prostímo*), *bròjit* (*brojímo*), **vèljet*⁵⁴ (*velímo*), *žèljet*⁵⁵ (*želímo*), *sèlit* (*selímo*), *žívje(t)* (*živem*, *živěmo*, *živē/živū*).⁵⁶ Zanimljiv je glagol *imati* (*imām*; *imámo*) koji izvorno pripada n. p. c, ali u oblicima nahodim i odraze drugih paradigama. Od glagola koji pripadaju n. p. A navest ću samo arhaičnije kao što su *pràvit* ‘govoriti’ (*pràvīm*), *dělat* ‘djelati, raditi’ (*dělam*), *šljěc* ‘stići’ (*šljěgnēm*) ili *uljes* ‘ući’ (*uljezem*). Uz sve navedene arhaične naglasne likove supostoje i mlađi koje nahodimo i u hrvatskome standardnom jeziku, pa ih nije bilo potrebno zabilježiti. Treba napomenuti da se veoma rijetko čuva i stariji infinitivni naglasak u primjerima *porèci*, *pripomòci* i *protèci*, no valja imati na umu da su infinitivi na *-ci/-ti* veoma rijetki i da ih nahodimo samo rijetko u biranome govoru.

U dalmatinskome je dijelu Zažablja beziznimno uščuvan bilježiti čeonu kratkosilaznu naglasak na prvome slogu (npr. *Àbramović*, *Àntunović*, *Bàtinović*, *Čòlāković*, *Dràgičević*, *Dràgojević*, *Ìvānković*, *Jòvanović*, *Krštičević*, *Màrtinović*, *Màtičević*, *Milānović*, *Milīnković*, *Milojević*, *Òbradović*, *Ràičević*, *Stòjanović*, *Tàpalović*). U hercegovačkome dijelu Zažablja i Popovu u prezimenima se čuva naglasak dvosložnih osobnih imena od kojih su tvorena (npr. *Jānković*, *Jūrkić*, *Lūčić*, *Mārkić*, *Stānković*, *Žārkić*). K tome, naglasak se dvosložnih imena tvorenih sufiksom *-ko* također razlikuje u spomenuta dva područja. Tako u dalmatinskome dijelu Zažablja preteže tip *Stānko* – *Stānkē*, a u hercegovačkome dijelu Zažablja i Popovu tip *Stānko* – *Stānka*.

4. Naglasne razlike u mjesnim govorima

Postoje određene sustavne naglasne razlike u mjesnim govorima. Mnoge su od njih uvjetovane zemljopisno. Pri tome je zanimljivo da su popovski govori naglasno bliži govorima dalmatinskoga dijela Zažablja nego govorima hercegovačkoga dijela Zažablja koji su im u neposrednome susjedstvu. Sličnost pojedinih govora dosta ovisi o prometnoj povezanosti pojedinih sela. Tako su vidonjski i gradački mjesni govor veoma slični iako ih dijeli državna granica, a Dobranje su govorno bliže Hrasnu nego znatno bližim Vidonjama zbog toga što Vidonje i Dobranje dijeli teško prohodna gora Žaba. Zbog rodbinskih se veza i kumstava u Trojavini i Badžuli osjeća utjecaj govora susjednoga Slivna, ali i znatno udaljenijega Dubrovačkog primorja.

⁵⁴ Infinitiv nisam zabilježio u mjesnim govorima.

⁵⁵ Infinitiv nisam zabilježio u mjesnim govorima.

⁵⁶ Arhaičniji su likovi posve podudarni s južnočakavskima (*zovemò*, *metemò*, *letīmò*, *stojīmò*, *prostīmò*, *živemò*).

U dalmatinskome dijelu Zažablja i većemu dijelu Popova u dvosložnim riječima bilježim kratkosilazni naglasak i dužinu (npr. *prīčēst, kālēž, mētēž*) dok se u hercegovačkome dijelu Zažablja, u Hrasnu, na čapljinskome i u stolačkome kraju bilježi dugouzlazni naglasak (*prīčest, kálež, métež*) koji se analoški prenio i na riječi koje su u mjesnim govorima razmjerno nove (npr. *sāstāv* u dalmatinskome dijelu Zažablja i Popovu, a *sāstav* u hercegovačkome dijelu Zažablja), na antroponime (iskonski izgovor *Kr̄mēk* i *Hājvāz* uščuvan je i u za te rodove matičnome hercegovačkom dijelu Zažablja, ali se na širemu čapljinskom i stolačkom području naglasno prilagođuje u *Kr̄mek* i *Hājvaz*) i toponime (izgovor *Mr̄amōr*, L. u *Mramōru* bilježimo u Hutovu, no već u Hrasnu bilježimo i lik *Mr̄amor*). Genitiv množine *póljā* i *mjéstā* bilježimo tako u dalmatinskome dijelu Zažablja i Popovu, a *póljā* i *mjéstā* u hercegovačkome dijelu Zažablja. U hercegovačkome dijelu Zažablja i na stolačkome području (ali i u mnogim zapadnohercegovačkim govorima) češći su glagolski pridjevi radni *rāzviijena, ūbijena* dok su u ostalome dijelu obrađenoga područja češći likovi *razviijēna, ub(i)jēna*. Zaselak Karasovice u Hutovu (a slično je i ponegdje na stolačkome području, primjerice na području Bjelovića i samoga grada Stoca) zanimljiv je po tome što su u njemu na mjestu sustavnih novoštokavskih uzlaznih naglasaka silazni naglasci, poglavito u participima. Zabilježio sam tako likove *pōginio* i *pōbjegao*. Ono što je zanimljivo da takav izgovor bilježim samo u muškaraca. Na čitavome je pak području uobičajen izgovor *ōvāj, p̄vī, kōjī* (umjesto očekivanoga *ōvāj, p̄vī, kōjī*).

Naglasne razlike postoje i na narodnosnoj osnovi. Tako zaselak koji srpsko stanovništvo naziva *Kljēnak* ili *Gornje Brstine* Hrvati nazivaju *Klijēnak*. Jedino selo sa srpskom većinom u dalmatinskome dijelu Zažablja mjesno srpsko stanovništvo naziva *Glūšca*⁵⁷, a stanovnici susjednih hrvatskih sela *Glūšci*, dok dobranjski zaselak koji je nastanjivala srpska obitelj *Arnaut Strižić* mjesno srpsko stanovništvo naziva *Strižići*, a hrvatsko *Strižići* (takav je, dakako, i izgovor homonimnoga obiteljskog nadimka). Srpski mjesni govori dosljedno čuvaju iskonski n. p. *a* (npr. *srētan – srētna – srētno*), dok Hrvati uglavnom razvijaju sekundarni n. p. *c* (npr. *srētan – srētna – srētno*).⁵⁸

Postoji i razlika u izgovoru imena tvorenih s pomoću sufiksa *-eta* i *-ota* (Hrvati izgovaraju *Mileta, Mōmeta, Mārkota*, a Srbi *Mileta, Mōmeta, Mārkota*), kadšto se naglaskom razlikuju hrvatska od srpskih prezimena (primjerice, Hr-

⁵⁷ Slično je i s ojkonimima *Klepci* i *Prebilovci* koje Hrvati nazivaju *Klēpci* i *Prebilōvci*, a Srbi *Klēpca* i *Prebilōvca*.

⁵⁸ Iskonski je n. p. *c* u pridjevskoj sklonidbi kod Hrvata beziznimno očuvan, dok je među srpskim stanovništvom u Zažablju također dobro potvrđen, no obično uz njega supostoji i lik nastao ujednačivanjem prema n. p. *b* (*lijēpi* i *lijēpi, blāgi* i *blāgi*).

vati nose prezimena *Jòvanović*, *Òbradović* i *Ìlčić*, a Srbi *Jovánović*, *Obrádo-
vić* i *Ílčić*⁵⁹), a kadšto se na temelju naglasaka mogu lučiti Hrvati, Srbi i Bošnjaci
(Hrvati u Dubravama nose prezime *Màrić*, Srbi *Márić*, a Bošnjaci *Màričić*⁶⁰).
Da zažapski i popovski Srbi ipak u velikoj mjeri čuvaju čeonu naglasak, svjedo-
če prezimena *Àntunović*, *Kàdijević*, *Milošević* i *Vùkanović*, a razlike u izgovo-
ru navedenih prezimena posljedica su želje za narodnosnim razlikovanjem. Za-
nimljiv je i naglasak prezimena *Mìlić*. Osim toga, iz toponimije je razvidno da
se tzv. dubrovačka sklonidba (sklanjanje muških tipa *Ivo* – *Iva*; usp. Halilović
1996: 157–159) u prošlosti prostirala na mnogo širemu području nego danas.
Tako primjerice u Dubljanima u Popovu nahodimo toponim *Đúrove strùge*,
na Pećini, zaseoku sela Trebimlja, u jugozapadnome dijelu Popova mikroto-
ponim *Rádovo gúvno*, a u Zvirovićima, selu u Brotnju u zapadnoj Hercegovini,
u koje se koncem 17. st. naselila veća i kompaktna skupina hrvatskih izbjeg-
lica iz istočne Hercegovine, nahodimo toponim *Mišov dólac*. Danas s herce-
govačke strane zapadno od Orahova Dola ne nahodimo primjera dubrovačke
sklonidbe, a i u zapadnome dijelu Dubrovačkoga primorja (zapadno od Smo-
kovljana), riječ je o razmjerno novijoj pojavi. Dubrovački poddijalekt kao pre-
stižniji u odnosu na mjesne govore u Donjoj Hercegovini i Neretvanskoj kra-
jini u velikoj mjeri utjecao na mjesne govore tako da je za neke njihove za-
jedničke crte teško reći jesu li iskonske ili su nastale pod dubrovačkim utjecaj-
em. U tome je svjetlu veoma zanimljiva činjenica da je dubrovačka sklonidba
danas znatno češća u srpskim govorima u Popovu i Bobanima, dok kod Hrvata
na istome području danas gotovo izostaje, osim u Orahovu Dolu i Grepcima⁶¹,
iako je iz mjesne toponimije i povijesnih vrela razvidno da je nekoć bila rašire-
na barem do Neretve.

5. Zaključak

Područje Zažablja i Popova dijalektološki je veoma zanimljivo jer su se
ondje zbog izoliranosti (poglavito u toponimiji) očuvali mnogi prežitci stari-
jih stanja na fonološkoj (glas *ʒ*, skupina *čbr-*, neprovođenje 2. jotacije, šćaka-

⁵⁹ Nakon prelaska na islam prezimena su se pak često mijenjala. Tako su od katolika
Jòsipovića u Vojevićima na Trebimlji nastali muslimani *Šábanovići*, od katolika *Previšića* (*sic!*)
s Previši muslimani *Brklje*, a svi su katolici *Rèpeše* (osim onih u Metkoviću koji su se onamo
doselili iz Cereva prije islamizacije dijela obitelji) promijenili prezime u *Mènalo*. Današnji rod
Mústapić iz Hutova u gradačkim je maticama u 18. st. zabilježen i s *p* i s *f*, no nakon islamizacije
dijela roda u 19. st. katolici se bilježe isključivo kao *Mústapići*, a muslimani kao *Mústafići*.

⁶⁰ Na ovome vrijednom podatku zahvalnost dugujem Peri Markoviću.

⁶¹ Orahovi Do nastanjuju gotovo isključivo Hrvati, a Grepci i Srbi i Hrvati. U oba sela Hrvati
imena sklanjaju i po dubrovačkoj i po *e*-sklonidbi, a Srbi poznaju isključivo dubrovačku sklonidbu.

vizmi, dočetano *l*, anticipacija palatalnoga elementa), morfološkoj i sintaktičkoj (genitiv množine na *-θ*, stari prezentski nastavak *-u*, prebduće vrijeme, imperativ prošli) te leksičkoj (apelativi *hrž*, *klijet*, *mlaka* i *vas* svojstveniji su sjevernim hrvatskim krajevima) razini koji supostojе s novoštokavskim inovacijama (glasovi *ś* i *ź*, hiperijekavizmi, provedba 3. jotacije, sintetička konstrukcija futura II. itd.). Na čitavo se područje proteže utjecaj dubrovačkoga govora, a osim sličnosti s drugim istočnohercegovačkim i crnogorskim govorima, ističem dosad nedovoljno naglašenu povezanost (što iskonsku, što kontaktnu) s južnočakavskim govorima.

U naglasnome sustavu nahodimo i izgovorne (očuvanje silaznih naglasaka u nekim, doduše malobrojnim, primjerima, ali i sustavno u genitivu množine imenica s četiri i više slogova) i smjenbene (odraze praslavenskih naglasnih paradigma) arhaizme. Razlikovna se uloga naglasaka ogleda u tvorbi hipokorističnih osobnih imena (npr. *Ána* < *Āna*), umanjena (npr. *nóga* < *nòga*) i sl. Na obrađenomu području bilježim i određene sustavne naglasne razlike koje su uvjetovane ili zemljopisno (*pričest* : *prīčēst*, *dovēdem* : *dōvedem*, *bījem* : *bījēm*) ili narodnosno (razlike u naglašivanju pojedinih toponima i antroponima, dosljedno provođenje n. p. *c*, pa čak i razvijanje sekundarnoga n. p. *C* u Hrvata).

Literatura:

- BROZOVIĆ, DALIBOR 1978. Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. U: Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić (ur.), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, Filozofski fakultet – Liber, 9–83.
- DEDIJER, JEVTO 1909. Hercegovina. *Srpski etnografski zbornik*, 12, Beograd.
- FILIPOVIĆ, MILENKO S.; LJUBO MIĆEVIĆ 1959. Popovo u Hercegovini. *Djela odjeljenja istorisko-filoloških nauka naučnoga društva NR Bosne i Hercegovine*, 15 (11), Sarajevo.
- HALILOVIĆ, SENAHID 1996. Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke. *Bosanskohercegovački zbornik*, 7, Sarajevo.
- HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Ranko Matasović i Ljiljana Jojić (ur.) 2002. Zagreb: Novi liber.
- KAPOVIĆ, MATE 2006. Naglasne paradigme *o*-osnova muškoga roda u hrvatskom. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, Zagreb, 159–172.
- KAPOVIĆ, MATE 2008. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.

- KREŠIĆ, MILJENKO 2006. Katolici Trebinjsko-mrkanske biskupije prema popisu nadbiskupa Marka Andrijaševića 1733. godine. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48, Zadar, 439–452.
- LIGORIO, ORSAT 2011. Još nešto o akcentu naših romanizama (uručak).
- LISAC, JOSIP 2003. *Hrvatska dijalektologija 1., Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- LONČARIĆ, MIJO 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- LUČIĆ, JOSIP 1988. *Spisi dubrovačke kancelarije: Zapisi notara Tomazina de Savere 1284. – 1286.; Diversa cancellariae II (1284. – 1286.); Zapisi notara Aca de Titullo 1295. – 1297.; Diversa cancellariae III (1295. – 1297.)*, knjiga 3., Zagreb: Razred za društvene znanosti JAZU, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.
- MARETIĆ, TOMO 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 1989. Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku. *Filologija*, 17, Zagreb, 81–109.
- PATSCH, CARL 2005./2006. Prilozi za etnologiju istočne Europe – Nekadašnja gustoća naselja ilirskoga krša. *Status*, 8, 156–180.
- PECO, ASIM 1964. Govor istočne Hercegovine. *Srpski dijalektološki zbornik*, 14/1, Beograd.
- PECO, ASIM 1986. Ikavskoštokavski govori Zapadne Hercegovine. *Djela ANUBiH*, 56, Sarajevo.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2006. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Brački libar, 18, Supetar.
- VEGO, MARKO 1957. *Naselja bosanske srednjovjekovne države*. Sarajevo: Svjetlost.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2007. Accentual alternations in Neo-Štokavian Ijekavian Dialects of Neretvanska Krajina. U: Mate Kapović i Ranko Matasović (ur.), *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentuation*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 199–211.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2009. Utjecaj migracija na novoštokavske ijekavske govore u Neretvanskoj krajini i Donjoj Hercegovini, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 15, Zagreb, 283–304.

Accent in the Dialects and Toponymy of Zažablje and Popovo

Abstract

This paper deals with the characteristics of the accents in the dialects and toponymy of Zažablje and Popovo. In the first part of the paper important characteristics of phonology, morphology, syntax and lexicon of Zažablje and Popovo are analyzed and this area is compared to other štokavian dialect areas. In the second part of the paper the local accentual characteristics are analyzed, e.g. the accentuation of old and contemporary loanwords, the distinctive role of the accent and reflexes of the Proto-Slavic accentual paradigms. In the last part of the paper some differences in accentuation in different local dialects are analyzed, especially those corresponding to national affiliation.

Ključne riječi: naglasak, narječje, govor, Popovo, Zažablje, novoštokavski

Key words: accent, dialect, Popovo, Zažablje, Neoštokavian

UDK 811.163.42'282(497.5-3 Komazini)

811.163.42'282'366.521(497.5-3 Komazini)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 2. XI. 2012.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Perina Vukša Nahod
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
pvuksa@ihj.hr

NAGLASAK *o*-OSNOVÂ MUŠKOGA RODA U GOVORU KOMAZINA

U novoštokavskim se govorima još uvijek dobro čuvaju ostatci starih naglasnih paradigama te su terenskim istraživanjem u govoru Komazina prikupljene imenice *o*-osnovâ muškoga roda. U članku se iznosi trenutno stanje i opisuju promjene koje su zahvatile sve naglasne paradigme¹. Potvrđena je tendencija prelaska nekih imenica iz n. p. A u n. p. B, dok u množinskim oblicima nisu zabilježene sekundarne promjene naglasaka. Staro stanje, pomičnost naglasaka i preskakanje na proklitiku čuva se u n. p. C, no u množini se širi nepomičan naglasak na prvome slogu. Većina imenica n. p. B množinu ujednačava prema n. p. C, dok obrnut utjecaj nije zabilježen, a na n. p. A je neznatan. Donose se primjeri koji upućuju na moguće postojanje sinkronijske n. p. D.

1. Uvod

U članku će se promatrati promjene koje su se dogodile u naglasnome sustavu *o*-osnovâ muškoga roda² u novoštokavskome govoru Komazina³. Koma-

¹ Kratice: n. p. – naglasna paradigma; N., G., D., A., V., L., I. – padeži u jednini; n., g., d., a., v., l., i. – padeži u množini; *a, b, c, d* – praslavenske paradigme; A, B, C, D – suvremene paradigme.

² Pregled naglasnih paradigama *o*-osnovâ muškoga roda u hrvatskome vidi u Kapović 2006, 2010.

³ Ojkonim je motiviran prezimenom, no katkad se naziva i Kraj (< *kraj* ‘predio između korita rijeke i gorskoga vijenca’) Vidović 2011a: 135–137.

zini⁴ su zaselak Vidonja⁵, nalaze se u Neretvanskoj dolini, a za koju će se godinu vjerojatno ugasiti. U drugoj polovici 19. stoljeća Komazini su s Vidonja došli na Visoku Glavicu, a pedesetih su godina prošloga stoljeća formirali zaselak uz cestu.

Građa je dobivena tijekom prikupljanja frazeološke građe, ispunjavanja Upitnika za Hrvatski jezični atlas, posebnim popisom za ispitivanje naglasnih paradigama⁶ te iz slobodnoga govora, a zabilježena je na digitalnim snimkama. U ispitivanju su od 2008. do 2010. sudjelovali pok. Nedjeljko Komazin, rođen godine 1927. i Kata Komazin, rođena 1920.

2. Naglasne paradigme

Tri su osnovne naglasne paradigme u praslavenskome jeziku⁷; n. p. *a* sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi, n. p. *b* s naglaskom na zadnjemu slogu korijena ili na prvome slogu nastavka i n. p. *c* s pomičnim naglaskom. Te se paradigme⁸ primjenjuju na suvremeni hrvatski jezik i bit će temelj analizi ovoga rada.

3. Naglasna paradigma *a*

U n. p. *a* riječi su imale stalan akut na korijenu u svim oblicima. Stari akut daje " u hrvatskome, pa se n. p. *a* odražava kao sinkronijska naglasna paradigma s " u svim padežima. Ova paradigma ne podliježe osobitim promjenama u govoru Komazina, no bilježimo neke utjecaje n. p. *b* i n. p. *c*.

Uzlaznost⁹ se pojavljuje i u jedninskim i u množinskim padežima. Iako neke imenice u D. i L. čuvaju izvorni naglasak: *žèdu*, *krùvu*, *klínu*, *càru*, *plùgu*,

⁴ Prema predaji, iz Hutova su došla tri brata od kojih se jedan poturčio, postao Komadina i odselio u Mostar, a ostala su dvojica došla na Vidonje. Komazini pak često kažu da su talijanskoga podrijetla. Vidović (2011b) iznosi da su Komazini zapravo Lučići koji su se u popovskim maticama bilježili kao Komazini do 1737. godine. Podrijetlo prezimena veže se uz apelativ *kumašin* 'kum' od kojega je izvedeno prezime Komašina, kako je zabilježeno u dubrovačkim maticama 1781.

⁵ Većina vidonjskih ojkonima motivirana je antroponomom, a dio ih je motiviran prezimenima, kao primjerice Komazini. Više o vidonjskoj antroponomiji i toponomiji vidi u Vidović 2005, 2011a.

⁶ Zahvaljujem Mati Kapoviću na ustupljenome popisu te mnogobrojnim savjetima. Zahvaljujem i Tijmenu Pronku na poticajnim sugestijama.

⁷ Akcentolozi moskovske škole pretpostavljaju i postojanje n. p. *d*. O n. p. *d* vidi više u Kapović 2008: 7 i Mandić 2009: 119–122.

⁸ Više o naglasnim paradigmama vidi u Kapović 2008.

⁹ U novijoj dijalektološkoj literaturi uzlaznost se još naziva i visnost, v. Benić 2007.

pṛ̌stu, *mṛ̌šu*, *mṛ̌nu*, kod nekih L. i D., koji se prema njemu ujednačio, zbog utjecaja n. p. *c* postaje uzlazan¹⁰: *dimu*, *rātu*, *času*, *jādu*, *rāku*, *prāgu*, *lānu*, *sīru*. Komazini će uvijek reći da žive *nà Kraju* pa promjena nije zabilježena ni u G. *krāja*, jer se u L. čuva starije stanje. To je poduprto činjenicom da se i u n. čuva *kràjevi*, a g. je preuzet iz n. p. *c*: *krajéva*, iako se sve češće može čuti i *krājēvā*. S druge strane, već spomenuti L. u *rātu*, *na prāgu*, u *jādu* vjerojatno su utjecali na G.: *prāga*, *rāta*, *jāda*. Napomenimo i to da su N. n. p. *a* i n. p. *b* jednaki, pa imenice iz n. p. *a* preuzimaju oblike G. n. p. *b*: *bīča*, *rāta*, *rāka*, *prāga*.

U dugoj se množini novoštokavskih govora katkad, analogijom prema n. p. *b*, pojavljuje sekundarna uzlaznost ispred nastavka *-ovi*, no u govoru Komazina primjećujemo čuvanje staroga naglaska: *žēdovi*, *cārevi*, *plūgovi*, *kmětovi*, *mṛ̌ševi*, *mṛ̌inovi*, a tek u pokojemu primjeru supostoje oba oblika: *bīčevi/bičevi*, *rātovi/rátovi*, *prāgovi/prāgovi*. Nijedanput nije posvjedočen samo uzlazni naglasak. Ipak, moguće je pretpostaviti da će se imenice kod kojih postoje kolebanja ujednačiti prema n. p. *b*, što je tendencija u većini novoštokavskih govora. Takav mlađi uzlazni naglasak u novoštokavskim se govorima širi i u n. p. *c*, no u promatranome govoru ostvaruje se silazni naglasak, čime n. svih paradigma čuva razlikovnost.

U analiziranome govoru dulje se dočetni slogovi ispred *-j*: N. *krāj*, ali G. *krāja*, a duljenje¹¹ zahvaća i dvosložne riječi s " na prvome slogu koje potječu od n. p. *a*, a završavaju na sonant N. *jāvōr* – G. *jāvora*, N. *šēvēr* – G. *šēvera*, N. *jāsēn* – G. *jāsena*. Te imenice u N. i G. dobivaju isti obrazac kao i stare imenice n. p. *c* kod kojih je pravilno produžen zadnji slog: N. *grēbēn* – G. *grēbena*, N. *žēvēr* – G. *žēvera*.

Svi su kosi padeži kratki, čime se izjednačuju s imenicama n. p. C. Jedini je izuzetak imenica *gūšter*, gdje je potvrđena kračina u svim padežima **gūščerъ* > *gūšter*¹².

Budući da se izvorna opreka između n. p. *a* i n. p. *c* nije očuvala, s vremenom su neke imenice iz n. p. *a* prešle u n. p. C: *kāmēn*, *pṛ̌stēn*, a imenice iz n. p. *c* u n. p. A: *gōvōr*, *čēmēr*, *plāmēn*.

¹⁰ U n. p. *c* lokativ je uzlazan samo kod imenica koje označuju neživo.

¹¹ O novoštokavskim duljenjima vidi u Kapović 2008: 26–27.

¹² O izmjeni duljine i kračine u kosim padežima vidi u Kapović 2008: 27 i Ligorio i Kapović 2011: 359–362.

Prema promjenama koje su se dogodile imenice možemo podijeliti u 3 podtipa:

- n. p. A¹³: *brät, cär, ðim, žèd, krüv, kãšal, klîn, güşter, jãstrëb, jüg, blãvor, lãbūd, jëzik, plüg, mış, mlîn, gövör, göst, cëmër, dõgazãj, plãmën*¹⁴
- n. p. A-B¹⁵: *čäs, dlän, jäd, kráj, län, sïr*
- n. p. A/B¹⁶: *präg, räk, ràt, bïč.*

	n. p. A	n. p. A-B	n. p. A/B
N.	žèd	dlän	bïč
G.	žèda	<i>dläna</i> ¹⁷	bïč/biča
D.	žèdu	<i>dlänu</i>	<i>bïču</i>
A.	žèda	dlän	bïč
V.	žèdu	dlänu	bïču
L.	žèdu	<i>dlänu</i>	<i>bïču</i>
I.	žèdon	dlänon	bïčen/bičen
n.	žèdovi	dlänovi	bïčevi/bičevi
g.	žèdovã	dlänovã	bïčevã
d.	žèdovima	dlänovima	bïčevima/bičevima
a.	žèdove	dlänove	bïčeve/bičeve
v.	žèdovi	dlänovi	bïčevi/bičevi
l.	žèdovima	dlänovima	bïčevima/bičevima
i.	žèdovima	dlänovima	bïčevima/bičevima

Tablica 1. Primjeri podtipova n. p. A

4. Naglasna paradigma *b*

U n. p. *b* naglasak je na prvome slogu nakon osnove ili na zadnjemu slogu osnove, a u novoštokavskoj n. p. B realiziraju se novoštokavski uzlazni naglasci.

Kod jednosložnih se riječi u V. ostvaruje čeonu naglasak (kao i u n. p. C): *bõbu, bõku, võlu, čëpu, põdu, krõvu, stõlu, žëpu, kõnu, kõšu, snõpu, tõpu*, što vrijedi i za višesložne riječi: *võjnïce, kõvãču, mjëhûru*. Iako se u množini čeonu naglasak

¹³ Riječ je o imenicama sa stalnim kratkosilaznim naglaskom na osnovi u svim padežima.

¹⁴ Imenice koje su iz n. p. *c* prešle u n. p. A: *gövör, göst, cëmër, dõgazãj, plãmën*.

¹⁵ U ovome tipu dolazi do miješanja n. p. A i n. p. B. Vidljivo je da određeni oblici idu po jednome naglasnome tipu, a drugi po drugome.

¹⁶ Ovaj tip ima fakultativni B-naglasak, odnosno riječ može ići i po jednoj i po drugoj naglasnoj paradigmati.

¹⁷ Oblici koji odstupaju od „glavnih“ paradigama n. p. A, n. p. B i n. p. C u tablicama su u kurzivu.

gubi, odnosno ujednačuje s nominativnim: *bòrovi, čèpovi, bòbovi, vojníci, pòpovi, slònovi*, ipak je zabilježen: *klípovi, vòlovi, jěževi, kràlevi, spùževi, žùlevi*.

Kod uvođenja duge množine *-ovi/-evi* u govoru Komazina kod nekih je imenica zabilježen sekundarni. Razvidno je da duge osnove uvijek imaju: *jěževi, ključevi, spùževi*, dok kod kratkih osnova bilježimo i stariji tip (*bòrovi*) i mlađi tip (*klípovi*).

U genitivu množine n. p. B kod imenica s kratkom i dugom osnovom uvijek je. Niti jednom nije zabilježeno ujednačavanje prema nominativu množine: *kròvòvā, pòdòvā, bòròvā, bòkòvā, vòlòvā, bòbòvā, stòlòvā, mākòvā, žèpòvā, slònòvā* itd.

Prema promjenama koje su se dogodile imenice možemo podijeliti u tri podtipa:

- n. p. B: *bìk, bòb, bòk, bôr, čèp, źák, kòn, kòvāč, māk, pòp, slòn, snòp, tòp, vò, vòjnìk*
 n. p. B₁¹⁸: *źòn, grijèh, jěž, klúč, kòš, krâl, kròv, lijèk, pân, pòd, pût, smijèh, spùž, stò, vřv, zglòb, žèp, žùl*
 n. p. B₂¹⁹: *kòmād, lèptír, mjèhūr*²⁰.

	n. p. B	n. p. B	n. p. B ₁	n. p. B ₂
N.	vò	vòjnìk	spùž	<i>mjèhūr</i>
G.	vòla	vojnìka	spùža	mjehúra
D.	vòlu	vojnìku	spùžu	mjehúru
A.	vòla	vòjnìk	spùža	<i>mjèhūr</i>
V.	vòlu	vòjnìče	spùžu	mjèhúru
L.	vòlu	vojnìku	spùžu	mjehúru
I.	vòlon	vojnìkon	spùžon	mjehúron
n.	vòlovi	vojnìci	<i>spùževi</i>	mjehúri
g.	vòlòvā	vojnìkā	spùževā	mjehúrā
d.	vòlovima	vojnìcima	spùževima	mjehúrima
a.	vòlove	vojnìke	spùževe	mjehúre
v.	vòlovi	vojnìci	spùževi	mjehúri
l.	vòlovima	vojnìcima	spùževima	mjehúrima
i.	vòlovima	vojnìcima	spùževima	mjehúrima

Tablica 2. Primjeri podtipova n. p. B

¹⁸ Riječ je o imenicama koje su u množini preuzele silazni naglasak iz n. p. *a* koji se proširio u ostalim padežima.

¹⁹ Imenice kod kojih je u N./A. silazan naglasak (sekundarno prema n. p. C), a u ostalim su padežima oblici n. p. *b*.

²⁰ O praslavenskim rekonstrukcijama vidi u Ligorio i Kapović 2011: 344, 346, 347. Prema Kapovićevu mišljenju, riječ je o imenicama koje pripadaju miješanoj n. p. C-B.

5. Naglasna paradigma *c*

U psl. n. p. *c* naglasak je bio pomičan; mogao je stajati na početku ili na kraju riječi. U štokavskome se n. p. *c* odražava kao naglasna paradigma s pomičnim naglaskom, no ta se pomičnost može sekundarno izgubiti, što je zabilježeno kod nekih imenica promatranoga govora.

Kod imenica koje znače neživo bilježimo uzlaznost u L. *na stògu*, *u grádu*, *po dánu*, *u stánu*, dok ona kod imenica koje znače živo izostaje: *ò bogu*, *ò sīnu*. Prema Kapoviću (2010: 80), ta je razlika osobito uočljiva kod imenice *vrâg*, što je potvrđeno i govoru Komazina. Kada se imenica rabi u značenju ‘sotona’ zabilježeni je L. *vrâgu*, a kad općenito označava neku nesreću kaže se *ko po vrâgu*. Kod imenica *mrâv* i *cřv* nastavak u L. je uzlazan: (D. *mrâvu/cřvu* // L. *mrâvu/cřvu*), što je suprotno očekivanjima. Ovi su primjeri u skladu sa Stankiewiczovom tvrdnjom (1993: 123, bilj. 8, Kapović 2010: 80, bilj. 142) da se mali kukci, primjerice mrav ili crv, katkad percipiraju kao nešto neživo te se u paradigmama ponašaju kao imenice koje znače neživo. Izvorno razlikovanje D. i L. u n. p. *c* potvrđeno je i kod imenice *glas*: D. *glâsu* // L. *na glâsu*.

Kod imenice *mûž* također se dogodila zamjena te je u D. *mûžu* zabilježen silazan, a u L. *mûžu* uzlazan naglasak, kao kod imenica koje označuju neživo.

Dativni se naglasak najčešće poopćuje prema lokativu: *stògu*, *rògu*, *bròdu*, *nòsu*, *mòsku*, *klâsu*, *stánu*, *dáru*, *dúgu*, *grádu*, *práhu*, *dánu*, *mráku*, *zvúku* itd.

U dvosložnih imenica s nepostojanim *a* visnost lokativnoga nastavka očuvala se u imenica *láktu*, *búbñu*, *mòsku*, a dativ se izjednačio s lokativnim oblicima.

U množinskim oblicima inovacije prodiru u g., ali i u d./l./i. U genitivu množine bilježimo:

- stari naglasak: *vragòvâ*, *sinòvâ*, *golubòvâ*, *grebenòvâ*, *stanòvâ*, *stogòvâ*, *laktòvâ*, *gradòvâ*, *rogòvâ*, *vukòvâ*, *zubòvâ*, *sokolòvâ*
- dvostruki ostvaraj: *korákâ/kòrākâ*, *daròvâ/dàròvâ*, *bubñévâ/bùbñēvâ*
- mladi naglasak: *klàsòvâ*, *cvjětòvâ*, *pràhòvâ*, *gròmòvâ*, *òbičājâ*.

U dativu množine također postoje alternacije:

- stari naglasak: *vragòvima*, *sinòvima*, *stanòvima*, *rogòvima*, *zubòvima*
- dvostruki ostvaraj: *stogòvima/stògovima*, *gradòvima/gràdovima*
- mladi naglasak: *dàrovima*, *dùgovima*, *glàsòvima*, *nòsovima/nòsevima*, *gòlubovima*.

U kratkoj se množini rijetko javlja analogija prema nominativu: n. *cĕvi* – d./l./i. *cĕvima*, no zabilježeni su izvorni oblici s pokraćenim korijenom: n. *dâni* – d./l./i. *dânima*²¹, n. *zûbi* – d./l./i. *zûbima*, n. *mrâvi* – d./l./i. *mrâvima* (vidi Tablicu 3.).

U dugoj je množini zabilježeno starije stanje: *brôdovi*, *glâsovi*, *stôgovi*, *klûnovi*, *rôgovi* itd. Time je potvrđeno da se imenice n. p. *c* i n. p. *b* ne stapaju, odnosno da se u n. p. *c* nikada ne pojavljuje mlađi naglasak tipa *rôgovi*, kao ni u već spomenutoj n. p. *a*.

Poopćenje duljine iz N. u kosim padežima zabilježeno je samo kod imenice N. *grôm* – G. *grôma*, a primjeri N. *rôg* – G. *rôga*, N. *sôk* – G. *sôka*, N. *stôg* – G. *stôga* potvrđuju da se izmjena duljine u nominativu i kraćine u genitivu dobro čuva. Samo u jednome primjeru potvrđen je utjecaj kosih padeža na N. *gôst* < G. *gôsta*.

Preskakanje naglasaka na prednaglasnice uglavnom je dosljedno: *zâ nôs*, *û lâd*, *ôko vrâta*, *prêko dâna*, *û boga*, *û glâs*, *û mrâk*, *û stân* itd.

U N. dulji se zadnji slog osnove (stari " u jednosložnim se riječima dulji u ^), primjerice **nôsĕ > nôs*, **rôgĕ > rôg*, **sôkĕ > sôk*, **bôgĕ > bôg*, **grômĕ > grôm*, pa se u N. ne razlikuju kratke i duge osnove. U G. razlika se čuva *sôka* : *klâsa*, *dâra*.

Duljenje se ostvaruje i u nenaglašenim slogovima: *grêbĕn*, *grûmĕn*, *žĕvĕr*. Kod ovih je imenica zabilježena izvorna opreka – dužina u N./A., kraćina u kosim padežima.

Prema promjenama koje su se dogodile imenice možemo podijeliti u 3 pod-tipa:

- n. p. C: *dân*, *mrâv*, *rôg*, *sîn*, *stân*, *vrâg*, *zûb*
- n. p. C₁²²: *dâr*, *žĕvĕr*²³, *gâlĕb*, *glâs*, *gôlûb*, *grâd*, *grĕbĕn*, *grûmĕn*, *kôrâk*, *lâkat*, *mâdež*²⁴, *mûž*, *sôkô*, *stôg*, *vûk*
- n. p. C₂²⁵: *bôg*, *brôd*, *dûg*, *grôm*, *klâs*, *lôv*, *môzak*, *mrâk*, *nôs*, *prâh*, *zĕc*, *zvûk*.

²¹ Katkad se nastavci u d./l./i. izgovaraju reducirano.

²² Kod imenica je zabilježeno kolebanje između n. p. C i n. p. A; množinski se oblici ujednačuju prema n., a. i v. (osim g., a u d./l./i. postoji kolebanje).

²³ Praslavenska rekonstrukcija riječi je sporna; vidi Kapović 2009: 237–238. Podatci iz štokavskoga i kajkavskoga narječja upućuju na n. p. *c* (Kapović 2005: 58).

²⁴ Praslavenska rekonstrukcija riječi je sporna, vidi Ligorio i Kapović 2011: 346.

²⁵ Kod imenica je zabilježeno kolebanje između n. p. C i n. p. A; množinski su se oblici potpuno ujednačili prema n., a. i v.

	n. p. C	n. p. C	n. p. C₁	n. p. C₁	n. p. C₂
N.	stân	mrâv	stôg	göľub	mrâk
G.	stâna	mrâva	stôga	göľuba	mrâka
D.	stânu	mrâvu	stôgu	göľubu	mrâku
A.	stân	mrâva	stôg	göľuba	mrâk
V.	stânu	mrâvu	stôgu	göľube	mrâku
L.	stânu	mrâvu	stôgu	göľubu	mrâku
I.	stânon	mrâvon	stôgon	göľubon	mrâkon
n.	stânovi	mrâvovi/mrâvi	stôgovi	göľubovi	mrâkovi
g.	stanóvâ	mrâvâ	stogóvâ	golubóvâ	mrâkóvâ
d.	stanòvima	mrâvima	stogòvima/ stôgovima	göľubovima	mrâkovima
a.	stânove	mrâvove/mrâve	stôgove	göľubove	mrâkove
v.	stânovi	mrâvi	stôgovi	göľubovi	mrâkovi
l.	stanòvima	mrâvima	stogòvima/ stôgovima	göľubovima	mrâkovima
i.	stanòvima	mrâvima	stogòvima/ stôgovima	göľubovima	mrâkovima

Tablica 3. Primjeri podtipova n. p. C

6. Naglasna paradigma *d*?

Postoje oprečna mišljenja o podrijetlu naglasne paradigme *d*. Pitanje je je li ona uopće postojala u praslavenskoj jeziku ili je samo produkt miješanja naglasnih paradigama zbog razvojnih promjena u naglasnome sustavu, koje su se neovisno događale u svakome govoru.

U literaturi se n. p. *d* najčešće definira kao miješana paradigma između n. p. *b* i n. p. *c*²⁶. Kao potvrda postojanja n. p. *d*, uglavnom se navode neki ruski i bjeloruski govori, tzv. krivički govori (Lehfeldt 2009: 21), a istraživanja pokazuju da su se ostaci n. p. *d* očuvali i u drugim slavenskim govorima (Dibo, Zamjatina, Nikolaev 1993: 91)²⁷.

Navodilo se da je n. p. *d* očuvana i na Susku (Hamm, Hraste i Guberina 1956), iako su se ti podatci nerijetko kritizirali i smatrali nepouzdanima²⁸. Me-

²⁶ Vidi Langston 2006: 261 i Kapović 2008: 7.

²⁷ Više u Mandić 2009: 119–122.

²⁸ Langston 2006: 260 i Vermeer 2009: 136–137.

đutim, istraživanje koje je provela Shrager (2011) na susačkim iseljenicima u New Jerseyju pokazalo je očuvanje sinkronijske n. p. D²⁹.

Iako su potvrde za n. p. *d* većinom bile rezervirane za čakavske govore, prve primjere za n. p. D u Dubrovniku *grôm, bôr, gnôj, grôz, môs, stôg, stô* iznosi Ligorio (2008) u neobjavljenome uručku s predavanja „Flat intonation in Ardelio Della Bella’s dictionary“, čime potiče na daljnja i sustavnija ispitivanja.

U prikupljenoj građi govora Komazina neke se imenice mogu svrstati u sinkronijsku n. p. D koju karakterizira dugi silazni naglasak u N./A., a kratki ili dugi uzlazni u kosim padežima. Nije sigurno je li to neka novija pojava ili pak ostatak n. p. *d*, no neosporno je da imenice koje odskaču od ostalih paradigama prema rekonstrukcijama ruske akcentološke škole pripadaju n. p. *d* ili postoji kolebanje između n. p. *b* i n. p. *d*: *most* (psl. *b/d*), *bor* (psl. *b/d*), *kļun* (psl. *d*), *cvijet* (psl. *d*).

N.	<i>cvijêt</i>	<i>môs</i>	<i>kļûn</i>	<i>bôr</i>
G.	<i>cvijêta</i>	<i>mòsta</i>	<i>kļúna</i>	<i>bòra</i>
D.	<i>cvijétu</i>	<i>mòstu</i>	<i>kļúnu</i>	<i>bòru</i>
A.	<i>cvijêt / nà cvijêt</i>	<i>môs / nà môs</i>	<i>kļûn / ù kļûn</i>	<i>bôr/nà bôr</i>
V.	<i>cvijétu</i>	<i>mòstu</i>	<i>kļúnu</i>	<i>bòru</i>
L.	<i>cvijétu</i>	<i>mòstu</i>	<i>kļúnu</i>	<i>bòru</i>
I.	<i>cvijéton</i>	<i>mòston</i>	<i>kļúnon</i>	<i>bòron</i>
n.	<i>cvjětovi</i>	<i>mòstovi</i>	<i>kļûnovi</i>	<i>bòrovi</i>
g.	<i>cvjětōvā</i>	<i>mōstōvā</i>	<i>kļunōvā</i>	<i>bōrōvā</i>
d.	<i>cvjětovima</i>	<i>mòstovima</i>	<i>kļûnovima</i>	<i>bòrovima</i>
a.	<i>cvjětove</i>	<i>mòstove</i>	<i>kļûnove</i>	<i>bòrove</i>
v.	<i>cvjětovi</i>	<i>mòstovi</i>	<i>kļûnovi</i>	<i>bòrovi</i>
l.	<i>cvjětovima</i>	<i>mòstovima</i>	<i>kļûnovima</i>	<i>bòrovima</i>
i.	<i>cvjětovima</i>	<i>mòstovima</i>	<i>kļûnovima</i>	<i>bòrovima</i>

Tablica 4. Primjeri sinkronijske n. p. D.

7. Zaključak

Iako se u novoštokavskim govorima mogu pronaći potvrde starih naglasnih paradigama, i iz ove je analize razvidno da se inovacije šire te će postupno prevladati kod mlađih govornika.

²⁹ Većina se građe podudara s onom koju su zabilježili Hamm, Hraste i Guberina (1956), no u nekim primjerima Shrager bilježi oksitonski naglasak, npr. *brîx, brîyâ*, dok u Hamm i dr. (1956: 104) stoji *brîx, brîya*.

Iz ekscerpirane je građe potvrđena tendencija prelaska nekih imenica iz n. p. A u n. p. B, dok u množinskim oblicima nisu zabilježene sekundarne promjene naglasaka. Staro stanje, pomičnost naglasaka i preskakanje na proklitiku još se jako dobro čuva u n. p. C, no u množini se širi nepomičan naglasak na prvome slogu. Većina imenica n. p. B množinu ujednačava prema n. p. C te uz tip *bòrovi* postoji i tip *křipovi*, dok obrnut utjecaj nije zabilježen (nema *bròdovi* nego samo *bròdovi*), a na n. p. A je neznan; postoji samo nekoliko primjera u kojima su postoje oba naglasaka: *bičevi/bičevi*, *ràtovi/ràtovi*, *pràgovi/pràgovi*. U ostalim primjerima zabilježen je samo kratkosilazni naglasak.

Geografska izoliranost područja i sociolingvistička zatvorenost govornika prema znatnim vanjskim utjecajima, uz potvrđene primjere očuvanih paradigma, daje nam nadu da će se iscrpnim i sustavnim istraživanjima susjednih govora postojanje sinkronijske n. p. D potvrditi kao očuvani jezični antikvitet, a ne kao slučajni fenomen.

Literatura:

- BENIĆ, MISLAV 2007. Osnovni podaci o osječkoj akcentuaciji. *Filologija*, 49, Zagreb, 1–28.
- DIBO, VLADIMIR A.; GALINA I. ZAMJATINA; SERGEJ L. NIKOLAJEV 1993. *Osnovy slavjanskoj akcentologii: Slovar'*. Moskva: Nauka.
- HAMM, JOSIP; MATE HRASTE; PETAR GUBERINA 1956. Govor otoka Suska. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1, Zagreb, 7–213.
- KAPOVIĆ, MATE 2005. Nove duljine u hrvatskom jeziku (nakon općeslavenskoga razdoblja). *Filologija*, 44, Zagreb, 51–62.
- KAPOVIĆ, MATE 2006. Naglasne paradigme *o*-osnova muškoga roda u hrvatskom. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, Zagreb, 159–173.
- KAPOVIĆ, MATE 2008. Razvoj hrvatske akcentuacije. *Filologija*, 51, Zagreb, 1–39.
- KAPOVIĆ, MATE 2009. Rising mobility in Slavic *i*-stems. U: Rosemarie Lühr, Sabine Ziegler (ur.), *Protolanguage and Prehistory. Akten der XII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, vom 11. bis 15. Oktober 2004 in Krakau*, Wiesbaden: Reichert, 236–243.
- KAPOVIĆ, MATE 2010. Naglasak *o*-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj. *Filologija*, 54, Zagreb, 51–109.
- LANGSTON, KEITH 2006. *Čakavian Prosody: The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*. Bloomington (Indiana): Slavica.
- LEHFELDT, WERNER 2009. *Einführung in die morphologische Konzeption der slavischen Akzentologie* (3. izdanje). München: Otto Sagner.

- LIGORIO, ORSAT; MATE KAPOVIĆ 2011. O naglasku dvosložnih o-osnova s kratkosilaznim naglaskom u Dubrovniku. *Croatica & Slavica Iadertina*, VII/2, Zadar, 327–366.
- LIGORIO, ORSAT 2008. *Flat intonation in Ardelio Della Bella's Dictionary*, www.oligorio.com/Download/ligorio_flatintonationhdout1.pdf (pristupljeno 22. veljače 2011).
- MANDIĆ, DAVID 2009. *Postanak praslavenskih naglasnih paradigmi kod imeničâ i njihova sudbina u hrvatskom jeziku*. Doktorski rad u rukopisu. Zagreb.
- SHRAGER, MIRIAM-MARIA 2011. Accentuation of masculine monosyllabic nouns of Susak speakers in New Jersey. *Baltistica*, VII, Vilnius, 207–225.
- STANKIEWICZ, EDWARD 1993. *The accentual Patterns of the Slavic Languages*. Stanford: Stanford University Press.
- VERMEER, WILLEM 2009. Appendix: Critical observations on the *modus operandi* of the Moscow Accentological School. U: Werner Lehfeldt, *Einführung in die morphologische Konzeption der slavischen Akzentologie* (3. izdanje), München: Otto Sagner, 129–159.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2005. Nacrt za Vidonjsku antroponimiju. *Folia onomastica Croatica*, 14, Zagreb, 147–177.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2008. Accentual Alternations in Neo-Štokavian Ijekavian Dialects of Neretvanska krajina. U: Mate Kapović; Ranko Matasović (ur.), *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 199–212.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2011a. *Antroponimija i toponimija Zažablja*. Doktorski rad u rukopisu. Zagreb.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2011b. Komazin, Kaleb. *Metkovski vjesnik*, Metković, 22–23.

The Accent of Masculine *O*-Stems in the Dialect of Komazini

Abstract

Neo-Štokavian dialects preserve the inherited Proto-Slavic accent paradigms relatively well. The paper discusses the accentuation of the masculine *o*-stems in the Neo-Štokavian dialect of Komazini and describes the changes that occurred in the accent paradigms (a. p.). It presents many examples of masculine *o*-stems obtained through field research. There are examples of a shift of certain nouns from a. p. A to a. p. B, but no secondary accentual changes in the plural paradigms have been observed. Old stative paradigms, accentual mobility, and accentual shifts to proclitics are all well preserved in a. p. C, as are plural forms with the accent on the first syllable. Most of the a. p. B nouns have adopted the accentuation of a. p. C in the plural, while the opposite influence is not attested, and a. p. A is minimally affected. Finally, examples of a possible synchronic a. p. D have been found.

Ključne riječi: Komazini, akcentuacija, *o*-osnove, novoštokavski

Key words: Komazini, accentuation, *o*-stems, Neo-Štokavian

UDK 811.163.42("15")

811.163.42'373.46:34("15")

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 22. II. 2013.

Prihvaćen za tisak 10. VII. 2013.

Vuk-Tadija Barbarić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

vtbarbar@ihjj.hr

NEKOLIKO ZAPAŽANJA O TEKSTOLOŠKIM I METODOLOŠKIM PROBLEMIMA U PROUČAVANJU STAROHRVATSKIH PRAVNIH TERMINA U MARKA MARULIĆA

Autor, motiviran ponajprije poznatom pretpostavkom o tome da je Marko Marulić možda studirao pravne znanosti, prvo daje pregled dosadašnjih ograničenih pokušaja da se govori o pravnoj terminologiji u Marulićevu opusu na hrvatskom jeziku. Poslije se, s obzirom na to da se u prikazanoj literaturi katkada implicira (ali i eksplicira) da se Marulić koristi tim terminima zato što je bio pravnik, pretragom spomenutog opusa u potrazi za potencijalnim pravnim terminima pokušava utvrditi može li se takvo razmišljanje bolje potkrijepiti ili pak opovrgnuti. Na kraju se raspravlja o metodološkim problemima, ograničenjima, ali i mogućnostima poboljšanja takvih filoloških istraživanja.

0. Uvod

S pravom se možemo zapitati kakve je veze, tj. kontakte Marko Marulić imao sa starohrvatskim pravnim izvorima – hrvatskim srednjovjekovnim pravnim tekstovima.¹ Ono što je od njih preživjelo do našeg vremena pokazuje da je riječ najčešće o javnim ili privatnopravnim spisima »koji živopisno svjedo-

¹ Ovaj je rad znatno izmijenjena i proširena verzija referata *Marulić i starohrvatski pravni izvori*, izloženog na međunarodnom znanstvenom skupu Colloquium Marulianum XXII., *Knjige i čitatelji u hrvatskoj renesansi (II)*, 20.–21. travnja 2012.

če o društveno-pravnim odnosima u svakodnevnom ljudskom životu« (Kuzmić 2009: 405). Kada stvari postavimo na taj način, vidimo da Marulić, humanist svjetskoga glasa, koji je još uz to nastojao pisati i izražavati se hrvatskim jezikom, nije mogao a da ne doprinese tim društveno-pravnim odnosima. Štoviše, znamo to i sigurno – Marulić je bio, prema monografiji Mirka Tomasovića, veoma aktivan u pravničkim i sudskim poslovima: zastupao je u parnicama majku, braću, oca, nevjestu, i to u ulozi tužitelja i u ulozi tuženika. Bilo je riječi i o sporovima oko ostavine i oporuke s braćom majke Dobrice, s rođacima Papančićima; zabilježeno je također da se Markov otac branio od optužbe falsificiranja rukopisa, a Marulićevo se ime pojavljuje i u drugim administrativnim dokumentima.²

Znamo, doduše, za sve te njegove poslove, znamo za jedan njegov latinski epigram o odvjetniku³, ali ne znamo pouzdano da je studirao pravne znanosti.⁴ U Tomasovićevoj monografiji konstruiran je, imajući na umu da su Marulići tradicionalno studirali uglavnom pravo u Padovi, doduše vrlo vjerojatan, ali ipak scenarij, prema kojem je Marko Marulić možda stanovao ondje i hranio se kod rodbine dok je pohađao taj studij.⁵ Tomu u prilog govori i činjenica da je poslije bio ispitivatelj službenih spisa pri splitskoj gradskoj upravi te nakon toga jedan od gradskih sudaca⁶, a da ne govorimo o tome da je utvrđeno da mu je oporuka iz 1521. napisana veoma stručno – u nekoliko navrata njome se bavio npr. Lujo Margetić.⁷ Zato i ne čudi da npr. Luko Paljetak na jednom mjestu uopće nije sumnjao u to da je Marulić bio pravnik, premda je kao izvor naveo upravo tu monografiju, u kojoj to pak nije decidirano rečeno.⁸

² Vidi Tomasović 1999: 17–18.

³ Vidi LPMM: 14–15.

⁴ »I za klerika i za svjetovnjaka koji je potkraj srednjeg vijeka odlazio na neko sveučilište u Italiji pravo je bilo najlogičniji izbor, kao naj snažniji i najvažniji studij i po broju studenata i po statusu unutar sveučilišta. Studij slobodnih umijeća (*artes*) ni izdaleka nije ugrožavao elitnu poziciju prava, a humanističke discipline tek su se postupno uvodile i prodirale s margina sveučilišne naobrazbe prema njezinu središtu.« (Lonza 2010: 44).

⁵ U Lonza 2010. rekonstruirana se tipičan profil dubrovačkog školovanog pravника kasnog srednjeg vijeka. Iako nije riječ o Splitu, mogu se doznati opće informacije o studiju i studentima prava te dobiti dobar uvid u tu problematiku u jednom dalmatinskom gradu.

⁶ Vidi Tomasović 1999: 17.

⁷ Vidi Margetić 2000. i 2005, a za kritičko izdanje vidi MO.

⁸ Donosimo i širi kontekst, jer je zanimljiv za našu temu: »Te svoje navode Marulić potkrepljuje povijesno-biblijskim primjerima Božje pomoći drugima (proroku Iliji i Elizeju; Izraelcima u borbi protiv faraona; Jeruzalemu protiv kralja Ksara, protiv Idumejaca, Maobita, Amonita), sa zadivljujućom *pravničkom argumentacijom* – Marulić je, prisjetimo se, *studirao prave nauke i bio u tome vješt*, kao i njegova braća – logički zasnovanom na jednostavnim premisama: ako si mogao pomoći njima, pomози i nama radi već ranije podastrih dokaza.« (istaknuo VTB) (Paljetak 2002: 344).

Ako i prihvatimo to da je Marulić studirao pravo u Padovi, možemo biti sigurni da ondje nije proučavao hrvatsku pravnu terminologiju. No, s druge strane, budući da je riječ o istaknutom intelektualcu, to svakako povećava vjerojatnost da bi bio sklon njezinu možda i temeljitu upoznavanju, a najmanje na toj razini da se morao zapitkivati koji bi termini bili ekvivalenti u njegovu materinskom jeziku. Što se tiče samoga Splita, važan je Kukuljevićev izvještaj: »Nu znamenito je, da se u javnih sudačkih zapisnicah spljetskih XV. vieka pozivlju takodjer često na običajno p r a v o s l o v i n s k o (mos slavonicus), koje bijaše pred sudom od iste krieposti, kao i ostali pisani zakoni. U istih zakonih spljetskih dolaze često i slovinski izrazi iz staroga prava slovinskoga ... Jezik uprave bijaše latinski i talijanski, ali je svaka naredba poglavarstva javno po ličnicah (praecones), u prisutju občinskoga tajnika proglašivana stanovničtvu na jeziku h r v a t s k o m.« (Kukuljević-Sakcinski 1869: VII).

U prvom dijelu rada, nakon opisa korpusa, dajemo pregled (ali nećemo se ustručavati odmah i komentirati ako smatramo to potrebnim) dosadašnjih pokušaja da se govori o pravnoj terminologiji u opusu Marka Marulića na hrvatskom jeziku, koji doista nisu bili sveobuhvatni, a neki su i na razini usputnog spominjanja. Također se, s obzirom na to da se u prikazanoj literaturi katkada implicira (ali i eksplicira) da se Marulić koristi tim terminima zato što je bio pravnik, pretragom spomenutog Marulićeva opusa u potrazi za potencijalnim pravnim terminima pokušava utvrditi može li se takvo razmišljanje bolje potkrijepiti ili pak opovrgnuti. U zadnjem se dijelu rada raspravlja o metodološkim problemima, ograničenjima, ali i mogućnostima poboljšanja ovakvih filoloških istraživanja – naznačit ćemo za koje sve uvjete smatramo da trebaju biti ispunjeni kako bi se o ovoj temi moglo utemeljenije govoriti, a jedno od oruđa jest i stavljanje analiziranog leksika u širi, tekstološki kontekst, a drugo i duboka analiza korištene literature.

1. Opis korpusa

Za potrebe istraživanja iskorišten je potkorpus *Hrvatskog nacionalnog korpusa* s Marulićevim djelima⁹, a kako on pak ne sadržava sva njegova djela (nedostaje *Naslidovan'je*¹⁰), korištena je dakako i edicija Marulićevih *Sabranih djela*, a osobito rječnici izdavani u svakoj knjizi te edicije. Korpus Marulićevih djela uspoređivan je s korpusom pravnih tekstova (tj. pronalažene su leksičko-terminološke sličnosti), koji dakako nema punu reprezentativnost (jer ne obu-

⁹ Vidi HNK.

¹⁰ Vidi Nasl.

hvaća sve pravne tekstove koje bi mogao obuhvatiti), ali svakako može zadovoljiti u tom smislu da premašuje po količini teksta polovinu korpusa Marulićevih djela, što smatramo dovoljnim. Uzimamo u obzir sljedeće pravne tekstove: *Vinodolski zakon*, *Krčki statut*, *Istarski razvod*, *Poljički statut* te *Zakon kaštela Mošćenica*.¹¹ Podatke iz tih tekstova crpimo na osnovi preliminarnih tekstoloških radova na sastavnici korpusa starohrvatskoga jezika koja uključuje pravne tekstove.¹² Iz tog se razloga građa, neovisno o metodama s pomoću kojih se dolazi do podataka, citira prema dosad dostupnim izdanjima.¹³ Jednako tako ćemo citirati Marulićeva djela isključivo prema *Sabranim djelima* (a podrazumijeva se da se veći dio toga može naći u HNK-u).

Navedeni pravni tekstovi ostali su svi sačuvani u kasnijim prijepisima, no smatramo da dobro čuvaju starinu – u svakom slučaju više nego dovoljno za naše terminološke potrebe, stoga smo sebi i dopustili, kako bismo povećali korpus, uzeti u obzir i tekstove koji dolaze iz vremena nakon Marulića. Tako je npr. ZKM sačuvan u kasnom prijepisu, a samo neke njegove odredbe sežu u XV. st., dok ostale znaju biti i znatno mlađe.¹⁴ Također i PS sadržava mlađe odredbe¹⁵, koji nam je posebno zanimljiv s obzirom na zemljopisnu blizinu Poljica Splitu.

1.1. Iz dosadašnje literature

Poticaj, ali i opravdanje ovom istraživanju ponajprije pronalazimo u dvjema, možemo reći, predradnjama, koje su se bavile leksikom Marulićeve *Suzane* na taj način da su u njoj prepoznavale književnojezičnu baštinu. Bratulić¹⁶ je primijetio da je obrambeni govor Joakimov pred Suzanom, sucima i njegovom obitelji sastavljen po pravilima odvjjetničke obrane. Ustvrdio je pritom da se na više mjesta u tekstu vidi da je *Suzanin* autor pravnik. No, što je još važnije za nas, navodi da se Marulić koristi hrvatskim pravnim terminima koji su tada uobičajeni u Splitu te za primjer daje termine *sud* i *sudac* uz jednu aluziju na etimon termina *pristav*¹⁷ (koji je inače jako čest u PS-u) te primjer s terminom *rota*:

¹¹ Imamo uvid i u neke manje isprave, ali kako se nije pokazala potreba da donosimo primjere iz njih, bilo bi suvišno sve ih navoditi.

¹² Starohrvatski korpus izrađuje se za potrebe projekta Starohrvatski rječnik u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Vidi npr. Barbarić i Kapetanović 2012.

¹³ Za sve izvore i rječnike, osim pri prvom spominjanju, koristimo se kraticama koje su popisane na kraju rada.

¹⁴ Vidi ZKM.

¹⁵ Vladimir Mošin riješio je pitanja redakcija i datacije PS-a, vidi Mošin 1971.

¹⁶ Vidi Bratulić 1989. i 1990.

¹⁷ Šteta je što Bratulić nije dublje analizirao sljedeće stihove jer je možda bio na tragu nečega zanimljivog: *Suda je neprava sudac i človik on // kino ne pristava da se spuni zakon.* (PR: 64). Naime, on kaže da Marulić aludira »na etimon riječi *pristav*, koji mu je očito bio taman, i nije ga

*Tad oni ki žude hudobu svu tajat,
rotom laže hude počеше obnajat.* (PR: 65)¹⁸

Drugi je rad Amira Kapetanovića¹⁹, koji u jednom svojem dijelu zahvaća ovu problematiku, te proširuje popis pravnih termina u *Suzani* dodavanjem sljedećih: *zakon, prav, pravda, nepravda, pravden, nepravden, priseći, (nepravo) suditi, osuditi (pravoga), osvaditi, svidok, (krivo) svidočiti, (krivo) svidočen 'je, (krivo, lažno smišljeno) svidočtvo, kriv, krivina, kriviti, zgriha, zgrišen 'je.*²⁰ Tomu dodaje i opasku da nije uvijek lako prepoznati pravne termine jer je riječ o leksemima koji nisu nužno svojina isključivo pravnog nazivoslovlja.²¹ Tako prepoznaje termin *panjka* (= 'kleveta'), koji pronalazi u PS-u. Dodajmo tomu da se u PS-u može naći i glagol *panjkati*, dok u Marulićevu *Naslidovan 'ju* stoji imenica *panjkavac* (Nasl: 76). Sva tri termina (*panjka, panjkavac* i *panjkati*)

znao objasniti« (Bratulić 1990: 145). Možemo shvatiti da tumačenje tih stihova predstavlja određen izazov, ali iz Bratulićeva zapažanja nije nam dano na znanje kako ih on razumijeva. Nama se čini da bi u pitanju mogla biti igra riječima koja počiva na paronimiji glagola *pristajati* i *pristavovati* ('obavljati posao pristava', vidi pod tom natuknicom PHPPR). To tumačenje ne proturječi Bratulićevu, no nikako ne treba odbaciti tumačenje prema kojemu nije u pitanju nikakva pjesnička figura te da oblik *pristava* treba shvatiti kao 3ljd glagola *pristavati*, koji bi imao jednako značenje kao *pristavovati* te čija pojava nije samo okazionalna, ali jest nepotvrđena u drugim izvorima (itekako je moguće i tumačenje da je jednostavno glagol *pristavovati* izgubio morfem -ovakako bi se postigao željeni broj slogova u stihu). Tada bi u slobodnom prijevodu drugi dio značio 'čovjek koji ne obavlja dužnost pristava s namjerom da se provede zakon'. Postoje tada određeni problemi u smislenu uključivanju *suca* u to tumačenje (pitanje je kakav je odnos između imenice *sudac* i onoga što slijedi, tj. je li riječ o jednoj ili dvjema osobama), ali oni možda proizlaze iz nedovoljne upućenosti u odnos suda, sudaca i pristava (npr. u PHPPR: 1149/1150 čitamo sljedeće: »Stranke dolaze pred sudište sa "prokuratorom", "odvjetnikom" ..., pak ovaj ih kao punomoćnik može i zastupati, ali rotni pristav, kojega je stranka "izvela" ..., kao **sudački sučlan** sjeđi pored sudaca, ter na poziv suda "pristavuje" t. j. stojeći pred sudom ima izviestiti o obavljanih parbenih činih i tečaju pravde, očevidu, pak o svjedocih, izpitanih na licu mjesta itd.« (istaknuo VTB). Smatramo da se interpretacija da *pristavati* znači *pristajati* (kako vidimo u rječniku PR: 282) barem u ovom pojedinačnom slučaju može opravdano dovesti u sumnju. Kako se vidi u AR XII, glagol *pristavati* uopće je slabo oprimjeren, nije potvrđen u našim povijesnim rječnicima, navodi se i da je nejasan razvitak značenja, a za 4 od 5 navedenih značenja našla se svega po jedna potvrda: uz Marulićev primjer za odgovarajuće značenje zabilježena su još dva, s tim da je posljednji tu očito dospio pogreškom (oblik *pristajuć* trebao bi biti uvršten pod natuknicom *pristajati*); itekako je moguće da je svemu tome uzrok taj da nije zapravo dobro prepoznato značenje tog glagola. Inače, uza sve navedeno, Marulić se u svojem opusu nekoliko puta koristio glagolom *pristajati* u traženom značenju (nekoliko puta značenje je 'prestajati') i nije se ni na kojem drugom mjestu opet koristio glagolom *pristavati*. Treba istaknuti to da ako se nekada bude moglo pokazati da je naše tumačenje na dobrom tragu, bit će to zapravo najjači prilog tezi koju ovdje propitujemo.

¹⁸ Bratulić 1990: 144–145.

¹⁹ Vidi Kapetanović 2006.

²⁰ Kapetanović 2006: 20–21.

²¹ Kapetanović 2006: 21.

zabilježio je Vladimir Mažuranić u svojem *Pravno-povijesnom rječniku*²². Kapetanović prepoznaje i termin *verovan* (= ‘vjerodostojan’) te navodi primjer iz VZ-a:

... ako se more pokazati po verovanu svedoku. (VZ: 74)

Dodajmo da se i u PS-u na nekoliko mjesta može naći isti termin, samo s različitim refleksom jata, npr.:

I pristavi, ki su podobni i dostojni viri, navlastito rotni, jesu vridni kakono pisma, i virovani su, gdi jih je veće a strne se. (PS: 468) (u tom primjeru treba primijetiti i termin *rotni pristav*, što znači da je taj *pristav* položio *rotu*, = ‘pri-segu’).

Međutim, ovdje ćemo odmah upozoriti na bitnu razliku u uporabi tog termina u Marulića:

verovani biše hinbe napunjeni (PR: 67)

Naime, izrazito je karakteristično za pregledane pravne tekstove da se taj termin javlja ili kao pridjev ili kao dio imenskog predikata, dok se u Marulića javlja kao supstantivirani pridjev.²³ Veliko je pitanje možemo li ih smatrati jednakovrijednima s obzirom na formalnu pravnu komunikaciju iako, u osnovi, referiraju na isti *signifiant*. Vjerojatno su moguća dva scenarija za takvu uporabu u Marulića (a nije isključeno da su oba točna): (1) zbog potreba stihovanja i/ili iz kakva stilskog razloga “okrnjio” je taj pravni termin, (2) možda pred nama stoji primjer leksema koji pripada pravničkom žargonu, a koji nećemo zateći ili je barem znatno manja mogućnost da ćemo ga zateći u pisanom mediju formalne pravničke komunikacije.²⁴

Važna je opaska o otežanu prepoznavanju pravnih termina. I u našem istraživanju izvora susreli smo se s puno termina koji su zajednički Marulićevu korpusu i korpusu pravnih tekstova, ali nisu pravni termini, premda su nužno frekventni u pravnim tekstovima. Riječ je npr. o nazivima za različite vrste novca (*bolanča, dukat, dinar, libra, pinez*) i o nazivima različitih titula, javnih ili crkvenih funkcija i tomu sl. (*kralj, ban, vićnik, poglavica, biskup*). Ipak, da su te sfere nerazdvojive od pravne, govori i činjenica da su svi ti termini popisani u

²² Vidi PHPPR pod navedenim natuknicama.

²³ Isti je primjer naveden u AR XXI, s. v. 1. vjerovan, i upravo se po tome ističe među svim navedenim primjerima (koji su većinom preuzeti iz pravnih tekstova). Nećemo naći potvrdu za upotrebu u obliku supstantiviranog pridjeva ni u PHPPR-u ni u ČPSB-u, a termin uopće ne pripada u obuhvat GFPR-a.

²⁴ U tom smislu važno je istaknuti da bi se sljedeće Bratulićevo zapažanje u vezi s kolokvijalnim načinom izražavanja (koje ističe i Kapetanović 2006: 16) moglo i proširiti: »... u Susani je prisutan znatan broj romanizama i dalmatinizama, odnosno spalatinizama. Susanom je Marulić ... zakoraknuo na područje govora, uvodeći ga u književnost« (Bratulić 1990: 137).

dvama rječnicima koji popisuju pravne termine i iz vremena kojim se bavimo: *Prinosima za hrvatski pravno-povjestni rječnik Vladimira Mažuranića te Građi za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske* Zlatka Herkova²⁵.

1.2. *Intermezzo* – iz latinističke perspektive

Prije negoli nastavimo dalje, bit će zanimljivo izložiti jedno zapažanje Branimira Glavičića u prigodi dovršetka izrade Marulićeva latinskog rječnika o utjecaju hrvatskog supstrata u Marulićevu služenju latinskim jezikom. Naime, on ističe »proskribirano ‘s tim da’ iz administrativnog jezika, čemu odgovara *cum hoc tamen ut* iz Marulićeve oporuke« (Glavičić 1995: 9)²⁶. Bilo bi to veoma zanimljivo, ali moramo primijetiti da je dvojbena, jer nam nije poznat niti jedan starohrvatski pravni tekst, pa i bilo koji drugi u kojem bi se našla konstrukcija *s tim da*.²⁷ Prije će biti da je riječ o projiciranju današnjeg stanja administrativnog stila u Marulićevo vrijeme, a to potvrđuje i pretraga *Hrvatskog nacionalnog korpusa* te *Riznice* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje²⁸ kojom smo utvrdili da je spomenuta konstrukcija izrazito karakteristična upravo za novije doba.

1.3. Pogled u korpuse

Vratit ćemo se na već spomenutu *rotu*, kako je Radoslav Katičić pokazao jedan od termina koji su »dokaz kontinuiteta pravne tradicije kojoj je ishodište praslavensko« (Katičić 1989/1990: 73). Kod Marulića, naime, možemo pronaći termin skovan od ovdje već spomenutih termina, a to je *krivorotan* (= ‘krivokletan’) u primjeru iz poeme *Dobri nauci*:

²⁵ Vidi GFPR.

²⁶ Vidi također MO: 30.

²⁷ To, naravno, ne znači da se uzrok tome ne treba tražiti u činjenici da latinski jezik nije Maruliću bio i materinski. Ako pak i pronađemo takvu svezu riječi, ona se treba tumačiti drukčije. Tako ćemo primijetiti da kada Marulić u *Suzani* piše: »ter kartom povita: i nju dones’te, **s tim // da** se namažem svim kada se operem« (PR: 60, istaknuo VTB), sigurno nije riječ o onome na što Glavičić misli, jer ta konstrukcija ni po čemu ne pripada administrativnom stilu. Osim toga, na tom je mjestu i sumnjivo interpunkcijsko rješenje – tu zacijelo nije riječ o opkoračenju (logično je da i *nju dones’te s tim* čini cjelinu – ako ni zbog čeg drugog, onda zbog ritma, a i sasvim je izvjesno da se taj zadnji dio odnosi na *masti* spomenute u prethodnim stihovima; smisao je dakle: ‘i čašicu ulja donesite s mastima’). Ali nije ni potrebna interpunkcijska emendacija da bismo pokazali što mislimo, jer se Glavičićeva opservacija sigurno odnosi na sasvim drukčiju sintaktičku strukturu, koju možemo oprimjeriti sljedećom rečenicom: ...*a matična knjiga čuva se trajno, s tim da se nakon 10 godina pohranjuje i čuva u Ministarstvu prosvjete* ... (vidi HJR), odnosno, kako je Margetić preveo: *Ono pak zemljište ... zapisujem svojem bratu ... ali s time da dopusti našoj nevjesti Jeleni* ... (MO: 31).

²⁸ Vidi HJR.

tamnjadi ter hinci, ubojice, lotri
nepomnjivi linci, lašci krivorotni. (PR: 95)

Taj je primjer pun potencijalnih pravnih termina, Katičić ističe i da je *ubiti* vrlo važan pravni termin, premda je obična općeslavenska i praslavenska riječ, a osobito apstraktna imenica *ubojstvo*.²⁹ Tako npr. u *Juditi*, tj. u njezinim komentarima:

Dvama grisi bi spet: živodiovstvom i ubojstvom. (Jud: 156)

Očito je, ipak, da tu nema pravnog konteksta te da su apstraktne imenice upotrebljene iz sasvim drugih razloga. Uz to, u PS-u se javlja i termin *ašašinstvo/šašinstvo*, kojega nema u Marulića.

Zanimljivo je pak da u našem pravnom korpusu nije posvjedočena imenica *laš*, kao ni njezine izvedenice³⁰; to je *himba* ili *privarka* u PS-u.

Dakako, nailazimo i na druga, još trivijalnija poklapanja, npr. imenica *tužba* u posve različitom značenju: *grišnikom ljut i slan i pun gorke tužbe* (DDT: 120). Jednako tako kad tražimo potvrde ostataka najstarije slavenske pravne terminologije, treba biti oprezan. Kod Marulića se ne javlja termin *mastiti*, *mast* ili *maščeni* (= ‘osveta’), ako i nađemo na te oblike, oni se odnose na značenje ‘boja’. Sličan je problem npr. s riječi *bilig* ‘znak, biljeg’, koji bi mogao biti pravni termin (ili barem usko povezan s pravnim poslovima) – nalazimo ga tri puta u PS-u, a *Akademijin rječnik* navodi značenja *na međi po čemu se poznaje međa, terminus* i *znak koji imaju države, općine, plemena* itd., sve to potkrijepljeno primjerima iz pravnih izvora.³¹ Međutim, kod Marulića na *bilig* nailazimo 11 puta, i to isključivo u *Naslidovan’ju*, a svaki je put značenje izrazito apstraktno, nepovezivo s pravnom terminologijom. Zavodljiv je i rječnik *Naslidovan’ja*, koji svezu riječi *stanovit bilig jest* tumači kao ‘čvrst je dokaz’ (Nasl: 236), navodeći nenamjerno na kakvo “pravno” značenje. Iz primjera se međutim vidi da ne može biti riječ o pravnom terminu:

A kino vrimennju slavu išće, ali od sartca ne pogardi, stanovit bilig jest da [malo] ljubi slavu nebesku. (Nasl: 81)

Očito je da takve opće imenice samo pravni kontekst³² može učiniti pravnim terminima, tako da je iznimno problematično, vjerojatno i nemoguće, ocjenji-

²⁹ Katičić 1989/1990: 76.

³⁰ Možda je u pitanju samo slučajnost zbog ograničenosti korpusa, ali ipak je indikativno.

³¹ Vidi AR VI, s. v. međa.

³² Dakako da ovdje o pravnom kontekstu govorimo uvjetno. Itekako smo svjesni da pravog pravnog konteksta može biti samo u pravnim tekstovima, ali književnoumjetnički tekstovi mogu taj kontekst oponašati (*mimesis*), uostalom kao i svaki drugi.

vati u takvim slučajevima je li možda riječ o izboru leksema koji bi bio uvjetovan dobrim poznavanjem pravne terminologije. Taj je primjer zanimljiv jer pokazuje da su prioriteti postavljeni drukčije. Naime, *Naslidovan'je* je prijevod s latinskog jezika, i stoga je još zanimljivije da je Marulić upotrijebio u njemu jedanaest puta riječ koju nije upotrijebio u cijelom svojem ostalom opusu na hrvatskom jeziku. U ostalim djelima, koja su sva stihovana, manevarski prostor još je ograničeniji jer se moraju zadovoljiti i potrebe stiha. Obveze prema vladajućim pjesničkim i prevodilačkim³³ konvencijama svakako znatno ograničavaju prostor u kojemu bi se autor mogao pokazivati kao poznavatelj prava.

Osobito je zanimljivo da u Marulića u *Juditi* nalazimo svezu riječi *bljusti zakon* (= 'vršiti zakon'):

boga, kim dobiše, poganski blud pusti

u ki pri živiše, poča zakon bljusti. (Jud: 177)

Ona nas odmah podsjeća na sam početak VZ-a, gdje piše:

ljudi, ki bljudeći svojih starijih i iskušanih zakon (VZ: 70)

U *Naslidovan'ju* nalazimo, slično, i svezu *barći zakon* 'čuvati zakon':

redovnici ... vele robotaju, malo govore, dugo bde, rano se ustaju, molitve produžuju, častokrat čtu, i svaki svoj zakon bargu. (Nasl: 72)

Zanimljive su i sveze s glagolom *činiti*:

– *činiti škodu*

– *činiti pravdu/npravdu*

– *učiniti/činiti volju*

Zatim *obslužiti zakon* 'očuvati/izvršiti zakon', npr.:

I na konac i na svrhu svega ovogaj zgora pisanoga tribuje obslužiti zakon i običaj. (PS: 458)

Čak su dva primjera u *Juditi*:

Mi ćemo t' služiti i dušom i udi, zakon obslužiti, pomoć naša budi. (Jud: 135)

Muža imi ona ki se zva Manases, obslužec zakona ki jim da Mojses. (Jud: 148)

Još jedan stari termin jest *bližika*, javlja se u *Naslidovan'ju* i *Suzani*, poprilično je zastupljen u VZ-u, a jednom i u PS-u.

³³ »Najuočljivija je značajka hrvatske transpozicije njezina velika vjernost izvorniku, gotovo doslovnost. Unatoč tomu, ona je kao književni tekst, u cjelini uzevši, čitljiva i tečna.« (Tomasić 1989: 41).

U *Juditi* nalazimo glagol *rubiti* ‘pljačkati, otimati’:

a tebe dilj toga reče da će zgubit,
kad puka ovoga klat bude i rubit. (Jud: 175),

dok se u VZ-u na nekoliko mjesta nalazi glagolska imenica *rubanje* (od *rubati*, istoga značenja), npr.

Jošće: vani iz grada pastiri i orači i ini ljudi dobra glasa, to jest vsaki od njih,
jesu verovani za svidoki, tako v rubanji, tako v silah i va inom drugom zlu
stvorenju. (VZ: 100)

Još je npr. zanimljiva riječ *psost*, u PS-u imamo *Osud za psost*:

Tko bi opsovao svoga druga listo budi gdi hoćeš prez uzroka podobna, upa-
da libar 5. (PS: 442)

U Marulića:

Umiljen i kad prime psost i prirok, dobrostiv jest i u miru jer u bogu pribiva,
a ne u svitu. (Nasl: 78)

Termin *prirok* (= ‘sramota’) iz prethodnog primjera možemo pak isto naći u korpusu pravnih tekstova.

2. Tekstološki kontekst

U prethodnom smo poglavlju poprilično saželi rezultate naše usporedbe, a izbor primjera bio je proizvoljan. Nije sporno da se tomu može pristupiti temeljitije i iscrpnije eda bi se došlo do spoznaje o tome koliko ta podudaranja stvarno znače. Nećemo ići dalje u tom smjeru jer se s pravom možemo zapitati bi li minuciozna analiza dala željene rezultate. U dosadašnjem dijelu rada evidentna je najmanje jedna slabost naše metodologije, a o tome je nužno raspravljati – nedostaje neutralni korpus, nazovimo ga ovom prilikom treći korpus, koji nije vezan niti uz Marulića niti uz pravne tekstove, a o koji bi se mogli mjeriti i procjenjivati rezultati istraživanja.

Kao prvi kandidat za takav korpus nameće se upravo *Bernardinov lekcionar*, dakako njegovo prvo izdanje, iz 1495. U prvom redu treba upozoriti na rad Josipa Vončina u kojem dovodi u vezu BL s *Juditom*.³⁴ On se pita: »Je li dakle, Marko Marulić u s t i h o v e *Judite* prelio sve jezične podatke p r o z n o g a *Bernardinova lekcionara*?«, te odgovara: »Rešetar i Hraste odgovorili bi da jest: jer su među dva teksta nalazili samo p o d u d a r n o s t i. Mi pak, po-

³⁴ Vidi Vončina 1989.

red njih, tražimo i r a z l i k e.« (Vončina 1989: 148).³⁵ Vjerujemo da ni Rešetar ni Hraste, koji su samo radili kontrastivnu lingvističku analizu (pod to se na kraju krajeva može svesti i Vončinin prilog), ne bi tako odgovorili na to pitanje, ali važnije je od toga da Vončina, dakako, nalazi razlike, ali na kraju ipak ostaje činjenica da su svi oni našli i nezanemarive podudarnosti. Toliko o jezičnim podudarnostima, koje zapravo samo dokazuju jezičnu bliskost, u određenoj mjeri, Marulićeva djela i BL-a. S druge strane, pristup Mirka Tomasovića³⁶ dao nam je zanimljivu ideju. On, naime, u svojem tekstološkom pristupu pomi-ruje podudarnosti i razlike tražeći i pronalazeći, po našem mišljenju, podudarnosti u “različitome ruhu”. Istina je da on to radi na primjeru biblijskih citata u *Naslidovan'ju*, ali čini nam se da se u sličnu kontekstu može gledati na odnos Bernardinove i Marulićeve *Suzane*, a upravo je ona bila u središtu našeg (kao i prijašnjih) istraživanja Marulićevih pravnih termina.

U ovom pitanju, vjerujemo, teško je naći bolji argument od jednostavna predočenja paralelnog teksta te se nadamo da će naš čitatelj biti dovoljno osjetljiv da uoči isto što i mi. Treba reći da ne možemo navesti sve što smo uočili, te stoga navodimo samo opsegom reprezentativan izbor.

BL: 50	PR: 59–65
<i>za č lito biše, ...</i>	<i>...toplina goneć nje,</i>
<i>a ne biše onde nitkore</i>	<i>...ne mne da ju tko vijaše,</i>
<i>nego dva starca, ka ju zamirahu.</i>	<i>Starci zamiriše Suzanu. (komentar)</i> <i>Ovi zamirihu Suzanu mučeći</i>
<i>a vrata od vrtla zatvorite, da se operu.</i>	<i>i vrata vartla prem za sobom zaprite,</i> <i>...da put namažem suj.</i>
<i>ustaše se dva starca i pritekoše k njoj i rekoše: ...</i>	<i>starci se spraviše i potekoše k njoj,</i> <i>...tere rekoše njoj:</i>
<i>i da si za taj uzrok izpustila divojke od sebe.</i>	<i>Da toj ne vide hteć, rabe s' odpustila,</i>
<i>Uzdahnu Susana i reče:</i>	<i>...gorko uzdihaše.</i> <i>(...)</i> <i>paka govoraše...</i>
<i>nevoļe mi su oda fsuda;</i>	<i>...odasvuda</i> <i>stisnuta...</i>

³⁵ Vončina se poziva na Rešetar 1898. i Hraste 1950.

³⁶ Vidi Tomasović 2002.

<i>ako ja to učiñu, smrt mi je;</i>	<i>Ako dila huda s vami tuj učinim, kako božja suda uteć mogu...</i>
<i>ako li ne učiñu, li ne ću uteći ruku vaših.</i>	<i>Ako li ne učinim ča budete hotit, ruke će vaše, vim, mene pravu zgubit.</i>
<i>Da boļe mi je brez dila upasti u ruke vaše nego sagrišiti prid obrazom gospodiñim.</i>	<i>Da volju ne prostit životu ovomu ner tako sagrišit gospodinu momu,</i>
<i>I uzvapi glasom velicim Susana,...</i>	<i>Zatim kako dite suzeći vikat ja,</i>
<i>i uzvapiše i starci protiva ñoj,</i>	<i>Vapaj videći ta, viknuše i starci;</i>
<i>uzsramovaše se sluge mnogo, jere takova rič nigdare ne biše rečena od Susane.</i>	<i>svi se zamamiše, jere nigdar takov glas čuven ne biše tad bi rečen kakov.</i>
<i>napuñeni hudobnom misalju</i>	<i>misleć zla tolika,...</i>
<i>Ustafši se dva popa nasrid puka postaviše ruke na glavu ñeje,...</i>	<i>Oni tad uskori, posrid puka stoje, na glavi nje zgori staviv ruke svoje,</i>
<i>hodeći po vrtlu mi dva, ulize ova z dvi di- vojke i zatvori vrata od vrtla i posla od sebe divojke, i pride k ñoj mladac i sagri- ši š ñom.</i>	<i>Pošadči šetasmo po perivoju tom ter nju ugledasmo i nje dvi rabe s njo[m]; ke kad odsla domom i jur pritvori vrat, mladac stazom jednom dojde k njoj i ja stat.</i>

Dalje u tekstu usporedba postaje relevantna i za našu temu. To pokazujemo masno otisnutim slovima.

BL: 50–51	PR: 65–71
<i>da ovu kada uhitismo, upitasmo ju, tko biše on mladac, a ne hti nam praviti; tomu smo svidoci.</i>	<i>Nju jamši, rekosmo: Tko s tobom biše, tko? Zamni sopusmo, ne hti nam reći to. Mi vidili smo ovo, vam svidočimo tuj,</i>
<i>I virova jim vas puk kako starišinam i sud- cem, i osudiše ju na smrt.</i>	<i>Čuvši besidu suj, viru jim podaše ter pravu ženu ovuj na smart ko[n]dem[n]aše; jere pogledaše na starost, čast i broj ovih ki pravljaše da su vidili toj.</i>

<p>Zavapi tada Sussana glasom velikim i reče: bože vični, ki znaš fsaka skrovita i otajna, ki si poznal fsaka pri nego se učine, ti znaš da su krivo svidočastvo učinili protivu meni,</p>	<p>Ona ja vapiti: O svemogi Bože, pred kim se sakriti ništore ne može, s nebeske ti lože otajstva sva vidiš i sudiš. Tko može reć da ča ne vidiš? Svaka ti prividiš, svaka t' su otvorena, svaka razuvidiš pri ner su stvorena. Ti znaš potvorena da sam ča u mni ni, lažno su smišljena svidočtva pram meni.</p>
<p>I kada ju vojahu na smrt, udahnu gospodin duh sveći u ditca jednoga mlada, komu jime biše Daniel. I zavapi glasom velikim i reče: čist ja jesam od krvi neje. I obratifši se k nemu vas puk reče: ko jest to govorjenje, ko si ti rekal? Ki steći na sridu njih reče: tako luđi sinove israjelski ne sudeći pravo i ne znajući, ča je pravo, osudili ste kćer israelsku? Vratite se na sud, jere krivo svidočastvo govorili jesu protivu ņoj.</p>	<p>rekoše ju pobit kamen jem na komu. Milost božja k tomu hoti prigledati (...) ...ditetce nadahnu ki, srid puka stoje, ... tere vapijaše: Čist sam ja kervi te. – Riše mu: Riči ke, reci nam, jesu toj, Danilo, totu ste? – ime mu biše ovoj. A on smino ustoj većma ja vapiti tere skupščini svoj tako govoriti: Tako l' osuditi tuj izraelsku hćer, o puče mahniti, na smert hotiste der? Sud ne čineći ver, ni hteći razabrat tih starci dviju kler ča je htill nalagat. Varnite se! Saj trat, kriva svidočtva sud, pravo je retratat, a ne upast u blud.</p>
<p>I budući oni razlučeni jedan od drugoga, zazva jednoga od njih i reče njemu: ...</p>	<p>Dani[je]l, razlučiv starce, govori parvomu. (komentar)</p>
<p>o ti, ki si se staral u zlobi, sada su prišli grisi tvoji, ke činaše prija sudeći sude neprafdene, pravih osujujući, a krivih pušćajući, a govori gospodin bog: prafdenoga i čistoga ne ubij.</p>	<p>Reče mu: Starost tva u zlo se stučila, platit će dila sva ka je zlo slučila; krivih je pustila nepravo sudeći, pravih osudila zakon ne uzdaržeći. Gospodin veleći: brezgrišna ne ubij, pravedna videći, smarti mu ne zadij.</p>

*I odaslaŕši ga na stranu zapovidi drugomu
prići i reče njemu: sime Chananeovo, a ne
žudejsko, lipost prihinja jest tebe i poželi-
nje podvratilo jest pamet tvoju. Tako čina-
hote kćeram izraelskim, a one bojeći se
govorahu s vami,...*

*Odpeljav parvoga, Agaba po ime,
zva k sebi drugoga ki staše sa svime.
Reče mu: O sime Kajina, ne Jude,
pritisnu te brime tvoje volje hude;
pameti si lude, prihini te lipost,
(...)
priteć u strah pelja izraelske hćere;
one se k vam stere, s vami govorahu,*

Tomasović o odnosu BL-a i *Naslidovan'ja* kaže da je »sličnost dvaju tekstova, protumačiva u mjerilima usporedivosti, takva da ne može biti slučajna« (Tomasović 2002: 88).³⁷ Mi smo skloni vjerovati da je tekst BL-a odigrao određenu ulogu u nastanku Marulićeve *Suzane*, no takvo što je teško dokazivo, jer se stupanj poklapanja o kojem govori Tomasović ne može poistovjetiti s našim slučajem. Možemo, napokon, tvrditi da se Marulić mogao poslužiti bilo kojim drugim biblijskim izvorom, jer u svim tim izvorima proizišlim izravno ili neizravno iz *Vulgate*³⁸ priča o Suzani trebala bi biti podudarna, te da je ono što mi uočavamo samo jednaka fabula. Ako je pak postojao starohrvatski izvor koji je imao svoj utjecaj, veoma je vjerojatno da je u pitanju bio BL, jer neki drugi teško da možemo imenovati. O fabuli je govorio i Bratulić³⁹, pa i o tradiciji hrvatskih lektionara, ali više je isticao razlike, a mi smatramo da treba dati zasluženu pozornost i podudarnostima. Ako promatramo podudarnosti, u BL-u se možda nalazio i odgovor na neke probleme koje je postavio. Raspravljajući o različitim nazivima stabala pod koja su starci smještali Suzanin preljubnički čin u našim lektionarima, Bratulić zaključuje da Marulić »ne slijedi tradiciju starijih tekstova (osim Bernardina donekle)« te ispravno zaključuje da je Maruliću tradicija jeronimovska bila »bliža od hrvatskoglagoljske, što je i razumljivo«. ⁴⁰ Može biti sporno sljedeće:

»Iako u Jeronimovu prijevodu, odmah na početku, postoji neosporno da su se u Susanu zagledala dva starca, suca u izraelskoj koloniji na godinu dana, u sljedećim recima za njih se kaže da su *presbyteri* (stih 28, 34, 36), što je ozna-

³⁷ Tomasović 2002: 88.

³⁸ U vezi s odnosom prema *Vulgati* Tomasović kaže: »Činjenica da im je *Vulgata* latinski izvornik dostatna je za pretpostavku srodnosti i primarne podudarnosti, ali nikako ne u tolikom stupnju.« (Tomasović 2002: 88).

³⁹ Vidi Bratulić 1990: 143–144.

⁴⁰ Bratulić 1990: 137.

čavalo časnu starost, sudačku vlast, premda već u ranoj kršćanskoj crkvi su *presbyteroi* i crkveni starješine. ... Sigurno je da je to znao i Marko Marulić, ali on od početka, od prvoga spominjanja, govori o popovima: ...⁴¹

Problem koji je iznesen, u kontekstu podudarnosti BL-a i *Suzane*, pa i *Vulgate* i *Suzane*, možda i nije toliko zagonetan. Tradicija je vjerojatno pogrešno mjesto za traženje odgovora na to pitanje. Naime, u BL-u se govori o popovima točno na tim trima mjestima koja odgovaraju tekstu *Vulgate*. Vjerojatnije je da Marulićev izbor kada će i kako nazivati starce više ovisi o njegovu umjetničkom nadahnuću nego o čemu drugome, jer tradicija mu je pružila naziv *popovi/presbyteri* (nedvojbeno mu se može utvrditi podrijetlo, redom od mlađeg prema starijem: možda BL, *Missale Romanum*⁴² i *Vulgata*⁴³), a na njemu je da ga upotrijebi što bolje može. Ne može biti sporno Bratulićevo zapažanje o neslijeđenju tradicije u vezi s ostalim lekcionarima⁴⁴ koje razmatra. Međutim, smatramo da bi se odnos BL-a i *Suzane* trebao gledati slobodnije⁴⁵, upravo u kontekstu jednog drugog Bratulićeva zaključka:

»Iako je bio vezan za tradiciju, Marko ju je Marulić svojim stvaralaštvom neprestano nadograđivao novinama i tako je prevladavao, gradeći nove strukture na svim spomenutim razinama: tematskoj, obradbenoj i filološko-jezičnoj. Iako je jednom nogom bio u starom svijetu (kao svaki moralist), on je – osjetljiv za novo – izgrađivao svojim djelom svijet novih, cjelovitijih i složenijih vrijednosti.« (Bratulić 2004: 86)

Suzana u BL-u, doduše, ne sadržava u cijelosti tekst ekvivalentan *Vulgati* (sadržava Dn 13_{1-9; 15-17; 19-30; 33-62})⁴⁶, no ne vidimo u tome problem, jer ne pretpostavljamo i ne tvrdimo da bi BL bio jedini izvor. Naime, nepovjerljivi će čitatelji uočiti da je katkad, pa i u gore navedenim primjerima, uočljivo u usporedbi s tekstem *Vulgate* da Marulićev tekst više odgovara upravo *Vulgati*. No stvar nije tako jednostavna. Marulić ne može, dakako, dopustiti sebi da se orijenti-

⁴¹ Bratulić 1990: 137–138.

⁴² Vidi npr. MR: 96–98.

⁴³ Vidi npr. VC. Mihanović-Salopek (2005: 83) ističe: »Tek krajem 70-tih godina talijanski slavist Sante Gracioti ponovno inzistira na činjenici (koju niti Fancev niti potonji kroatistički znanstvenici nipošto ne isključuju), da 'hrvatski lekcionar u bitnome ovisi o latinskome'.«

⁴⁴ Mudro je što Bratulić u tom kontekstu razmatra i *Ranjinin lekcionar*, jer njegova *Suzana* pripada prijevodu koji je »došao odnekle iz sjeverne Dalmacije u Dubrovnik«, a nije derivat, tj. prijepis iz BL-a, kao što je jedan nezanimariv broj lekcija iz tog lektionara, a nije ni dubrovački izravni prijevod s latinskoga; vidi Rešetar 1898: 87. Taj je prijevod jako sličan BL-u te tradicija tog prijevoda može ozbiljno konkurirati kao potencijalan Marulićev izvor.

⁴⁵ Već i zbog toga što vjerujemo da slijeđenje tradicije ne podrazumijeva nužno točno preuzimanje svih podataka iz nje – tada bi se Marulić mogao potvrditi kao potpuni sljedbenik tradicije samo kao prepisivač tekstova.

⁴⁶ Isto je tako u RL: 152–154.

ra prema netočnu prijevodu, a to je slučaj na mnogim mjestima uopće u BL-u. Također, BL sadržava i rješenja kod kojih je netočnost sekundarna, pitanje stila katkad se može učiniti mnogo važnijim, a dobar je upravo primjer koji smo prvi naveli: *za č lito biše* (BL: 50) / *toplina goneć nje* (PR: 59) – s Marulićevim se rješenjem doista bolje slaže *Vulgata: æstus quippe erat* (VC: Dn 13₁₅), gramatički ne, ali po smislu da. Već drugi primjer u tablici (*a ne biše onde nitkore*, BL: 50 / *ne mne da ju tko vijaše*, PR: 59) pokazuje da su stilska ograničenja mogla blokirati i tekst BL-a i tekst *Vulgate: et non erat ibi quisquam* (VC: Dn 13₁₆) – a to je možda upravo prostor umjetničke kreacije⁴⁷, prostor za izricanje istog sadržaja umjetnički prihvatljivijim sredstvima; moglo bi se reći da je *tertium comparationis* više nego očit, a o tome je li riječ samo o primarnoj podudarnosti ili nečemu više, može se raspravljati. Nismo u ovom trenutku dovoljno kompetentni da razmrsimo sve odnose s *Vulgatom* (u tome nas ograničava i tema rada). Vjerujemo da se Marulić nastojao ugledati u tekst BL-a gdje god nisu bila prisutna ozbiljna ograničenja (smisao, stil, estetika i tomu sl.). Jedna od činjenica koja neizravno podupire naše mišljenje jest, možemo slobodno reći, i već dokazan utjecaj BL-a na jedno od Marulićevih djela, a nastanak *Suzane* vezuje se uz stariji period Marulićeva stvaranja (dakle nakon *Naslidovan'ja*).⁴⁸

U vezi s potencijalnim pravnim poslovima (parničenja i sl.) zanimljiva su Bratulićeva razmišljanja o eventualnom Marulićevu antisemitizmu ili obračunu sa splitskim popovima, što sve vidi u sljedećim stihovima, i ne samo u njima:⁴⁹

*Popi se zovihu, kim obima dv[i]ma
mnogo lita bihu, a malo razuma.* (PR: 59)

(...)

zakona ni lezi ne biše nike u njih. (PR: 62)

Iako su ti stihovi međusobno poprilično udaljeni, sigurno su odraz sljedećeg teksta – bilo BL-a bilo *Vulgate*:

*i odvrtiše razum svoj i poniziše oči svoji, da ne vide neba ni da se spomenu
od sudof pravednih* (BL: 50)

*et everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos ut non viderent cælum,
neque recordarentur iudiciorum justorum* (VC: Dn 13,)

⁴⁷ Može nam ovdje biti zanimljivo što u Tomasovića čitamo u vezi sa *Suzanom*: »u poetske svrhe odstupa od biblijske naracije« (1999: 223), »u okviru biblijskih zadanih koordinata« (1999: 224), te u Maroevića: »*Suzana* nas je i inače posebno privlačila ... kao primjer pjesnikove znalacke parafraze i vrlo karakterističnog izbora biblijskih motiva.« (Maroević 1993: 32).

⁴⁸ »Jasno je ... da je epilij *Suzana* nastao nakon *Judite*, te da na stanovit način predstavlja krunu i apogej Marulićeva hrvatskog stvaralaštva.« (Maroević 1993: 32).

⁴⁹ Vidi Bratulić 1990: 140.

Poslije autor ističe i izrazito grotesknu sliku sudaca koju je dao Marulić, pretpostavlja stoga i »neki – nama danas nepoznat – sukob sa crkvenim i sudbenim strukturama u Splitu« (Bratulić 1990: 140–141). Ako dosad nije bilo očito zašto inzistiramo na toj dubokoj sadržajnoj ali i tekstnoj povezanosti *Suzane* s BL-om i/ili *Vulgatom*, sada ćemo to eksplicirati. Prvo smo morali pokazati koliko je visok stupanj ekvivalencije da bismo mogli vidjeti koliko se zapravo može iščitati iz razlika.

Prerađujući biblijsku priču u novi žanr Marulić je morao dio vjernosti originalu žrtvovati na račun kompozicije djela. Drugim riječima, sasvim je izvjesno da su starci groteskno zli, ružni i nepošteni upravo zato što je Suzana beskrajno dobra i lijepa (i zato što je Joakim pošten i poštovan, a ima i lijep, rajski vrt), dalje od toga teško da se može ići – riječ je o jednostavnoj antitezi. No, priznajemo, ovaj uvid ne pobija direktno Bratulićeve pretpostavke (jer, napokon, jednostavno ne postoji dovoljno podataka; jednako kao što mi ne možemo dokazati izravnu i nedvojbenu povezanost BL-a i *Suzane*), ali jasno je da smo donekle uspjeli oslabiti njihovu snagu – nikako nije poželjno u raspravi apstrahirati umjetničko iz umjetničkog djela. Da Marulić sasvim svjesno koncentrira prvo lijepo i dobro (Suzanina ljepota, Joakimov vrt), a zatim ružno i zlo (starci), vidljivo je upravo iz činjenice da ne uvodi u fabulu starce u onom trenutku kada se oni pojavljuju u BL-u/*Vulgati*. Ta diskrepancija podržava i sljedeći zaključak – sva je prilika da nije toliko važno to što Marulić već u prvom spominjanju staraca upotrebljava naziv *popi* (vidi gore). Prvo spominjanje staraca/popova u BL-u/*Vulgati* nalazi se prije ulaska Suzanina u vrt, što nije slučaj u Marulića:

I postaflena bihu dva starca sudca onoga godišća, od kih govoril jest gospodin, da izajde zloba iz Babilonije od starih sudac, ki jimihu vladati pukom. (BL: 50, usp. VC: Dn 13₅)

Veoma je zvučan taj citat, ali u Marulića nije ostavio trag unatoč tomu što u njemu govori Gospodin (u svakom slučaju, ne vidi se neki izrazito očit trag kao u gore navedenom paralelnom tekstu u tablicama). Potpuno biblijski vjerran raspored zacijelo bi značio i ponešto drukčiju kompoziciju *Suzane*. Biblijska pozicija uvođenja staraca u fabulu upravo bi bila idealna za razmišljanja o antisemitizmu – ona dolazi nakon što se kaže da Židovi posjećuju Joakimovu kuću jer je bio iznimno poštovan u zajednici (a navodi se da su i starci posjećivali njegovu kuću upravo tada kada se prvi put spominju). Prije bi se mogle zamijeniti teze: Marulić mijenja kompoziciju baš zato da bi izbjegao takve konotacije. To bi i moglo biti da nema jačeg razloga, a to je spomenuta antiteza. Jedno je pak sigurno – književni razlozi, unutarnja logika samoga djela, trebali bi imati prednost pred neknjiževnim, iako možda jednako vjerojatnim razlozima. To treba imati na umu i pri interpretaciji pravnih termina.

No udaljili smo se od teme, ali vjerujemo da je to bilo nužno kako bismo pokazali da nije nebitan izvor pravnih termina u Marulića. Nećemo se ovdje zaustaviti u pronalaženju kandidata za treći korpus. Tekstovi objavljeni u *Hrvatskoj prozi Marulićeva vremena* također su izbor koji se nameće. Tako u *Acta Pilati* pronalazimo osobito zanimljivo:

pridoše svidokovati prisegši rotom prid voluzianom da očito oni vidili su ga uzajti na nebo... (HPMV2: 57)

Dalje pronalazimo neke termine koje smo spominjali, npr. *svidok* (HPMV2: 158), *sudac* (52), *krivo osuditi* (52), *pravden* (57), *nepravden* (48), *obsluživati regulu* (144), *hinba* (58), *psost* (80), *biti verovan* (62), *prisegnuti svrhu librov* (156), a taj bi se popis mogao proširiti. Što to govori o Maruliću i pravnoj terminologiji i o toj terminologiji uopće u okvirima starohrvatskog jezika? Nadamo se da to znači pravi put prema objektivnom vrednovanju tog leksika u Marulića, a vidimo da ćemo teško do tog cilja ako se ne pozabavimo njim u mnogo širim okvirima.

2.1. Metodološki problemi

Je li izvor pravnih termina u Marulića preuzimanje, prevođenje, formalno pravničko obrazovanje, pravnička praksa, nužnost kako bi se izrazio zadani sadržaj (kako drukčije nego pravnim terminima?), sve to zajedno, nešto od toga ili ništa od toga – doista nije svejedno. Ako ne možemo utvrditi uzročno-posljedičnu vezu između navedenih stvari, je li pametnije šutjeti o ovoj temi? Iako je evidentno da smo i dosad usput razotkrivali neke metodološke probleme, sada ćemo se izravno osvrnuti na njih.

Kapetanović na jednom mjestu zaključuje sljedeće: »Budući da Marulić uspostavlja analogiju između Suzane i Isusa ... njezina uspjelost može se pripisati i upotrebi pravih kolokacija, pa u *Suzani krivo svedočiti* ... vodi i do jezika lektionara i slične literature u kojoj se opisuje Isusova muka, npr. u *Zadarskom lektionaru*...« (Kapetanović 2006: 21). Autor pokazuje time, kao i mi gore, da se potraga ne mora ograničiti na korpus pravnih tekstova⁵⁰ – ovdje ćemo samo dodati da se iz prije predočene tablice vidi da se slična kolokacija nalazi ne samo u navedenom lektionaru nego i u BL-u. To pak sve govori da nije riječ o isključivo pravnoj terminologiji, a doista ne znamo da je netko dosad pokušao pokazati postoji li uopće u starohrvatskom jeziku leksik koji bi se pojavljivao isključivo u pravnom kontekstu⁵¹, tj. postoji li leksik čija pojava, čiji *signifié* od-

⁵⁰ Vidi Kapetanović 2006: 21.

⁵¹ Istina, postoji velik broj opisa jezika pravnih tekstova, ali to nije ista stvar – sve dok se ti opisi ne suprotstave u opsežnoj studiji opisima jezika drugih stilova. Taj će zahvat sigurno po-

mah i jednoznačno signalizira da je riječ o pravnim pitanjima. Ili, da pojasnimo još bolje, postoji li u tadašnjoj terminologiji riječ kao što je danas *predmnjeva* (= ‘presumpcija’), za koju većina govornika hrvatskoga jezika zacijelo nije ni čula. Ako i ima takve terminologije, iz dosad izloženog možemo dobiti dojam da se neće naći puno takvih slučajeva. To je svakako istraživanje koje bi bilo preduvjet za još kvalitetnije bavljenje ovom temom. Moglo bi se to formulirati i kao pitanje o tome koji je leksik i koje su sintagme prototipno pravničke/administrativne u to vrijeme; s druge strane, je li pak razlika među funkcionalnim stilovima pretežito na polju semantike.⁵² Ako se pokaže da je samo ovo drugo slučaj, to bi upućivalo na nedovoljnu izdiferenciranost/samostalnost starohrvatskog pravnog leksika. Bilo bi najopreznije pretpostaviti, kako to obično biva, da je istina negdje između.

Treba upozoriti na neke opasnosti od argumentacije na koje smo naišli u filološkim raspravama, a treba biti svjestan da filološki pristup u ovakvim pitanjima ima svoja ograničenja. Ako svratimo opet pozornost na bilješku 8, u kojoj vidimo kako Paljetak hvali Marulićevo »pravničku argumentaciju« u *Molitvi suprotiva Turkom* te ako uzmemo u obzir Bratulićevo zapažanje da je Joakimov govor »sastavljen po pravilima advokatske obrane« (Bratulić 1990: 144), ne možemo biti zadovoljni, i to stoga što doista nisu detaljno obrazložili zašto to misle, a bili bi to itekako dužni dobro argumentirati filološkoj publici. Paljetak se donekle potrudio, ali mi iz tog objašnjenja ne vidimo što to dijeli odvjetnika od dobra retoričara.⁵³ Jesu li naši advokati zapravo samo dobri zagovornici? Svaki je advokat zagovornik, ali svaki zagovornik nije nužno i advokat (dakako, u profesionalnom smislu, ali i u smislu obrazovanja). Uistinu, u klasičnoj retorici postoji govornička vrsta koja se naziva sudskim govorom, ako su spomenuti autori kojim slučajem mislili na to, međutim riječ je o načinu argumentacije, retoričkom žanru koji svaki retoričar mora poznavati.⁵⁴

Dosad je, nadamo se, jasno da ne želimo pobijati da je Marulić imao formalnu pravničku naobrazbu. Ono što ovdje dovodimo u pitanje jest postojanje sljedeće uzročno-posljedične veze: Marulić je bio pravnik (i/ili je prakticirao pravo), dakle stoga se koristi pravnim terminima u svojoj književnosti na hrvat-

kazati da ni tada nisu postojali zidovi među funkcionalnim stilovima. Očito je da je to posao lingvистa i filologa, jer jasno je da oni imaju uvid u sve stilove, dok npr. nije jasno imaju li isti takav uvid znanstvenici koji se bave pravnom povijesti, terminologijom i sl.

⁵² Time zapravo pitamo koliko je tada pravna terminologija bila nepoznata i neprozirna onima koji se nisu bavili pravom – smatramo da nam je to potpuna nepoznanica.

⁵³ Pogledamo li popis knjiga koje je Marulić, prema svojoj oporuci, posjedovao, vidjet ćemo da sadržava nezanemariv broj djela poznatih filozofa i govornika, od kojih se za neke zna da su se bavili i pravom, što je i logično jer je retorika osnovno oruđe pravnika (vidi MO: 44–47).

⁵⁴ Vidi npr. Oraić-Tolić 2011: 126.

skom jeziku. Mi tvrdimo da ta veza vrlo vjerojatno ne postoji, tj. da je riječ o logičkoj pogrešci *post hoc, ergo propter hoc*⁵⁵, a u najmanju ruku da se ta veza treba uzimati u obzir s velikim oprezom (naime, treba je dokazivati; nije jasna po sebi, iako se na prvi pogled čini takvom); čak i da ona postoji, bila bi, prema našem mišljenju, od sekundarne važnosti. Traženje advokata u Maruliću, barem što se tiče njegova opusa na hrvatskom jeziku, metodološki je u najmanju ruku izrazito dvojbena.

Bratulić također kaže da se iz teksta *Suzane* na više mjesta vidi da je njezin autor pravnik⁵⁶, a sada naizgled nešto utemeljenije, jer donosi sljedeći primjer:

*Pismo bo veli ovoj, da rič svidoči ku
jazik troj ali dvoj, verovat imaš nju;* (PR: 65)

Možemo odmah naći paralelu u pravnom korpusu:

*Ako bi zatael', a gos 'podar' bi
mogal' provati trimi s've-
doci v'grade, a d'vema van-
e z'gr(a)da...* (KS: 102)

Vrlo vjerojatno nije sasvim bez značenja ni to da možemo naći i sljedeće:

A u zakonu vašemu pisano jest, da od dviju človikof sfidočastvo istino jest.
(BL: 60, usp. VC: Jo 8₁₇)

Poslije donosi i citat koji opisuje način suđenja i izabiranja sudaca (tako se navodno biralo u gradskoj i seoskoj sredini).⁵⁷ Međutim, u svemu tome riječ je o običajnom pravu, kao i inače kod slavenskog prava u vremenu kada se ono počelo kodificirati⁵⁸, ne bi uopće bilo neobično da terminologiju običajnog prava u određenoj mjeri poznaje i nepravnik, osobito ako je još uz to i obrazovani intelektualac (što povećava vjerojatnost da bi bio voljan istraživati, tj. nastojati na boljem uvidu u tematiku o kojoj piše). Navedeni primjeri ipak upućuju isključivo na to da je Maruliću poznata ta baština, a to je upravo u skladu s naslovom Bratulićeva članka, i u tom je pogledu on prilično uspješan.⁵⁹

⁵⁵ »Ako uzročnog odnosa nema, a mi ga tvrdimo, nastaje jedna od najpoznatijih logičkih pogrešaka...« (Oraić-Tolić 2011: 135). Svjesni smo da i mi možda činimo istu pogrešku kada pokušavamo argumentirati utjecaj BL-a na *Suzanu* time što je već prethodno utvrđen taj utjecaj na *Naslidovan'je* (koje je nastalo prije *Suzane*), no stoga to i zadržavamo u sferi mogućnosti.

⁵⁶ Vidi Bratulić 1990: 144.

⁵⁷ Vidi Bratulić 1990: 145.

⁵⁸ Vidi o tome ovdje već spomenute članke Katičić 1989/1990. i Mošin 1971, pa npr. i Kolanović 1993.

⁵⁹ Navest ćemo jedan zanimljiv detalj. Naime, Bratulić je kada je prvi put objavio navedeni članak na jednom mjestu upotrijebio termin *procesno pravo* (1989: 135). To je uklonio kada ga je drugi put objavio (usp. 1990: 145). Razlog bi mogao biti banalan, ali moguće je da je riječ i o

Na kraju ćemo se još jednom dotaknuti prije uvedenog pojma treći korpus. Kada smo naveli da on mora biti neutralan, nevezan uz Marulića⁶⁰ ili uz pravne tekstove, više je nego očito da nismo isključili ostalu autorsku književnost. Usporedimo li s obzirom na uporabu pravnih termina Marulićevu *Suzanu* sa *Suzanom čistom* Mavra Vetranovića, njegova nešto mlađeg suvremenika, doći ćemo do zanimljiva uvida.⁶¹ Prvo što upada u oči jest da je taj tekst izrazito prožet mnogim (premda ne svim) pravnim terminima o kojima smo ovdje govorili⁶², koji se uz to i često ponavljaju, a i nekima koje nismo našli u Marulića – najzanimljiviji je možda termin *parac*⁶³ za ‘odvjetnika’.⁶⁴ U Dubrovniku se *parac* očuvao danas u značenju ‘zaštitnik’⁶⁵, ali pogledamo li u AR IX s. v. 1. *parac*, vidjet ćemo da je upitno stilsko područje uporabe te riječi. Naime, osim VZ-a (1 put), nema pravnih izvora u kojima je potvrđena ta riječ.⁶⁶ Trebao bi širi uvid u izvore da bi se definitivno odredio status te riječi. Ovdje samo želimo upozoriti na to da bi jedan od načina indirektno argumentacije da je uporaba pravnih termina u Marulića relevantna i povezuje s njegovom poznatom i pretpostavljenom biografijom mogao biti upravo taj da se pokuša pokazati da se isto ne može tvrditi za kojeg drugog književnika za kojeg se ne zna i ne pretpostavlja da je prakticirao ili se na bilo koji način posebno zanimao pravom – što više takvih usporedbi, to će argumentacija biti uvjerljivija.

svojevrsnoj autokorekciji (možda i nesvjesnoj) u smislu shvaćanja da je to terminologija kojom bi se jedan filolog trebao oprezno koristiti, osim ako doista ne želi prenijeti težište svojeg istraživanja s jezika upravo na pravo, što mi ovdje ne želimo činiti.

⁶⁰ Premda uspoređivanje u određenom smislu pravnom terminologijom nabijene *Suzane* s ostalim Marulićevim stvaralaštvom na hrvatskom jeziku isto može dati zanimljiv uvid, a prema dosad izloženom možemo samo zaključiti da bi se vjerojatno pokazalo da pojavljivanje te terminologije nije nešto karakteristično za Marulića, tj. teško da bi se pokazalo statistički značajnim.

⁶¹ Promatramo li to kroz prizmu sljedećih redaka o Vetranovićevu životu (i ima li u njima imalo istine), bit će još zanimljivije: »Budući je proveo najveći dio svoga dugovremenog života u samoći, kao kalugjer, sa svijem usamljen na jednom malahnom otoku posred jadranskoga mora, rijetko općeci s ljudskiem društvom, udaljen od svijeh svjetovnijeh posala i zabava, vas zaduben u učenju bogoslovlja i mudroznanja, to nije bilo moguće nakriti njegov životopis izvanrednijem i romantičnijem dogagajima.« (Kaznačić 1872: I).

⁶² Navedimo neke: *obslužiti/sahraniti zakon/statute/pravdu, sud krivi/pravi/nepravi, sudac, krivina, okriviti, svidok, svidočiti pravedno* itd. (vidi SČ).

⁶³ Pronalazimo ga u našem korpusu samo na jednom mjestu (VZ: 16), premda u drugom značenju – ‘tužitelj’.

⁶⁴ U tom djelu pak nailazimo na imenicu *biljeg* kojoj se s obzirom na kontekst može pridodati pravno značenje (usp. poglavlje 1.3.): *da pravi da biljeg i pravo da reče, // prid nami tko u biegn iz vrta uteče* (SČ: 369).

⁶⁵ Vidi RDG s. v. *параци*.

⁶⁶ Navode se potvrde iz *Dušanova zakonika* i *Monumenta serbica*, ali u drukčijem značenju. Ne razaznaje se značenje u jedinog dubrovačkoj potvrdi za tu riječ u *Monumenta serbica* (iz XIII. st.) koju pronalazimo u AR-u. Ne vidi se ni u PHPPR-u da je ta riječ dobro potvrđena. Potvrđena je ona, doduše, u našim povijesnim rječnicima, ali i dalje izostaje potvrda za njezinu kodifikaciju u pravnim izvorima. U ČPSB-u svega jedna potvrda (koja se navodi i u AR-u), i to u značenju ‘jamac’.

Treba ipak napomenuti da ta dva teksta pripadaju različitim književnim vrstama, a i znatno se razlikuju po duljini, ali zaključci se nameću unatoč tomu. Osim toga, neosporno je da se navedeni *parci*, pa i svi uključeni u sudsku raspravu, također koriste različitim tehnikama retorike. Moglo bi se raspravljati o tome tko je vještiji retor, Marulić ili Vetranović, pa iz toga pokušati izvući neki zaključak koji bi možda bio relevantan za našu temu (to bi vjerojatno tražilo zaseban manji rad), ali ovdje ćemo se zadovoljiti podatkom da je Vetranović »[j]oš za školovanja u Dubrovniku ... upoznao ... retoriku i filozofiju, a posebice kasnije u Monte Cassinu studirajući teologiju, filozofiju, povijest, umjetnost i prepisujući knjige klasičnih pisaca« (Musić 2007: 348).

S obzirom na to da dovodimo u vezu povijesne jezične i izvanjezične podatke, naša bi se nastojanja u ovom članku mogla svrstati u široko područje koje se ponajviše u zapadnoj tradiciji naziva povijesnom sociolingvistikom. Kormi Anipa u svojem članku o uporabi književnih izvora u povijesnosociolingvističkim istraživanjima daje jedan nadasve karakterističan uvod⁶⁷ u kojem pravda uopće i samu pomisao da bi povijesna jezična građa (stereotipno karakterizirana kao loši podaci – *bad data*) mogla biti podvrgnuta i sociolingvističkim paradigrama. Koliko god je zahtjevan put uvjeravanja lingvističke publike u to, toliko je još teže s književnom građom.

3. Zaključak

Iako bi se naš pristup u određenom smislu mogao nazvati dekonstrukcijskim, nije nam namjera bila sasvim zamagliti put do istine. Čini se da smo uvođenjem većeg broja varijabli samo uspjeli relativizirati problematiku te jedino uspješno dokazati da ništa ne možemo sa sigurnošću znati. Upravo suprotno, slažemo se sa sljedećim stajalištem: »...deconstruction, reconstruction, and counterdiscourses are all *means to an end*, rather than ends in themselves...« (Anipa 2012: 175). Željeli smo u ovom prilogu pokazati koliko minuciozna mora biti analiza da bi se konstruirao koliko-toliko uvjerljiv zaključak. U današnje doba, kada nam je građa dostupnija više nego ikada prije (osobito mislimo na računalno pretraživu građu), ne možemo više biti zadovoljni – moramo težiti rasvjetljivanju problematike s više strana.

Unatoč tomu što smo inzistirali na kontraargumentaciji, usput smo možda donijeli čak i nešto više indicija (ipak, i dalje ne vjerujemo da je to dovoljno) da se može povjerovati da je Marulićeva uporaba starohrvatskih pravnih termina

⁶⁷ Vidi Anipa 2012: 170–179.

izravno povezuje s njegovom biografijom (npr. upozorili smo na mogući pravnički žargon, dali smo naslutiti da je možda uporaba pravnih termina u Marulića relevantnija od one u Vetranovića i sl.), ali ono na čemu smo iznimno inzistirali jest pokazivanje puta kako bi trebalo istraživati i argumentirati navedenu problematiku. Također smo pokazali da treba biti svjestan da postoji hijerarhija među razlozima za uporabu određenog leksika u književnom djelu, npr. ne može biti važnije to da se Marulićeva biografija može povezati s pravnim poslovima (možda i stjecanjem akademskog stupnja u pravu) od koncepcije, unutarnje logike književnog djela, biblijskog predloška i sl.

Riječ je o problemu kojemu se u idealnim okolnostima mora pristupati interdisciplinarno, a trebalo bi uzeti u obzir i Marulićevo stvaralaštvo na drugim jezicima. Filolozi na ovom području još mogu napraviti velike kvantitativne pomake u istraživanju, ali za kvalitativni pomak trebat će nešto više. U pogledu jezičnih tehnologija (čitaj korpusâ) Marulićev je opus u relativno dobrom stanju kada se uspoređi sa srednjovjekovnim pismenim stvaralaštvom, pa i onim što je neotom uslijedilo. Mogućnost jednostavnog i brzog dobavljanja podataka iz korpusâ ključna je za ovo pitanje, kao i za mnoga druga filološka. Na starohrvatskom se korpusu intenzivno radi, ali filolozi dosad nisu i ne trebaju čekati idealne uvjete za svoj rad. Ovaj je rad izrastao na radovima prethodnika koji su se dobro snalazili u tim ograničenim uvjetima rada, nadamo se da će na njemu jednom netko moći nastaviti kvalitetnu gradnju u još boljim uvjetima rada za sve filologe, jer to će značiti bolje uvjete i za sve ostale povijesno orijentirane znanstvenike.

Izvori i rječnici:

- AR – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1880–1976*. Daničić, Đuro et al. (ur.). Sv. I–XXIII, Zagreb: JAZU.
- BL – *Lekcionarij Bernardina Splječanina po prvom izdanju od god. 1495*. 1885. Priredio i predgovor napisao Tomo Maretić. Zagreb: JAZU.
- ĆPSB – NAKAŠ, LEJLA 2011. *Konkordancijski rječnik ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne*. Posebna izdanja, knjiga X, Rječnici, svezak 1, Sarajevo: Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije. URL: www.stanak.org (15. listopada 2012.)
- DDT – MARULIĆ, MARKO 1994. *Dijaloški i dramski tekstovi. Sabrana djela Marka Marulića, X, Hrvatska djela, III*. Priredio i popratio bilješkama Nikica Kolumbić. Split: Književni krug.
- GFPR – HERKOV, ZLATKO 1956. *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, I–II*, Zagreb: JAZU.

- HJR – *Hrvatska jezična riznica*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. URL: <http://riznica.ihjj.hr> (15. listopada 2012.)
- HNK – *Hrvatski nacionalni korpus*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. URL: www.hnk.ffzg.hr (15. listopada 2012.)
- HPMV2 – HAMM, JOSIP 1987. *Hrvatska proza Marulićeva vremena. Knjiga druga. Stari pisci hrvatski*, 40, Zagreb: JAZU.
- Jud – MARULIĆ, MARKO 1988. *Judita. Sabrana djela Marka Marulića*, I, *Hrvatska djela*, I. Priredio, popratio bilješkama i sastavio rječnik Milan Moguš. Split: Književni krug.
- KS – MARGETIĆ, LUJO, PETAR STRČIĆ 1988. Prijepis krčkog (vrbanskog) statuta i prenos na suvremeni jezik. *Krčki (Vrbanski) statut iz 1388. Krčki zbornik*, 10, Posebno izdanje 12, Krk, 93–170.
- MO – MARULIĆ, MARKO 2005. Marulićeva oporuka. Priredio i preveo Lujko Margetić; Repertorium librorum i Inventarium librorum priredio i preveo Bratislav Lučin. *Colloquia Maruliana*, XIV, Split, 25–71.
- MR – *Missale Romanum* 1899. Robert Lippe (ur.). London. [Pretisak: Mediolani, 1474.]. URL: <http://archive.org/details/missaleromanumme01cath> (15. listopada 2012.)
- Nasl – MARULIĆ, MARKO 1989. *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih. Sabrana djela Marka Marulića*, IX, *Hrvatska djela*, IV. Priredio, popratio bilješkama i sastavio rječnik Milan Moguš. Split: Književni krug.
- PHPPR – MAŽURANIĆ, VLADIMIR 1975. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Zagreb: Informator. [Pretisak: Zagreb: JAZU, 1908–1922]
- PR – MARULIĆ, MARKO 1993. *Pisni razlike. Sabrana djela Marka Marulića, Hrvatska djela*, II. Priredio i popratio bilješkama Josip Vončina. Split: Književni krug.
- PS – PERA, MIROSLAV 1988. Izvorni tekst, prijevod i komentar Poljičkog statuta. *Poljički statut*, Split: Književni krug, 413–531.
- RDG – BOJANIĆ, MIHAILO, RASTISLAVA TRIVUNAC 2002. *Rječnik dubrovačkog govora. Srpski dijalektološki zbornik*, XLIX, Beograd.
- RL – REŠETAR, MILAN 1894. Rañinin lekcionar. *Zadarski i Rañinin lekcionar. Djela JAZU*, XIII, Zagreb, 97–320.
- SČ – VETRANOVIĆ, MAVRO 1872. Suzana čista. *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*. Skupili Dr. V. Jagić, Dr. I. A. Kaznačić i Dr. Gj. Daničić. *Stari pisci hrvatski*, IV, dio II, Zagreb: JAZU, 343–388.
- LPMM – MARULIĆ, MARKO 1950. Latinske pjesme Marka Marulića. Preveo Nikola Šop. *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450–1950, Djela JAZU*, 39, Zagreb, 5–23.

- VC – *Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam*. Editio electronica. Michaelle Tvveddale (ur.). URL: <http://vulsearch.sourceforge.net/html/> (15. listopada 2012.)
- VZ – BRATULIĆ, JOSIP 1988. Kritički tekst i tumačenje. *Vinodolski zakon 1288*. Zagreb: Globus – NSB – JAZU – Pravni fakultet, 69–105.
- ZKM – MARGETIĆ, LUJO 2006. Zakon kaštela Mošćenica (1627.). *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru, Knjiga prva: Mošćenički zakoni i statuti*, Rijeka: Zavod za kaznene znanosti Mošćenice Pravnog fakulteta u Rijeci, 11–76.

Literatura:

- ANIPA, KORMI 2012. The Use of Literary Sources in Historical Sociolinguistic Research. U: Juan Manuel Hernandez-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre (ur.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Oxford: Wiley–Blackwell, 170–190.
- BARBARIĆ, VUK-TADIJA, AMIR KAPETANOVIĆ 2012. Računalno oblikovanje korpusa starohrvatskoga jezika. *Filologija*, 59, Zagreb, 1–13.
- BRATULIĆ, JOSIP 1989. Književno-jezična baština u ‘Susani’ Marka Marulića. *Dani hvarskog kazališta – Marko Marulić*. Split: Književni krug, 124–136.
- BRATULIĆ, JOSIP 1990. Književno-jezična baština u ‘Susani’ Marka Marulića. *Sjaj baštine – rasprave i članci o hrvatskoj dopreporodnoj književnosti*. Split: Književni krug, 135–146.
- BRATULIĆ, JOSIP 2004. Marko Marulić i tradicija. *Marko Marulić – latinski i hrvatski pisac*. Split: Književni krug – Marulianum, 79–86.
- GLAVIČIĆ, BRANIMIR 1995. Pogled u Marulićev latinski rječnik. *Colloquia Maruliana*, IV, Split, 5–11.
- HRASTE, MATE 1950. Crtice o Marulićevoj čakavštini. *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450–1950, Djela JAZU*, 39, Zagreb, 243–277.
- KAPETANOVIĆ, AMIR 2006. Leksik Marulićeve Suzane. *Colloquia Maruliana*, XV, Split, 15–25.
- KATIČIĆ, RADOŠLAV 1989/1990. Praslavenski pravni termini i formule u Vinodolskom zakonu. *Slovo*, 39–40, 73–85.
- KAZNAČIĆ, IVAN AUGUST 1872. Mavro Vetrančić. [Vidi bibliografski opis pod SČ]. I–IV.
- KOLANOVIĆ, JOSIP 1993. Hrvatsko običajno pravo prema ispravama XIV. i XV. stoljeća. *Arhivski vjesnik*, 36, Zagreb, 85–98.
- KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, IVAN 1869. Marko Marulić i njegovo doba. *Stari pisci hrvatski*, I, Zagreb, I–XLVII.

- KUZMIĆ, BORIS 2009. Jezik hrvatskih srednjovjekovnih pravnih spomenika. *Povijest hrvatskoga jezika, 1. knjiga: Srednji vijek*, Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA, 405–455.
- LONZA, NELA 2010. Dubrovački studenti prava u kasnom srednjem vijeku. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 48, 9–45.
- MARGETIĆ, LUJO 2000. Marulićeva oporuka. *Colloquia Maruliana*, IX, Split, 279–284.
- MARGETIĆ, LUJO 2005. Marulićeva oporuka. *Colloquia Maruliana*, XIV, Split, 5–22.
- MAROEVIĆ, TONKO 1993. Drugi Marul. [Vidi bibliografski opis pod PR]. 29–35.
- MIHANOVIĆ-SALOPEK, HRVOJKA 2005. Rešetarova interpretacija hrvatskih lekcionara. *Zbornik o Milanu Rešetaru*, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 77–92.
- MOŠIN, VLADIMIR 1971. Najstariji rukopis Poljičkoga statuta i problem redakcija statuta. *Poljički zbornik*, II, Zagreb, 9–22.
- MUSIĆ, FRANO 2007. *Suzana čista* Mavre Vetranovića. *HUM: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 2, Mostar, 346–358.
- ORAIĆ-TOLIĆ, DUBRAVKA 2011. Retorika znanosti i akademsko pismo. *Akademsko pismo: Strategije i tehnike klasične retorike za suvremene studentice i studente*. Zagreb: Naklada Ljevak, 89–149.
- PALJETAK, LUKO 2002. Molitva suprotiva Turkom u kontekstu protuturskog otpora u Europi Marulićeva vremena i poslije njega, *Colloquia Maruliana*, XI, Split, 333–362.
- REŠETAR, MILAN 1898. Primorski lekcionari XV. veka. *Rad JAZU*, CXXXIV, Zagreb, 80–160.
- TOMASOVIĆ, MIRKO 1989. *Marko Marulić – Marul*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta.
- TOMASOVIĆ, MIRKO 1999. *Marko Marulić – Marul*. Zagreb – Split: Erasmus Naklada, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Književni krug – Marulianum.
- TOMASOVIĆ, MIRKO 2002. Marko Marulić i ‘Lekcionar’ Bernardina Splićanina Drvodilića. *Marulološke rasprave 2000.–2001.*, Zagreb: Konzor, 83–95.
- VONČINA, JOSIP 1989. O jezičnim podudarnostima *Bernardinova lekcionara* i Marulićeve *Judite*. *Dani hvarskog kazališta – Marko Marulić*, Split: Književni krug, 142–151.

A Few Remarks on Textological and Methodological Problems in the Study of Old Croatian Legal Terms Used by Marko Marulić

Abstract

The article discusses the probability of the known assumption that Marko Marulić studied law. It reviews previous attempts to discuss the legal terminology in Marulić's Croatian works. In the existing literature it is sometimes implied (and sometimes even explicitly stated) that Marulić used this terminology because he was a lawyer. In order to establish whether this conclusion can be reinforced or refuted, Marulić's Croatian works are closely examined to collect potential legal terms. Finally, the methodological problems, limitations, but also possibilities for the improvement of such philological research are discussed. It is concluded that the current state of the art (lack of some more general language studies and lack of diachronic machine-readable corpora) makes it extremely difficult to build up a case to support to a satisfying degree the hypothesis that Marulić studied law.

Ključne riječi: Marko Marulić, starohrvatska pravna terminologija, metodologija, tekstologija, povijesna sociolingvistika

Key words: Marko Marulić, Old Croatian legal terminology, methodology, textology, historical sociolinguistics

UDK 811.163.42'36(091)

811.163.42'367.623

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 4. VII. 2013.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Željka Brlobaš

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

zbrlobas@ihjj.hr

GRAMATIČKI OPIS TVORBE PRIDJEVA U SLOVNICAMA ANDRIJE TORKVATA BRLIĆA I ANTUNA MAŽURANIĆA

U radu se analizira metoda opisa tvorbe pridjeva u *Grammatik der illyrischen Sprache* (Wien, 1854.) Andrije Torkvata Brlića i u *Slovnici Hèrvatskoj za gimnazije i realne škole* (Zagreb, 1859.) Antuna Mažuranića. Modeli se opisa tvorbe pridjeva propituju s obzirom na tvorbene načine te pripadajuće im sufikse i tvorbene preoblike. Dobiveni se rezultati analize uspoređuju sa suvremenim pristupima gramatičkim tvorbenim opisima pridjeva u hrvatskome jeziku.*

0. Andrija Torkvat Brlić u *Grammatik der illyrischen Sprache* (Wien, 1854.) i Antun Mažuranić u *Slovnici Hèrvatskoj za gimnazije i realne škole* (Zagreb, 1859.) usustavljaju metode i načine opisa tvorbe riječi u hrvatskome jeziku.¹ U Brlićevoj gramatici tvorba je riječi – i to imenica, pridjeva i glagola, opisana na razini izdvojenoga gramatičkog poglavlja te tim neposrednim pristupom tvorbenu opisu postaje preteča suvremenim gramatičkim opisima. U gramatikama hrvatskoga jezika objavljenih do prve polovice 19. stoljeća to je jedan od prvih sustavnijih i opširnijih opisa tvorbe riječi u hrvatskome jeziku, uzme li se u obzir i *Ilirska slovnica* (1854.) Vjekoslava Babukića, gdje autor na svega dvije stranice piše o tvorenju rečih u obće definirajući prvotne i proizvodne riječi, a objaš-

* Sažeta inačica rada izlagana je na Međunarodnome znanstvenom skupu Riječki filološki dani 9 održanome u Rijeci od 22. do 24. studenoga 2012. godine.

¹ Tvorba je imenica u Brlićevoj i Mažuranićevoj slovnici bila predmetom analize u Brlobaš 2010. Ocjena Brlićeva opisa tvorbe riječi nalazi se i u Ham 2006: 131.

njava i osnovna načela tvorbe složenica (str. 344–347, *O sastavljenih rečih*).² Uz Mažuranićev prinos opisu naglasnoga sustava hrvatskoga jezika u *Slovnici Hèrvatskoj* drugi je njegov vrijedan prinos hrvatskomu jezikoslovlju upravo opis tvorbe riječi. U navedenim gramatikama opis tvorbe riječi, a time i tvorbeni opis pridjeva koji se analizira u ovome radu, važan je u povijesti hrvatske gramatikografije pogotovo za praćenje jezikoslovnoga razvoja same tvorbe kao jedne od razina jezične analize i to na sinkronijskoj i dijakronijskoj osnovi. Oba gramatička spisa mogu se smatrati prinosom tvorbenomu nazivlju upravo zbog činjenice što se u njima autori bave i definicijama temeljnih tvorbenih naziva.³

U radu se analizira metoda opisa tvorbe pridjeva u Brlićevoj gramatici i Mažuranićevoj slovnici jer se u tim gramatikama iz 19. stoljeća tvorba riječi (u okviru koje i tvorba pridjeva) opisuje u posebnome gramatičkom poglavlju koje je ravnopravno poglavljljima o glasovima, oblicima i sintaktičkom opisu. Temeljni je cilj analizirati opis tvorbe pridjeva u objema gramatikama s obzirom na tvorbeno načine i pripadajuće sufikse. Tijekom analize opisa oba se gramatička pristupa tvorbi pridjeva uspoređuju sa suvremenim gramatičkim tvorbenim opisima pridjeva u hrvatskome jeziku.

1.1. U Brlićevoj *Grammatik der illyrischen Sprache* (Wien, 1854.)⁴ veći je dio opisa usmjeren na tvorbu imenica, a tvorba pridjeva obuhvaća dvije pune stranice (134–136) i primarno je utemeljen na jednome od tvorbenih načina, izvođenju. Brlić tvorbeni prikaz usmjeruje na tvorbeno jedinice kojima se tvore pridjevi. Sufiksi poredani abecednim redom svrstani su u tvorbeno značenjske skupine, kojih su definicije hiperonimi u odnosu na obuhvaćene sufikse. Postoji sedam tvorbenih značenjskih skupina s pripadajućim sufiksima:

a) za označavanje opće povezanosti prema osnovnomu pojmu iz kojega je pridjev izveden: *-an/-nī*,⁵ *-ak*, *-ok*, *-om*, *-ao/-eo*, *-ast*

² Eksplicitna metoda opisa tvorbe riječi nalazi se i u općeslavenskoj gramatici Jurja Križanića *Gramatično izkazanje ob rúskom jeziku* (1665.) u kojoj je tvorba riječi prikazana pod opisom pojedinih vrsta riječi. Križanić upotrebljava i nazive svojstvene tvorbi. Tvorbu imenica i pridjeva prikazuje prema semantičkim kategorijama (značenjskim skupinama), pojedinačnim sufiksima i tvorbenim načinima, a uz to sadrži mocijsku tvorbu i preobrazbu. Stjepan Babić (1990: 16) tvrdi da »Križanića možemo s punim pravom smatrati osnivačem slavenske tvorbe riječi« te zaključuje da je Križanićeva tvorba »bila velikomet u doba kad je pisana, polovicom 17. stoljeća, [...] a i na kraju 19. stoljeća nije mnogo izgubila na svojoj vrijednosti«. O glagolskome vidu i tvorbi glagola u Križanićevoj gramatici v. Brlobaš 2007.

³ Više o tome v. Brlobaš 2010.

⁴ Podrobnije o raščlambi gramatike A. T. Brlića, poredbi s drugim gramatikama, ocjeni Brlićeva gramatičarskoga rada i utjecajima pojedinih jezikoslovnih struja v. Tafra 2012.

⁵ Brlić sufikse navodi bez „sufiksalne“ crtice, a takav je način ispisa sufikasa upotrebljavao i Mažuranić za razliku od suvremenoga navođenja sufikasa. Duljine se u navođenju sufikasa ovdje donose ondje gdje ih je naveo Brlić, ali današnjom oznakom za duljinu za razliku od Brlića koji je duljine pisao znakom za cirkumfleks, kako se ovdje može uočiti u citiranim primjerima iz gramatike.

b) za izražavanje sklonosti prema vršenju umijeća ili sklonosti prema stanju, vezanosti uz to stanje: *-iv, -lživ, -av*

c) za prikaz materije ili građe: *-an, -en*

d) za označivanje umanjenosti ili nesavršenosti: *-čak/-cak, -šan, -kast*

e) za izražavanje opskrbljenosti i obilja: *-it, -evit/-ovit, -at, -nat*

f) za izražavanje posjedovanja, pripadnosti i vlasništva: *-ov/-ev/-ljev, -in, -skī, -nī, -njī, -šnjī, -injī, -jī, -ljī* (u obzir su uzeti posvojni i odnosni pridjevi⁶ u Brličevoj definiciji tvorbene značenjske skupine)

g) u posljednju su značenjsku skupinu ubrojani participi o kojima Brlić kaže da se tvore od prezentske osnove a ne od pridjeva, ali ih ubraja u skupinu pridjeva i uz navedenu gramatičku opasku navodi primjere *imući, a, e* i *tegleći, a, e*.

Svi su primjeri pridjeva uz sufikse naglašeni četveroakcenatskim novoškavskim naglasnim sustavom čije je znakovlje Brlić uveo u svojoj gramatici. Brlić je navodio sufikse i primjere pridjeva i ćirilicom, a svim su primjerima, opisno ili istovrijednicom, navedeni i prijevodi hrvatskih primjera pridjeva na njemački jezik, što je razmjerno činjenici da je Brličeva gramatika pisana njemačkim, tj. da je metajezik gramatike hrvatskoga jezika upravo njemački jezik. U tvorbenoj analizi sufiksalne tvorbe pridjeva Brlić je provodio u primjerima m. roda rastavljanje izraza izvedenica, ukazujući na taj način na tvorbenu osnovu i sufikse. U objašnjenju sufikasa u prvoj tvorbenoj značenjskoj skupini pridjeva Brlić je navodio i osnovu imenice od koje je pridjev nastao, ali je poslije u navođenju drugih sufikasa odustao od toga. Za potvrdu navedenih objašnjenja citira se autorov opis uz sufiks *-an*:

»1.) an, ан für die unbestimmte und nī, нн für die bestimmte Form: biésan, бијѣсна, o, wüthend von biês, бијѣсна, Wuth; um-an, умна, o, vernünfst-ig von ūm, ýма, Vernunft etc. Biêsni, бијѣсна, o, umni, â, ô« (134).⁷

1.2. Što se tiče opisa pojedinih sufikasa, Brlić donosi različita objašnjenja.

U vezi s fonološkom raspodjelom, npr. u slučaju završetka osnove palatalima (za sufiks *-ov/-ev*) navodi: »ov, ов, ev, ev, (bei den Endlauten ć, ĥ; č, ч; gj, ģ; j, ј, љ, њ, њ, š, ш, ž, ж)« (135) za primjere *Miloš-ev, slavuj-ev, kovač-ev*. Sve navedene sufikse u tvorbenoj značenjskoj skupini pridjeva kojima se izražava posjedovanje ili pripadnost (osim sufikasa *-ov/-ev* i *-in*) označio je pripa-

⁶ Odnosni se pridjevi u hrvatskome jeziku u pojedinim suvremenim gramatičkim opisima ubrajaju u posvojne pridjeve u širem smislu (Silić i Pranjković 2005) ili se dijele u dvije osnovne skupine, opisne i odnosne (Barić i dr. 1997; Težak i Babić 2005; Marković 2012). O teorijskim pristupima problematici odnosa opisnih i posvojnih te odnosnih pridjeva v. Znika 1997; 1999.

⁷ Kada je razvidno o kojem je autoru i gramatici riječ, uz citat se navodi samo brojka stranice.

dajućom oznakom duljine, naznačivši tako naglasno fonološko obilježje sufikasa odnosnih pridjeva.

Uz sufiks *-an* iz prve tvorbene značenjske skupine opisnih pridjeva postavio je objašnjenje o raspodjeli za neodređeni oblik supostavnim navođenjem sufiksa *-nī* za određeni oblik.⁸

Sufiks *-ast* Brlić smješta u tvorbenu značenjsku skupinu opisnih pridjeva. U usporedbi sa suvremenim tvorbenim pristupom taj sufiks pripada inventaru ostalih pridjevnih sufikasa s općim opisnim značenjem (Babić 2002: 468),⁹ tj. sufiksima s posebnim pridjevnim značenjem i to pridjevima koji znače sličnost (Barić i dr. 1997: 367). Pridjevi sa sufiksom *-ast* izvedeni od imenica znače sličnost s kojom osobinom imenice u pridjevnoj osnovi (na temelju Brlićeva primjera *bogalj-ast*).¹⁰

Za sufiks *-in* u skupini posvojnih pridjeva navodi pojašnjenje da dolazi uz osnovu imenica koje imaju nastavak *-a*, npr. *Ružin*. Prema Brlićevu istančanu promišljanju, apelativi na *-in* i *-ac* odbacuju navedene nastavke kada na osnovu dolazi pridjevni sufiks *-skī*, npr. *bugar-ski* (*Bugar-in*), *morav-ski* (*Morav-ac*), što se ističe i u suvremenome tvorbenom opisu: u tvorbi sufiksom *-skī* imenice odbacuju završetak *-(a)c*, i to npr. izvedenice na *-an(a)c* (kad se pridjev tvori od njih umjesto od osnovne imenice) tipa *čazmanski* (< *Čazmanac*) / *jaskanski* (< *Jaskanac*) (Babić 2002: 402), a *-in* ne dolazi u pridjevima od imenica koje taj završetak odbacuju u množini, npr. *arapski*, *građanski*, *barbarski* (Babić 2002: 405).

Sufiks *-skī* jedan je od najplodnijih sufikasa u tvorbi odnosnih pridjeva, a navodi ga i Brlić, npr. *brat-ski*, *konj-ski*, *mor-ski*. Prema Babiću (2002: 416, 418) zajedno sa sufiksom *-ski* nerijetko dolaze sufiksi *-ov*, *-ev*, *-in*, a primjeri *knez-ov-ski*, *baš-in-ski*, *spahijin-ski* nalaze se i u Brlića gdje označuju postojanje pridjevnih sufikasa *-ovskī*/*-evskī* i *-inskī*. Brlić je primjerima pridjeva *bašinski*, *spahijinski* anticipirao suvremeni tvorbeni opis sufiksa *-inskī* za koji se kaže da pridjeva s tim sufiksom ima dvije vrste: a) jedni su izvedeni od općih imenica na *-ija*, npr. *aleksandrinski*, *spahinski*, *varmeđinski* i sl. »Ti su pridjevi očito nastali od *-ijinski* stezanjem *-iji*, ali se može pretpostaviti i *-inski* koji se

⁸ Što je sukladno činjenici da je A. T. Brlić u svojoj gramatici »normirao (je) obje deklinacije pridjeva« (Tafra 2012: 122).

⁹ U tome slučaju pridjevi s tim sufiksom od glagolskih osnova dolaze u značenju 'koji (se) prezent', npr. *lelujast*, *lepršast*, *krivudast*, i mogu imati dubletne likove sa sufiksom *-av*.

¹⁰ Sufiksom *-ast* rjeđe se izriče i opskrbljenost i obilje, npr. *dvoznamenkast*, a izvode se i pridjevi od pridjeva sa sufiksom *-en* u skupini tvorbe pridjeva koji znače sličnost, tj. 'sličan onomu što znači pridjev sa *-en*', npr. *drvenast*, *vodenast*, *vapnenast*. Isti sufiks pojavljuje se i u tvorbi pridjevnih umanjica (ovisno o završetku osnove), npr. *gorkast*, *slatkast*, *riđast* (usp. Babić 2002: 495).

dodaje nakon odbacivanja *-ija*«; b) u drugih pridjeva sufiks *-inskī* dolazi zbog toga što *-skī* nailazi na glasovnu zapreku, izaziva glasovne promjene koje previše mijenjaju osnovu ili stvara neobične suglasničke skupine, npr. *aginski, bašinski, gazdinski, gostinski, papinski, pašinski* (Babić 2002: 418).

Sufiksu *-ljī* u odnosu na opće značenje pridodat će se sufiks *-ov/-ev* (prema danomu primjeru *muž-ev-lji*), ističe Brlić. Riječ je o opisu sufiksa *-evlji/-ovlji*¹¹, kojim se tvore pridjevi od imenica muškoga roda (ovisno o raspodjeli završnih (ne)nepčanih suglasnika).

1.3. Pojedini Brličevi zaključci u vezi s tvorbenim opisima sufikasa na temelju primjera i tvorbene analize podložni su i kritičkomu propitivanju autorovih stavova iz perspektive suvremenih tvorbenih opisa sufikasa i njihove raspodjele. U skladu s time navodimo sljedeće:

a) određivanje pojedinih sufikasa i njihovo svrstavanje u određene tvorbene značenjske skupine (koje su više-manje uspjele u autorovu poimanju tvorbenih značenjskih skupina pridjeva). Tu valja usmjeriti pozornost na *-om, -ao*, koji su navedeni u tvorbenoj značenjskoj skupini opisnih pridjeva s pripadajućim primjerima *lak-om* i *okrug-ao*, kao neovjerene sufikse pridjevne tvorbe, gdje nije riječ o sufiksima, već o autorovoj pogrešnoj tvorbenoj analizi u kojoj su navedeni „sufiksi“ dio pridjevne osnove.¹² U skupini za izražavanje opskrbljenosti i obilja sufiks *-it* (primjer *razbor-it*) nije dominantan prema suvremenom opisu, već je svojstven pridjevima s općim opisnim značenjem (Babić 2002: 448, 470). Međutim, Brlić tvorbenu značenjsku skupinu s navedenim sufiksom definira: »E. *Begabtheit, Füle wird ausgedrückt durch*« (135), pa navedeni primjer po tom kriteriju opravdava autorovu postavku. Brlić je uz sufiks *-it* naveo i sufiks *-ovit/-evit* s primjerima *ognjevit, pjeskovit*. Za sufiks *-nat* u istoj skupini Brlić donosi primjere *res-nat* i *šum-nat* jer »pridjevi sa sufiksom *-nat* ponekad znače obilovanje čime« (Barić i dr. 1997: 358).¹³

b) nepreciznosti i nedosljednosti u odnosu na tvorbenu analizu pridjeva unutar opisa danoga sufiksa, koje su povezane s pogrešnim određivanjem polaznih

¹¹ »Oba su sufiksa slabo polodna. Njima je izvedeno samo nekoliko pridjeva. [...] Tvoreni su očito zbog glasovnih zapreka za *-ji* i *-ov, -ev* koje se očituju i u tome da se izbjegnu isti glasovni kosturi za određeni oblik pridjeva i množinu osnovne imenice (*sinovi sinovi* 'sinovljevi sinovi'). [...] suvremene potvrde za *muževlji* i *sinovlji* odnose se na određenoga muža i sina, dolaze dakle u značenju sufiksa *-ov, -ev*« (Babić 2002: 440).

¹² U pridjevu *lakom* riječ je o svesl. i prasl. pasivnome participu prezenta **alk-omъ* (Skok 1971–1974: II, 257), a drugi je pridjev oblik glagolskoga pridjeva radnog.

¹³ O sufiksu *-nat* s tvorbenoga i normativnoga aspekta na primjeru pridjeva *kožnat/kožni*, kritike Babićeva zaključka da mnogi od pridjeva sa sufiksom *-nat* imaju usporedne pridjeve (pridjeve istoga značenja) na *-(a)n* (Babić 2002: 482) te upućivanja na nelogičnosti opisa u drugim normativnim priručnicima v. Hudeček i dr. 2010: 45.

sufikasa skupine. Prema sufiksu *-čak* tvorbena analiza primjera glasi *slab-ačak*, iz čega proizlazi da je Brliću sufiks valjalo navesti u obliku *-ačak*. Uz sufiks *-šan* tvorbena je analiza primjera *slab-ušan*, čemu je pravilan sufiks upravo sufiks *-uš(a)n*. Drugi primjer uz navedeni Brlićev sufiks pridjev je *koli-šan* koji je u Babić (2002: 497) stavljen kao primjer u ostalim sufiksima u tvorbi pridjevnih umanjena za sufiks *-iš(a)n* sa sljedećim pojašnjenjem: »U četiri pridjeva koji su običniji u određenu obliku: *kolišnī, onolišnī, ovolišnī, tolišnī*«. Uz nepotvrđeni *-aš(a)n* u Brlićevu opisu sufiks *-š(a)n* u suvremenome je standardnome jeziku veoma rijedak, npr. *dospješan* i *umješan* (Babić 2002: 471).

1.4. U gramatičkome dijelu Brlićeva tvorbenoga opisa slaganja riječi pridjevi se pojavljuju samo kao primjeri (npr. *snjegopadan, tankovrh, dvoličan*) u objašnjenju osnovnih načela slaganja riječi u složenicama, posebice onih sa spojnikom *-o-*.

1.5. Prema danomu modelu tvorbenoga opisa s obzirom na sufikse u tvorbenim značenjskim skupinama od polivalentnih sufikasa ponavlja se samo sufiks *-an*. Uzimajući u obzir ponavljanja, u Brlićevu je opisu tvorbe pridjeva navedeno tridesetak pridjevnih sufikasa. S obzirom na broj navedenih sufikasa i Brlićev pokušaj njihova grupiranja sukladno nadređenim tvorbenim značenjskim skupinama može se zaključiti da je, uz izdvajanje opisa tvorbe riječi u posebno gramatičko poglavlje, neposredan gramatički opis tvorbe pridjeva važan Brlićev prinos jezikoslovnomu promišljanju tvorbe riječi.

2.1. Antun Mažuranić u *Slovnici* tvorbu riječi opisuje u posebnom poglavlju u kojem, za usporedbu s cijelim Brlićevim opisom, tvorba pridjeva obuhvaća šest stranica. U izvođenju pridjeva Mažuranić napominje da se tvore najviše od imenica, a nešto malo od pridjeva, glagola i priloga. Opis je utemeljen na modelu objašnjenja pojedinoga pridjevnog sufiksa.¹⁴ Osnovni tvorbeni sufiksi (“tvorke”) postavljeni su abecednim redom, a svaki je od sufikasa Mažuranić opisao s obzirom na: 1) temeljno tvorbeno značenje koje autor izvodi za pojedini navedeni sufiks ističući pritom kojoj se vrsti osnove (“korena”) sufiks dodaje, 2) navođenje tvorbenih osnova od kojih se tvore pridjevi, 3) pripadajuće primjere. Za razliku od Brlića koji je u tvorbenoj analizi sufiksalne tvorbe pridjeva proizvodio rastavljanje izraza izvedenica u primjerima m. roda ukazujući na taj način na tvorbenu osnovu i sufikse, Mažuranić navodi primjere bez rastavljanja izraza, a sam pridjevni sufiks koji opisuje navodi, osim u muškome, još i u ženskome i srednjemu rodu jednine, npr.:

¹⁴ Mažuranić je pojedinačno opisao sljedeće sufikse (slovopisno i naglaskom navode se kao u slovnici): *áčī (áčā, áčē), -an (-na, -no), av (ava, avo), àt (àta, àto), ast, ev, iji/lji, in, ùt (ùta, ùto), ìv (ìva, ìvo)/lĵiv (lĵiva, lĵivo), jī (jā, jē), nī (nā, nō), njī (njā, njē), ov (ova, o)/ev (eva, o), òvit/èvit, skī (skā, skō), ahan (ahna, ahno)/asan (asna, o), čak (čka, o)/ačak (ačka, o).*

»3. **av** (**ava**, **avo**) korenu samostavnika dodato znači izvansku vlastitost, koja-se na kom vidi; n. p. gùbav, a, o« (141).¹⁵

Općemu obilježju Mažuranićeva tvorbenog opisa sufikasa valja dodati: 1) isticanje naglasnih obilježja duljine i kračine pojedinih sufikasa, ali i dosljedno naglašivanje pripadajućih primjera uz sufikse, što je i u tvorbi riječi u skladu s Mažuranićevim sustavnim gramatičkim opisom hrvatskoga novoštokavskog naglasnog sustava, 2) autorovo upućivanje na određene morfološke promjene uvjetovane tvorbenom analizom osnove i sufikasa. Najčešće pozornost usmjeruje na nepostojano *a*¹⁶ i na glasovnu promjenu uvjetovanu sufiksom *-skī*¹⁷.

2.1.1. U popisu Mažuranićevih sufikasa abecednim je redom prvi od njih sufiks *-ači*: »Dodaje-se trajnom glagolju¹⁸ izlazećemu na **ati** [...] i pokazuje, na što je ona stvar opredjeljena; n. p. pišācī (papir), spāvācā (košulja)« (121). Navedeni sufiks opisuje se i u suvremenome opisu tvorbe pridjeva kao slabo plodan kojim se izvode pridjevi od prezentskih osnova neprefiguriranih nesvršenih glagola na *-ati*, a rjeđe i od ostalih. Pridjevi s tim sufiksom označuju odnos prema radnji osnovnoga glagola (Babić 2002: 443; Barić i dr. 1997: 366), a uvrštavaju se u značenjsku skupinu posvojnih pridjeva (Barić i dr. 1997: 367). Mažuranićev opis sufiksa gotovo je u potpunosti istovjetan suvremenomu.

2.1.2. Za sufiks *-an* Mažuranić kaže da »korenu bezživotnih imenah dodato znači k čemu što spada ili s čim-je što u savezu« (121), a ustrđuje da je »ovakvih najviše, i to iz rećih od svakoga spola«. Opisavši sufiks koji u hrvatskome jeziku ima opće pridjevno značenje i veoma je plodan, Mažuranić ne uviđa razliku sufikasa *-(a)n* i *-an*, pa sufiks navodi u obliku *-an*, a iz primjera pridjeva razvidno je da je riječ o sufiksu *-(a)n*, npr. glādan (glādna, glādno). U jednoj od triju opaska koje dodaje opisu sufiksa navodi sljedeće:

¹⁵ Sufiks kojim se tvore pridjevi koji označuju opskrbljenost i obilje Mažuranić je opisao različito od suvremenih pristupa.

¹⁶ Npr. uz sufiks *-av*: »mèrtav ima nestalno a, dakle mèrtva, o; a kèrvav ima dugo postojano 'a': kèrvāva, kèrvav, kèrvavo« (121). Mažuranić je nepostojano *a* u pridjeva eksplicitno opisao i u morfološke dijelu gramatike: »Pridavnici, koji u mužkom spolu izlaze na **k**, **l**, **n**, **r**, s nepostojanim **a** pred ovimi slovi, izbacuju ono **a** kao nekorenito u svakom drugom spolu i padežu, i zadèržuju čist koren sa svèršetkom spola i padeža n. p. tånak, tånka, tånko (dakle koren: tank); õbal, õbla, õblo; bièdan, bièdna, bièdno; dõbar, dõbra, dõbro, itd. – i jedna reć na **av**: mèrtav, mèrtva, mèrtvo« (49).

¹⁷ »Kad-bi pred tvorkom **skī** imalo stati koje gèrleno slovo ili **c**, ono-se pomekša, a izpusti-se **s**; n. p. vlāh vlāškī, jùnāk junāčkī, Nièmac njèmački« (144).

¹⁸ O kritici naziva *trajni glagoli* za nesvršene glagole usp. Pranjković 1998: 5, a o nazivima svršenih i nesvršenih glagola u Mažuranićevoj *Slovnici* v. Brlobaš 2007; 2008.

»c) nêkoje-se ovakve mēšaju sa tvorkom **en**, pak-jim ostaje stalan samoglasnik **a**; n. p. kōnopljan, a, o, i kōnopljen, a, o; tako kōšćan (ili -štan), i kōšćen (ili šten), lōjan i lōjen, nōvčan i novčen, pūšćan i pūšćen (ili -šken), sānan i sānen, sūnčan i sūnčen, vōšćan (-štan) i vōšćen (šten), zēmljan i zēmljen« (121),

na temelju čega se uviđa nekoliko činjenica: 1) Mažuranić je u okviru jedinstvenoga opisa sufiksa *-an* uočio pojavu nepostojanoga *a* za sufiks *-(a)n* u odnosu na sufiks *-an*, o čemu između ostaloga izričito kaže da takvim pridjevima »ostaje stalan samoglasnik **a**«; 2) ne pripadju svi primjeri skupini onih pridjeva koji se „miješaju“ sa sufiksom *-en* (koji znači »odà šta ili od česa-je što«, npr. *zemljan, konopljan*), već ostali pripadaju onima sa sufiksom *-an* u općem opisnom značenju.

Mažuranić u opisu sufiksa *-an* i pripadajućih primjera pridjeva upozorava i na jedno važno tvorbeno, u velikoj mjeri i morfološko obilježje, a to je da

»Ima-jih medju ovimi, koje valja upamtiti, i to da a) od nêkojih neizvĕstni oblik nikada nesluži; n. p. bisernī (nā, nō), bōžićnī, bōjnī, glāvni, grōbni, krājni, kĕrvni, kĕrstni, kūćni, lĕtni, lōvni, nōćni, ōkolni, pĕtni, rūćni, sīrnī, sĕvĕrni, sōbni, sōlni, tājni, ukopni, vrātni, zapadni, zīmni, zūbni, žitni i više drugih« (121).

U suvremenome gramatičkom opisu to obilježje nalazimo u morfološkom dijelu opisa uporabe određenoga i neodređenoga vida pridjeva, tj. pridjeva koji nemaju oblike neodređenoga vida. Mažuranić je opis određenih i neodređenih pridjeva u vezi sa sufiksom *-an* i *-nī* naznačio i u tvorbenome dijelu time što je u popisu sufikasa naveo sufiks *nī* (*nā, nō*) uputivši na sufiks *-an*. Budući da je riječ o tvorbenome dijelu gramatike, Mažuranić nije potanje opisivao odnos određenih i neodređenih pridjeva (u vezi sa sufiksom *-an/-nī*) jer u morfološkom dijelu gramatike nalazimo iscrpan opis određenoga i neodređenoga oblika pridjeva¹⁹.

¹⁹ Mažuranić kaže da pridjevi imaju dvovrstan oblik: *neopredĕljeni pridavnci* (»znače samo, kakova-je ona stvar, na koju pripadaju, n. p. dōbar čovĕk, zĕlen list«) i *opredĕljeni pridavnici* (»znače ne samo kakva-je, nego i koja-je, n. p. dōbrī čovĕk, zĕlenī list«). Pritom pojašnjava da neodređeni pridjev ima otprilike ono značenje koje njemački i talijanski pridjevi s neodređenim članom *ein, eine, ein/un, uno, una*, a određeni oblik znači što njemački i talijanski pridjev s određenim članom *der, die, das//il, la, lo*. Osvrće se i na dijakronijski razvoj pridjevnoga vida sljedećom tvrdnjom: »Opredĕljeni pridavnici postali-su iz neopredĕljenih tako, da-se-je svakomu spolu dodalo nā kraju starinsko zaimo pokazno: *ī, ja, jĕ*, (t. j. on, ona, ono.) n. p. žut-ī, žuta-ja, žuto-je. U ženskom i srednjem spolu izpalo-je s vremenom **j**, a ostavša dva samoglasnika: **aa, oe** i **ee** stopila-su-se u jednu dugu slovkū: *ā, ō, ē*«. Usto donosi primjer sklonidbe određenoga i neodređenoga pridjeva, s napomenom da se u sklonidbi ženski rod određenoga pridjeva podudara sa ženskim rodom neodređenoga pridjeva, a razlika je samo u naglasku i duljini. Osim objašnjenja o naglascima sklonidbe, naveo je i pojedina pravila *blagoglasja* (glasovnih promjena) (Mažuranić 1859: 48–51). O dijakronijskome postanju određenih pridjeva od spojeva pridjeva i zamjenice *i (ĕ)*, *ja, je*, kako je to utvrdio i Mažuranić, nalazimo objašnjenja npr. u Maretić 1899: 194 i Matasović 2008: 216ff (usp. Marković 2012: 309).

2.1.3. Za razliku od Brlića koji je sufikse *-at* i *-nat* odvojeno opisao u tvorbenoj značenjskoj skupini pridjeva za izražavanje opskrbljenosti i obilja, Mažuranić primarno opisuje sufiks *-at* koji »korenu samostavnika dodato znači imanje ili obilovanje nekoje česti tĕla; n. p. bĕrkat, a, o«, usto npr. i *bradat, kljunat, nosat, rogat*, ali i *bogat, granat, obilat* (121). Pritom je naznačio: »u nekojih-se umetje **n** medju koren i tvorku: kōž-n-at, list-nat [...]«, gdje sufiks *-nat* razumijeva fonološki uvjetovanim oblikom sufiksa *-at*. U suvremenome tvorbenom opisu sufiks *-at*, iz tvorbene značenjske skupine opskrbljenosti i obilja, opisuje se na tragu Mažuranićeva temeljnoga objašnjenja: »Njime se izvode primjeri od imenica koje označuju dijelove čovječjega i životinjskog tijela, rjeđe od imenica koje označuju dijelove biljaka, a samo iznimno od ostalih imenica« (Babić 2002: 480).

2.1.4. Brlić u opisu pridjeva nema tvorbeno značenje sličnosti te stoga sufiks *-ast* opisuje u skupini pridjeva s općim opisnim značenjem, za razliku od Mažuranića koji kaže da »**ast** korenu samostavnika ili pridāvnika dodato znači, čemu-je što slično; n. p. bĕdast (od 'bĕda', što znači nevolju i bezumna čovĕka, dakle bedast=nalik na bezumna), ludast« (122). Pritom Mažuranić navodi primjere pridjeva nastale od imenica, npr. *benast, bročast, budalast, lisast, pepeļjast, pjegast* (od kojih jedino primjer *duguljast* nije u skladu s opisanim sufiksom²⁰) te one od pridjeva, npr. *crnomanjast, drvenast*,²¹ *kusast, ludast, mrkast, rudast* i *žutast*. U pojedinim primjerima pridjeva izvedenih od pridjeva Mažuranić uz *-ast* razlikuje i *-kast* koji »umaljava značenje tvorke **ast**«, pa je npr. *žutast* nalik na žuto, a *žutkast* je malo nalik na žuto, npr. *bjelkast, črvenkast, crnkast, rumenkast* i *zelenkast* (122). Međutim u izdvojenome opisu tvorbe *umaljavajućih pridavnika* Mažuranić ne navodi sufiks *-kast*.

2.1.5. Sufiks *-en* Mažuranić objašnjava da »korenu samostavnika dodato znači, odà šta ili od česa-je što; n. p. lān, lānen, a, o« (122) uz pripadajuće primjere *drven, gvozden, ječmen, meden, mjeden, staklen, suknen, svilen, vunen*, ali i pridjeve *bezazlen, ognjen, plamen, pismen, vatren* koji, i prema suvremenomu tvorbenom opisu, pripadaju skupini pridjeva s općim opisnim značenjem.²² Mažuranićeva definicija sufiksa manjkava je stoga što zadovoljava

²⁰ U suvremenome tvorbenom opisu taj pridjev u skupini je primjera sufiksa *-uljast* u značenjskoj skupini ostalih sufikasa u tvorbi pridjevnih umanjenica (Babić 2002: 497).

²¹ Babić (2002: 487) tvrdi da je tvorba sufiksom *-ast* od pridjeva sa sufiksom *-en* slabo plodna te da je »taj tip tvorbe u nastajanju. Prije 1860. izveden je samo *drvenast*«.

²² U opisu sufiksa Mažuranić donosi i sljedeće objašnjenje: »Kāmen-je izvedeno iz ostarĕle rĕči kam, a nā mĕšto srebren govori-se obiĕnije srĕbĕrn, srĕbĕrna, srĕbĕrno« (122). I suvremeni normativni priručnici u vezi s pridjevom 'srebrn' imaju uputnice gotovo jednake Mažuranićevu. Tako u Barić i dr. (1999: 1371–1372) pridjev *srebren* (prema *srebriti*) opisan u značenju 'koji je od srebra' upućuje se na bolju ili preporučljiviju inačicu *srebrn*, a preporučuje se u značenju 'koji je

samo sufiks *-en* u tvorbi gradivnih pridjeva u okviru općega opisnog značenja. Iako je Mažuranić o sufiksu *-en* u vezi s gradivnim značenjem ponešto naveo i u tvorbenome opisu sufiksa *-an*, ipak se u oba slučaja ne nailazi na eksplicitno opisanu raspodjelu sufiksa *-en* u općem opisnom značenju ovisno o pridjevnim osnovama sa suglasničkim završnim skupom, npr. *borben*, *glazben*, *jedinstven* i sl.

2.1.6. »Svojinu ženske ili takodjer muške osobe, rđdko životinje« znači »**in**, dodato korenu samostavnika druge deklinacije« (122) s pripadajućim primjermima *sestrin*, *Ankin*, *Marijin*, *Lukin*, *Matijin*, *Nikolin*, *Tomin* ali i *slugin*, *vojvodin* te *kćerin* i *materin* (izostavivši primjer posvojnoga pridjeva od imenice za životinju). Posebno je uspio dio definicije značenja sufiksa u kojemu Mažuranić ističe da je riječ o drugoj deklinaciji – deklinaciji imenica ženskoga roda, tj. deklinaciji *e*-vrste, čemu je svojstvena raspodjela navedenih primjera imenica ženskoga roda (ženskoga i muškoga spola).

2.1.7. Za sufiks *-ov/-ev*²³ ističe dva tvorbeno značenja:

a) »dodato reči, koja znači [...] izvęstna čovęka, pokazuje njegovu svojinu ili vlastitost« (124), npr. *banov*, *Markov*, *kraljev*, *pajdašev*, *pastirov*, *sudčev*, *susedov*

b) »dodato reči, koja znači vęrstu dęrva ili koju životinju pokazuje da je što od onoga dęrva ili od one životinje«, npr. *jelov stol* / *rakova juha*, *bukov*, *drenov*, *hrastov*, *grabrov*, »dapaće i od travah i drugih bilinah«, npr. *bobova slama*, *makovo zrno*, *sirkov klas*, *lukov cvijet*.

2.1.8. Sufiks *-it* »korenu samostavnika dodato znači ono, što jest ili biva u čem, n. p. zakõnit, a, o, t. j. u zakonu, u granicah ili po smislu zakona naćinjen« (122) s pripadajućim primjermima *grebenit*, *imenit*, *istinut*, *kamenit*, *korenit*, *plemenit*, *poglavit*, *oćit*, *srdit*. Slično kao i kod sufiksa *-at* i sufiksa *-nat* navodi da »nękoje reči primaju umetak **ov**, **ev**, medju koren i tvorku, n. p. bęrdõvit, a, o« (npr. *glasovit*, *jadovit*, *hasnovit*, *kišovit*, *maglovit*, *silovit*, *pjeskovit*, *valovit*, *stanovit*) te na taj naćin objašnjava nastajanje sufiksa *-ovit/-evit*, koji u abecednome popisu opisa sufikasa upućuje upravo na sufiks *-it*. Isto je postupio i Brlić (1854: 135) koji uz primjer sufiksa *-it* (v. gore) supostavlja i sufiks *-ovit/-evit* (s primjermima *ognjevit* i *pjeskovit*). Sufiks *-ovit/-evit* pripada Brlićevu i suvre-

prevućen srebrom, posrebrn'. U *Rječniku hrvatskoga jezika* (Šonje 2000: 1168) *srebrn* se upućuje na oblik *srebrn* (sa znaćenjem 'koji je od srebra'). *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (str. 1228) donosi leksikografsku obradbu pridjeva *srebrn* navodeći uz njega *srebrn* odrednicom *knjiški*.

²³ O opisu sufiksa *-ov/-ev*, razlike između posvojnih i odnosnih pridjeva i svih drugih pojedinosti u vezi s gramatićkim opisom tvorbe pridjeva u djelu *Gramatićno izkazanje ob rųskom jeziku* (1665.) Jurja Križanića v. Horvat i Štebih Golub 2012: 304–305.

menomu tvorbenom opisu pridjeva koji znače opskrbljenost i obilje. No, sufix *-it* pripada značenjskoj skupini pridjeva ostalih sufikasa s općim opisnim značenjem, stoga je povezivanje značenja i izraza sufiksa *-it* i sufiksa *-ovit/-evit* u Mažuranića upitno, što bi potvrdila i pojedinačna analiza primjera danih za navedene sufikse.

2.1.9. U opisu sufiksa *-iv/-ljiv* ističe se da »korenu samostavnika, pridavnika ili glagolja dodato znači« 1) »ono što označuje sufix *av*« (a to je »izvanska vlastitost koja-se na kom vidi«) i 2) »postojanu (duševnu ili tjelesnu) pogrešku, kojoj-je tko podvèržen« (123). Mažuranić primjere pridjeva navodi prema imeničkoj osnovi, npr. *boležljiv, crvljiv, pljesniv, čudljiv, darežljiv, lažljiv, sanjiv, smrdljiv, škodljiv, šaljiv, jeziv, ušiv*, prema pridjevnoj osnovi samo »lèniv ili lè-njiv« te prema glagolskoj osnovi npr. *čutljiv, goriv, sumnjiv, jestiv, škakljiv*. U opasci dodanoj opisu Mažuranić ističe da oni pridjevi koji su izvedeni iz glagola ovim sufixom imaju tvorno (npr. *bodljiv, goriv*), trpno (npr. *plašiv, strašiv*) te i tvorno i trpno značenje o kojemu na primjeru pridjeva *sumnjiv* objašnjava: »n. p. tko rado sumnije ili sumnèva, sumnjiv-je; a opet-je i ono sumnjivo, o čem-se može sumnèti ili sumnèvati« (123).

U Barić i dr. (1997: 360) za značenje mogućnosti i sklonosti u onih pridjeva izvedenih od glagola nalazi se gotovo istovjetan zaključak tomu analiziranom Mažuranićevu o tvornome i trpnome značenju: »Mogućnost vršenja glagolske radnje izriče se kao aktivna (*pogrèšiv* → koji može pogriješiti, *uvjèrljiv* → koji može uvjeriti) i kao pasivna (*djèljiv* → koji se može dijeliti, *izgovòrljiv* → koji se može izgovoriti)«.²⁴

2.1.10. Mažuranić je bio vrlo uspješan u opisu posvojnih (odnosnih) pridjeva (slično kao i Brlić koji je također opisao podosta pridjevnikih sufikasa s posvojnim značenjem).

Za sufix *-jī* kaže da »dodato korenu samostavnika znači vlastitost pojedine neizvèstne osobè ili životinje«, npr. *djetinji, ptičji, mačji, ovčji, pasji* ali i *vražji*. Pritom supostavlja objašnjenja za odnos *čovječji – čovječanski*: »čovèčja snaga jest snaga samo jednoga čovèka kojega god, a čovèčanska snaga jest ona, koja-je svega čovèčanstva, t. j. obćena svemu rodu čovèčanskomu« (123). U suglasju s Mažuranićevim pojašnjenjem, i suvremene gramatike, npr. Barić i dr. (1997: 174), također navode dvije vrste posvojnih pridjeva: »jedni od njih znače povezanost s jednim primjerkom«, npr. *bratov, majčīn*, a drugi »izriču povezanost s vrstom«, npr. *gospodski, vučji, kozji, majčīnski*.

²⁴ Usto »sklonost prema vršenju glagolske radnje izriče se kao aktivna, a pridjevi znače da tko lako, rado ili često čini ono što znači glagol u pridjevskoj osnovi (*povòdljiv* → koji se lako povodi, *podriègljiv* → koji se lako podruguje, *plàčljiv* → koji često plače)«.

Opis je sufiksu *-njī* da dodan »korenu glagolja, samostavnika, prislova ili predloga znači, da nešto spada na ono, što reč pokazuje« (123), npr. *krajnji* (»koji-je na kraju«), *skrajnji* (»koji-je s kraja«), *uskrsnji*, *sinoćnji*. Iz opaske da se »po priměru rečih, koje-su izvedene iz adverbija na s [...] današnji itd. dodaje š često i drugim rečim; n. p. jučerašnji, sadašnji, tadašnji; a u òvděšnji, ònděšnji, tòtěšnji, neizpušta-se š nikada« (124) uviđa se da je, opisom ili primjerima, riječ i o raspodjeli odnosnih sufikasa *-šnji* i *-ašnji* (ali i sufiksa *-ešnji* koji u navedenoj tvorbenoj raspodjeli i pripadajućemu opisu nije u suvremenoj hrvatskoj tvorbi).

U opisu sufiksa *-skī* autor je istaknuo da se dodaje:

»a) imenu narodah, plemenah, stališah, dostojanstvah i naslovah ljudskih, te znači, da što pripada na sav onaj narod, pleme, stališ i dostojanstvo«, npr. *čovječanski*, *bratski*, *gospodski*, *hrvatski*, *ljudski*

»b) imenu koje zemlje, měšta, grada, otoka, šume, polja, mora, gore, vode i dobe godišća dodato znači, da nešto spada na ono, što izbrojene reči kažu«, npr. *bečki*, *dvorski*, *gorski*, *planinski*, *poljski* (124).

2.1.11. U korpusu opisanih pridjevnih sufikasa nalazi se i sufiks *-iji/-ji* objašnjen da služi »za tvorenje drugoga stupnja«, npr. *bogatiji*, *sitiji* (122). Opširan je opis raspodjele nastavaka i naglasaka drugoga i trećega stupnja, a uz to i nepravilne komparacije pridjeva, Mažuranić postavio u morfološkom dijelu slovnice.

2.2. U tvorbenome opisu pridjeva Mažuranić je naveo i posebno izdvojio tvorbu "umaljavajućih pridavnika" odnosno pridjevnih umanjenica u skladu s opisom značenjske skupine i u suvremenim tvorbenim pristupima gdje se ističe da pridjevene umanjenice označuju pridjevno svojstvo u manjoj mjeri nego što se označuje osnovnim pridjevom. Mažuranić navodi tvorbu "predlogom" odnosno prefiksima *pri-*, *po-*, *na-* (s primjerima *pricrn*, *podobar*, *natruo*, *nažut*) te je time opisao prefiksalsnu tvorbu pridjeva,²⁵ koja je i u suvremenoj tvorbi slabo plodna, a naveo je zapravo najučestalije prefikse.

Mažuranić je usto opisao i sufiksalsnu tvorbu pridjevnih umanjenica smatrajući je drugim tvorbenim načinom na temelju sljedećega objašnjenja: »ali izvan toga ima i prostih umaljavajućih pridavnih rečih; a ove imaju dvě tvorke: **ahan** ili **asan**, i **čak** ili **ačak**« (125); pritom nije dodatno naveo sufiks *-kast* koji spominje u opisu sufiksa *-ast* smatrajući da *-kast* »umaljava značenje tvorke **ast**«.

²⁵ O problemu prefiksacije i prefiksalsne tvorbe u suvremenim tvorbenim opisima, s kritičkim osvrtom na razumijevanje prefiksalsne tvorbe slaganjem (u Babić 2002: 48), činjenicama o opravdanosti svrstavanja te tvorbe u izvođenje (npr. u Klajn 2002. i izdanjima *Hrvatske gramatike* grupe autora) v. Mihaljević i Ramadanović 2006: 196–197.

Za sufiks *-ahan* kaže da se »dodaje korenitome pridavniku, te-se njegovo značenje vrlo umaljuje; n. p. *mālahan* i *mālasan* (veoma malen)«. Za sufiks *-čak* i sufiks *-ačak* (»čak, čka, o«, »ačak (ačka, o)«) navodi samo primjere, i to uz *veličak* preobliku 'podosta velik' te *dugačak*²⁶ i *slabačak*.

Sufikse *-ač(a)k* i *-ah(a)n* navode i suvremeni tvorbeni opisi (npr. Barić i dr. 1997: 361, Babić 2002: 495–496). Pritom sufiks *-asan* nije više dio tvorbene ni normativne raspodjele, a sufiks *-(a)k* navodi Babić (2002: 496) s primjerima *nejačak*, *veličak*, *količak* i *toličak*. U suvremenoj tvorbi navedeni sufiksi opisuju se kao slabo plodni, i to ili kao pridjevne umanjenice s hipokorističnim značenjem, koje se upotrebljavaju uglavnom u pjesničkom stilu (Barić i dr. 1997: 361) ili kao sufiksi u osjećajno obilježenim pridjevima književnoga stila, koji često nemaju suvremenih potvrda (Babić 2002: 496).

2.3. Ono po čemu je Mažuranićev opis tvorbe pridjeva specifičan jest i činjenica da je u okviru tvorbenoga opisa slaganja riječi opisao i slaganje pridjeva, nabrojivši pet načina slaganja u okviru kojih navodi vrste osnova (npr. "iz pridavnika i samostavnika", "iz samostavnika i pridavnika", "iz pridavnika i pridavnika", "iz broja i pridavnika ili samostavnika"), koje se slažu tvoreći pridjevne složenice, a svaki je od pet načina oprimjeren pripadajućim pridjevima, npr. *bosonog*, *bogoljuban*, *ošrouman*, *dvostruk*, *svilokos* (132).²⁷

Mažuranić je prema primjerima (a tako i Brlić na osnovi nekoliko pridjeva), na temelju suvremenih pristupa tvorbenim načinima u okviru tvorbenoga postupka slaganja, opisao slaganje i složeno-sufiksalsnu tvorbu ne navevši ni jedan drugi primjer pridjeva osim onih sa spojnikom *-o-*.²⁸

3. Brlić i Mažuranić su eksplicitnu tvorbu riječi, a samim time i tvorbu pridjeva uveli u gramatičke opise, posebice 19. stoljeća. To je s jedne strane svoje-

²⁶ »Pridjev *dugačak* (*dūgačak*) po postanju je vjerojatno umanjenica, ali se njegova deminutivnost izgubila. Čini se da se u značenju 'dūg' upotrebljava samo *dugačak* i da bi *dūgačak* i danas mogao biti umanjenica« (Babić 2002: 495).

²⁷ Sličan pristup opisu slaganja nalazimo u slovnici Vjekoslava Babukića gdje se »dodavši [...] svagde oblaglasujući glas *o* kao sponu između jedne i druge reči« navodi nekoliko tipova spajanja određenih vrsta riječi (odnosno osnova), a od tvorbe pridjeva izdvajamo Babukićevo spajanje »pridavnikah sa pridavnici« npr. *dobrotvoran*, *oštrovidan*, *zlokoban*, »samostavnikah sa pridavnici«, npr. *gostoljubiv*, *medonosan*, *goropadan*, *gromoglasan*, »brojnikah osnovnih sa samostavnici kad stoje kao pridavnici«, npr. *tronog/tronožan*, *stoklas/stoklasan* i »brojnikah osnovnih sa umnožnim brojnici«, npr. *jednostruk*, *trostruk*, *trojak*, *dvovrstan* (Babukić 1854: 346–347). U Babukićevim primjerima opisa slaganja (glagola s imenicama) nalaze se i primjeri ne samo sa spojnikom *o*, već i *gulikoža*, *kažiput*, *nadriljekar*, *nazovibrat*, *plačidrug*, *vadičep*, *vučibatina*. Više o Babukićevoj tvorbi riječi v. Tafra (1993).

²⁸ U određivanju tvorbenih načina u Mihaljević i Ramadanović 2006 raščlanjuje se u tvorbenome postupku slaganja, uz slaganje i složeno-sufiksalsnu tvorbu, još i srastanje, srašteno-sufiksalsna tvorba, polusloženična tvorba, prefiksoidna i sufiksoidna tvorba, prefiksoidno-sufiksoidna tvorba te tvorba pokrata.

vrсна novost za metodu pisanja gramatičkih priručnika u povijesti hrvatske gramatikografije, a s druge strane uvodi se jedna od razina jezične analize u gramatiku kao opis sustava jezika.

Oba su autora, i Brlić i Mažuranić, u opisu tvorbe pridjeva naveli tvorbene jedinice, ponajprije sufikse, a Mažuranić i prefikse, tvorbene načine (izvođenje i slaganje) te značenja tvorenica u vidu preoblika, uz morfonološka i naglasna obilježja pojedinih sufikasa.

Sufiksalsnu tvorbu pridjeva prikazuju dvojako. Brlić prema tvorbenim značenjima tvorenica, a Mažuranić abecednim poretком sufikasa, odijelivši pritom nastaju li pridjevnice, odnosno izvedenice, od imenica, pridjeva ili glagola. Mažuranićevoj je tvorbenoj analizi svojstvena semantička analiza, i to ponajprije u opisu sufikasa gdje Mažuranić nadmašuje Brlićev opis u kojemu se opis ne provodi prema danomu sufiksu, već je značenjska skupina svojevrsni skupni opis sufikasa koji su njome obuhvaćeni.

Mažuranić je tvorbu pridjevnih umanjenica izdvojio unutar opisa pridjevnih sufikasa. Pritom je objasnio prefiksalsnu i sufiksalsnu tvorbu svojstvenu tim pridjevima.

Ono po čemu su oba gramatička opisa vrijedna svakako je navođenje tvorbenih jedinica. Autori su podastrli zavidan broj sufikasa svojstvenih tvorbi pridjeva u hrvatskome jeziku, u čemu bi bila posebna vrijednost gramatičkoga opisa i da pritom nisu izvodili određene vidove tvorbene analize.

Tvorbena su značenja pojedinih sufikasa vrlo uspješno definirana, posebice u Mažuranića, gdje se u nekim segmentima opisa uviđa i autorovo anticipiranje suvremenih tvorbenih opisa, s kojima je, kako je provedeno i u analizi, moguće usporediti dobar dio Mažuranićeva opisa određenih sufikasa.

Izvođenje je dominantan tvorbeni način za opis pridjeva, stoga ga oba autora prikazuju u svojim gramatičkim opisima. Slaganje je u obje gramatike zastupljeno samo u osnovnim naznakama, a uočena je važnost spojnika i neke od mogućnosti spajanja određenih vrsta riječi (tj. osnova) u tvorbi pridjeva.

Brlićev i posebno Mažuranićev opis valja smatrati pretečama hrvatskim suvremenim tvorbenim promišljanjima i naglasiti da je zadani model opisa tvorbe pridjeva u načelu podloga i u suvremenim tvorbenim opisima.

Literatura:

- BABIĆ, STJEPAN 1990. Tvorba riječi u Križanićevoj gramatici. U: Rudolf Filipović (ur.), *Križanićev doprinos slavenskoj filologiji*: Zbornik radova, III. dio. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 11–17.
- BABIĆ, STJEPAN 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku* (treće, poboljšano izdanje). Zagreb: Nakladni zavod Globus – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- BABUKIĆ, VJEKOSLAV 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb.
- BARIĆ, EUGENIJA i dr. 1997. *Hrvatska gramatika*. II. promijenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- BARIĆ, EUGENIJA i dr. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školske novine.
- BRLIĆ, ANDRIJA TORKVAT 1854. *Grammatik der illyrischen Sprache*. Wien.
- BRLOBAŠ, ŽELJKA 2007. *Glagolski vid u hrvatskim gramatikama do 20. stoljeća*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- BRLOBAŠ, ŽELJKA 2008. Slovnica Hèrvatska Antuna Mažuranića [pogovor]. U: Antun Mažuranić, *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole* [pretisak]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 165–216.
- BRLOBAŠ, ŽELJKA 2010. Tvorba imenica u gramatikama Andrije Torkvata Brlića i Antuna Mažuranića u usporedbi sa suvremenim tvorbenim opisom. U: Lada Badurina, Danijela Bačić-Karković (ur.), *Riječki filološki dani 8*. Rijeka: Filozofski fakultet, 425–439.
- HAM, SANDA 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- HORVAT, MARIJANA; BARBARA ŠTEBIH GOLUB 2012. Tvorba riječi u hrvatskim dopreporodnim gramatikama. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 38/2, Zagreb, 295–326.
- HRVATSKI ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK*. Ranko Matasović i Ljiljana Jojić (ur.), 2002. Zagreb: Novi Liber.
- HUDEČEK, LANA; MILICA MIHALJEVIĆ; LUKA VUKOJEVIĆ 2010. *Jezični savjeti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- KLAJN, IVAN 2002. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*. I: *Slaganje i prefiksacija*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska.
- MARETIĆ, TOMO 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*. Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- MARKOVIĆ, IVAN 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- MATASOVIĆ, RANKO 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

- MAŽURANIĆ, ANTUN 1859. *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole*. Zagreb. [Pretisak Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008.]
- MIHALJEVIĆ, MILICA; ERMINA RAMADANOVIĆ 2006. Razradba tvorbenih načina u nazivlju (s posebnim obzirom na odnos među složenicama bez spojnika -o-, sraslicama i tvorenicama s prefiksoidima). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, Zagreb, 193–211.
- PRANJKOVIĆ, IVO 1998. Adolfo Veber Tkalčević kao jezikoslovac (na primjeru definicija u *Skladnji ilirskoga jezika*). U: Marija Turk (ur.), *Riječki filološki dani 2*. Rijeka: Filozofski fakultet, 1–8.
- SILIĆ, JOSIP; IVO PRANJKOVIĆ 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- SKOK, PETAR 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- ŠONJE, JURE (gl. ur.) 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.
- TAFRA, BRANKA 1993. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb: Matrica hrvatska.
- TAFRA, BRANKA 2012. *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- TEŽAK, STJEPKO; STJEPAN BABIĆ ¹⁵2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- ZNIKA, MARIJA 1997. Opisni i odnosni pridjevi. *Suvremena lingvistika*, 43–44, Zagreb, 341–357.
- ZNIKA, MARIJA 1999. Posvojni i odnosni pridjevi. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 25, Zagreb, 377–389.

Grammatical Description of Adjective Formation in Grammar Books by Andrija Torkvat Brlić and Antun Mažuranić

Abstract

The description of word formation in *Grammatik der illyrischen Sprache* (Wien, 1854) by Andrija Torkvat Brlić and *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole* (Zagreb, 1859) by Antun Mažuranić is very important in the history of Croatian grammatography, especially for the history of word formation itself as one of several aspects of language analysis. Therefore, this paper analyzes the methods of description of adjective formation in both grammars. The analyzed types of adjectival formation, i.e. derivation and suffixes, in the two grammars are compared. The results are then compared to the modern approaches to grammatical descriptions of adjective formation in Croatian.

Ključne riječi: tvorba riječi, tvorba pridjeva, gramatika hrvatskoga jezika, Andrija Torkvat Brlić, Antun Mažuranić

Key words: word formation, adjective formation, grammars of Croatian language, Andrija Torkvat Brlić, Antun Mažuranić

dr. sc. Maja Glušac
prof. dr. sc. Vlasta Rišner
Filozofski fakultet Osijek
L. Jägera 9, HR-31000 Osijek
mglusac@ffos.hr
vlasta.risner@os.t-com.hr

VREMENSKI INSTRUMENTAL

U radu se opisuju besprijedložni i prijedložni instrumentalni izrazi vremenskoga značenja u odnosu na vremenska podznačenja, sintagmatska obilježja, učestalost uporabe i odnos prema jezičnoj normi.

1. Uvod

U jezikoslovnoj se literaturi pri opisu vremenskog instrumentala navode dvije tvrdnje koje se odnose na osobitosti njegova značenja i učestalost uporabe. Izdvaja se značenjska ograničenost i uzak krug riječi koje se kao vremenski instrumentali upotrebljavaju (Silić, Pranjković 2005: 235). Značenjsku osobitost vremenskog instrumentala, u vezi s njegovom ulogom, izdvaja i A. Wierzbicka (1980: 100–109) opisujući vremenski instrumental u ruskom jeziku.¹ Autorica objašnjava da je uloga vremenskog instrumentala karakterizacija vrste vremena, a ne točno određivanje vremena kada se što dogodilo, te je, prema njezinu mišljenju, vrijeme instrument i sredstvo do cilja.² Ipak, objašnjava

¹ A. Wierzbicka (1980: 100–109) razlikuje vremenski instrumental, instrumental trajanja i distributivni instrumental. Instrumental trajanja, koji označuje vrijeme koje se ne može izmjeriti, i distributivni instrumental, koji označuje neodređenu količinu vremena, u hrvatskom jeziku značenjski odgovaraju instrumentalu vremenske mjere.

² »Vremenski instrumental, čini se, ukazuje na to da ukoliko je netko nešto učinio u neko određeno vrijeme, učinio je to jer je to želio učiniti i zato što je to vrijeme bilo prikladno – a ne zato što nije znao što bi učinio s navedenim vremenom pa ga je odlučio ispuniti tim određenim činom. Taj vršitelj radnje „koristi“ neko vrijeme kako bi ostvario neki neovisan cilj; on ne „koristi“ radnju kako bi ispunio neko određeno vrijeme. Vrijeme je za njega „instrument“, sredstvo koje vodi do cilja.« (Wierzbicka 1980: 102–103)

da se instrumentalnim izrazom vrijeme može i točno odrediti (identificirati), ali je osnovna uloga vremenskog instrumentala karakterizacija vremena. Budući da se vremenskim instrumentalom izriče i ističe vrijeme u trajanju, u tijeku i odmicanju, osobitost je i njegovo izrazito dinamično vremensko značenje (Ivić 1954: 128), za razliku od genitiva i akuzativa koji pripadaju statičnim vremenskim izrazima.

Druga je tvrdnja vezana uz učestalost uporabe instrumentala u vremenskom značenju: iako je vremensko značenje instrumentala (kao i primarno prostorno) bilo obilježjem indoeuropskoga prajezika, ono je postupno odumiralo (Ivšić 1970: 335; Ivić 1954: 126). Vrlo rijetku uporabu besprijedložnoga vremenskog instrumentala (i zamjenjivost lokativnim izrazima) već od sredine 14. stoljeća potvrđuju i novija istraživanja hrvatskoga srednjovjekovnog pjesništva do prve polovice 16. stoljeća (Kapetanović i Štrkalj Despot 2010: 108).

Ovim se radom želi provjeriti točnost navedenih tvrdnji u suvremenom hrvatskom jeziku, odnosno vrijede li one za sva vremenska podznačenja besprijedložnoga instrumentala te mogu li se, i u kojoj mjeri, primijeniti i na instrumentalne prijedložne izraze vremenskoga značenja.

2. Besprijedložni vremenski instrumental

Pogled u suvremene, ali i starije hrvatske gramatike, pokazuje kako se imenica u instrumentalu vremenskoga značenja uglavnom opisuje u ulozi priložne oznake vremena bez pobližeg određenja,³ dok se atributna uloga navodi tek usput.⁴

Instrumentalne izraze u ulozi priložne oznake vremena R. Katičić (2002: 89) određuje značenjem trajanja u vremenu, a jednoznačno je vremensko određenje besprijedložnog instrumentala i u slovnica 19. stoljeća: »označenje vrēmena na pitanje kada?« (Babukić 1854: 380), »vrēme, kada obično što biva« (Veber 1859: 41). Međutim, A. Veber (1859: 41) navodi i instrumental dobi. U njegovu je opisu riječ o vremenskom značenju imenice u instrumentalu kojom se označuju »dobah ljudskih«, koje je u suvremenom hrvatskom jeziku izrazito stilski obilježeno.

Pokušaji razgraničenja vremenskih podznačenja instrumentalnih izraza nalaze se u opisima M. Divkovića (1889: 53): »Instrumental pokazuje vrijeme,

³ Usp.: Barić i dr. (1997: 430), Težak, Babić (2005: 300).

⁴ Usp.: Maretić (1963: 596), Florschütz (1916: 236), Brabec, Hraste, Živković (1954: 227), Silić, Pranjković (2005: 234). Osobitost je atributne uloge imenice vremenskoga značenja u instrumentalu to što se javlja kao pobliže određenje imenicama nastalim od glagola (npr. *rad nedjeljom*).

kojim se radnja prostire, u koje radnja biva.« Podznačenja se prema priložnim pitanjima koja se navode uz objašnjenje priložne oznake vremena počinju razlikovati početkom 20. stoljeća: o pitanjima *kada* i *kako (koliko) dugo* govori T. Maretić (1924: 198), a *kada* i *kada običajno* spominje J. Florschütz (1940: 237). Slično je i u jednoj suvremenoj gramatici, Raguževoj, gdje se uz vremenski instrumental vezuju pitanja *kada* i *koliko vremena* (Raguž 1997: 153).

I u dvjema se gramatikama druge polovice 20. stoljeća vremensko značenje besprijedložnoga instrumentala također raščlanjuje na dva podznačenja. Razlika je u odnosu na prethodna objašnjenja u opisnom pristupu: prvo se značenje određuje kao ponavljanje radnje uvijek u isto vrijeme, a za drugo se kaže da se radnja događa jednom (Brabec, Hraste, Živković 1954: 226; Pavešić, ur. 1971: 440). U gramatici se J. Silića i I. Pranjkovića (2005: 235) pak razlikuje iterativni instrumental, instrumental duga trajanja te vremensko-socijativno značenje instrumentala.

Usporedba besprijedložnoga vremenskog instrumentala s besprijedložnim vremenskim genitivom i akuzativom pokazuje da su im zajednička podznačenja vremenske točke, ponavljanja i vremenske mjere. Međutim, kako je napomenuto, a i daljnji će opisi to potvrditi, osobitost se instrumentala ogleda u ponešto drukčijoj značenjskoj nijansi. Osim toga, u odnosu na besprijedložne genitivne i akuzativne vremenske izraze, vremenski instrumental ima i različita sintagmatska obilježja: dok se u genitivnim i akuzativnim izrazima uglavnom rabe imenice vremenskoga značenja (vrlo su rijetki primjeri kao što je primjerice *cijeli život*), u instrumentalnim je izrazima ograničena uporaba imenica vremenskoga značenja te se ne rabe imena mjeseci.⁵ Odrednicama⁶ pak mogu biti imenice *prilika*, *prigoda* i *zгода*,⁷ a osobitost je besprijedložnog vremenskog instrumentala i mogućnost neizravnog izricanja vremena: uporaba je odrednica koje nemaju vremensko značenje ograničena na izraze sa značenjem vremenske točke. U odnosu na obveznu uporabu atributa u besprijedložnim genitivnim

⁵ Iako se imena mjeseci ne rabe u instrumentalnim izrazima, T. Maretić (1963: 594) opisuje takvu uporabu početkom prošloga stoljeća uz napomenu da je »vrlo neobična« (*ako sičnjem nisi obrao*) te umjesto instrumentalnih oblika preporučuje prijedložne izraze s prijedlogom *u* (*u sičnju* (*siječnju*)).

⁶ Nazivi *određenica* (glavna, nadređena, upravna sastavnica sintagme) i *odrednica* (zavisna, podređena, upravljana sastavnica sintagme) preuzimaju se iz *Sintakse hrvatskoga jezika*, udžbenika za treći razred gimnazije Ive Pranjkovića (1995.).

⁷ Prema opisu S. Težaka (1999: 243–247) prednost treba dati odrednici *prigoda* (i *zгода*) jer znači vrijeme što se potvrđuje korijenom riječi *god*, za razliku od imenice *prilika*, koja u kojenu ima oblik *lik*, tj. vezana je za likovnost i prostornost te je stoga i značenjski raznovrsnija. Osim toga, kako je *prigoda* u navedenom značenju starija riječ od *prilike* »za hrvatski [je] jezik značajnija« (Težak 1999: 247).

i akuzativnim vremenskim izrazima,⁸ vremenski je instrumental također ograničen – attribute je moguće upotrijebiti samo uz određene odrednice i podznačenja, dok su uz neke odrednice sintaktički obvezni.

2.1. Značenje vremenske točke

Označujući vremenski odsječak u kojem se događa glagolska radnja, instrumentalni izrazi sa značenjem vremenske točke izriču istodobnost, tj. radnju koja se događa zajedno (istodobno) i usporedno s vremenom označenim instrumentalom. Uz vremensko se značenje stoga zadržavaju i osnovna instrumentalna značenja, značenja sredstva i društva, pa takvo vremensko-socijativno značenje potvrđuje instrumental kao padež povezivanja.

Broj je imenica vremenskoga značenja koje se rabe u instrumentalu ograničen: to su imenice koje označuju kraći vremenski odsječak (*čas, večer, zora, jutro, dan*). Njihova je uporaba bez atributa u suvremenom hrvatskom jeziku rijetka. Takvi oblici teže popriloženju te se mogu smatrati priložima:⁹

...*smješkala se jutrom i večerom kada je sunčana svjetlost bila blaga...* (P. Šegedin, *Mrtvo more*¹⁰), *Trebalo je raditi hitro, jer se zorom mogao očekivati upad Nijemaca...* (V. Desnica, *Olupine na suncu*)

Spomenuti su oblici učestaliji u 19. stoljeću i početkom 20. stoljeća:

No kad je opazio kako su se Salko i Marta nasmiješili jedno drugome kao stari znanci, časom se zamisli. (D. Šimunović, *Odabrane pripovijetke*), *I danom i noću penjao se je po vrletima oko mora, spuštao se u mračne drage po grupu i po klisurama, da razvidi svaku školju i svaki pijesak.* (E. Kumičić, *Začuden svatovi*)

Odrednica može biti praćena atributom, a u toj su ulozi najčešće pridjevi i pokazne zamjenice:

Seljaci već ranom zorom odlaze u svoje vinograde, šumarke... (P. Šegedin, *Mrtvo more*), *Čovjek je postao čovjek onim časom kad je u njemu nikao prvi tračak svijesti o sebi...* (V. Desnica, *Proljeća Ivana Galeba*)

⁸ Imenica bez atributa može se rabiti samo u značenju vremenske mjere; u genitivnim je izrazima takvo određenje suženo uporabom uz zanimikani glagol.

⁹ Priložnost su pojedinih instrumentalnih oblika imenskih riječi opisali i jezikoslovci 19. stoljeća: A. Mažuranić (1859 [2008]: 153) navodi vremenske priloge *danom, jutrom, večerom, noćju, danju, istom*; u M. Divkovića (1889: 16, 54) nalazi se *danom, mahom, noću, čim-tim, istom, časom-časom*.

¹⁰ Ako uz primjere nema druge oznake, preuzeti su iz *Hrvatske jezične riznice* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje dostupne na mrežnoj adresi <http://riznica.ihj.hr/>.

Odrednica se *dan* najčešće javlja s nesročnim atributima:

Danom stupanja na snagu ovog Zakona prestaje važiti Zakon o osnovnom školstvu... (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*)

Značenje se vremenske točke izriče i odrednicama *prilika*, *prigoda* i *zгода* s obveznim atributima – najčešće su to pokazne zamjenice i redni brojevi, kao i broj *jedan*:

Ibrahim je poznao Jurišića kad je ovaj dolazio u Stambol moliti mir i tom prilikom nudio Požežaninu velike novce za uslugu. (I. Aralica, *Psi u trgovištu*), *Molim vas, gospodine gradonačelnice, da prvom prigodom gospodu gradske zastupnike upoznate o svemu ovome i zamolite ih da »ovu stvar« riješe na zadovoljstvo Grada Broda i živoga Tadijanovića.* (D. Tadijanović, *Sabrana pisma*), *Jednom zgodom Kikaš ostavi kraj puta kotlu prosa i sakri se iza stijene.* (I. Raos, *Prosjaci i sinovi*)

Vrlo se rijetko instrumental imenice *vrijeme* javlja bez atributa (*vremenom*) jer takva uporaba nije sukladna jezičnim pravilima:¹¹

Pa da mi i propadne kaucija, ali marljivim radom zaslužiću toliko, da ću moći pristojno živjeti, a možda bih se vremenom i oženio, iako imam toliko loših iskustava sa ženama. (V. Majer, *Dnevnik očenašeka*)

U primjeru *možda bih se vremenom i oženio*, u značenju ‘možda bih se jednom/nekada/u budućnosti i oženio’, dolazi do značenjskoga pomaka pa je stoga upravo višeznačnost toga izraza (*vremenom*) uzrokom što se takvi izrazi normativno ne preporučuju, ali i činjenice da nisu učestali i da se imenica *vrijeme*... češće rabi s prijedlogom *s* (*s vremenom*).

Višeznačnost je osobito prisutna u izrazima kojima se vrijeme neizravno izriče, tj. s odrednicama koje nemaju vremensko značenje. U takvim se izrazima označuje vrijeme zajedno s kojim se ostvaruje radnja svršenoga glagolskog oblika pa imenica u instrumentalu redovito iskazuje svršenu radnju ili proces (*dolazak*, *odlazak*, *prestanak*, *pojava*, *prekid*, *smrt*, *izbor*, *pronalazak*). Osim vremensko-socijativnim značenjem, kojim se istodobno izražava radnja i vremenska usporednost s drugom radnjom, instrumentalni se izrazi mogu odrediti i kojim drugim vremenskim podznačenjem, značenjem poslijevremenosti i/ili vremensko-ablativnim značenjem:

¹¹ Usp.: Raguž (1997: 154), Dulčić, ur. (1997: 368), Težak, Babić (2005: 301), Silić, Pranj-ković (2005: 236).

Svejedno, mojim odlaskom sve će to splasnuti. (V. Desnica, *Proljeća Ivana Galeba*)
[→ istodobno s mojim odlaskom; nakon mojega odlaska; od (vremena) mojega odlaska]

Ljudi od kojih njihova okolina očekuje ono čega nema, ne gase se tako lako jer bi prestankom isijavanja nade pretao i njihov život. (I. Aralica, *Graditelj svratišta*)

[→ istodobno s prestankom isijavanja nade; nakon prestanka isijavanja nade; od (vremena) prestanka isijavanja nade]

Ipak, u pojedinim se primjerima ne može jednoznačno odrediti o kojoj je priložnoj oznaci riječ:

Naime »vatreni« su vašim odlaskom naglo krenuli silaznom putanjom... (*Vjesnik online*)

[→ istodobno s vašim odlaskom; nakon vašega odlaska; od (vremena) vašega odlaska; zbog vašega odlaska]

Pri opisu sintagmatskih obilježja instrumentalnih izraza sa značenjem vremenske točke treba spomenuti i instrumentalne oblike imenica *početak*, *kraj*, *konac*, *svršetak*, *sredina*, *polovica* i *polovina*, kojima se označuje u kojem se dijelu vremenskog odsječka označenog genitivom ostvaruje glagolska radnja, te instrumentale imenica *tijekom*, *prilikom* i *prigodom*, kojima se označuje da se za vrijeme trajanja odsječka označenog imenicom u genitivu ostvari(va)la glagolska radnja. Međutim, u izrazima kao što su *početkom stoljeća*, *krajem godine* i *tijekom dana* instrumentalni su oblici u prijedložnoj ulozi te se, osobito u suvremenim gramatikama, i smatraju prijedlozima.¹² Većina se spomenu-

¹² Izraze kao što je *početkom stoljeća* vukovska je jezična norma smatrala negramatičnom uporabom besprijedložnoga vremenskog instrumentala (Maretić 1924.; Florschütz 1940: 237). O tome se govori i u kasnijim gramatikama: u Brabec-Hraste-Živkovićevoj (1954: 227) također se govori o besprijedložnom vremenskom instrumentalu, ali za razliku od T. Maretića autori gramatike normativno ga ne ograničuju. Slično je i u *Jezičnom savjetniku s gramatikom* (Pavešić ur. 1971.) u kojemu se naglašuje da je takva uporaba sve češća u novije vrijeme. Ni jezični priručnici s kraja 20. i početka 21. stoljeća nisu ujednačeni: »Ima gramatičara koji instrumental nekih imenica u vezama kao što su (...), *početkom veljače*, (...), *povodom vašeg imendana*, *prilikom dolaska*, (...), *tijekom godine*, (...) smatraju prijedlozima. Iako je takva upotreba veoma bliska prijedlozima, ipak to nisu prijedlozi, nego imenice.« (Babić i dr. 1991: 725). Međutim, autori ipak napominju: »Instrumentali vremena *početkom*, *krajem*, *sredinom*, *povodom* (...) danas [su] na putu da postanu prijedlozi, jer su, imajući uvijek uza se kao atribut genitiv imenice koja im je upotpunjavala značenja, izgubili značenje samostalne riječi« (Babić i dr. 1991: 476). U ostalim se novijim opisima spomenuti oblici smatraju prijedlozima te se određuju obilježjem publicističkog i administrativnog stila (Barić i dr. 1997: 278; Barić i dr. 1999: 183-193; Silić, Pranjković 2005: 243). Ni suvremeni rječnički opisi nisu precizni: unatoč primjerima koji pokazuju prijedložnu uporabu, u rječniku se V. Anića oblici *početkom*, *prigodom* i *prilikom* određuju kao prilozima.

tih izraza može zamijeniti prijedlozima *u* i *na* s kojima spomenute imenice dolaze u lokativu (*na početku stoljeća, na kraju godine, u tijeku dana*). Međutim, upitno je jesu li takvi izrazi istoznačni jer su instrumentalni izrazi neodređeni-ji od izraza s prijedlozima *u* i *na*. Primjerice, izraz *početkom stoljeća* označuje približnost koja odgovara izrazu s prijedlogom *oko* (*oko početka stoljeća*), dok izraz s prijedlogom *na* (*na početku stoljeća*) upućuje na točnije vremensko određenje.

2.2. Značenje ponavljanja

Instrumentalni izrazi sa značenjem ponavljanja izriču da se glagolska radnja događa redovito kad god nastupi određen vremenski odsječak. Takvi izrazi najčešće dolaze uz učestale glagole ili neučestale čine učestalima, zbog čega ih autori *Gramatike hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* zovu iterativnim instrumentalom (Silić, Pranjković 2005: 235).

U vezi je s učestalim glagolima i izbor odrednica: budući da je riječ o ponavljanju, rabe se instrumentalni jednine imenica koje označuju kraće vremenske odsječke: određene dane (*praznik, vikend, blagdan, svetac*) i dane u tjednu. Imenice koje znače dane mogu biti i u množini (*vikendima, praznicima*). Sintagmatska je osobitost izraza sa značenjem ponavljanja uporaba bez atributa:

Imao je dan u tjednu kad su mu dolazile mušterije. Bilo je to srijedom, neposredno prije zatvaranja lokala. (P. Pavličić, Umjetni orao), Pobijedeni je, djed je izbjegavao riječ gubitnik, morao složiti domine u svijetlozelenu kartonsku kutijicu na kojoj su bili nacrtani runolisti, planinski cvjetovi kakve je djedova kći vikendima sama pronalazila i brala, te ih sprešane lijepila na pisma što ih je iz sjeverne Italije slala roditeljima i sestrama u svoje rodno selo. (N. Fabrio, Berenikina kosa)

Spomenuti se instrumentalni rabe kada se želi istaknuti da se glagolska radnja vrši kad je i kad god je *utorak, petak, praznik*, tj. dobivaju značenjsku nijansu *svaki*, što je obilježje genitivnih i akuzativnih izraza sa značenjem ponavljanja. Međutim, dok je u genitivnim i akuzativnim izrazima uporaba atributa *svaki* obvezna, u instrumentalnim se izrazima on značenjski podrazumijeva. Postoji pak i značenjska razlika u odnosu na genitivne i akuzativne izraze: atributom *svaki* izriče se pravilno, redovno ponavljanje (*svake srijede, svaku srijedu*), dok se instrumentalom izriče vrijeme »koje je za vršenje neke radnje uobičajeno, pa se u to vrijeme obično i ponavlja« (Menac 1989: 121). Pravilnost ponavljanja, kojoj pridonosi atribut *svaki*, u instrumentalnim izrazima nije obvezna. Potvrđuje se to mogućnošću uporabe priloga:

Nedjeljom redovito/uvijek idu u kazalište.

[= svake nedjelje, svaku nedjelju]

Nedjeljom ponekad/uglavnom idu u kazalište.

[≠ svake nedjelje, svaku nedjelju]

Uporaba atributa *svaki* u instrumentalnim izrazima ograničena je na imenice *prilika*, *prigoda* i *zгода*, koje se ne javljaju u genitivnim i akuzativnim izrazima, te na imenicu *dan*:

Stade svakom prilikom isticati kako je Kata prestarjela i obnemogla. (V. Desnica, *Olupine na suncu*), *Svoja veteranska odijela ljudi su davno počeli da nose svakim danom, bez gajtana, pod kaputom, uz običnu kapu.* (V. Desnica, *Olupine na suncu*)

2.3. Značenje vremenske mjere

Instrumentalni su izrazi vremenske mjere morfološki uvjetovani množinskim oblikom imenice koja znači vremensku mjeru:

...a mene će kao česticu praha vijati vjetrovi ispod točkova, mjesecima, godinama, desetljećima. (I. Aralica, *Graditelj svratišta*)

Množinom se naglašuje trajanje vremenskog odsječka označenog odrednicom, tj. ističe se velika količina vremena. Ujedno se naglašuje i neodređenost trajanja radnje, odnosno vremenska se mjera ne može odrediti jer radnja traje neodređen broj jedinica vremenske mjere. Takav se instrumental u literaturi stoga naziva instrumentalom duga trajanja (Silić, Pranjković 2005: 235).

Ovisno o izboru imenice vremenske mjere dugotrajnost može biti objektivna ili subjektivna (Menac 1989: 120): jedinicama koje označuju kraći vremenski odsječak označuje se objektivna dugotrajnost, a jedinicama koje označuju dulje razdoblje subjektivna dugotrajnost. Potvrđuje se to i opisom ruskoga vremenskog instrumentala A. Wierzbicke (1980: 108) prema kojoj vremenski izrazi daju dodatnu obavijest o samom vršitelju radnje, a ne o vremenu.¹³ Neodređenost se trajanja, uz jače naglašavanje samoga trajanja, može izreći ponavljanjem instrumentalnih oblika s veznikom *i*, čime se još više ostvaruje subjektivna dugotrajnost. U primjerima kao što je *godinama i godinama*, osim podatka o mjeri vremena, instrumentalni izraz daje podatak i o vršitelju radnje – pokazuje koliko je ustrajan i odlučan te koliko mu je bilo teško učiniti to nešto.

¹³ »Navođenje vremena kada se nešto dogodilo sredstvo je za izricanje nečega o osobi kojoj se to dogodilo.« (Wierzbicka 1980: 109)

U instrumentalnim se izrazima vremenske mjere ne javlja atribut koji bi po bliže odredio imenicu (**držati je svim/dugim/teškim/mnogim godinama u ladi-ci*). Iako bi takav izraz bio sintaktički ovjeren, izgubilo bi se osnovno značenje – dojam neodređenosti i duljine trajanja. Budući da se instrumentalni izrazi vremenske mjere rabe bez atributa, njihova je priložnost uočena u dvama suvremenim rječnicima, V. Anića (2003.) i *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (2004, II: 260; III: 355; VI: 198; IX: 279; X: 156), u kojima se instrumentalni oblici *danima, satima, mjesecima, godinama, stoljećima* izdvajaju kao posebne natuknice i opisuju kao priloge sa značenjem *u neodređeno dugome trajanju koje se proteže u vremenu više dana, sati, mjeseci, godina, stoljeća*.

2.4. Značenje dobi

U hrvatskome se književnom jeziku sve do 20. stoljeća vrijeme moglo izričati instrumentalom imenica koje označuju osobu prema svojem uzrastu. Među prvim se gramatičkim opisima instrumentala dobi izdvaja primjer u gramatici A. Della Belle (1728 [2006]: 33, 107): iako *sedmom padežu* određuje samo značenja sredstva, načina i sjedinjenja, te izričekom ne spominje vremensko značenje imenice u instrumentalu, A. Della Bella ipak navodi primjer *ja djetetom učinih, otidoh* kojim objašnjava uporabu instrumentala »u stilski dotjeranom izrazu«. ¹⁴ Sustavnije pak određenje instrumentala dobi nalazimo u *Skladnji* A. Vebera: »Kada se imeni dobah ljudskih: *děte, mladić, starac, děd, děvojka* itd., naznačuje vrěme, kada što biva, onda se ova imena metju u instrumental; n. p. (...) *Svaka je dobra děvom, no da ju vidimo nevom. (N. P.) Oedip uzide k njoj na klisuru i pogodi, da ona zagonetka znamenuje čověka, koji dětetom ide nogama i rukama, čověkom samo nogama, a starcem da se na palicu upirati mora.* (A. Maž.)« (Veber 1859: 41).

Primjere nalazimo i u starijim književnim djelima:

...odtuda bi se dječakom prekrcao na koji domaći trabakul, škunu ili brig Jedrenjače na dva jarbola, obišao obale talijanske i dopro do Grčke – a mladićem plovio je već po vanjskim morima na brodovima talijanskim, francuzkim i englezkim. (V. Novak, *Podgorka. Slika iz hrvatskoga primorja, 1894.*)

[→ Kad je bio dječak; kad je bio mladić]

¹⁴ A. Della Bella navodi i primjer *počinuti časom*, u kojemu uporabu imenice u instrumentalu objašnjava rekcijom glagola, odnosno A. Della Bella (1728 [2006]: 107) piše o »nekim glagolima koji zahtijevaju sedmi padež zbog gramatičkoga pravila«. U pogovoru Della Belline gramatike D. Gabrić-Bagarić (1728 [2006]: 150) objašnjava da je navedeni primjer A. Della Bella uvrstio zbog potvrda iz jezika hrvatskih pisaca (primjer je iz jezika J. Palmotića) te zbog rekcije potpuno drukčije od one koju ima talijanski jezik.

U gramatici J. Silića i I. Pranjkovića (2005: 235) takav se instrumentalni oblik opisuje kao instrumental osnovne osobine kojim se »određuje imenski pojam (obično subjekt) po kakvoj osobini, i to tako da to određenje vezuje uz predikat«. Ako se na navedenu definiciju primijeni Veberovo određenje, onda se *osobina* može tumačiti vremenskim značenjem, odnosno određenom starošću, uzrastom čovjeka: u primjeru *Djevojkom je bila šutljiva* (Silić, Pranjković 2005: 235) preoblikama se potvrđuje vremensko značenje:

Djevojkom je bila šutljiva.

[→ Dok/kad je bila djevojka; kao djevojka¹⁵]

Na Veberovu primjeru (*djevom, nevom*) T. Maretić (1963: 597) opimjeruje mogućnost zamjene instrumentala izrazom *kao + nominativ/akuzativ* u značenju svojstva ili usporedbe. Kako je vremensko značenje prisutno samo u imenica koje označuju doba u čovjekovu životu, Tomi Maretiću može se osporiti mišljenje o poredbenom značenju – dokazuju to i preobliske u vremenske surečenice:

Svaka je dobra djevom, no da je vidimo nevom.

[→ Svaka je dobra dok je djeva, no da ju vidimo kad bude neva.]

U suvremenom je hrvatskom jeziku instrumental dobi izrazito stilski obilježen.

3. Prijedložni vremenski instrumental

Prijedložnim se izrazima mogu izreći brojna vremenska podznačenja,¹⁶ dok se instrumentalnim prijedložnim izrazima može označiti socijativna temporalnost, istodobnost, prijevremenost i prostorna temporalnost. Stoga nije velik broj prijedloga koji s instrumentalom označuju vrijeme; to su prijedlozi *s*, *pod*, *pred* i *za*. U posljednje je vrijeme, osobito u administrativnom i publicističkom stilu, sve učestalija uporaba prijedložnih izraza u prijedložnoj ulozi kao nepravih, proizvedenih, sekundarnih prijedloga. To su prije svega genitivni prijedlozi jer genitiv od svih kosih padeža ima najšire i naj-

¹⁵ Imenica u nominativu s veznikom *kao* može imati službu priložne oznake vremena: *Pričaju starci da je još kao dijete volio krupne riječi.*; *Kao momak nije zavolio nijednu djevojku.* (Težak, Babić 2005: 290)

¹⁶ U podjeli I. Pranjkovića (2001: 14-17) nalazi se šesnaest vremenskih podznačenja: istovremenost, prijevremenost, poslijevremenost, protemporalnost, abtemporalnost, intertemporalnost, intratemporalnost, cirkumtemporalnost, poredbena temporalnost, prostorna temporalnost, direktivna temporalnost, centrumtemporalnost, ekstremalna temporalnost, socijativna temporalnost, altemporalnost i uzročna temporalnost. Navedenom bi se popisu mogla dodati još neka značenja: izuzimajuća (ekskluzivna) temporalnost, prekovremenost, povremenost te izvanvremenost.

općenitije značenje u koje se stoga lako može uklopiti bilo koje drugo značenje novoga prijedloga. Iako je instrumental, kao i genitiv, padež povezivanja, instrumentalnim sekundarnim prijedlogom smatra se samo izraz *istodobno / istovremeno s(a)*.

Prema lokalistički utemeljenim padežnim teorijama svim je prijedlozima osnovno prostorno značenje. Ono se zatim prenosi na ostala značenja: prijedlogom se *pod* označuje predmet u donjem dijelu, na razini nižoj od drugog predmeta (*pod krevetom*); prijedlogom se *pred* označuje predmet s prednje strane drugog predmeta (*pred kućom*). Iako se smatra da je osnovno značenje prijedloga *s* socijativno, tj. značenje društva ili udruživanja, o odnosu se društva ne bi moglo govoriti bez prisutnosti dvaju predmeta na istome mjestu i u isto vrijeme pa se time prostor potvrđuje kao jedan od neizostavnih aktualizatora socijativnoga značenja. Iako se u starijim opisima prijedloga *za* navodi da on »neima glavna značenja, odakle bi se mogla izvoditi ostala znamenovanja« (Veber 1859: 67), tomu je »agresivnom prijedlogu« (Brabec 1984: 107) osnovno značenje također prostorno – označuje da se što nalazi sa stražnje, nalične strane predmeta označena odrednicom (*za kućom*). Prijenosom značenja s osnovnoga, prostornog značenja spomenuti prijedlozi izriču i vrijeme, ali se ne rabe samo s instrumentalom: prijedlog *s* vremensko značenje ima i u genitivnim izrazima, prijedlozi *pod* i *pred* u akuzativnim izrazima, a prijedlog *za* u genitivnim i akuzativnim izrazima.

U nastavku se rada za svaki prijedlog opisuju sintagmatska obilježja instrumentalnih vremenskih izraza, učestalost uporabe, mogućnosti zamjenjivanja drugim izrazima te normativna prihvatljivost u suvremenom hrvatskom jeziku.

3.1. Prijedlog *s*

Prijedlog *s* jedini je prijedlog zajednički genitivu i instrumentalu. Osnovno mu je značenje socijativno, tj. označuje društvo, udruženost i (prostorno) zajedništvo, što se prenosi i na vremensko značenje pa se instrumentalni izrazi s prijedlogom *s* određuju značenjem socijativne temporalnosti. Izrazima s prijedlogom *s* vrijeme se može izricati izravno, imenicama vremenskoga značenja:

Nelagode je s vremenom bivalo sve manje... (I. Aralica, *Psi u trgovištu*), *A nije ni slutio kako će se naglo razdebljati i kako će te crne oči s godinama postati zle.* (V. Desnica, *Proljeća Ivana Galeba*), *S tim danom, naime, počinje odbrojavanje rokova za liberalizaciju tržišta nekretnina.* (*Vjesnik online*)

Učestalost je sveze prijedloga *s* uz instrumental imenice *vrijeme* rezultirala frazeologiziranošću te se izrazu *s vremenom* pripisuje načinsko značenje *postupno, malo pomalo* (Menac i dr. 2003: 347). Izraz ujedno označuje i promjenu jakosti radnje.

Pri neizravnom su izricanju vremena najčešće odrednice glagolske imenice. U takvim se izrazima prepleću mnoga semantička polja, što potvrđuju navedene preobliske: osim vremensko-socijativnog značenja označuje se i ablativnost, poslijevremenost te uzročnost:

Dok su mnogi znanstvenici do sada, među njima i tako ugledna imena kao Attilio Degrassi, smatrali da se radi o lokalnom histarskom božanstvu koje je s dolaskom Rimljana u Istru dobilo rimsko ime i lik, autorica je okrenula tezu. (Vjesnik online)

[→ *Kad/otkad/nakon što su Rimljani došli u Istru*], [→ *Budući da su Rimljani došli u Istru; zbog dolaska Rimljana u Istru*]

Odrednicama mogu biti imenice koje označuju dijelove vremenskih odsječaka:

S početkom rujna očekuje se uobičajeni zamah aktivnosti uoči posljednjeg tromjesečja 2000. godine koje će se kroz ponašanje sudionika odraziti na kretanja na Tržištu novca Zagreb. (Vjesnik online)

[→ *Kad/otkad/nakon što je počeo rujan*], [→ *Budući da je počeo rujan*]

Kada se kao odrednice javljaju osobna imena ili zamjenice, u preoblisku je nužno uvesti glagol poznat iz širega konteksta:

Kasapović: S Mesićem je nastupila mala, nevoljna i nevoljka polukohabitacija (Vjesnik online)

[→ *Kad/nakon što je S. Mesić postao predsjednik RH*], [→ *Budući da je S. Mesić postao predsjednik RH*]

Izrazi vremensko-socijativnoga značenja označuju da se vrijeme događanja odvija zajedno s vremenom označenim instrumentalom, a ta se istodobnost naglašuje uporabom priloga *istodobno (istovremeno)* te se time ukida višeznačnost:

Istodobno s prikupljanjem podataka i medicinskom obradom, Ministarstvo branitelja je uz pomoć Ministarstva zdravstva raspisalo javno nadmetanje za nabavu i isporuku 30 kompletnih uređaja umjetnih pužnica. (Vjesnik online)

Vremensko-socijativno značenje obilježje je i besprijedložnog instrumentala te dolazi do usporednosti besprijedložnih i prijedložnih izraza. O poteškoćama uporabe prijedloga *s* svjedoče i brojni jezični savjeti. U suvremenom su hrvatskom jeziku učestaliji prijedložni izrazi s prijedlogom *s* nego besprijedložni, što je u suglasju s jezičnim razvojem: »U razvitku pojedinih jezika postaje poraba prijedloga sve češća. Porabu prijedloga utvrdila je, ponajviše, težnja za jasnoćom jer je padež bez prijedloga mogao često imati više značenja. (...) Tako se i starija poraba instrumentala u našim govorima ograničava pa se, na primjer, u kajk. narječju (a tako i u slov. jeziku) mjesto samoga instrumentala često uzima i instrumental s prijedlogom *s* ili *z*.« (Ivšić 1970: 346). Osim sintaktičke dvoznačnosti besprijedložnih izraza (značenje sredstva i vremena), razlogom se preporuke prijedložnih izraza mogu smatrati i značenjske osobitosti – prijedlogom se *s* bolje ističe usporednost koja postoji između određenog vremenskog pojma i trenutka vršenja glagolske radnje. Zbog toga se i u gramatikama pravilnima smatraju prijedložni izrazi s prijedlogom *s*, osobito s odrednicom *vrijeme*.¹⁷

3.2. Prijedlog *pod*

Instrumentalni izrazi s prijedlogom *pod* označuju istodobnost: radnja koju označuje glagol događa se istodobno s vremenom označenim odrednicom. Izrazima *pod + I vrijeme* se izriče neizravno; broj je odrednica ograničen, uglavnom su to imenice *misa* (i sinonimni izrazi *služba Božja*, *večernjica*), *nastava* te osobna imena vladara sa značenjem razdoblja u povijesti koje je određeno njihovom vladavinom:

...planira da papa Ivan Pavao II. na Duhove ove godine, za boravka u Rijeci, pod svetom misom blagoslovi temeljni kamen, koji će se ugraditi u memorijalni centar hrvatskih mučenika u Udbini. (Vjesnik online)

Film »Nijemi krik« nije nova pojava. I sami smo ga gledali kao srednjoškolci pod nastavom biologije, i bio je doista potresan. (Vjesnik online)

Prodiranje Franaka pod Karlom Velikim prema istoku panonski prostor pretvara u pozornicu dramatičnih zbivanja. (Vjesnik online)

Normativno se u suvremenom hrvatskom jeziku vremenskim izrazima s prijedlogom *pod* različito pristupa: s jedne se strane pripisuju razgovornom jeziku (Barić i dr. 1999: 188) s preporukom o zamjeni izrazima za *vrijeme + G* i *tijekom + G* (*pod misom, pod nastavom – za vrijeme/tijekom mise/nastave*); dok

¹⁷ Usp.: Raguž (1997: 154), Dulčić, ur. (1997: 368), Težak, Babić (2005: 301), Silić, Pranjković (2005: 236).

se u gramatici J. Silića i I. Pranjkovića (2005: 239), koja ne donosi podatke o potvrdama iz građe, te se temelji i na razgovornom stilu, navode bez normativnih ograničenja.

3.3. Prijedlog *pred*

Instrumentalnim se izrazima s prijedlogom *pred* označuje prijevremenost. Njima se vrijeme izriče samo neizravno, odrednicama nevremenskoga značenja. Međutim, u suvremenom hrvatskom jeziku takva uporaba nije učestala; češći su primjeri iz starijih razdoblja hrvatskoga jezika:

Još pred ratom moglo se naći takovo stablo u seljačkim odjelima, te penjač, ljuljajući se na vrhu požmirkuje, dok se navikne na visinu. (I. G. Kovačić, *Odabrane pripovijetke*)

Potvrde se izravnoga izricanja vremena instrumentalnim izrazima s prijedlogom *pred* nalaze u Akademijinu rječniku (1935, XI: 464) u kojemu se navode primjeri *prida dnem, prid vrimenom, pred večerom, prid subotom, pred božićem, prid onim petkom*. Takvi se izrazi sve manje rabe već u 19. stoljeću, dok se u suvremenom hrvatskom jeziku ne potvrđuju.

Usporedi li se uporaba instrumentalnih i akuzativnih izraza s prijedlogom *pred* kojima se označuje prijevremenost, učestaliji su akuzativni izrazi. Razlog je tomu u većim sintagmatskim mogućnostima akuzativnih izraza s prijedlogom *pred*: njima se vrijeme izriče i izravno i neizravno (*pred jedanaest sati, pred Uskrs, pred svjetski rat*). Veća se učestalost akuzativnih nego instrumentalnih izraza može tražiti i u usporedbi s prijedlogom (i prilogom) *prije*: iako se u suvremenom hrvatskom jeziku, pa i u jeziku 20. stoljeća, za oznaku prijevremenosti učestalije upotrebljavaju genitivni izrazi s prijedlogom *prije*, u prijašnjim je stoljećima, 19., a osobito u 18., u tome značenju učestalija uporaba akuzativnih izraza s prijedlogom *pred*. Osim toga, u jeziku se 18. stoljeća prijevremenost nije izricala prijedložnim izrazima s *prije* te se *prije* rabilo i opisivalo kao prilog.

Normativni su opisi u vezi s izrazima vremenskog značenja s prijedlogom *pred* u hrvatskim gramatikama i rječnicima dvojaki; u većini se gramatičkih i rječničkih opisa nalazi samo vremensko značenje prijedloga *pred* s akuzativom, ali ne i s instrumentalom (Raguž 1997: 146; Anić 2003.; Šonje 2000: 929); dok se u gramatici J. Silića i I. Pranjkovića ispravno smatra uporaba prijedloga *pred* u vremenskom značenju i uz akuzativ i uz instrumental (Silić, Pranjković 2005: 228, 237).¹⁸

¹⁸ U gramatici D. Raguža (1997: 155) izrazi *pred ispitom, pred novim događajima* opisuju se u značenju okolnosti.

3.4. Prijedlog za

Prijedlog *za* jedini je prijedlog zajednički genitivu, akuzativu i instrumentalu. Budući da se u vremenskom značenju upotrebljava s trima padežima, uporaba mu je u odnosu na prostorno značenje znatno šira. Potvrđuje se to i mogućnošću izricanja različitih vremenskih podznačenja. Prijedložnim se izrazima s prijedlogom *za* može označiti istodobnost (svim trima padežima), poslijevremenost (instrumentalnim izrazima), prepletanje vremenskog i namjenskog značenja (akuzativnim izrazima) te prepletanje vremenskog i prostornog značenja (instrumentalnim izrazima). Prema tomu, instrumentalnim se izrazima s prijedlogom *za* mogu izricati tri vremenska podznačenja – poslijevremenost, istodobnost i prostorna temporalnost.

Istodobnost se u hrvatskome jeziku najčešće izriče izrazima *za/u vrijeme + G*, dok se instrumentalni izrazi s prijedlogom *za* vrlo rijetko rabe:

Za večerom se domaćica izvinjavala bez kraja i konca zbog tobože skromnog ugošćenja. (V. Desnica, *Proljeća Ivana Galeba*)

J. Silić i I. Pranjković (2005: 238) smatraju da je u tim izrazima »riječ o događajima koji pretpostavljaju prisutnost više predmeta (obično osoba) na istome prostoru (primjerice za istim stolom)«. Međutim, tomu ne mora uvijek biti tako; ovisno je to o kontekstu kao i o određenici, tj. o gramatičkoj kategoriji broja (npr. *pročitat ću to za ručkom – pročitat ćemo to za ručkom*).

Poslijevremenost se u hrvatskome jeziku najčešće izriče genitivnim izrazima s prijedlozima *poslije* i *nakon*, dok se instrumentalni izrazi s prijedlogom *za* potvrđuju sa zamjenicama u ulozu odrednica:

Za njom je zatim u kiosk ušao pljačkaš i zaprijetio je nožem. (*Vjesnik online*)
[→ Pošto/nakon što je ona ušla, u kiosk je ušao pljačkaš]

Instrumentalni se izrazi s prijedlogom *za* u suvremenom hrvatskom jeziku najčešće upotrebljavaju u ustaljenim, frazeologiziranim izrazima (npr. *dan za danom*) koji se određuju značenjem prostorne temporalnosti. U njima se ponavlja odrednica koja označuje kakav vremenski odsječak, a koja je u prvom dijelu izraza u akuzativu. Najčešći su izrazi s odrednicama *dan* i *godina*:

Sindikati sada razočarano govore da ih je nova vlast prevarila, jer dan za danom povlači poteze suprotne predizbornim obećanjima. (*Vjesnik online*), *Ali samo svjetski prvak i vrhunski sportaš zna i može ostati na vrhu, godinu za godinom.* (*Vjesnik online*)

Značenje je navedenih ustaljenih izraza zamjenjivo prilozima *neprekidno*, *neprestano* (Matešić 1982: 79).

4. Zaključno

Vratimo li se početnim tvrdnjama o osobitosti značenja i slaboj uporabi vremenskoga instrumentala te ih primijenimo na opisane besprijedložne i prijedložne izraze, nameće se nekoliko zaključaka. Osobitosti vremenskoga značenja potvrđuju besprijedložni instrumentalni izrazi (vremensko-socijativno značenje izraza vremenske točke, višeznačnost koja je prisutna u izrazima vremenske točke pri neizravnom izricanju vremena, značenje ponavljanja, dugotrajnosti i neodređenosti vremenske mjere) te izrazi s prijedlogom *s* (vremensko-socijativno značenje).

Osobitošću se značenja mogu odrediti i instrumentalni izrazi s prijedlogom *za* kojima se mogu izreći različita vremenska podznačenja (istodobnost, poslijevremenost i prostorna temporalnost). Promjena značenja, tj. slabljenje dinamičnosti koja je obilježje instrumentala, prouzročuje i promjene u učestalosti uporabe: odnosi se to na izraze vremenske točke bez atributa koji teže popriloženju (*danju, noću, jutrom, zorom*).

S druge strane, proširenost uporabe instrumentala imenica *početak, kraj, konac, svršetak, sredina, polovica i polovina, tijekom, prilikom i prigodom* koje su praćene nesročnim atributom dovodi do toga da se ti oblici smatraju prijedlozima (npr. *početkom stoljeća*).

Dakle, tvrdnja o smanjenoj učestalosti vremenskoga instrumentala ne može se primijeniti na sve instrumentalne vremenske izraze: u suvremenom su hrvatskom jeziku uobičajeni besprijedložni izrazi sa značenjem ponavljanja (*subotom*) i vremenske mjere (*godinama*), dok se izrazi vremenske točke uglavnom rabe pri neizravnom izricanju vremena. Od prijedložnih su izraza učestali oni s prijedlogom *s* kojima se bolje ističe usporednost između određenoga vremenskoga pojma i trenutka vršenja glagolske radnje. Zaključiti se može kako je upravo osobitost značenja vremenskoga instrumentala u uskoj vezi s učestalošću njegove uporabe.

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- BABIĆ, STJEPAN; DALIBOR BROZOVIĆ; MILAN MOGUŠ; SLAVKO PAVEŠIĆ; IVO ŠKARIĆ; STJEPKO TEŽAK 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU, Globus.
- BABUKIĆ, VJEKOSLAV 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb: Bèrztotiskom nar. tiskarnice Dra. Lj. Gaja.

- BARIĆ, EUGENIJA; MIJO LONČARIĆ; DRAGICA MALIĆ; SLAVKO PAVEŠIĆ; MIRKO PETI; VESNA ZEČEVIĆ; MARIJA ZNIKA ²1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BARIĆ, EUGENIJA; LANA HUDEČEK; NEBOJŠA KOHAROVIĆ; MIJO LONČARIĆ; MARKO LUKENDA; MILE MAMIĆ; MILICA MIHALJEVIĆ; LJILJANA ŠARIĆ; VANJA ŠVAČKO; LUKA VUKOJEVIĆ; VESNA ZEČEVIĆ; MATEO ŽAGAR 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine.
- BRABEC, IVAN ⁴1984. *Sto jezičnih savjeta*. Zagreb: Školske novine.
- BRABEC, IVAN; MATE HRASTE; SRETEN ŽIVKOVIĆ ²1954. *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- DELLA BELLA, ARDELIO 1728. *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*. Pre-tisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2006.
- DIVKOVIĆ, MIRKO 1889. *Hrvatska sintaksa za školu*. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare.
- DULČIĆ, MIHOVIL (ur.) 1997. *Govorimo hrvatski, jezični savjeti*. Zagreb: Hrvatski radio i Naklada Naprijed d. d.
- FLORSCHÜTZ, JOSIP ³1916. *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Zagreb.
- FLORSCHÜTZ, JOSIP ⁴1940. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*. Zagreb: Izdanje naklade Školskih knjiga i tiskanica Banovine Hrvatske.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*, 2004. Zagreb: EPH, Novi Liber i Jutarnji list.
- IVIĆ, MILKA 1954. *Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj*. Beograd: Srpska akademija nauka, Institut za srpski jezik.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- KAPETANOVIĆ, AMIR; KRISTINA ŠTRKALJ DESPOT 2010. Instrumental u hrvatskim stihovima srednjega vijeka. U: Matea Birtić i Dunja Brozović Rončević (ur.), *Sintaksa padeža*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Filozofski fakultet Osijek, 101–127.
- KATIČIĆ, RADOŠLAV ³2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Globus, HAZU.
- MARETIĆ, TOMO 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom, Dopuna Broz-Ivekovićevu Rječniku hrvatskoga jezika*. Zagreb: JAZU.
- MARETIĆ, TOMO ³1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MATEŠIĆ, JOSIP 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

- MAŽURANIĆ, ANTUN 1859. *Slovnica Hèrvatska*. Pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008.
- MENAC, ANTICA 1989. Upotreba i značenja padeža bez prijedloga u suvremenom ruskom i hrvatskom književnom jeziku. *Rad JAZU*, 427, Zagreb, 71–126.
- MENAC, ANTICA; ŽELJKA FINK-ARSOVSKI; RADOMIR VENTURIN 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- PAVEŠIĆ, SLAVKO (ur.) 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb: Matica hrvatska.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2001. *Druga hrvatska skladnja, sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- RAGUŽ, DRAGUTIN 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1880.–1976., knj. I-XXIII. Zagreb: JAZU.
- Rječnik hrvatskoga jezika*, 2000. J. Šonje (ur.), Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga.
- SILIĆ, JOSIP; IVO PRANJKOVIĆ 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- TEŽAK, STJEPKO 1999. *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*. Zagreb: Tipex.
- TEŽAK, STJEPKO; STJEPAN BABIĆ ¹⁵2005. *Gramatika hrvatskoga jezika, priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- VEBER, ADOLFO 1859. *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Beč: U c. k. nakladi školskih knjigah.
- WIERZBICKA, ANNA 1980. *The case for surface case*. Ann Arbor: Karoma publishers, inc.

Mrežni izvor:

<http://riznica.ihjj.hr/>, pristupljeno 28. siječnja 2013.

Instrumental of Time

Abstract

The paper describes non-prepositional and prepositional instrumental phrases expressing time in relation to temporal sub-meanings, syntagmatic features, frequency of usage and relation towards the language norm.

Ključne riječi: instrumental, besprijedložni izrazi, prijedložni izrazi, vrijeme

Key words: instrumental, non-prepositional phrases, prepositional phrases, time

UDK 811.163.42(436.3 Burgenland)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 1. VII. 2013.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Peter Houtzagers

Faculty of Arts, University of Groningen

Oude Kijk in 't Jatstraat 26

NL-9712 EK Groningen, The Netherlands

h.p.houtzagers@rug.nl

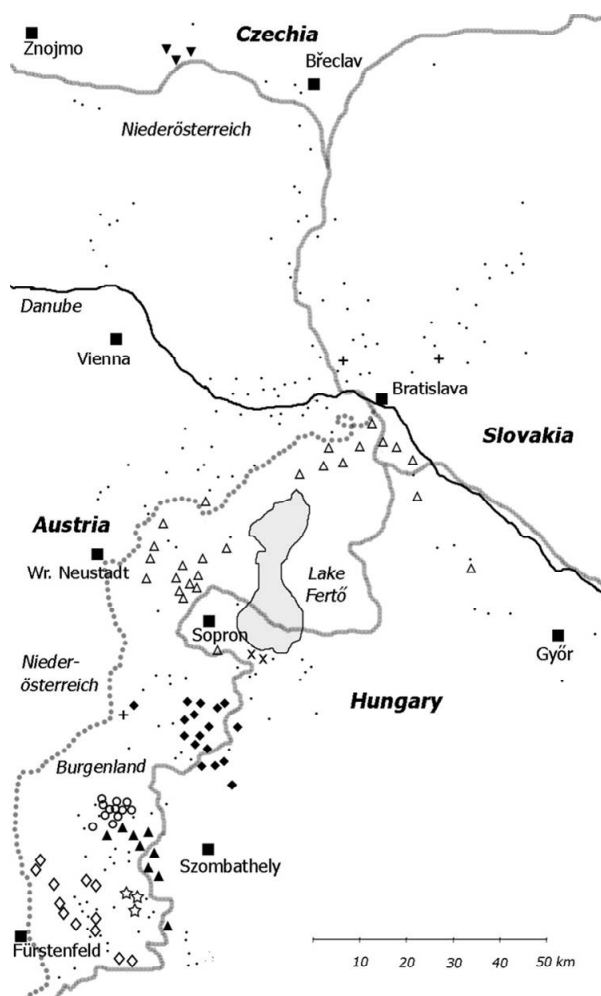
BURGENLAND CROATS AND BURGENLAND CROATIAN: SOME UNANSWERED QUESTIONS

The article gives an overview of the most important linguistic publications on the Burgenland Croatian dialects so far and concludes that our picture of these dialects is still far from complete. Two examples are given of unsolved questions that illustrate why a more complete picture than we have at the moment is necessary. The author wishes to point out that good quality linguistic fieldwork in this region deserves higher priority than it is given now, especially since the dialects are dying out so fast.

1. The relevance of Burgenland Croatian dialect material

The study of the Burgenland Croatian dialects is relevant from many different perspectives. In this paper I shall concentrate on only one of them, viz. the significance of the dialects for the reconstruction of the premigratory Croatian dialect map. The map below gives an overview of the Burgenland Croatian dialects. The dialects have a number of common characteristics, but also display a great variety. On the map, the different symbols stand for the different dialect groups within Burgenland Croatian. Also *within* the different types of Burgenland Croatian significant variety exists, especially in the south.¹ The dots represent locations where Croatian was once spoken but has disappeared.

¹ For the classification of the dialects on the map and further basic information on Burgenland Croatian I refer the reader to Neweklowsky 1978. As can be seen from the map – and as is usual in Croatian dialectology –, I use the word “Burgenland” for a territory that extends well beyond the Austrian state (Bundesland) with that name. The state Burgenland is the area between the dotted line and the Austro-Hungarian border.

Legend to the map

▼ Moravian Croats ²	▲ Štoji
△ Hacı & Poljanci	◇ Southern Čakavians
X Kajkavian	☆ intermediate between Štoji and Southern Č.
◆ Dolinci	+ not belonging to any of the groups
○ Vlahi	• formerly Croatian villages

² The location of the Moravian Croats on the map reflects the situation until 1946. Between 1946 and 1950 the Moravian Croats were deported from the villages they lived in to a great number of other villages, most of them in northern Moravia (see Houtzagers 2009: 147–149).

The Burgenland Croatian dialects are descendants of dialects that were once spoken in the ‘homeland’ (mostly Croatia and Slavonia) but cannot be found there any more. From their original dwelling-places the speakers have migrated to the north and the empty spaces left by them were filled up by others, mostly speakers of entirely different dialects. If we can establish for a particular Burgenland Croatian dialect where the speakers originally came from, we have a small bit of information about what the Croatian dialect map looked like before the great migrations to the north and a small piece of the large jigsaw is in its place.

However simple this may sound, the reality is, unfortunately, much more complicated. First, the information about who comes from where is very far from complete. Second, it is almost certain that the population of most – and perhaps all – locations in the Burgenland is ‘mixed’, i.e. that is originates from more than one location in the motherland. There have been waves of migrations at different times from different places. If the population is mixed, it is very probable that the dialects themselves are mixed as well. Third, the migrations that we are talking of started almost 500 years ago, so even if we are able to establish a connection between a location now and a location then, what do we really know? Burgenland Croatian has been forming a new dialect continuum for half a millennium, many innovations have taken place, shared by different sets of neighbouring dialects and, because Burgenland Croatian was always less prestigious than contact languages like German, Hungarian, Slovak and Czech, they have constantly been influenced by them in many ways (all of which is in itself linguistically very interesting). In other words, this is a very complicated jigsaw.³

Because the jigsaw is so complicated, it is essential that we know as well as possible what the puzzle pieces look like, i.e. that our information on the individual dialects is as detailed and reliable as possible. It is my opinion that we are still very far from a complete and reliable picture of the present-day Burgenland Croatian dialects, although a number of linguists in the 20th and the beginning of this century have been working very hard. I shall give a short overview of what has been done, without claiming to be complete.

2. Work done so far

The active interest of linguists⁴ for the Burgenland Croatian dialects began towards the end of the 19th century. In the 80s and 90s of that century Jan Herben (1882) and Ivan Milčetić (1898) published some short notes on the dialect

³ See the references in Houtzagers (2008b, 296–302).

⁴ Scholars engaged in other fields than linguistics have sometimes studied the Burgenland earlier. Kurelac’s well-known collection of songs (1871) is an example of this.

of the Moravian Croats and Milčetić (1973 [1898]) wrote about the Croats living and the Croatian spoken in Lower Austria and in the most northern part of what is now the state of Burgenland (between Eisenstadt and Sopron). In the 1920s Václav Vážný published relatively extensive descriptions of the dialects of Hrvatski Grob, Devinsko Novo Selo and other villages in Slovakia (1925a, 1925b, 1926a, 1926b, 1927, 1934). These scholars were active in the northern part of the area. The first linguist who covered the whole area and made an overview based on the knowledge that was available to him was Stjepan Ivšić in the 1920s and 30s. Unfortunately that overview was not published during his life but only posthumously by Božidar Finka (Ivšić 1971). Until the 1960s the dialectology of Burgenland Croatian had a very quiet period, but then many things happened within a short lapse of time. Studies about individual dialects appeared, among others by Ivan Brabec (e.g. 1966, 1970, 1973), Helene Koschat (1966) and Gerhard Neweklowsky (e.g. 1967). In this period the attention was no longer limited to the northern part of the area, but the centre and the south came into the picture as well, especially in short studies by Pavle Ivić (1961–62), Neweklowsky (e.g. 1974, 1975) and in a monograph about the Vlahian dialects by Siegfried Tornow (1971). Three works from the 1970s deserve special attention: Tornow's and Koschat's monographs about the Vlahi and the Hacı & Poljanci, respectively (Tornow 1971 and Koschat 1978), and Neweklowsky 1978, which in my opinion is still the standard work on Burgenland Croatian. The latter book not only summarized all that was known about Burgenland Croatian until then, extending that knowledge by the author's own fieldwork, it also proposed a classification of the dialects (prepared in earlier publications) which has stayed the norm until now. The groups of dialects were described contrastively and so are many dialects within the groups. Moreover, explanations of the current state of affairs were proposed, both in terms of chronological sound laws and in terms of hypotheses about the place of origin of the various groups of dialects.

There is one important issue that is presented rather carefully in Neweklowsky 1978, but that is clear to the attentive reader from the first sentence of the introduction: the fact that Burgenland Croatian is losing ground very quickly:

»Obwohl auf dem Boden der Republik Österreich selbst slawische Minderheiten leben, hat sich die österreichische Slawistik seit dem Ersten Weltkrieg nur sehr zögernd für die Sprachen der slawischen Minoritäten interessiert. Auf diese Weise konnte es dazu kommen, daß zahlreiche slawische Dorfmundarten heute verklungen sind, ohne daß sich jemand die Mühe gemacht hätte sie aufzuzeichnen, so daß wertvolles Kulturgut unwiederbringlich und für immer verlorengegangen ist.« (1978: 11)

Also other linguists besides Neweklowsky are aware of the speed with which Burgenland Croatian is disappearing, as we can see from the following citation from Sanja Vulić:

»U 16. stoljeću bilo je na području nekadašnje novogradačke grofovije, u južnom Gradišću, dvadeset šest hrvatskih sela (bilo čisto hrvatskih ili miješanih). Prema istraživanjima G. Neweklowskoga, prije dvadesetak godina bilo je još 13 hrvatskih sela na tom području, a danas su samo tri.« (1994: 143)

If this is correct, we should have to remove the ten southernmost symbols from the map above and replace them by dots. And this is only what happened in the south: there is no particular reason to believe that the situation in other parts of the area is different. Moreover, Vulić's article is from 1994: it is probable that Burgenland Croatian has suffered more losses since then. In view of this alarming situation one would expect that Croatian dialectology would have thrown itself on the remaining Burgenland Croats in order to save what could be saved, viz. to record for science what was left to be recorded. If we look at published research in the post-Neweklowsky-1978 era, however, the situation is disappointing. A few monographs have been published,⁵ also a number of descriptive articles on individual dialects have appeared, but not many.⁶ There have been quite a number of publications on Burgenland Croatian based on the available puzzle pieces, in which the authors sometimes make interesting observations on Burgenland Croatian in general or on individual dialects and sometimes even try to put the jigsaw together,⁷ but relatively little has been writ-

⁵ Neweklowsky's works on Stinatz (e.g. 1989), Tornow (1989), Balaž (1991), Vulić & Petrović (1999), Houtzagers (1999), Takač (2004), Mühlgaszner & Szucsich (2005). Balaž, Vulić & Petrović and Takač deal with dialects about which relatively much was known already. Neweklowsky (1989), Balaž (1991), Takač (2004) and Mühlgaszner & Szucsich (2005) are not really monographic dialect descriptions. Neweklowsky (1989), Balaž (1991) and Takač (2004) are in fact dictionaries (albeit valuable and sizeable ones). The latter contains a brief dialect description by Mijo Lončarić. Tornow (1989) is also a dictionary, but it contains a sizeable descriptive part. Mühlgaszner & Szucsich (2005) is obviously not meant for a professional linguistic audience. Sometimes monographs – such as Mühlgaszner & Szucsich (2005) – appear in lesser-known publishing houses, are not discussed in the linguistic literature and cannot be found in linguistic bibliographies. Therefore there is a chance that there are monographs that I missed, for which I apologize beforehand.

⁶ Neweklowsky (1981), Ivanović (1982), Ivić (1990), Šojat (1993), Lončarić (1998), Houtzagers (2008a), Houtzagers (2009). There is a chance that I missed articles that appeared in lesser-known series, were not discussed in the linguistic literature and cannot be found in linguistic bibliographies.

⁷ Examples of such articles containing interesting observations are Browne (2010), Vulić's articles about word-formation, (e.g. 2006), Maresić (2004). Vulić's contributions do contain some data from her own field-work. Examples of publications in which the author endeavours to contribute to the putting together of the jigsaw are Brabec (1982), Lončarić (1984), Lončarić (1988), Hajsan (1991), Houtzagers (2008b).

ten that extends our knowledge of the pieces themselves. Also in comparison with (i) the number of descriptive articles on other dialect areas within Croatian, and (ii) the number of nondescriptive articles on Burgenland Croatian, e.g. on the Burgenland Croatian literary language, old texts, onomastics, etc., the number of descriptive publications on Burgenland Croatian dialects is, to put it mildly, not impressive.

If we do not restrict ourselves to published sources, we of course have the project *Hrvatski jezični atlas* of the Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, and I very much hope that within the framework of that project much has been done and is being done, and that there is much material of good quality that “the public” does not know about yet. I must admit that since the appearance of the *Fonološki opisi* for the *Opšteslovenski Lingvistički Atlas* (Ivić et al. (eds.) 1981) I am a little sceptic about the description of dialects in the form of an atlas. The two sites about which I know most – Homok in Hungary and the town of Cres – are both described in a rather unsatisfactory way, especially Homok, which probably is in part due to the method used. Linguists gathering data for dialect atlases usually use questions that are formulated in advance and that are the same for the whole area, whereas in different parts of the area different questions can be relevant, and which questions are relevant can often not be known in advance. The material is for the most part made up of short answers to questions that are formulated in the standard language and the researchers usually do not spend enough time on one site to get a good picture of the system of phonological distinctions of each individual dialect, so that often many superficial phonetic details are written down, while at the same time important phonological matters are not noticed.⁸ I hope that the *Hrvatski jezični atlas* will succeed in avoiding all this, that the fieldworkers are trained linguists who look at things from a phonological perspective, that enough time can be spent in each individual site, that a considerable part of the material consists of spontaneous speech and that the material is recorded in audiofiles which are kept in some form of audio-archive, so that there is a possibility to listen to the material again and, if necessary, to reanalyze it on the basis of growing insight.

⁸ The main weak point in the description of Cres – by Antun Šojat (Ivić et al. (eds.) 1981: 235–240) – is the absence of the tonal distinction, but also other generalizations about the development of the present-day distribution of length and shortness have been missed, such as the lengthening of *a*, *o* and *e* (not from *jer*) in stressed nonfinal syllables. In the description of Homok – by Dalibor Brozović & Josip Lisac (Ivić et al. (eds.) 1981: 349–358) – the proposed vowel system can hardly be called a system at all. It is very far away from what I think is correct (cf. Houtzagers 1999) and from the systems proposed by most other authors (e.g. Ivić 1990).

3. Two examples of unanswered questions

In the following, I shall give two examples to illustrate my point that we need to know more about more sites in the Burgenland.

3.1. Vowel lengthening and the role of original short stressed *a*

The first example has to do with the lengthening of vowels, in particular with the role of original short *a* in those lengthenings. In order not to make things more complicated than necessary, I shall not use the symbols for rising and falling tone in this subsection, only marks for stress and length:

' = place of the stress, ¯ = vowel length

In the great majority of Burgenland Croatian dialects, original stressed long *e* and *o* have been diphthongized into *ie* and *uo*:

Everywhere in Burgenland Croatian

original long and stressed:

*'ē > ie⁹ e.g. *m'ieso* 'meat'

*'ō > uo e.g. *nuoć* 'night'

Part of the dialects (in the south) only diphthongized old long *e* and *o*, but in the northern dialects, on which we shall be focusing from now, old short *e* and *o*, except in open final syllables, were first lengthened and then diphthongized.

North

originally short and stressed, not in open final syllables:¹⁰

*'e > 'ē > ie e.g. *d'ielo* 'work'

*'o > 'ō > uo e.g. *n'uosin* 'I carry'

Because of all this, old short stressed (outside open final syllables) and old long stressed *e* and *o* have the same reflex in the present dialect, viz. *ie* and *uo*:

⁹ For this discussion it is not necessary to distinguish between **e*, **e* and *e*-reflexes of **ě*.

¹⁰ In open final syllables **e* and **o* were not lengthened. See, for instance, the word *s'elo* 'village' (two diagrams down). The final *o* lost the stress to the preceding syllable. If it would have been long at the time of the retraction, we would see a posttonic length on *o*. In closed syllables (both final and non-final), all vowels, including *a*, *i* and *u*, were lengthened. Example: *č'ovīk* 'person', where the stress was retracted from long *i* on the preceding syllable.

North

originally stressed, both long and short:

*'e, 'ē > ie	e.g. <i>d'ielo, m'ieso</i>
*'o, 'ō > uo	e.g. <i>n'uosin, nuoc</i>

Having read this, the reader could wonder whether in the northern Burgenland dialects short stressed *e* and *o* exist at all. They do. This is because in these dialects, after the vowel lengthening and diphthongization, a stress retraction has taken place which caused many pretonic short *e*'s and *o*'s to become stressed. So the stress retraction created new stressed short *e*'s and *o*'s which remained short.

North

originally pretonic (but stressed after the stress retraction):

*'e > 'e	e.g. <i>sel'o > s'elo</i> 'village'
*'o > 'o	e.g. <i>nog'a > n'oga</i> 'leg'

But let us go back to originally short stressed *e* and *o*, which in the north were lengthened and diphthongized. When linguists establish that in a language or dialect short *e* and *o* have lengthened, they mostly wonder what happened with short *a*. Did it lengthen as well? If so, how, and if not, why not?¹¹

North

originally short and stressed:

*'e > 'ē > ie	e.g. <i>d'ielo</i>
*'o > 'ō > uo	e.g. <i>n'uosin</i>
*'a > ?	

In the literature on Burgenland Croatian we do not find unambiguous answers to those questions. Let us look at the Hacı & Poljanci group. The most important sources of information on those dialects are Koschat 1978 (a monograph on that dialect group) and Neweklowsky's well-known survey of 1978. Both books explicitly and clearly discuss the the diphthongization (probably preceded by lengthening) of *e* and *o* (e.g. Koschat 1978: 76–77, Neweklowsky

¹¹ In many dialects, short *a* in such cases as these underwent the same fate as *e* and *o*. See, for instance, the situation on Cres and Ugljan (Houtzagers 1982: 126 and Budovskaja & Houtzagers 1994: 94–95) and in the southern Burgenland dialects (e.g. Neweklowsky 1978: 154). For typological arguments see Langston 2006: 126.

1978: 73, but are much less clear about a possible lengthening of *a*. Koschat does not mention such a lengthening at all, but her examples contain many doublets (cases in which both length and shortness are possible) for originally short and stressed *a*:

Koschat (1978: 189–191):

b'aba/b'āba ‘midwife’

bl'ato/bl'āto ‘mud’

Neweklowsky mentions an optional lengthening of short *a*, not as a diachronic phenomenon like the diphthongization of *e* and *o*, but as a phonetic realization of short *a* (e.g. 1978: 62).

Neweklowsky 1978:

/a/ > [a], [ā]

Although one would not expect such a free phonetic realization to be restricted to short *a*'s with a specific origin, the examples that Neweklowsky gives are all examples of originally stressed short *a*, in other words cases that are comparable to Koschat's *b'aba* and *bl'ato*. The examples do not contain short *a*'s from other sources, such as original pretonic *a* that became stressed by the stress retraction (*n'abuos(t)* ‘impale’, 1978: 234) or *a* from *jer* (*sl'agat* ‘to lie’, 1978: 65). Both Koschat and Neweklowsky give forms with long *a* (not as part of a doublet) where we would expect short *a*, such as *pr'āga* (genitive singular of *prag* ‘threshold’, Koschat 1978: 252, Neweklowsky 1978: 75), also a case in which the *a* is originally stressed and short.

Koschat 1978, Neweklowsky 1978:

pr'āga

There are a number of questions we could ask:

1. Is it a coincidence that Koschat and Neweklowsky present length doublets in some words (e.g. *b'aba/b'āba*) and in other words only length (e.g. *pr'āga*)? In other words, is *pr'āga* only one half of a doublet of which the other half was not attested?

2. Is it a coincidence that all examples of lengthened *a* are cases where the *a* carries original stress? If this is *not* a coincidence, we do not have to do with free phonetic lengthening of short *a*.

3. Does the distribution of length and shortness in the present dialects support the idea that at the same time when short stressed *e* and *o* were lengthened, short stressed *a* was lengthened as well?

If we suppose that short *a* was lengthened together with short *e* and *o*, we have to account for the fact that in the present-day dialects the situation with regard to the length of original short stressed *a* is less straightforward than the situation with regard to the length of original stressed *e* and *o*. This could be due to the circumstance that *e* and *o*, after the lengthening, were diphthongized, whereas *a* was not. The new stressed short *e* and *o* that arose from the stress retraction were distinct from old stressed short *e* and *o* by their not being diphthongal. When new stressed short *a* arose (from the same stress retraction and from *jer*), old short *a* was not diphthongal and – because length was not distinctive on this vowel – it is very well possible that it had free short allophones.

If the answer to the third question is positive (the situation in the present dialect *does* support the idea that short *a* was lengthened together with *e* and *o*), the situation in northern Burgenland Croatian would be analogous with that in many dialects in the south, such as that of the Štoji and the Southern Čakavians: there first long *e* and *o* diphthongized and then short *e*, *o* and *a* were optionally lengthened.¹²

Conclusion: even if we know quite a lot about a specific group of dialects, it is still possible that some things may remain unclear, even relatively central things such as the matter discussed here. It would be interesting to obtain some clarity in this matter, not only because we would know more about the dialects of the northern Burgenland and their history, but also because there is a chance that we could learn more about the historical development of Burgenland Croatian as a whole and find new connections with the “homeland”, where there also have been several kinds of vowel lengthening.

3.2. The presence or absence of distinctive tone

The second and last example of an unanswered question that I would like to give is the question of the presence or absence of a tonal distinction in Burgenland Croatian dialects. Most linguists agree that most Burgenland dialects derive from dialects that had a so-called three-way accentual system (“troakcenski sustav”), which means that in stressed syllables there was a distinction between (1) short and long vowels and between (2) long rising and long falling vowels.

¹² Under that assumption, the difference between the north and the south would be a one of chronology and of optionality: in the north the lengthening of *e*, *o* and *a* took place before the diphthongization and was not optional.

Three-way accentual system (“troakcenatski sustav”):

- ˘ short vowel
- ˜ long vowel, rising tone
- ˆ long vowel, falling tone

But as is often the case with distinctions in languages, the tone distinction was lost in many places, so that there are many dialects about which linguists agree that they do no longer have a three-way but a two-way accentual system (“dvoakcenatski sustav”), which means that there still is a distinction between long and short vowels, but the tone opposition on long vowels does not exist any more.

Two-way accentual system (“dvoakcenatski sustav”):

- ˘ short vowel
- ˆ long vowel

But linguists do not always agree about this: it happens relatively often that fieldworkers either doubt whether a particular dialect has a tone opposition, or disagree about that. This happens with Čakavian dialects on the Adriatic coast, but also with Burgenland Croatian dialects, both in the north and in the south. I shall give an example. Neweklowsky assumed in 1978 (with caution) that the tone distinction probably had been lost everywhere in the Štoji and Southern Čakavian dialects except in the Southern Čakavian dialects of Stinjaki, Stinjački Vrh and Santalek (Stinatz, Hackerberg and Stegersbach, 1978: 126, 139). However, in his notes on several Štoji and Southern Čakavian dialects (e.g. Pin-kovac, Petrovo Selo, Narda) Stjepan Ivšić distinguished between long rising and long falling vowels (1971: [785], [789–790]) and Pavle Ivić established a tonal distinction in Narda (Štoji), although he assumed that it was optional (1961-62: 120–121). During my fieldwork in 2008 in Petrovo Selo (the southern-most Štoji dialect on the map) I clearly heard a tonal distinction, although I doubt whether it is distinctive on all vowels (Houtzagers 2011). It is clear that there are differences of perception here. In some publications I have given my opinion on the causes of these differences in perception, and so have others. Two things are clear: (1) that the phonetic differences that we are dealing with are subtle, also for native speakers of Croatian, and that it is easy not to hear such differences or to hear a difference that is not there; (2) that it is impossible or at least very difficult to prove that a tone opposition is or is not present. For

that experimental research in laboratory circumstances would be needed, for which all kinds of practical problems would have to be overcome.¹³

It is possible that the reader wonders whether it is important to know whether or not a dialect has preserved a three-way accentual system. It is, as I shall try to show with yet another example. That example, too, has to do with vowel lengthening. In many Croatian dialects short vowels have been lengthened before tautosyllabic resonants (e.g. *n*, *r*, *l*). Example:

t'ancat > *t'āncat* 'dance'

In 1935, basing himself on material gathered by Stjepan Ivšić, Aleksandar Belić discovered an isogloss that is generally considered old and important and that runs through the westernmost part of Posavian Štokavian and the southeasternmost part of Čakavian (1935: 9–11). (North)west of this isogloss the lengthening just mentioned results in a long and rising vowel, (south)east of the isogloss it results in a long and falling one, e.g.

(north)west: *t'ancat* > *tāncat*

(south)east: *t'ancat* > *tāncat*

Until now in those Burgenland Croatian dialects where a three-way accentual opposition was established we always found the “northwestern variant” of the lengthening before tautosyllabic resonants, in other words the result was always a long rising vowel (e.g. Neweklowsky 1978: 72, 133; Ivić 1961-62: 120).¹⁴

Burgenland: *tāncat*

However, the data from my field-work in (Houtzagers 2011: 281) seem to indicate that the dialect of Petrovo Selo has the “southeastern” variant of the lengthening, e.g.

Petrovo Selo: *tāncat*

example in a final syllable: *karmîl* ‘feed’ (past tense),
cf. *dîl* ‘part’

¹³ In order to make it possible for a larger number of colleagues to form an opinion on this matter, I published a web page on which one can hear sound material from various dialects in which I think a tone distinction exists. The URL is <http://www.let.rug.nl/houtzage/tones.html>.

¹⁴ Neweklowsky treats this lengthening together with the overall lengthening in closed nonfinal syllables (not restricted to the position before tautosyllabic resonants), which applies in many Burgenland dialects and yields the same results (a long and rising vowel).

If this is correct, there is a possibility that Belić's isogloss runs through the Burgenland as well and gives us new information on the origin of (part of) the Burgenland Croats. It is clear that this isogloss is about tones and in order to find out how the it runs we must first know which dialects have a tone distinction.

Apart from historical phonology, the presence of a tonal opposition is relevant for other fields within linguistics, such as morphology: there is very little material from Burgenland Croatian dialects on how the various accentual oppositions (stress, length and tone) function in morphological paradigms. I would consider it a great pity, and I hope the reader agrees with me after having read this article, if through a lack of interest or energy from the part of Croatian dialectology this relevant information would be lost.

References:

- BALAŽ, JOŠKO 1991. *Hrvatski dialekt u Devinskom Nuovom Selu*. Novo Selo – Bratislava: Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj – Hrvatsko kulturno društvo u Nuovom Selu.
- BELIĆ, ALEKSANDAR 1935. O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji. *Glas Srpske kraljevske akademije*, 168, 1–39.
- BRABEC, IVAN 1966. Govor podunajskih hrvata u Austriji. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 2, 29–118.
- BRABEC, IVAN 1970. Hrvati uz Muru i Dravu te u Vedešinu. *Ljetopis JAZU*, 74, 495–500.
- BRABEC, IVAN 1973. Hrvatski govori u Gradišću. In: Z. Črnja et al. (eds.), *Gradišćanski hrvati*, Zagreb: Čakavski sabor, 61–90.
- BRABEC, IVAN 1982. Kajkavci u dijaspori. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, 77–84.
- BROWNE, WAYLES 2010. Syntactic Studies in Burgenland Croatian: The Order of Clitics. *Balkanistica*, 23, 21–41.
- BUDOVSKAJA, ELENA; PETER HOUTZAGERS 1994. Phonological characteristics of the čakavian dialect of Kali on the island of Ugljan. In: A.A. Barentsen et al. (eds.), *Dutch Contributions to the Eleventh International Congress of Slavists. Linguistics (= Studies in Slavic and General Linguistics 22)*, Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 93–109.
- HAJSZAN, ROBERT 1991. *Die Kroaten der Herrschaft Güssing*. Güttenbach – Wien: Literas.
- HERBEN, J. 1882. Tři chorvátské osady na Moravě. *Časopis Matice moravské*, 14, 1–25.

- HOUTZAGERS, PETER 1982. Accentuation in a few dialects of the island of Cres. In: A.A. Barentsen et al. (eds.), *South Slavic and Balkan Linguistics* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 2), Amsterdam: Rodopi, 117–129.
- HOUTZAGERS, PETER. 1999. *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 27), Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- HOUTZAGERS, PETER 2008a. On the čakavian dialect of Koljnof near Sopron. In: A. Lubotsky et al. (eds.), *Evidence and Counter-Evidence, Essays in honour of Frederik Kortlandt, Volume 1: Balto-Slavic and Indo-European Linguistics* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 32), Amsterdam – New York: Rodopi, 247–264.
- HOUTZAGERS, PETER 2008b. On Burgenland Croatian isoglosses. In: P. Houtzagers et al. (eds.), *Dutch Contributions to the Fourteenth International Congress of Slavists, Ohrid. Linguistics* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 34), Amsterdam – New York: Rodopi, 293–331.
- HOUTZAGERS, PETER 2009. On the dialect of the Moravian Croats. *Scando-Slavica*, 55, 147–165.
- HOUTZAGERS, PETER 2011. The Croatian dialect of Petrovo Selo near Szombathely. *Studia Slavica Hungarica*, 56/2, 273–288.
- IVANOVIĆ, NIKOLA 1982. Čakavski govor u gradišćanskom selu Uzlopu. *Čakavska rič*, 10/1-2, 81–88.
- IVIĆ, PAVLE 1961-62. Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezične oblasti. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 4-5, 117–130.
- IVIĆ, PAVLE 1990. Prilog poznavanju govora kajkavskih naseljenika u okolini Šoprona. *Studia Slavica Hungarica*, 36/1-4, 193–206.
- IVIĆ, PAVLE et al. (eds.). 1981. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo: ANUBiH.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1971. Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik hrvata gradišćanaca. In: Stjepan Ivšić, *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- KOSCHAT, HELENE 1966. *Die čakavische Mundart der 'Poljanci' im Burgenland*. Wien. [Unpublished dissertation.]
- KOSCHAT, HELENE 1978. *Die čakavische Mundart von Baumgarten im Burgenland*. Wien: ÖAW.
- KURELAC, FRAN 1871. *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i želěznoj na Ugrih*. Zagreb.

- LANGSTON, KEITH 2006. *Čakavian Prosody. The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*. Bloomington: Slavica.
- LONČARIĆ, MIJO 1984. Podrijetlo gradišćanskih kajkavaca. In: B. Finka et al. (eds.), *Gradišćanski hrvati 1533–1983*, Zagreb: Društvo za suradnju s gradišćanskim Hrvatima – Centar za istraživanje migracija i narodnosti, 121–131.
- LONČARIĆ, MIJO 1988. Rani razvitak kajkavštine. *Rasprave Zavoda za jezik*, 14, 79–104.
- LONČARIĆ, MIJO 1998. Prilog istraživanju govora moravskih hrvata. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 32, 107–115.
- MAREŠIĆ, JELA 2004. O leksiku gradišćanskohrvatskih kajkavaca. *Kaj*, 37, 47–62.
- MILČETIĆ, IVAN 1898. O moravskim Hrvatima. *Vienac*, 30, 410–413, 442–444, 458–459, 474–476, 487–492, 521–523, 557–558.
- MILČETIĆ, IVAN 1973. Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske. In: Z. Črnja et al. (eds.), *Gradišćanski hrvati*, Zagreb: Čakavski sabor, 269–294. [reprint from *Vienac* 30, 1898].
- MÜHLGASZNER, EDITH; IVO SZUCSICH 2005. *Die Mundart von Schandorf. Čembanski/Čienski govor*. Schandorf: Kroatisches Kultur- und Dokumentationszentrum – Kulturverein Schandorf.
- NEWKLOWSKY, GERHARD 1967–68. Zur kroatischen Mundart von Weingraben im Burgenland. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 14, 94–127.
- NEWKLOWSKY, GERHARD 1974. Die šćakavishe Mundart von Schandorf (Čemba) im südlichen Burgenland. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 20, 123–143.
- NEWKLOWSKY, GERHARD 1975. Zwei kroatischen Mundarten des südlichen Burgenlandes. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 21, 173–181.
- NEWKLOWSKY, GERHARD 1978. *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*. Wien: ÖAW.
- NEWKLOWSKY, GERHARD 1981. Vokalizam čakavskog sela Stinjaki u južnom Gradišću. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, 131–135.
- NEWKLOWSKY, GERHARD 1989. *Der kroatische Dialekt von Stinatz. Wörterbuch*. Wien: Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien.
- ŠOJAT, ANTUN 1993. O koljnovskom govoru. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 19, 339–351.
- TAKAČ, FERDINAND 2004. *Rječnik sela Hrvatski Grob*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- TORNOW, SIEGFRIED 1971. *Die Herkunft der kroatischen Vlahen des südlichen Burgenlandes*. Berlin – Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

- TORNOW, SIEGFRIED 1989. *Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch. Die vlahischen Ortschaften*. Berlin – Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- VÁŽNÝ, VÁCLAV 1925a. O chorvátském „kajkavském“ nářečí Horvatského Gróbu. In: A. Václavík, *Podunajská dedina v Československu*. Bratislava, 111–176.
- VÁŽNÝ, VÁCLAV 1925b. Príspevky k štúdiu nářečí západného Slovenska. *Sborník Matice slovenskej*, 3, 56–70, 125–145.
- VÁŽNÝ, VÁCLAV 1926a. Ikavismy a ekavismy v kajkavském charvatském nářečí Horvatského Gróbu na Slovensku. *Sborník Matice slovenskej*, 4, 65–70.
- VÁŽNÝ, VÁCLAV 1926b. O dnešním jazykovém stavu v charvatských koloniích v republice Československé. *Sborník Matice slovenskej*, 4, 182–188.
- VÁŽNÝ, VÁCLAV 1927. *Čakavské nářečí v slovenském Podunají* (=Sborník Filozofické fakulty University Komenského v Bratislavě, 5/47 (2)).
- VÁŽNÝ, VÁCLAV 1934. Mluva charvatských osad v republice Československé. *Československá vlastivěda*, 3, 518–523.
- VULIĆ, SANJA 1994. Štokavski elementi u govoru čakavskoga gradišćanskoga sela Pinkovca. *Čakavska Rič*, 22/1, 143–151.
- VULIĆ, SANJA 2006. Imeničke sraslice u gradišćanskohrvatskim govorima. *Čakavska Rič*, 34/1-2, 115–119.
- VULIĆ, SANJA; BERNARDINA PETROVIĆ 1999. *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj*. Zagreb: Sekcija Društva hrvatskih književnika.

Gradišćanski Hrvati i gradišćanski hrvatski: neka neriješena pitanja

Sažetak

U članku se donosi pregled najvažnijih dosad objavljenih lingvističkih radova o gradišćanskim hrvatskim dijalektima i zaključuje se da je lingvistička slika tih dijalekata još uvijek nepotpuna. Navode se dva primjera neriješenih pitanja, kojima se objašnjava zašto je potrebna potpunija slika od postojeće. Jedan je primjer još uvijek postojeća nejasnoća o sudbini ishodišnoga kratkog naglašenog *a* u mnogim dijalektima. Drugi je primjer neriješeno pitanje o tome je li ton u nekim dijalektima južnoga Gradišća razlikovan ili nije. Autor ima razloga pretpostaviti, a pokušava to i pokazati u članku, da je barem dio hrvatskih dijalekata u Gradišću očuvao razlikovni ton i da je distribucija tog tona dijakronijski vrlo zanimljiva. Najvažnije što autor želi istaknuti je da kvalitetnim lingvističkim terenskim istraživanjima u ovom području treba dati veću važnost nego ju imaju sada, pogotovo ako se uzme u obzir da ovi dijalekti brzo izumiru.

Key words: Burgenland Croatian, Croatian dialectology, Slavic accentology, Čakavian, Štokavian, Kajkavian.

Ključne riječi: gradišćanski hrvatski, hrvatska dijalektologija, slavenska akcentologija, čakavski, štokavski, kajkavski

UDK 811.163.42'373.7

811.163.42'366

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 1. VI. 2013.

Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Barbara Kovačević
Ermina Ramadanović
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
bkova@ihjj.hr
eramadan@ihjj.hr

FRAZEMSKE POLUSLOŽENICE (OD RJEČNIKA PREKO TVORBE DO PRAVOPISA I OBRATNO)

U radu se preispituju granice frazema s obzirom na tvorenice kao frazemske sastavnice (*krenulo je niz brdo (nizbrdo)* što, *ići na ruku (naruku)* komu) ili samostalne jedinice (*bogtepitaj, budibogsnama, kvragu*) koje prema postojećoj frazemaškoj definiciji ne ulaze u frazeološki fond. Posebna se pozornost poklanja frazemaškim polusloženicama kao novoustanovljenoj skupini frazema prema frazemaškome opsegu (*amo-tamo, brže-bolje, danas-sutra, rak-rana, više-manje, zbrda-zdola*). Istraživanje je utemeljeno na korpusu hrvatskih pravopisa od Partaša do Babića i Moguša, hrvatskim općim i frazeološkim rječnicima te elektroničkom korpusu *Hrvatska jezična riznica* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

1. Uvod

Pri izradi frazeoloških rječnika ili frazeološkoga bloka u općim rječnicima susrećemo se uvijek iznova s laganim redefiniranjima frazeološke jedinice jer frazeografska praksa uvijek donosi neke dvojbe i poboljšanja. Trenutačno postoje četiri goruća pravopisno-frazeološka ili frazeološko-pravopisna problema koja utječu na bilježenje i/ili definiranje frazema. Prvi je problem pisanje jedne od frazemaških sastavnica, tj. je li riječ o prilogu ili prijedložnome izrazu u priložnoj funkciji. U takvim slučajevima moramo imati u vidu da supostoji još jedna jezična jedinica, prijedložno-padežni izraz u kojemu i prijedlog i imenica zadržavaju svoje osnovno značenje, npr. *ići niz dlaku (nizdlaku)* komu // Voda

mu se slijevala niz dlaku.; *krenulo je niz brdo (nizbrdo)* što // Pogledala sam *niz brdo* i ugledala ga.; *ići na ruku (naruku)* komu // Stavio sam sat *na ruku*.

Drugi je problem vezan uz sastavljeno i nesastavljeno pisanje frazemskih sastavnica. Dva su opća pravopisna pravila koja propisuju pisanje jedne jezične jedinice, a nadređeno im je morfološko jezično načelo: 1. Kad se jedan dio kojega izraza samostalno ne upotrebljava, piše se sastavljeno: *ima čega na pretek (napretek)*, *uhvatiti se / hvatati se u koštac (ukoštac)* s kim, s čim, *nije na odmet (naodmet)* što, *popiti na dušak (nadušak)* što, *govoriti u tutanj (ututanj)* što; 2. Kad se jedan dio kojeg izraza ne govori u onome obliku koji ima u tvorenici: *na dohvat ruke / nadohvat ruke* (za razliku od frazema *na dohvat ruke*), *na vrh jezika je komu što / navrh jezika je komu što* (za razliku od frazema *na vrhu jezika je komu što*). Bez obzira na pravopisna pravila, uporaba je zapisa u praksi dvostruka.

2. Problem – njegovo omeđenje i njegovo određenje

Navedeni problemi i načini njihova (raz)rješenja ne dovode u pitanje postojanje frazeološke jedinice. Prema svojoj višerječnosti, stupnju desemantizacije, slikovitosti i svim ostalim značajkama koje su potrebne da bismo ih nazvali frazemima, one to i jesu. Međutim, najveći se problemi javljaju s „frazemskim sraslicama“ i „frazemskim polusloženicama“ jer se te dvije skupine nalaze na granici frazeološkoga i leksičkoga fonda.¹ Frazemske sraslice jednorječne su jezične jedinice u kojima je redosljed sastavnica isti kao u sintagmi ili svezi riječi od kojih su nastale. Tvorbene su sastavnice okamenjene u nekome obliku, a nova jedinica ima jedan naglasak, npr. *budibogsnama*², *akobogda*, *zaboga*, *dozlaboga*, *nizaboga*, *po bogu*, *bogamu*, *dovraga*, *kvrugu*, *žalibože*.³ Frazeološki rječnici takve jedinice zbog formalnoga kriterija višerječnosti redovito isključuju iz frazeološkoga fonda, a opći ih rječnici rijetko uključuju. Smatramo međutim da ih se ne bi smjelo isključivati iz frazeološkoga fonda hrvatskoga jezika samo zato što su na formalnome planu postale jednorječnice i tako prestale biti frazemima. One su i dalje na periferiji frazeološkoga sustava. Njihovo

¹ Naziv „frazemska polusloženica“ stvoren je za potrebe ovoga rada, a naziv „frazemska sraslica“ preuzet je prema Babiću (2002: 565). Iako termin „frazeološka sraslica“ (*фразеологическое сращение*) spominje u svojim radovima, V. V. Vinogradov (1972: 26) upotrebljava ga za semantički opis jedne od triju skupina frazema, tj. za čvrste i nedjeljive potpuno desemantizirane sveze riječi u kojima je potpuno izgubljeno leksičko značenje sastavnica i odnos s motivacijskom bazom. Za razliku od Vinogradova Babić isti termin upotrebljava u formalnom tvorbenom opisu jedinica koje su nastale tvorbenim postupkom srastanja, a po podrijetlu su frazemi.

² Desemantizacija i leksikalizacija mogle bi se ogledati i u izrazu *budibogsnama*. Međutim, neprovođenjem se glasovne promjene u ovome slučaju dobiva prozirnost izraza.

³ S obzirom na to da u primjerima u ovome radu nije važna kvaliteta i kvantiteta sloga nego samo naglasno mjesto, u primjerima je podvlačenjem samo ono i obilježeno.

je značenje i dalje frazeološko. „Frazemske polusloženice“ novoustanovljena su skupina frazema prema frazemskome opsegu. Te jedinice frazeolozi uključuju u frazeološki sustav iako je to sporno s obzirom na definiciju frazema. Naime, polusloženice su jednorječnice s lijeva i zdesna omeđene bjelinom koje između svojih sastavnica imaju spojnicu. Činjenica da svaka sastavnica ima svoj naglasak drži ih unutar definicije frazema. Dakle, frazemske polusloženice su jednorječnice s barem dvama naglascima.⁴ Unutar te skupine razlikuju se frazemi s koordinacijskim i frazemi sa subordinacijskim odnosom između svojih sastavnica: a. subordinacijski odnos među sastavnicama: *ra^k-ra^{na}*, *pi^k-zi^bner*, *ta^{ta}-ma^{ta}*; b. koordinacijski (korelacijski) odnos među nepromjenjivim sastavnicama: *amo-tamo*, *brže-bolje*, *danas-sutra*, *više-manje*, *zbrda-zdola*; c. koordinacijski (korelacijski) odnos među promjenjivim sastavnicama: *hoćeš-nećeš* / *hoćeš-nećeš*; *htio-ne htio*.

Posebnu skupinu čine oni frazemi u kojima je polusloženica samo jedna od frazemskih sastavnica, tj. dio frazema i kod njih, kako god napisali te frazemske sastavnice ili frazemsku sastavnicu, nije dovedena u pitanje definicija frazema. Ipak, i u tim frazemima postoji razlika u sintaktičko-semantičkom odnosu između sastavnica: a. koordinacijski odnos → *napraviti na ajn-cvaj* što; *na ho-ruk* [raditi itd.]; *dovesti u šah-mat poziciju* koga; *šuć-muć pa prolij*; *nema <tu> trte-mrte*; b. subordinacijski odnos → *činiti / učiniti u foto-finišu* što⁵; *dati time-out* komu. Navedene su polusloženice nadnatuknice pripadajućim frazemima u frazeološkim rječnicima. Neke se od njih ponašaju kao prave polusloženice dok je kod drugih takav status upitan što se vidi na primjeru frazema *nema <tu> trte-mrte* i njegovim varijantama. *Hrvatski frazeološki rječnik* (HFR) i *Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik* (HRFR) navode ga pod nadnatuknicom TRTA-MRTA i time signaliziraju mogućnost sklanjanja krajnje lijeve sastavnice (u ovome slučaju obiju).⁶

Iz svega navedenoga nameće se pitanje: dovodi li broj riječi, pritom mislimo na riječ u ortografskome smislu (s lijeva i zdesna omeđena bjelinama), u pitanje definiciju frazema, odnosno, ispadaju li te tvorenice, radi postavljene frazeološke definicije, iz frazeološkoga sustava (opravdano prema postojećoj definiciji frazema, ali neopravdano prema ishodišnim oblicima, semantici i dosa-

⁴ S druge strane postoje frazemi (formalno) s dvjema sastavnicama, ali s jednim naglaskom. Ti su frazemi fonetske riječi, npr. *s nogu*, *ni govora*, *ko bog*, *pod mus*, *u hodu* (Kovačević 2012.).

⁵ Iako je frazem zabilježen u ovome obliku u kojemu je *foto-finiš* polusloženica, treba napomenuti da je *foto-* u hrvatskome jeziku prefiksoid i da bi se trebao pisati sastavljeno s riječju ili tvorbenom osnovom sebi zdesna kao prefiksoidna tvorenica *fotofiniš*.

⁶ Matešić ga obrađuje pod glagolom NEMATI (*nema tu trt-mrt*), a pod TRT-MRT upućuje na glagol NEMATI. Opći rječnici (npr. Anić) uvrstili su samo polusloženice *trt-mrt* i *trte-mrte* s oznakom indeklinabilnosti.

dašnjoj frazeografskoj praksi). Stoga ćemo u ovome radu detaljnije analizirati frazemske polusloženice, na osnovi korpusa preispitati njihov frazeološki i/ili leksički status te način njihova bilježenja.

Građa za rad ekscerpirana je iz općih rječnika – *Rječnika hrvatskoga jezika* (RHJ) urednika J. Šonje (2000.), Anićeve *Velikoga rječnika hrvatskoga jezika* (2003., Anić), *Hrvatskoga enciklopedijskog rječnika* (2003., HER) te *Školskoga rječnika hrvatskoga jezika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2012., SRHJ). Također, primjeri su ciljano ispisivani iz 28 hrvatskih pravopisa, od Partaševa *Pravopisa jezika ilirskoga* iz 1850. do Babićeva i Muguševa *Hrvatskoga pravopisa* iz 2010⁷. Ako je bilo više izdanja kojega pravopisa, birani su oni u kojima dolazi do kakvih izmjena koje su najčešće bile odrazom društveno-političke situacije.⁸ Građa je ekscerpirana i iz triju frazeoloških rječnika i računalnoga korpusa *Hrvatska jezična riznica*.⁹

Frazeološki rječnici polazišna su točka pri istraživanju ovoga problema. Prije svega zato što je o frazemskim polusloženicama vrlo malo pisano u domaćoj literaturi. Branka Tafra je u članku *Frazeološki izazovi* naglasila postojanje ovoga problema (Tafra 2005: 48–61) iako su se s njim od utemeljenja frazeologije kao samostalne discipline u Hrvatskoj susretali autori svih jednojezičnih i dvojezičnih frazeoloških rječnika pristupajući mu na različite načine. Josip Matešić je u *Frazeološkome rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1982.), držeći se čvrsto svoje postavljene definicije frazema, sve frazemske polusloženice riješio veoma sustavno i iskonstruirao frazemske natuknice kao dvorječne jedinice (između sastavnica je bjelina), ali primjeri iz književnosti koje navodi često ga demantiraju, jer su zapisani sa spojnicom. Dakle, vidimo da je Matešić još 1982. godine razmišljao o statusu takvih frazema, da je problem riješio frazeološki dosljedno i da mu muku predstavlja postojeća pravopisna tradicija, a ne frazeološka činjenica.

Dvadesetak godina poslije frazeološki rječnici su te jedinice počeli uključivati u frazeološki sustav i u njima se one navode kao formalne polusloženice kojima je frazemska natuknica jednaka nadnatuknici. Svjesni postojanja pravo-

⁷ U obzir smo uzeli hrvatske pravopise koji su otisnuti. Kako je u trenutku nastanka ovoga rada *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje bio tek u izradi, nismo se mogli pozvati na rezultate i zaključke toga pravopisa.

⁸ Primjerice uzet je Brozov pravopis iz 1892. jer je to prvi pravopis u suvremenom smislu (ima i pravopisni rječnik), Broz i Boranićev iz 1904. jer je to prvi njihov zajednički pravopis, Boranićev iz 1921. jer je to prvo samostalno Boranićevo izdanje, a i promijenjeno je ime jezika u naslovu pravopisa u hrvatski ili srpski, Boranićev iz 1930. jer je to pravopis koji je prerađen prema propisima Ministarstva prosvjete, tj. prema *Pravopisnome uputstvu* iz 1929. godine itd. Popis pravopisa i kratica kojima smo ih bilježili nalazi se na kraju rada.

⁹ <http://riznica.ihjj.hr/>

pisno-frazeološkoga problema, autori rječnika ističu to u predgovorima. Tako u uvodnome poglavlju prvoga jednojezičnoga *Hrvatskog frazeološkog rječnika* autori postavljaju pitanje jesu li takve jedinice sveze riječi ili leksemi te donose zaključak da takve jedinice, zbog svoje dvonaglasnosti i desemantiziranosti, uistinu jesu frazemi.¹⁰ Također i u knjizi *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima* iz 2012. godine Mira Menac-Mihalić i Antica Menac objašnjavaju da će polusloženice kod kojih se cijela natuknica podudara s nadnatuknicom obraditi kao frazeološke jedinice iako su svjesne činjenice da s formalnoga gledišta to mogu biti i leksemi.¹¹ Jedini rječnik koji je polusloženicama dao status frazeološkoga tipa prema opsegu je dvojezični *Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik* (Menac i dr. 2011: 8)¹² i time ih je legitimno stavio pod frazeološko okrilje i uključio u definiciju frazema.

3. Strukturna analiza frazemskih polusloženica

Prema jedinicama koje nalazimo u navedenim frazeološkim i općim rječnicima te pravopisima izvodimo temeljnu strukturnu analizu korpusa frazemskih polusloženica koja se dijeli na 7 skupina:

1. Frazemske polusloženice u kojima je barem jedna sastavnica neleksem-ska, stranoga podrijetla ili fonološki neprilagođena¹³: *cakum-pakum, cici-mici, cik-cak, cile-mile, fifti-fifti (fifty-fifty), fiks-ideja, hokus-pokus, hopa-cupa, kriš-kraš, li-la, mile-lale, non-stop, pik-zibner, tata-mata, tip-top, tuc-muc.*

2. a. Frazemske polusloženice u kojima su obje sastavnice prilozni: *amo-tamo, brže-bolje, danas-sutra, gore-dolje, jedanput-dvaput, kad-tad, kako-tako, koliko-toliko, lijevo-desno, malo-malo, malo-pomalo, manje-više, ovako-onako, ovamo-onamo, ovdje-ondje, pola-pola, pošto-poto, pravo-zdravo, simo-tamo, tamo-amo, više-manje;* b. Frazemske polusloženice u kojima su sastavnice

¹⁰ »S pravopisnoga i frazeološkoga gledišta moglo bi se raspravljati o tome, treba li smatrati leksemima ili svezama riječi (a o tome ovisi mogu li se smatrati i frazemima) jedinice kao amo-tamo, kakav-takav, zbrda-zdola, danas-sutra. One su se u razna vremena i u raznim pravopisima različito bilježile, pa se mogu i različito razvrstavati. Mi smo im pristupili kao frazeološki prihvatljivima, imajući na umu ponajprije njihovu dvonaglasnost, a zatim i njihovu pretežnu desemantiziranost.« (Menac, Fink-Arsovski i Venturin 2003: 11–12).

¹¹ »Donose se i frazemi koji bi se s formalnoga gledišta mogli smatrati leksemima jer su polusloženice, pisane crticom, te se cijela natuknica podudara s nadnatuknicom AJN-CVAJ ajn-cvaj, KADLI-TADLI kadli-tadli, KAKO-TAKO kako-tako.« (Menac-Mihalić i Menac 2012: 38).

¹² »Četvrti oblik u kojem se frazem pojavljuje jest polusloženica: *brže-bolje, zbrda-zdola* (...)« (Menac i dr. 2011: 8).

¹³ Iako je ova klasifikacija utemeljena na podjeli prema vrsti riječi, neleksem-ske sastavnice i sastavnice stranoga podrijetla izdvajamo u posebnoj skupini jer se njihova kategorija vidi samo u rečeničnome okruženju.

prilozi nastali prefiksarno-preobrazbenom tvorbom¹⁴: *navrat-nanos, skraja-nakraj, zbrda-zdola, skroz-naskroz*.

3. a. Frazemske polusloženice u kojima su sastavnice glagoli u kojemu obliku ili načinu: *crkni-pukni, drž-ne daj, hoćeš-nećeš, laži-maži, peri-deri, povuci-potegni, stani-pani, toči-vozi, veži-driješi*; b. Frazemske polusloženice u kojima su sastavnice glagolski pridjevi: *htio-ne htio, orilo-gorilo, ostao-propao, rekla-kazala, stao-pao; rečeno-učinjeno, strpljen-spašen, taknuto-maknuto*; c. Frazemske polusloženice u kojima su sastavnice glagoli s klitičnim oblicima zamjenica: *idi mi-dođi mi*.

4. Frazemske polusloženice u kojima su obje sastavnice pridjevi: *kakav-takav*.

5. Frazemske polusloženice u kojima su obje sastavnice prijedlozi: *uz-niz*¹⁵.

6. Frazemske polusloženice u kojima su obje sastavnice imenice: *rak-rana*.

7. Frazemske polusloženice u kojima je jedna sastavnica imenica, a druga prilog: *dan-danas*.

Strukturalna analiza pokazuje da su najzastupljenije frazemske polusloženice kojima su sastavnice dva priloga ili dva glagola. Kada se uklope u rečeničnu strukturu, priložne frazemske polusloženice imaju priložno ili pridjevno kategorijalno značenje te funkcioniraju unutar rečenice, a glagolske frazemske polusloženice imaju uglavnom priložno kategorijalno značenje te zbog paralelizma glagolskih sastavnica mogu funkcionirati kao samostalne cjeline (koje su najčešće nastale elipsom).

4. Obrada frazemskih polusloženica u frazeološkim i općim rječnicima

Nakon strukturalne analize važno je pogledati i način obrade frazemskih polusloženica po frazeološkim i općim rječnicima. Da bismo što bolje prikazali suvremeno stanje frazemi su prema strukturalnim obilježjima razvrstani u tablice i uz njih donosimo relevantne podatke iz rječnika. U 1. tablici nalaze se odabrani frazemi imeničkoga kategorijalnog značenja u kojima je barem jedna sastavnica imenica. Takve bismo frazeme mogli nazvati pravim polusloženicama i u strukturalnome i semantičkome smislu. Kod njih postoji i najviše dvojbi jesu li to leksemi, sintagme ili frazemi. Naravno, dvoje samo opći rječnici.

¹⁴ Prefiksarno-preobrazbena tvorba jest tvorba u kojoj istodobno sudjeluju dva tvorbena načina: prefiksacija i preobrazba, npr. *usput, nažalost, ujutro* itd. Od prefiksacije se razlikuje po tome što je kategorija novonastale riječi, u odnosu na krajnju desnu tvorbenu sastavnicu, promijenjena. Naime, prefiks sam po sebi ne može mijenjati vrstu riječi. Primjerice, u tvorenci *dotad* riječ je o prefiksaciji, a u tvorenci *nažalost* o prefiksikalnoj preobrazbi. Više o tome vidi u Ramadanović 2012.

¹⁵ Frazem *uz-niz* zabilježen je samo u Anićevu rječniku.

1. tablica

	pik-zibner	tata-mata	rak-rana
Anić	sintagma pod PIK ²	leksem, im. m. r.	
RHJ			frazem pod RAK
ŠRHJ			
HER	sintagma pod PIK ¹	leksem, im. m. r.	frazem pod RAK
Matešić			dio frazema pod RAK pogađati/pogoditi rak-ranu
HFR	frazem	frazem	frazem
HRFR	frazem	frazem	frazem

U 2. i u 3. tablici nalaze se frazemi priložnoga kategorijalnoga značenja kojima su sastavnice prilozi. Iako opći rječnici uglavnom bilježe sve jedinice leksikografiji nisu sigurni pod kojom ih natuknicom treba zabilježiti.

2. tablica

	amo-tamo	brže-bolje	manje-više	kako-tako
Anić, HER	frazem pod AMO	frazem u primjeru pod BRZO; frazem pod BOLJE > brže bolje	frazem pod MANJE	frazem pod KAKO > kako tako frazem pod TAKO > kako-tako
RHJ	leksem, pril.	frazem pod BOLJE	frazem pod MANJE	frazem pod TAKO
ŠRHJ	leksem, pril.			leksem, pril.
Matešić	frazem pod AMO > amo tamo			frazem pod KAKO > kako tako (u primjerima kako-tako)
HFR	frazem	frazem	frazem	frazem
HRFR	frazem	frazem	frazem	frazem

U frazeološkim rječnicima frazemska je natuknica ista kao i nadnatuknica, a Matešićev frazeološki rječnik bilježi samo one frazeme koji se sastoje od osnovnih oblika priloga, bilježi ih kao dvorječne frazeme, a obrađuje ih pod prvom riječju. U primjerima koje donosi one mogu biti zabilježene i kao polusloženice.

3. tablica

	pošto-poto	danas-sutra	navrat-nanos	zbrda-zdola
Anić, HER	frazem pod POŠTO ² > pošto poto frazem pod ZAŠTO ¹	frazem pod DANAS (obilježen kao pril.) frazem pod SUTRA	leksem, pril.	leksem, pril.
RHJ	frazem pod POŠTO ¹ > pošto poto	frazem pod DANAS		leksem, pril.
ŠRHJ				
Matešić	frazem pod POŠTO > pošto poto	frazem pod DANAS > danas sutra	frazem pod NAVRAT > navrat nanos	frazem pod ZBRDA > zbrda zdola
HFR	frazem	frazem	frazem	frazem
HRFR	frazem	frazem	frazem	frazem

U sljedećim dvjema tablicama nalaze se frazemi kojima su sastavnice glagoli okamenjeni u nekome obliku ili vremenu te oni u kojima se obje glagolske sastavnice mijenjaju. Noviji frazeološki rječnici ustanovili su i paralelne nad-natuknice, dok Matešićev frazeološki rječnik i opći rječnici lutaju i traže glagol pod kojim bi frazemska natuknicu obradili iako im nije sporno jesu li te natuknice frazemi.

4. tablica

	povuci-potegni	rekla-kazala	stani-pani	crkni-pukni
Anić	frazem pod POTE- GNUTI s kolokatom (bit će, bilo je)	frazem pod REĆI frazem pod KAZATI	frazem pod PASTI s kolokatom (bilo je, ako dođe i sl.)	frazem pod CRKNUTI frazem pod PUKNUTI
RHJ	frazem pod POVUĆI	frazem pod REĆI		frazem pod CRKNUTI > crkni pukni
ŠRHJ				
HER	frazem pod POVUĆI s kolokatom (bit će, bilo je)	frazem pod REĆI frazem pod KAZATI	frazem pod PASTI s kolokatom (bilo je, ako dođe i sl.)	frazem pod CRKNUTI

Matešić	frazem pod POVUĆI > povuci [i] potegni u primjerima ima povuci-potegni) pod POTEGNUTI > povuci potegni			frazem pod CRKNUTI > crkni pukni (u primjerima crkni-pukni)
HFR	frazem	frazem	frazem	
HRFR	frazem	frazem	frazem	frazem

Jedini frazem koji ima spornu obradu u frazeološkim rječnicima je frazem *htio ne htio*. Zabilježen je bez spojnice i pod nadnatuknicom HTJETI iako je taj frazem samo oblična varijanta frazema *hoćeš-nećeš* koji donose pod samostalnom nadnatuknicom.

5. tablica

	hoćeš-nećeš	htio ne htio (htjela na htjela, htjeli ne htjeli)
Anić	frazem pod HOĆU frazem pod HTJETI	frazem pod HTJETI, varijanta frazema hoćeš-nećeš
RHJ	frazem pod HTJETI	
ŠRHJ		frazem pod HTJETI
HER	frazem pod HOĆU	
Matešić	frazem pod HTJETI > hoćeš nećeš (hoću neću, hoće neće itd.) u primjerima: hoćeš-nećeš, hoće-neće	
HFR	frazem	frazem pod HTJETI
HRFR	frazem	frazem pod HTJETI

Na temelju analize rječnika možemo zaključiti sljedeće: analizirane jezične jedinice, koje u ovome radu nazivamo frazemske polusloženice, imaju različit zapis u općim rječnicima. Nekima je dan status leksema, nekima sintagme, a nekima frazema. Neke jedinice ovoga tipa imaju čak u istome leksikografskom djelu različiti status. Nedosljednost i raznolikost koja se javlja u leksikografskoj obradi frazemske polusloženice nije samo problem metodologije izrade rječnika, nego pokazuje dvojnu prirodu takvih jedinica, tj. njihovo osnovno frazeološko podrijetlo i njihovu formalnu jednorječnost.

Važno je naglasiti da autori koji sastavljaju frazeološke rječnike ne pišu ili ne sudjeluju u izradbi općih i obratno. Stoga najvjerojatnije proučavane primjere razvrstavaju na različite načine. Leksikografi njihovo kategorijalno značenje zapravo smatraju njihovim gramatičkim obilježjem (vrstom riječi). Međutim, dvoje oko toga gdje uvrstiti takve jedinice za razliku od frazeografa koji nikada ne dvoje jesu li te jedinice frazemi. Vidjeli smo da jedinicu *amo-tamo* leksikografi obrađuju kao prilog, ali s jedinicama (tj. frazemima) *povuci-potegni* ili *hoćeš-nećeš*, dakle, s relacijskim odnosom među sastavnicama, imaju problema, tj. nikada te jedinice neće postaviti kao natuknicu bez obzira na paralelan odnos.

U općim rječnicima u kojima ne postoje višerječne natuknice (a takvi i jesu naši opći jednojezični rječnici) natuknica ili nadnatuknica ne može biti frazem, a samim time ni frazemska polusloženica. Ne može se međutim osporiti činjenica da te i takve jedinice postoje te da ipak trebaju naći svoje mjesto u rječniku. Ali kako? Leksikografima su neke od tih jedinica, najčešće one s dvama priložima kojima je i kategorijalno značenje priložno, natuknice koje su definirane kao polusloženice (usp. 2. tablicu: *amo-tamo*, *koliko-toliko*). To se međutim ne događa u glagolskim frazemima koji imaju relacijski odnos između sastavnica, (npr. *povuci-potegni*¹⁶) jer bi se tada zapravo morao redefinirati pojam leksema. Frazeolozi će teško pustiti frazemske polusloženice kao jedinice iz svojega sustava, a opći leksikografi teško će dati leksički status tim jedinicama.

5. Raščlamba problema prema pravopisnim priručnicima

Rješenje je problema moguće tražiti još u jednome jezičnom priručniku – pravopisnome. Činjenica je dakle da su se te i takve jedinice, u nedostatku njihova opisa u drugim jezičnim priručnicima, isprva počele donositi i propisivati u hrvatskim pravopisima, npr. jedinicu *pošto poto* nalazimo zapisanu već u Broz–Boranićevu pravopisu 1904. godine. U tablicama koje slijede donosi se pravopisni propis onih primjera koji su analizirani prema općim i frazeološkim rječnicima.

¹⁶ Obraduje se pod glagolom POVUĆI iako je i njegovo kategorijalno značenje priložno.

6. tablica

PRAVOPIŠNA NATUKNICA	SA SPOJNICOM
rak-rana	1928: Boranić (PP) ¹⁷ ; 1930: Boranić (PP); 1941: Boranić (PP); 1941: CGK; 1944: CK (PP); 1951: Boranić; 1960: MH–MS (PP); 1971: BFM; 1986: AS; 1996: BFM (PP); 2000: BFM (PP); 2001: AS; 2007: BMM; 2008: BHM; 2010: BM (PP)

Šesta tablica prikazuje pravopisni propis jezične jedinice *rak-rana* od 1928. godine i Boranićeva pravopisa. Vidimo da je promatrana jedinica propisana sa spojnicom između sastavnica subordinacijske apozitivne sintagme i to je neupitno u svim pravopisima do danas.

7. tablica

PRAVOPIŠNA NATUKNICA	NESASTAVLJENO	SA SPOJNICOM
amo-tamo amo tamo	1951: Boranić (PP) priloška veza	1934: Boranić; 1941: CGK; 1944: CK (PP) pril.; 1960: MH–MS (PP) pril. izraz; 1971: BFM (PP) pril.; 1996: BFM (PP) pril. izraz; 2000: BFM pril. izraz; 2007: BMM pril.; 2008: BHM (PP) pril.; 2010: BM (PP) pril. izraz
brže-bolje brže bolje	1951: Boranić (PP) priloška veza	1944: CK; 1960: MH–MS (PP) pril. izraz; 1971: BFM (PP) pril.; 1986: AS (PP); 1996: BFM (PP) pril. izraz; 2000: BFM pril. izraz; 2001: AS; 2007: BMM pril.; 2008: BHM pril.; 2010: BM (PP) pril. izraz
manje-više		1944: CK (PP) pril.; 1960: MH–MS (PP) pril. izraz; 1971: BFM (PP) pril.; 1996: BFM (PP) pril. izraz; 2000: BFM pril. izraz; 2007: BMM (PP) pril.; 2008: BHM; 2010: BM (PP) pril. izraz
kako-tako kako tako	1934: Boranić; 1951: Boranić (PP) priloška veza	1941: CGK; 1944: CK (PP) pril.; 1960: MH–MS (PP) pril. izraz; 1971: BFM (PP) pril.; 1996: BFM (PP) pril. izraz; 2000: BFM pril. izraz; 2007: BMM pril.; 2008: BHM; 2010: BM (PP) pril. izraz
danas sutra danas-sutra	1951: Boranić (PP) priloška veza	1944: CK (PP) pril.; 1960: MH–MS (PP) pril. izraz; 1971: BFM (PP) pril.; 1986: AS (PP); 1996: BFM (PP) pril. izraz; 2000: BFM pril. izraz; 2001: AS; 2007: BMM pril.; 2008: BHM; 2010: BM (PP) pril. izraz

¹⁷ Oznaka (PP) znači da se potvrda nalazi u pravopisnim pravilima. Inače je riječ o primjercima koji se nalaze u pravopisnim rječnicima.

pošto poto pošto-poto	1904: BB; 1906: BB; 1921: Boranić; 1921: Gavazzi; 1928: Boranić; 1929: PU; 1934: Boranić; 1941: Boranić; 1951: Boranić pril. u PP priloška veza	1941: CGK; 1944: CK (PP) pril.; 1960: MH–MS (PP) pril. izraz; 1971: BFM (PP) pril.; 1996: BFM (PP) pril. izraz; 2000: BFM pril. izraz; 2001: AS; 2007: BMM pril.; 2010: BM (PP) pril. izraz
navrat nanos navrat-nanos	1951: Boranić pril.	1960: MH–MS pril.; 1996: BFM; 2000: BFM; 2001: AS; 2007: BMM pril.; 2008: BHM pril.; 2010: BM pril.
zbrda-zdola		1951: Boranić pril.; 1960: MH–MS pril.; 1971: BFM; 1986: AS (PP); 1996: BFM; 2000: BFM; 2001: AS; 2007: BMM pril.; 2008: BHM; 2010: BM

Prema 7. tablici vidimo da su jedinice *amo-tamo*, *brže-bolje*, *manje-više*, *kako-tako* gotovo jednoglasno u hrvatskim pravopisima bile propisivane sa spojnicama između svojih sastavnica osim u Boranićevu zadnjem izdanju iz 1951. godine. Boranić međutim u pravopisu iz 1934. jezičnu jedinicu *amo-tamo* propisuje sa spojnicom, a jezičnu jedinicu *kako tako* propisuje nesastavljeno. Isti je odnos i u jedinicama *danas-sutra*, *navrat-nanos* i *zbrda-zdola*. Kada je međutim riječ o jedinici *pošto-poto*, vidimo da su hrvatski pravopisi podijeljeni. Samo je, međutim, naoko riječ o razlici. Činjenica je da je nesastavljeno pisanje jedinice *pošto poto* zabilježeno u starijim hrvatskim pravopisima, koji pak nisu zabilježili druge ovdje navedene jedinice. Isti dakle pravopisi propisuju isto, a samo se zadnje Boranićevo izdanje (1951.) razlikuje od ostalih pravopisa.

8. tablica

PRAVOPIŠNA NATUKNICA	SA SPOJNICOM
povuci-potegni	1951: Boranić (PP); 1960: MH–MS (PP); 1971: BFM (PP); 1996: BFM (PP); 2000: BFM (PP); 2001: AS (PP); 2007: BMM; 2008: BHM; 2010: BM (PP)
rekla-kazala	1951: Boranić (PP); 1960: MH–MS (PP); 1971: BFM; 1996: BFM (PP); 2000: BFM (PP); 2001: AS (PP); 2007: BMM; 2008: BHM; 2010: BM (PP)
stani-pani	1960: MH–MS; 2007: BMM

Povuci-potegni, rekla-kazala i stani-pani jedinice su koje se u svim hrvatskim pravopisima nalaze u poglavlju o sastavljenom i nesastavljenom pisanju glagola i jedinice koje se dosljedno pišu sa spojnicom između sastavnih dijelova.

9. tablica

PRAVOPISNA NATUKNICA	SA SPOJNICOM
hoćeš-nećeš hoćeš-ne ćeš	1960: MH–MS (PP) hoćeš-nećeš; 1971: BFM hoćeš-nećeš; 1996: BFM (PP) hoćeš-nećeš; PR i hoćeš-ne ćeš; 2000: BFM (PP) hoćeš-ne ćeš; 2001: AS (PP) hoćeš-nećeš; 2007: BMM hoćeš-nećeš; 2008: BHM hoćeš-ne ćeš; 2010: BM (PP) hoćeš-ne ćeš
hoću-ne ću	1951: Boranić
htijući-ne htijući	2007: BMM
htio-ne htio	1960: MH–MS (PP); 1971: BFM (PP); 1996: BFM (PP) 2000: BFM (PP); 2007: BMM; 2008: BHM (PP); 2010: BM (PP)

U hrvatskim se pravopisima, za razliku od leksikografskih priručnika, jedinica *hoćeš-nećeš / hoćeš-ne ćeš* i njihovi oblici uvijek i dosljedno propisuju sa spojnicom između sastavnica. O tome je li to i najbolje moguće rješenje govorit ćemo poslije.

Na temelju analize pravopisnoga bilježenja frazemskih polusloženica možemo zaključiti da se one bilježe na dva načina: kao dvije riječi s bjelinom između sastavnica i kao „polusloženice“¹⁸ sa spojnicom između sastavnica. Nesigurnost ili nedosljednost u pravopisnom bilježenju, kao i u rječničkom, navodi nas na to da razmislimo što znači spojnica u frazemskim polusloženicama i je li ona uopće dobro¹⁹ rješenje u zapisu takvih jedinica. Također, nameće se pitanje što je polusloženica i je li frazemska polusloženica uistinu polusloženica. Stoga se ponajprije moramo osvrnuti na pravopisne znakove kojima su se najprvo služili hrvatski pravopisci i kojima ćemo se mi služiti u pokušaju razrješenja navedenoga problema. Uporabu spojnice u subordinacijskoj sintagmi²⁰ propisuju još Partaš (1850: 30–31) i Kušar (1889: 73).²¹ Međutim, uporabu spoj-

¹⁸ Jesu li one uistinu polusloženice i što taj naziv razumijeva, reći ćemo poslije.

¹⁹ Tu se, naravno, moraju u obzir uzeti različita jezična i pravopisna načela. Mijenjanje ustaljena pravopisna propisa velika je stvar i zapravo bi prije toga valjalo dobro razmisliti. Koliko jak mora biti jezični razlog da bi se išlo u mijenjanje pravopisnoga propisa?

²⁰ Prva je imenica u nominativu i nesklonjiva je, npr. *paun-pero*.

²¹ U tim se pravopisima i relacija *od – do* označuje spojnicom, npr. »pariački put Rijeka-Kotor« (Kušar 1889: 73). Isto donosi i Broz (1892: 42–43), a to nalazimo i u Broz-Boranićevim pravopisima. Tek Boranić, u svojem prvom izdanju, propisuje dugu vodoravnu crtu za označavanje relacije: *Zagreb–Rijeka* ali, za razliku od današnjega propisa, slijeva i zdesna bez bjelina.

nice između barem dvije jedinice u koordinacijsklome odnosu²² prvi propisuju Cipra, Guberina i Krstić (1941: 30) i otad se one (pridjevne, ali i priložne) u hrvatskim pravopisima propisuju do danas.

6. Raščlamba polusloženica

Da bi se proučavani problem mogao riješiti, nužno je bilo krenuti od toga da je polusloženica jezična jedinica koja ima dvije ili više tvorbenih osnova od kojih svaka ima svoj naglasak, prva se ili krajnja desna ne sklanja, a povezuju se spojnicom.²³ Pod pojmom polusloženica razumijevamo dvije skupine tvorenica prema dvjema funkcijama spojnice: povezuje dijelove riječi te označuje subordinacijski odnos i povezuje suprotne riječi ili rastavlja riječi te označuje koordinacijski ili relacijski odnos svojih sastavnica. Taj tvorbeni način zapravo razumijeva dvije različite tvorbe koje se razlikuju po sintaktičko-semantičkim odnosima među sastavnicama tvorenice, ali se snagom tradicijskoga načela na kraju tvorbenoga procesa ne razlikuju u svojim izrazima, tj. u oba se slučaja bilježe sa spojnicom između sastavnica: 1. subordinacijske tvorenice: *spomen-ploča, gol-razlika, traper-jakna, rak-rana*; 2. koordinacijske²⁴ tvorenice: *hrvatsko-njemački, crno-bijeli, crveno-bijelo-plavi*; 3. tvorenice poput: *suknja-hlače, jug-jugoistok, šah-mat, rum-kola*; 4. *amo-tamo, rekla-kazala, hoćeš-nećeš, kakav-takav* itd. Tvorenice treće skupine nisu prototipno ni subordinacijske ni koordinacijske, tj. između njihovih sastavnica ne vlada atributni odnos iako označuju jedan pojam. Primjerice *šah-mat*²⁵ je doslovno ‘i šah i mat’, ali se to postiže jednim potezom u šahu, pa je to jedan pojam. Jedinica *suknja-hlače* označuje jedan pojam, jedan odjevni predmet, ali ne možemo reći da nema nimalo koordinacije između dviju sastavnica, ‘hlače koje izgledaju poput suknje’, ‘suknja s dvjema nogavicama’ i ‘i suknja i hlače’. Primjeri četvrte skupine razlikuju se jer između njihovih sastavnica otprilike vlada isti semantički odnos (relacija, gradacija, suprotnost). Naime, u njima spojnica ne označuje „nesklonjivost“ jer kod priložnih sastavnica promjene nema kao što ima kod

²² »Značajka je ovakvih polusloženih pridjeva (136), da im se mogu sastavni dijelovi i premetnuti, a bez bitnog utjecaja na značenje«, npr. *gospodarsko-šumarski* (CGK 1941: 30).

²³ Vidi Mihaljević i Ramadanović 2006: 205.

²⁴ Misli se na značenjsku ravnopravnost njezinih sastavnica između kojih najčešće vlada odnos ‘i i’.

²⁵ Iako je etimološki gledano *šah mat* u perzijskom rečenica sa značenjem ‘kralj je mrtav’, u suvremenome hrvatskom jeziku to je polusloženica ne samo prema kriteriju nesklonjivosti prve sastavnice i prisutnoj dvonaglasnosti nego i stoga što su obje sastavnice samostalne jezične jedinice. U šahovskoj igri šah i mat su dva poteza. Šah je potez u šahovskoj igri i upozorenje protivniku da neka figura napada njegova kralja, a mat je završni potez u šahu kojim se pobjeđuje protivnik jer on njime gubi (usp. ŠRHJ i RHJ).

glagolskih ili pridjevnih frazemskih polusloženica (npr. *hoćeš-nećeš, hoću-neću*, ali i *htio-ne htio te kakav-takav, kakva-takva*). Funkcije²⁶ su kratke vodoravne crte dakle povezivanje sastavnica u subordinacijskome odnosu i označivanje jednoga pojma te povezivanje značenjski istovrijednih sastavnica i označivanje više pojmova. Vidimo da ona nužno ne znači „nesklonjivost“ prve sastavnice. Dakle, ili to polusloženice nisu ili pak treba redefinirati polusloženice.

6.1. Određenje polusloženica

Sam naziv *polusloženice* nije najsretnije rješenje, ali zbog tradicijske uporabe i zato što zasad nemamo bolji naziv, koristit ćemo se njime. Subordinacijske ili prave polusloženice prema tome su samo one tvorenice između čijih sastavnica vlada subordinacijski odnos, prva im je sastavnica nesklonjiva te atributno dopunjuje drugu (koja je sklonjiva) ili se ne može zamijeniti istoosnovnim pridjevom, pritom su svi dijelovi tvorenice naglašeni, npr. tradicijske su *biser-grana* i *uzor-majka*. Spojnica između dijelova polusloženice ima tri funkcije: odražava subordinaciju, nesklonjivost prve sastavnice i naglašenost svih sastavnica. Koordinacijske su tvorenice one tvorenice u kojima između dviju sastavnica vlada isti, ravnopravan značenjski i sintaktički odnos koji se tradicijski i u njima bilježi spojnicom ili kratkom vodoravnom crtom te također tradicijski spadaju u polusloženice (npr. *crno-bijel, Broz-Boranić(ev), amo-tamo, gore-dolje, lijevo-desno*). Neupitna je dakle činjenica da su subordinacijske i koordinacijske jedinice različite jezične jedinice jer su odnosi među njihovim sastavnicama oprečni. To su onda i različite tvorbe, ali je pitanje treba li se njihov pravopisni propis zbog tvorbenoga opisa mijenjati te, ako da, na koji način i utječe li to na leksikografiju i frazeografiju te na zapis frazemskih polusloženica? Ako da, pokušat ćemo odgovoriti na koji način.

7. Moguće leksikografsko-frazeografsko rješenje

Bilježenje frazemskih polusloženica sa spojnicom uhodana je praksa u našim jezičnim priručnicima. Činjenica da će se neke od njih naći kao natuknice u općim rječnicima (npr. *amo-tamo, kako-tako*), a neke neće govori nam puno o proučavanome problemu. Nakon cjelokupne analize čini se da je moguće predložiti i drukčije rješenje. Frazemske polusloženice, kao što smo vidjeli u struk-

²⁶ O funkcijama kratke vodoravne crte vidi Badurina (1996: 111–113) i Ramadanović (2012.). Babić (2002: 47) smatra da polusloženice nastaju kad se „dvije riječi združe u jednu tako da izgube samo neke gramatičke osobine, a svaka zadrži svoj naglasak, uglavnom i svoje značenje...”

turnoj analizi, rijetko su u subordinacijskome odnosu. U našem korpusu takvi su frazemi *pik-zibner*, *tata-mata*, *fiks-ideja* i *rak-rana*. O njima ne raspravljamo jer su prototipne polusloženice (subordinacija, nesklonjivost prve sastavnice i naglašenost svih sastavnica). Između sastavnica frazema koje smo prema formalnome kriteriju nazvali frazemskim polusloženicama vlada koordinacijski²⁷ odnos. Priložne frazemske polusloženice (*amo-tamo*, *brže-bolje*, *kako-tako*, *više-manje*, *navrat-nanos*, *zbrda-zdola*) pokazuju tendenciju leksikalizacije što im omogućuje i njihova nepromjenjiva priložna priroda.²⁸ I u njima bi zapis mogao biti propisan sa sastavnicom. Međutim, glagolske frazemske polusloženice i frazemske polusloženice s glagolskim pridjevima (*orilo-gorilo*, *peri-deri*, *povuci-potegni*, *rečeno-učinjeno*, *rekla-kazala*, *stani-pani*, *strpljen-spašen*) pokazuju pravu koordinacijsku prirodu, između dviju njihovih sastavnica vlada isti, ravnopravan značenjski i sintaktički odnos, njih leksikografi ne stavljaju u natuknicu te bi se između njihovih sastavnica, zbog morfološke, semantičke i sintaktičke razlike, mogla pisati crtica (*orilo – gorilo*, *peri – deri*, *povuci – potegni*, *rečeno – učinjeno*, *rekla – kazala*, *stani – pani*, *strpljen – spašen*; *hoću – neću*, *hoćeš – nećeš*, *hoće – neće*). To posebno treba imati na umu u onim jedinicama čija je barem jedna sastavnica višerječna (*idi mi – dođi mi*, *drž’ – ne daj*; *htio – ne htio*, *htjela – ne htjela*, *htijući – ne htijući*).²⁹ Svjesni složenosti problema i mogućih prigovora zbog različita načina bilježenja ipak ćemo napomenuti da bi se sustavno i u frazemskim polusloženicama *kakav-takav* i *pošto-poto* trebala bilježiti crtica. U *kakav – takav* zbog promjenljivosti prve lijeve sastavnice³⁰ i u priložnoj frazemskoj polusloženici *pošto – poto* zbog elipse glagolskih sastavnica (*pošto kupio – poto prodao*).

8. Moguće pravopisno rješenje

Možemo dakle ne mijenjati ništa i to opravdati tradicijskim načelom ili mijenjati pravopisni propis te redefinirati tvorbeni opis. Svima je jasno da bi ortografski zadatak trebao biti praćenje jezičnoga razvoja i, konkretno u ovome slučaju, propisivanje semantičko-sintaktički značljiva zapisa. Tada bi izraz tvorenice bio semantičko-sintaktički odraz njezinih tvorbenih sastavnica, tj. ono što

²⁷ Ovdje je koordinacija hiperonim za sve semantičke odnose (gradacija, relacija itd.) značenjski ravnopravnih sastavnica tvorenica.

²⁸ O njima nefrazeolozi obično ne misle kao o frazemima. Babić ih u tvorbi (2002: 567) opisuje kao priložne polusloženice.

²⁹ Naime, uistinu je najčudniji propis koji jedinice poput *htijući-ne htijući* povezuje spojnicom. Tako su zapravo barem vizualno povezane samo jedinice *htijući* i *ne*.

³⁰ Primjerice: doveo je sobu u *kakav – takav* red, izmislio je *kakvu – takvu* izliku, vatrogascima stiže *kakva – takva* pomoć.

se semantički i sintaktički razlikuje bila bi nova jezična jedinica. Jesu li jezični razlozi dovoljno jaki da bi se opravdalo mijenjanje stoljetnoga pravopisnoga pravila i rušenje tradicijskoga načela? Treba li uvesti distinkciju između zapisa subordinacijskih tvorenicama i jezičnih jedinica koje ulaze u koordinacijski odnos? Pitanje je jesu li one uopće jedinice koje ulaze u tvorbeni opis jer, naime, riječ je o dvjema sastavnicama s istom razinom značenja, tj. o dvjema pojmovima. Distinkcija bi se mogla riješiti bilježenjem s pomoću pravopisnih znakova koje u hrvatskome jeziku poznajemo već više od stoljeća i pol. Mijenjanjem pravopisnih pravila u službi jezičnoga načela rješavamo dva goruća problema: opći leksikografski i frazeološko-frazeografski, ali smo s druge strane u sukobu s pravopisnim načelima jednostavnosti, tradicije i čestotnosti. Moguća su rješenja: 1. a. Crtica (s bjelinama): *amo – tamo, povuci – potegni, hoćeš – nećeš, htio – ne htio, kakav – takav*; 1. b. Crtica (bez bjelina)³¹: *amo–tamo, povuci–potegni, hoćeš–nećeš, htio–ne htio, kakav–takav*; 2. Spojnica omeđena bjelinama: *amo - tamo, povuci - potegni, hoćeš - nećeš*; 3. Bjelina između sastavnica: *amo tamo, povuci potegni*; 4. Kombinacija dvaju znakova: *amo-tamo, pošto-poto, hoću-neću*, ali *htio – ne htio, rečeno – učinjeno*.

9. Zaključak

Poštivanjem jezičnoga načela te sintaktički i semantički značljiva zapisa nužno se narušava pravopisno načelo jednostavnosti koje kaže da je najbolje kada se što više primjera može obuhvatiti jednim pravopisnim pravilom. I tako u krug! Uspostavom načela jednostavnosti ponovno se vraćamo načelu tradicije i čestotnosti u uporabi. Međutim, treba osvijestiti razliku između subordinacijskih i koordinacijskih frazemskih polusloženica kao prototipnih i neprototipnih jedinica. One koje su udaljene od prototipa pa se čine graničnima i upitnima ne izlaze nužno iz frazeološkoga korpusa i ne treba radi njih mijenjati definicije i opis sadržaja pojma. Međutim, opći leksikografi moraju osvijestiti problem, sustavno obraditi te jedinice ili kao formalne dvopojmovne polusloženice što pomiče granice leksema u rječnicima ili svjesni činjenice da su to dvije riječi u međusobnoj relaciji obraditi ih pod prvom sastavnicom.

³¹ Pokazali smo da je i taj znak bio propisivan u hrvatskim pravopisima. Zapravo je veoma čudno da u suvremenim pravopisima imamo dva znaka, a razlikuju se u dvjema činjenicama: dužinom i bjelinama slijeva i zdesna. Mogli bismo reći i da je crtica (danas samo s bjelinama zapravo pleonastičan ili zalihosan znak jer u sebi sadržava dvije razlike). Razlika bi zapravo mogla biti jedna, ili u duljini ili u bjelini: (-) : (-) ili (-) : (–). Više o funkcijama crtice i spojnice v. Portada i Stojanov 2009. i Mihaljević i Ramadanović 2013.

Literatura:

- BABIĆ, STJEPAN 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- BADURINA, LADA 1996. *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja: Metodologija rada na pravopisu*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- KOVAČEVIĆ, BARBARA 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MIHALJEVIĆ, MILICA; ERMINA RAMADANOVIĆ 2006. Razradba tvorbenih načina u nazivlju (s posebnim obzirom na odnos među složenicama bez spojnika -o-, sraslicama i tvorenicama s prefiksoidima). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, Zagreb, 193–211.
- MIHALJEVIĆ, MILICA; ERMINA RAMADANOVIĆ 2013. Pravopisni prinosi Božidara Finke. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 18, Zagreb, 77–99.
- PORTADA, TOMISLAV; TOMISLAV STOJANOV 2009. O vodoravnim crticama u hrvatskome pravopisu. *Filologija*, 52, Zagreb, 91–120.
- RAMADANOVIĆ, ERMINA 2012. *Sastavljeno i nesastavljeno pisanje u hrvatskome jeziku*. Doktorska disertacija u rukopisu. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- TAFRA, BRANKA 2005. Frazeološki izazovi, *Jezik*, 53/2, Zagreb, 48–61.
- VINOGRADOV, VIKTOR VLADIMIROVIČ = Виноградов, Виктор Владимирович 1972. *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. Moskva: Высшая школа.

Izvori:

<http://riznica.ihjj.hr/>

Rječnici:

- ANIĆ = ANIĆ, VLADIMIR 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
- HER = JOJIĆ, LJILJANA; MATASOVIĆ, RANKO (gl. ur.) 2003. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi liber.
- HFR = MENAC, ANTICA; ŽELJKA FINK-ARSOVSKI; RADOMIR VENTURIN 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- HRFR = MENAC, ANTICA; ŽELJKA FINK ARSOVSKI; IRINA MIRONOVA BLAŽINA; RADOMIR VENTURIN 2011. *Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik*. Zagreb: Knjigra.
- MATEŠIĆ = MATEŠIĆ, JOSIP 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA; ANTICA MENAC 2011. *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

RHJ = ŠONJE, JURE (ur.) 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ – Školska Knjiga.

ŠRHJ = BIRTIĆ, MATEA I DR. 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga.

Pravopisi:

1850: PARTAŠ = PARTAŠ, JOSIP 1850. *Pravopis jezika ilirskoga*. Zagreb: Braća Župan (pretisak 1998. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje)

1889: KUŠAR = KUŠAR, MARČEL 1889. *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga*. Dubrovnik: D. Pretner (pretisak 2009. Zagreb: Pergamena)

1892: BROZ = BROZ, IVAN 1892. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada.

1904: BB = BROZ, IVAN 1904. *Hrvatski pravopis* (treće prerađeno izdanje, priredio Dragutin Boranić). Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada.

1906: BB = BROZ, IVAN 1906. *Hrvatski pravopis* (četvrto (nepromijenjeno) izdanje, priredio Dragutin Boranić). Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada.

1921: BORANIĆ = BORANIĆ, DRAGUTIN 1921. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Kr. hrv.-slav. zemaljska vlada.

1921: GAVAZZI = GAVAZZI, MILOVAN 1921. *Pravopisni rječnik s pravopisnim pravilima* (drugo popravljeno i dopunjeno izdanje). Zagreb: St. Kugli, Knjižarnica kralj. sveučilišta i Jugoslavenske akademije.

1928: BORANIĆ = BORANIĆ, DRAGUTIN 1928. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* (IV. izdanje). Zagreb: Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora.

1929: PP = *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S. s kratkim tumačenjem i objašnjenjem*. Zagreb, 1929.

1930: BORANIĆ = BORANIĆ, DRAGUTIN 1930. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* (peto izdanje, prerađeno prema propisima Ministarstva prosvjete). Zagreb: Tisak i naklada „Jugoslavenske štampe“.

1934: BORANIĆ = BORANIĆ, DRAGUTIN 1934. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* (šesto izdanje, prerađeno prema propisima Ministarstva prosvjete). Zagreb: Obnova.

1941: BORANIĆ = BORANIĆ, DRAGUTIN 1941. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Banovine Hrvatske.

1941: CGK = CIPRA, FRANJO; PETAR GUBERINA; KRUNO KRSTIĆ 1941. *Hrvatski pravopis*. Zagreb (pretisak 1998. Zagreb: ArTresor)

1944: CK = CIPRA, FRANJO; ADOLF BRATOLJUB KLAJIĆ (uz suradnju članova Ureda za hrvatski jezik) 1944. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Nakladni odjel Hr-

- vatske državne tiskare (pretisak: *Hrvatski korijenski pravopis* 1992. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada)
- 1951: BORANIĆ = BORANIĆ, DRAGUTIN 1951. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* (deseto izdanje). Zagreb: Školska knjiga.
- 1960: MH–MS = *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (izradila Pravopisna komisija). Zagreb – Novi Sad: Matica hrvatska – Matica srpska, 1960.
- 1971: BFM = BABIĆ, STJEPAN; BOŽIDAR FINKA; MILAN MOGUŠ 1971. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- 1986: AS = ANIĆ, VLADIMIR; JOSIP SILIĆ 1986. *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Sveučilišna naklada „Liber“ – Školska knjiga.
- 1996: BFM = BABIĆ, STJEPAN; BOŽIDAR FINKA; MILAN MOGUŠ 1996. *Hrvatski pravopis* (4. Izdanje), Zagreb: Školska knjiga.
- 2000: BFM = BABIĆ, STJEPAN; BOŽIDAR FINKA; MILAN MOGUŠ 2000. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- 2001: AS = ANIĆ, VLADIMIR; JOSIP SILIĆ 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber – Školska knjiga.
- 2007: BMM = BADURINA, LADA; IVAN MARKOVIĆ; KREŠIMIR MIĆANOVIĆ 2007. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- 2008: BHM = BABIĆ, STJEPAN; SANDA HAM; MILAN MOGUŠ 2008. *Hrvatski školski pravopis* (usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika). Zagreb: Školska knjiga.
- 2010: BM = BABIĆ, STJEPAN; MILAN MOGUŠ 2010. *Hrvatski pravopis* (usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika). Zagreb: Školska knjiga.

»One-word« Idioms

Abstract

The paper reexamines the definition of idioms taking into consideration some phraseological elements (*krenulo je niz brdo (nizbrdo) što, ići na ruku (naruku) komu*) or phraseological units (*bogtepitaj, budibogsnama, kvragu*). The accepted definition of idioms is redefined to include some »one-word« idioms (*amo-tamo, brže-bolje, danas-sutra, rak-rana, više-manje, zbrda-zdola*). The research is based on a corpus of Croatian manuals of orthography from Partaš to Babić and Moguš, Croatian monolingual dictionaries, dictionaries of Croatian idioms and the electronic corpus *Croatian Language Repository*.

Ključne riječi: hrvatska frazeologija, hrvatski pravopis, frazemi, polusloženice, frazemske polusloženice, subordinacijske tvorenice, koordinacijske tvorenice

Key words: Croatian phraseology, Croatian orthography, idioms, »one-word« idioms, subordination, coordination

Sabrani radovi Václava Macheka

(*Sebrané spisy Václava Machka*
1 i 2. Praha: Nakladatelství Lidové
noviny, 2011, 1172 + 1124 str.)

Václav Machek (1894. – 1965.) bez sumnje je najistaknutiji češki etimolog svih vremena. Rođen je u siromašnoj istočnočeškoj krojačkoj obitelji, kao nadaren učenik dobiva stipendiju za pohađanje gimnazije, a 1914. godine odlazi u Prag na studij češkoga jezika i klasične filologije. Na Filozofskom fakultetu Karlova sveučilišta sluša predavanja Oldřicha Hujera i Josefa Zubatog koja u njemu bude zanimanje za poredbenu slavistiku, indoeuropeistiku i etimologiju. Usred studija zahvaća ga vjor Prvoga svjetskog rata pa diplomira tek 1921. godine. Za njegov znanstveni uzlet zaslužni su brojni studijski boravci u međuratnom razdoblju. U Parizu sluša predavanja A. Meilleta, J. Blocha, J. Vendryesa, J. Lotha, putuje u Bugarsku, Jugoslaviju, Litvu... Budući slovakist, autor prikaza ne može propustiti istaknuti da je četiri godine djelovao kao srednjoškolski učitelj u Trnavi i Novom Mestu nad Váhom, što je bila uobičajena praksa dvadesetih godina prošloga stoljeća, zbog čega će se često baviti i etimologijama slovačkih riječi, a pri analizama se pozivati na bogati slovački narječni materijal. 1928. godine prelazi u gimnazi-

ju u moravski Tišnov, paralelno se baveći znanstvenim radom. Na Filozofskom fakultetu Masarykova sveučilišta u Brnu docentom postaje 1931. godine, izvanrednim profesorom 1936., a kraj Drugoga svjetskog rata dočekuje u statusu redovnog profesora.

Dosljedno odbijajući primijeniti u svojim predavanjima nametani marizam, u razdoblju između 1948. i 1951. godine dopijeva u tešku situaciju. Nakon odbacivanja marizma 1952. godine postaje prodekan, 1956. doktor filoloških znanosti, a 1958. predstojnik Katedre za slavistiku i poredbeno jezikoslovlje Filozofskog fakulteta Masarykova sveučilišta u Brnu. Smrt ga zatječe 1965. godine, ne dopustivši mu dovršetak mnogih započetih projekata.

Za Machekov je etimološki rad karakteristična metoda „Wörter und Sachen“ koju karakterizira povezivanje razvoja neke riječi s poviješću entiteta koji predstavlja. Tu metodu, u njegovo doba inovatorsku, Machek je prvi primijenio na slavistički materijal. Kao istraživač s jedne je strane bio principijelan, a s druge otvoren i samokritičan, pa je u svjetlu novih spoznaja često korigirao prethodne stavove. Pa ipak, često su mu kao etimologu predbacivali preveliku sklonost prema nepravilnim i sporadičnim glasovnim promjenama, kao i prečesto pozivanje na predindoeuropski supstrat u slučajevima kad se etimološka analiza našla u slijepoj ulici.

Njegovo je životno djelo *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského* (1957.), koje je zbog (opravdanih) prigovora slovačkih lingvista da je velik dio slovačkog leksičkog blaga izostavljen, drugo izdanje doživjelo nakon njegove smrti pod nazivom *Etymologický slovník jazyka českého* (1968., 1971., 1997., 2010.). Osim toga kapitalnog djela značajno je i djelo iz botaničke terminologije *Česká a slovenská jména rostlin* (1954.) koje je zbog političke nepodobnosti autora na izdavanje čekalo sedam godina. Machek je bio vrlo plodan autor, pa je uz nekoliko monografija ostavio i enorman broj kraćih priloga razbacanih po različitim periodicima, od vodećih slavističkih časopisa do teško dostupnih zbornika lokalnoga značaja ili pak stručnih gljivarskih glasila (!). Svjesni tog problema, a želeći prikazati svu širinu interesa nestora češke etimologije, djelatnici Etimološkog odjela Instituta za češki jezik Akademije znanosti Češke Republike (Etymologické oddělení Ústavu pro jazyk český AVČR) pod vodstvom Ilone Janyškové prihvatili su se iznimno zahtjevnog projekta prikupljanja svih *scripta minora* i njihova skupnog objavljivanja. Rezultat su dva monumentalna sveska sabranih spisa Václava Macheka koja opsegom i visokom razinom obrade jednostavno oduzimaju dah. Dovoljno je napomenuti da priređivači nisu izabrali kraći i jednostavniji put, tj. puko kopiranje priloga iz različitih časopisa (kao

što je učinjeno npr. pri sabranim djelima Reinholda Olescha), nego su sve priloge digitalizirali, ujednačavajući font i format, ali zadržavajući izvorni jezik i pravopis priloga i ispravljajući tek očite tiskarske pogreške. Zadržana je i izvorna paginacija koja je naznačena na vanjskoj margini u ravni s početnim retkom iz izvornog izdanja dok se u gornjem vanjskom uglu masnim tiskom navodi paginacija skupnog izdanja. Zadržane su i izvorne bilješke, pa i one koje ne počinju od broja jedan (u slučaju izvotka iz konteksta većeg djela), ali je u tim slučajevima to posebno naznačeno. Sve te formalne prilagodbe, kao i lijep i čitljiv font čine ovo svevremensko djelo iznimno pristupačnim i lakim za uporabu pri čemu istraživač ni u jednom trenutku ne treba strahovati da će pogrešno citirati bilo koji Machekov navod.

Prilozi su podijeljeni u tri odjeljka: studije i članci; recenzije, vijesti, uredničke napomene i interne recenzije; nekrolozi. U svakom su odjeljku prilozi poredani kronološki. Slijedi jedno Machekovo predavanje iz šezdesetih godina prošloga stoljeća koje služi kao ilustracija njegova manje poznatog ali jednako važnog sveučilišnog djelovanja. Zatim se navode njegova predavanja po akademskim godinama, potpuna bibliografija (autorova i o autoru), a opus zaokružuje opsežno kazalo podijeljeno na tri dijelela – kazalo autorâ, pojmova i riječi razvrstanih prema genetskoj pripadnosti

jezika. Dobro obrađeno i pouzdano kazalo pri sveobuhvatnim je etimološkim djelima neophodno (prisjetimo se drugoga izdanja Skokova rječnika pri kojem je krajnje nerazumno izostavljen četvrti svezak s kazalima, što je to izdanje rječnika učinilo gotovo nepotrebljivim). U kazalu ipak primjećujemo sitan propust. U želji za političkom korektnošću u odjeljku „chorvatština a srbština“ (2237. str.) priređivači su pojedinim riječima pridijelili dodatne odrednice u skladu s izvornim djelima. Budući da su se „srpskohrvatski“ primjeri često, naročito u međuratnom razdoblju, skraćeno nazivali srpskima, autori su te odrednice prenijeli i u kazalo. Tako doznajemo da su *gljiva*, *hrapavac*, *muhara*, *pečurka* (*sic!*) i *puža* hrvatske, a *igrati*, *klet*, *koliba*, *koštica*, *kuk*, *labud*, *selo*, *uditi*, *uzda*, *zadruga* i *zgrada* srpske riječi! Do takvih pogrešaka u pravilu dolazi kad se „srpskohrvatski“ retrogradno dijeli na „srpski“ i „hrvatski“, iako to u genetskom, povijesnom i dijalektološkom smislu nije tako jednostavno kao što se u našoj filologiji uvriježilo misliti.

Dodajmo i da je isti odjel 2011. godine izdao autorovu korespondenciju u dva sveska (*Václav Machek Korespondence I-II. Studia etymologica Brunensia 12*. Praha: Lidové noviny 2011. 528 + 504 str.), koja osim teorijskog prinosa donosi ponajprije zanimljivo i autentično svjedočanstvo o dugom i turbulentnom razdoblju u kojem je Machek živio i dje-

lovaio (Machek je preživio dva svjetska rata, a za njegova su se života izmijenila četiri državna uređenja). Tim dvama svezvremenskim izdanjima brnjanski etimološki odjel na najbolji je mogući način odao počast jednomu od najistaknutijih čeških jezikoslovaca 20. stoljeća.

Recenzirano bi djelo trebalo postati nezaobilazan priručnik u knjižnici svakog ozbiljnijeg etimologa, a našoj bi filologiji trebalo predstavljati uzor i izniman poticaj da se počne razmišljati o sličnim izdanjima djela hrvatskih filologa čiji znanstveni dosezi nadmašuju domaće okvire, na primjer Petra Skoka, Stjepana Ivšića, Dalibora Brozovića..., da spomenemo samo naizglednije kandidate.

Siniša Habijanec